

Harry Kuller

**DIN
ROMANIA**

Isoria Evreilor

OPT
STUDII
DESPRE

EDITURA

HASEFER

Hary Kuller

**OPT STUDII DESPRE ISTORIA EVREILOR
DIN ROMÂNIA**

Coperta: A. POCH

Redactor: Z. ORNEA

ISBN 973-9235-25-5

HARY KULLER

OPT STUDII
DESPRE
ISTORIA EVREILOR
DIN
ROMÂNIA

București, 1997

**Carte editată cu sprijinul Guvernului României.
Departamentul pentru protecția Minorităților Naționale.**

Cuvânt introductiv

Întâiul Emigrarea

studiu

1. Date generale/19
2. Cauze diferențiale ale emigrării (pe etape)/21
3. Atitudinea P.C.R. față de evrei și emigrări/25
4. Componenta socio-profesională a emigranților/33
5. O cauză majoră a emigrărilor: Holocaustul/35

Al doilea Imigrarea

studiu

1. România – cândva o țară de imigrare pentru evrei/45
2. Incursiune în istoria străveche/46
3. Secolele XIII–XVI/47
4. Secolele XVII–XVIII, așezările stabile/53
5. Tradiția mozaică până la mijlocul veacului XIX/61
 - 5.1. Credința evreiască/64
 - 5.2. Rabinatul - studiu de caz/65
 - 5.3. Curente religioase, hasidism/66
 - 5.4. Ortodoxismul - M.L. Malbim/69
 - 5.5. Episodul luptei antimalbimiste/77

Al treilea Secolul al XIX-lea, partea secundă. Curente de idei majore:

studiu

- #### Emancipare, integrare, obstacolare
1. Emanciparea: Realități și expectații/83
 2. Integrare versus Emancipare/89
 3. Obstacolare. Ideea antisemită și contracararea ei/106
 - 3.1. Prolegomene/106
 - 3.2. Națiunile moderne/109
 - 3.3. Dimensiunile antievreismului: O caracterizare „bizară”/114
 - 3.4. Antisemitismul economic/116
 - 3.5. Antisemitismul demografic/121
 - 3.6. Abordări ideologice etnocentriste/123
 - 3.7. Problema evreiască, o abordare sociologică/131
 - 3.8. Antisemitismul din România văzut de unii socialiști/138
 - 3.9. Presa evreiască – lupta ei împotriva antisemitismului/141

- Al patrulea** Căile emancipării „interioare” și trendul luminist
studiu 1. Maskilimii/151
 2. I. Barasch – figură emblematică a haskalei din România/158
 3. Haskala din România și luminismul evreiesc european/163
 4. Sincronizări /de/ cu mișcarea de idei post-mendelssohniană/165
 5. Haskala și /în/ presa evreiască/172
- Al cincilea** Lojism, aculturație - alte curente
studiu 1. Evreii în lojile (ne) masonice/179
 2. Aculturația evreo-română/195
 3. Alte curente la sfârșitul de veac XIX/211
 3.1. Curentul asimilist/211
 3.2. Curentul de idei și năzuinți socialiste/220
- Al șaselea** Sionismul
studiu 1. Cercetarea/229
 2. Mișcarea sionistă/230
 2.1. Ecouri în presă până la 1900/231
 2.2. Ecouri în presă după 1900/238
 3. Ideile sioniste/249
 4. Sionismul cultural/254
 4.1. Congresul sionist (Iași, 1903)/254
 4.2. Congresul sionist (Galați, 1907)/256
 5. Anexa/Correspondență: Sam. Pineles-Th. Herzl/258
- Al șaptelea** Secolul XX – începutul noului veac
studiu 1. O organizație politică a evreimii în Vechiul regat: U.E.P./267
 2. Anexă: Petiția evreilor pământeni adresată corpurilor legiuitoare/275
- Al optulea** În loc de încheiere
studiu 1. Istoriografia despre evreii din România/287
 2. Izvoarele Bibliografiei judaice Romaniae/288
 3. Prime contribuții evreiești sistematice: I. Barasch, E. Schwartzfeld/290
 4. Instituționalizarea cercetării/338
 5. Anexe documentare/341
 A. Ședința de înființare a „Societății istorice I. Barasch”/341
 B. Statutul „Societății istorice I. Barasch”/348
 C. Instrucțiuni pentru membrii activi ai Societății/351
 D. Plan pentru descrierea istorică a unei comunități/355

CUVÂNT INTRODUCATIV

Istoriografia inseriază îndeobște evenimentele universale, naționale ori grupale după un criteriu cronologic: de la origini până la zi, disociind o istorie antică, medievală, modernă, contemporană. Însăși cauzalitatea și conjecturile diacroniei par a proba regula, care în logică nu este decât un sofism, că *post hoc ergo propter hoc*.

Evident că nu tot ce este după aceea este și pentru aceea: altminteri libertatea și originalitatea în istorie n-ar consta decât într-un etern *cosi e ricrosi*, cum spunea Vico: trecutul ar condiționa prezentul iar acesta ar pregăti un nou trecut paradoxal întinerit de curgerea vremii.

În acest caz istoriosofia Ecclesiastului – „Ce a fost va mai fi, și ce s-a făcut se va mai face; nu este nimic nou supt soare“ /1.8/ – ar fi copleșitoare pentru orice efort euristic asupra fenomenologiei istorice.

Or, în fapt, trama devenirii umane este atât de diversă, și adeseori surprinzătoare, încât diacronia și sincronia oricărui grup, mai mic sau mai mare, conturează aproape o *situație tip* cu valoare de serendipitate.

Deși disciplina istorică modernă se străduie să elaboreze o metodologie unitară de abordare, globală sau parțială, a oricărui tip de colectivitate umană surprinsă ca „palier“ al desfășurării, sau ca fenomen social-global – totuși, pentru înțelegerea „dinlăuntru“ a semnificației unei deveniri concrete sau alta, se cere o comprehensiune, uneori empatică chiar, care țină mai curând de opțiunea axiologică și filosofică decât de... istoriografie.

În cazul istoriei evreilor, atât cea universală dar mai vârtos cea locală – din perioada diasporei/ când evreii s-au aflat răspândiți, ca minorități, printre popoare/ se mai pune și problema coroborării „punctului de vedere minoritar“ asupra propriei deveniri, cu punctul de vedere al „majoritarilor“, exprimat adeseori printr-o imagologie fabuloasă și defavorabilă așa-zișilor alogeni evrei.

În România modernă, nu puțini publiciști și chiar istorici „indigeni“ au considerat populația evreiască locală, luată în bloc, ca fiind alogenă și

ca atare menită, într-o perspectivă etnocratică, să considere țara de așezare doar un teritoriu temporar și nesigur al ființei lor comunitare.

În 1948 s-a ivit noul stat Israel. Noul-vechiul stat /vezi formula AITNEULAND propusă de Herzl/ devine un centru de absorbție pentru o bună parte a evreimii europene. Evreii din România au emigrat în țara lor rediviva într-o proporție de 3/4. O altă pătrime a emigrat în țările democratice ale Occidentului, cu precădere în S.U.A.

Motivația acestei migrații evreiești covârșitoare – produse în cazul României mai ales în anii comunismului (caracterizați și prin „declasarea” socială a evreimii locale, după ce, anterior, în anii ultimului război fusese declasată și social-etnic) – trimite la un nex causal deosebit de complex în care factorii obiectivi și subiectivi, trecuți și prezenți, materiali și spirituali se întrepătrund și complică deosebit explicația istorică.

Aparent, s-ar putea spune: iată, naționaliștii extremiști – în speță ideologii și propagatorii ideilor etnocratice – au avut dreptate atunci când, vânturând încă de la finele veacului trecut sloganul „evreii la Palestina”, au prefigurat o stare de fapt ulterioară. Doar că, nimic nu pleda la modul teoretic atunci – în contextul unui așa-zis stat de tip constituțional, al unui regim ce se voia democratic și al unei orânduiri bazate pe o economie liberă, modernă – ca evreii țării să fie considerați alogeni, sortiți eliminării din corpul național și trimiși la „Palestina”/ care la acea dată le era și refuzată încă/. Ideile etnocratice constituiau de aceea, în epocă, doar o diversiune a acelor care luptau în egală măsură împotriva evreilor ca și a modernizării țării altcum decât „prin noi înșine”.

În anii imediat premergători ultimului război, ca și pe parcursul acestuia, fascizarea și militarizarea țării au acutizat în adevăr „chestiunea evreiască” până la punctul prefigurării eliminării evreilor din corpul național.

Într-un context de marginalizare și ostracizare, paroxistice, emigrarea se profila, în adevăr, drept o soluție de supraviețuire.

După unii teoreticieni evrei contemporani situația paroxistică a Holocaustului nu ar fi apărut, totuși, ca un *deus ex machina*: ar fi reprezentat doar „saltul” rezultat dintr-un șir de acumulări cantitative de lungă durată, gestate în însăși societatea modernă... „democratică”.

Căci majoritatea democrațiilor izvorâte din revoluțiile burghezo-democratice au fost placate pe state naționale ce-și adjudecau unitatea, identitatea și suveranitatea în primul rând pentru populațiile lor majoritare, pentru poporul devenit națiune „pe criterii etnice”.

În cele mai avansate și democratice dintre aceste state naționale /europene în acest caz/ indivizii aparținând minorităților nu erau însă, de regulă, discriminați, bucurându-se chiar de drepturi civico-politice: aceeași, câtă vreme interesele vreunei categorii sociale „majoritare“ nu erau stingerite, real sau imaginar, de libera dezvoltare a minorităților în cauză: altminteri, din acel moment „învățămintele“ unor ideologii, mai mult sau mai puțin vizibil etnocratice, intervin în crearea unui climat de opinii favorabil unor politici antiminoritare, uneori cu caracter statal-legiferat.

Cazul „primei reacțiuni“ / 1815–1848 / împotriva evreilor din vestul și centrul Europei, valul de explozii antisemite/populare sau/ și ale guvernelor/ după ce revoluția franceză inaugurase era unei integrări depline a mozaicilor în societate, este plin de învățăminte în acest sens. Dar întreaga această reacțiune, declanșată de Congresul de la Viena și de Sfânta Alianță, se caracteriza în general prin refularea concepțiilor politice referitoare la evrei și aruncate în lume de Revoluția franceză.

Cu totul altul era însă cazul „celeia de a doua reacțiuni“ / 1881–1897/, al apariției curentelor antisemite doctrinare în plină dezvoltare tocmai în cadrul unor state moderne numite state de drept și chiar democratice. În fapt, însă, multe din acestea se dovedeau îmbibate de spirit... etnocratic.

Cazul Germaniei, de după victoria împotriva Franței (1871) și a deschiderii poftelor ei imperialiste și militariste este exemplar în acest sens. Aci evreii obținuseră, până atunci, o seamă de drepturi esențiale și parcurseseră un drum al asimilării ca nicăieri altundeva; li se imputa însă, de astă dată din perspectivă etnocratică, tocmai inserția lor prea mare în societatea economică, civilă, socială și culturală germană. Antisemiți notorii ca Stocker, Marr, Dühring, dar mai ales, Chamberlain /H.S./ vor crea o literatură anti-evreiască folosită ca „model“ în întreaga Europă, inclusiv în România.

În Austria, August Rohling deschide campania antisemită cerând ca evreii să fie alungați din statele creștine, iar în Ungaria, creștinii sunt agitați de faimoasa înscenare de omor ritual de la Tisza-Eszlar (1882).

În Franța. Afacerea Dreyfus, produs direct al mișcărilor antisemite, a frământat la finele veacului întreaga țară, împărțind-o în tabere adverse.

În Estul Europei, în care evreimea nu apucase să fie emancipată civico-politic, trendul antisemit general se face și mai resimțit – parte prin agitații și motivații locale, parte prin fenomene de mimetism în relație cu Europa. Aci doctrinele etnocratice – ideologizate și după modele străine – erau aseasonate potrivit unor programe politice antisemite, fățișe sau oculte, locale.

O bibliografie alcătuită la Tel Aviv în 1993 pe tema antisemitismului în România, indică 624 titluri din care 80 de scrieri împotriva antisemitismului, cca. 20 privind statutul străinilor în România, 50 consacrate cercetării fenomenului antisemit și restul scrieri antievreiești din sfera antisemitismului religios, politic, economic, psihologic ș.a.

Deși multitudinea acestor din urmă scrieri indică mai curând un anumit nivel al publicisticii locale decât o stare de mentalitate generalizată, totuși, ostilitatea cronică față de evrei a reprezentat o stare de fapt.

Căci idei ideologice naționalist-antisemite au fost performante din belșug iar măsuri statale cu caracter restrictiv sau chiar de marginalizare a evreilor au fost promovate de toate partidele constituționale – de la 1866 și până la 1919. Iar dacă Constituția română din 1923 consfințea drepturile civico-politice și libertățile evreilor, acest fapt n-a împiedicat, precum în Europa celei de a doua reacțiuni, ca agitațiile antisemite să sporească, iar ca în Europa fascistă, să culmineze cu acea perioadă paroxistică, a anilor '38–44 când se produce totala marginalizare și ostracizare a evreilor țării.

Așadar, potrivit susținerilor de mai sus, nu numai că se poate vorbi de existența unei incompatibilități între făurirea statelor naționale și o politică liberală față de naționalități, în speță *față de evrei*, dar poate fi pusă în evidență chiar o relație direct proporțională între desăvârșirea burgheziei naționale /parvenirea ei la putere/ și o anume politică etnocratică: susținută de ideologii corespunzătoare și afirmată în acțiuni de discriminare a evreilor prin motivații de ordinul *etnos-ului*.

Faptele sunt în adevăr încăpățănate în această privință: ele arată că și în România modernă, constituțională (Constituția din 1866, amendată apoi în 1879) conceptul de *Etnos*, și politicile etnocratice derivate din acesta, și-au croit un curs ascendent până în 1919 și chiar mai apoi. Ca să nu mai vorbim de anii '40–44!

Într-o „*istorie à rebours*“, cum ne propunem aci și acum, ar trebui să tragem o concluzie majoră: dacă tot ce a fost real, în planul „etnosului“ în Europa modernă a fost și rațional/ aluzie la celebra expresie a lui Hegel/, atunci, pentru evreii răspândiți în diverse diaspore europene, nu rămânea decât o singură soluție la complicata „chestiune evreiască“: respectiv, crearea propriului Cămin național, tot atât de „etnic“ după cum pretindeau și celelalte a fi.

Aceasta a fost, după cum se știe, soluția sionistă – mai presus de toate variantele ei de stânga sau de dreapta.

În fapt, însă, evreimea europeană, în general, cea din România în cazul de față, și-au conceput existența lor în diaspora contemporană, și-au trăit experiența fiecărei etape din devenirea lor concretă – în lumina unor variate soluții alternative sionismului, din care *integraționismul* /economic, cultural, spiritual/ a fost practicat aievea pe întreaga întindere de timp de până la adoptarea soluției *emigrării în masă*, petrecută în România, în condițiile specifice de după ultimul război.

Dacă după unii din teoreticienii orientărilor amintite mai înainte, ca și pentru adepții orientărilor sioniste, soluția integraționistă s-a dovedit, à rebours – și cel puțin practic – o eroare, în ceea ce ne privește considerăm că până spre finele deceniului patru al secolului actual evreii din România, în masa lor, nu au putut recurge decât la integraționism. Este și rațiunea pentru care un Proiect de emigrare în masă spre America, lansat de F.B.Peixotto în anii '70 ai secolului trecut, nu a găsit ecou printre evreii locali și nici consecutivetele Proiecte sioniste, teritorialiste ș.a. nu au reușit, până în deceniile din urmă ale secolului actual, să condiționeze transmutări semnificative din această populație.

S-a produs, totuși, o emigrare de zeci de mii de evrei la întretăierea dintre secole: cauza nu a fost, însă, atât „chestiunea evreiască” cât „chestiunea social-etnică”; comparabilă, întrucâtva, cu motivația aflată la baza emigrării masive a românilor transilvani din acea vreme.

Așadar, optica à rebours ce ne călăuzește în acest studiu, deși ne-a îndemnat să începem dizertația noastră despre evreii din România cu etapa emigrării în masă din anii '50–80 ai „erei comuniste”, nu ne-a condus spre formularea unui silogism, de tip sofistic, în care „post hoc” este făcut, necondiționat dependent de „propter hoc”.

La întrebarea „de ce au plecat evreii, în masă, tocmai atunci când au plecat – și nu altcândva” – răspunsul concret nu poate fi decât istorico-sociologic, acordând sincroniei ponderea cuvenită în raport cu diacronia: orice exagerare într-un sens sau altul ar dăuna „echilibrului explicativ”.

Din faptul că la un moment dat evreii au plecat în masă din țara lor „de baștină”, nu trebuie trasă concluzia că ei erau puși oricând „pe plecare”, de pe aceste meleaguri.

Ei pleacă totuși după peste trei secole de *așezare* / în grupuri relativ mari / pe meleaguri românești, după cel puțin un secol de *integrare* masivă în realitățile țării/ inclusiv de *aculturație* fructuoasă/. Evreimea locală emigrează, între 1946–1976 în cvasi-totalitatea ei, îndreptându-se

precumpănitor spre Eretz Israel, țara lor renăscută și spre care fac ALYA („înălțare“).

În 1996 se mai află în România cca. 15.000 evrei, din care copii și adolescenți 10%, populație activă cca 15%, bătrâni și populație de vârstă a treia 75%.

Ca preocupare socială și subiect de publicistică, evreii din România, în general, din România contemporană, în special, reprezintă o preocupare invers proporțională cu cantitatea acestui grup etnic-social. Ceea ce arată că ei continuă să existe în România de azi nu numai pentru ceea ce sunt, *hic et nunc*, ci și, poate chiar în mai mare măsură, pentru ceea ce au fost în trecutul mai puțin sau mai mult depărtat, și de ce nu, pentru ceea ce ar mai putea fi.

Este, de altfel, și rațiunea lucrării de față: de a încerca să intervină în dezbaterea publicistică și științifică actuală, cu câteva informații și considerații despre istoria evreilor din România. De aceea vom începe cu evenimente și procese ultime – și inevitabil „mai fierbinți“ – din devenirea etniei evreiești, respectiv cu *emigrarea*, continuând apoi cu momentele de imigrare, *așezare*, *integrare* etc.

Am sintetizat discursul întreprins, folosind drept generic cuvinte „cheie“ ca – *emigrare*, *obstacolare*, *emancipare*, *aculturalizare*, *luminare*, *integrare*, *așezare*, *confruntare* ș.a. – considerându-le pe acestea apte să conceptualizeze principalele procese sociale și etnice care au configurat experiența istorică de câteva veacuri a unui grup uman „modelat“ de ambientul uman și spațial al acestor meleaguri și care, la rândul său, a lăsat urme în acest... ambient.

Dar putem oare concepe o istorie, respectiv o devenire – care în mod firesc „curge“ ca și un pârau dinspre izvoare spre vărsare – privind-o „invers“, adică *à rebours*, retrospectând-o deci „prezenteist“, susținând că s-a întâmplat doar ceea ce era necesar să se „întâmples“?! Răspunsul nostru este, desigur, mai circumspect.

Cunoscutul istoric francez de origine evreu, Pierre Vidal-Naquet scria undeva, poate cu îndreptățire, că: „pour comprendre le reel historique, il faut parfois ne pas connaitre la fin“. Căci la vremea lor „lucrurile social-istorice“ /vezi sensul durkheimian al sintagmei/ s-au petrecut în „rama“ prezentului și nu a viitorului.

Istoricul obiectiv nu are decât a reconstitui aceste fapte și lucruri pe cât posibil „wie es eigentlich gewesen ist“; altfel spus, prin existența și conștiința „de epocă“. Căci, dacă emigrarea în America, propusă de Peixotto în anii '70 ai secolului trecut evreilor din România – sau

emigrarea în Palestina, propusă de choveve-sionism etc., acelorași, cu începere din anii '90, sau emigrarea spre alte teritorii, indicate de ITA-iști, teritorialisti ș.a., la întretăierea veacurilor și mai apoi – nu au avut ecoul scontat, este și pentru că devenirea locală a etniei, în acele momente istorice, era marcată de procesele integraționiste, aculturaționiste ș.a.m.d., conștientizate atunci nu în „tranziența” lor, ci în stabilitatea ce prefigurau. Iar dacă ne referim la perioada 1940–1944, când emigrarea se profila drept condiție de supraviețuire, unele împrejurări externe și interne, ca și absența la acea vreme a statului evreu s-au dovedit, însă, neprielnice unei emigrări în masă și ca atare, cu excepția unui număr infim /cca 13.000 – în principal evrei europeni aflați în tranzi/ majoritatea evreilor din România nu a avut nici unde nici cum să emigreze.

De unde concluzia că nu într-o Românie democratică și liberală emigrarea în masă a evreilor ar fi constituit o soluție – imperioasă și unanim acceptată – ci doar într-o Românie pornită pe drumul fascizării, Holocaustului și a dictaturilor. Deși Holocaustul a marcat în adevăr un anumit eșec al emancipării evreilor în toate țările diasporei.

Redusă considerabil numeric și îmbătrânită, colectivitatea evreiască de aici și de acum nu-și consideră totuși nici ea încheiat destinul pe aceste meleaguri. Diaspora va rămâne încă multă vreme de acum încolo o componentă a națiunii evreiești.

În paralel cu omogenizarea israeliană crescândă, marile și micile comunități ale diasporei vor continua diferențierea și vor contribui la policromia poporului evreu. Pentru evreii din România care sub comunism fie că au făcut alya, fie că au suferit consecințele omogenizării sociale și etnice, stimulate de vechiul regim, deschiderea perspectivelor democratizării țării, după decembrie 1989, a adus, însă, la ordinea zilei o seamă de comandamente:

– regândirea conceptelor de identitate etnică, atât în relație cu conștiința apartenenței la poporul evreu – care prin existența Israelului dezvoltă o conștiință deosebită de importanței vieții statale pentru normalitatea diasporei înseși – cât și cu sentimentul patriotic față de țara de baștină. Deci, reconsiderarea sensurilor unor procese socio-culturale de felul integrării, aculturației, acțiunii ca naționalitate, realizarea unei integrări, în care contopirea să nu eșueze în asimilism, a unei aculturații în care valorile generale să intre într-un schimb osmotic cu cele iudaice moderne, a unei afirmări a naționalității ca grup uman specific, alături de altele asemănătoare, apt de creativitate și diferențiere (ferită, însă, de izolare).

– afirmarea unui tip de personalitate iudaică pentru care „cu cât ești mai om cu atât ești mai evreu“, impunând astfel o caracterologie exemplară de grup, aptă să umple de ridicul orice stereotip, „tradițional“ referitor la „evreul neomenos și caricatural“.

Prin toate cele de mai sus a continua să fi evreu în România de azi nu înseamnă doar să aparți de o anume formă de instituționalizare comunitară sau/ și culturală ci: să contribui într-o formă exemplară la dinamizarea civilizației locale; să-ți intensifici aportul la diversificarea culturii naționale românești, îmbogățind-o cu elemente specifice „tribului“ local al poporului evreu, aflat de astă dată într-o relație dinamogenă cu „nou-vechiul“ stat Israel, cu Ierusalimul său „ceresc“ și „pământesc“.

Până la reclădirea Israelului, evreii aparțineau acelor categorii de populații, nu multe la număr, lipsite de o țară a lor și de o națiune organizată statal /care să întrunească toate „mărcile“ clasice ale acesteia/. Îi lipseau *teritoriul*, ca element puternic de cimentare a unei națiuni, *limba*, mijloc de comunicare a unei simțiri și chiar gândiri specifice. Avea însă *religia*, atât de specifică și „națională“ în cazul evreilor /nu ca în cazul altor religii, îmbrățișate de națiuni diferite/ *conștiința națională*, mai bine zis comunitatea voințelor individuale pregătite să acționeze într-un sens comun prefigurat de interese, suferinți și expectații specifice, conștiința de grupare națională îndreptățită la libertate și viață, în chip egal cu alte națiuni.

Dar, în sens tradițional, națiunea normală este o comunitate natural-istorică de oameni trăind pe același teritoriu și uniți între ei prin legături de etnie, de genealogie, de credință, de trecut și tradiție comune, de interese și aspirații determinate de contexte sociale date, de conștiința supraviețuirii comune, sau chiar individuale, doar laolaltă. Limba, obiceiurile, credințele, mentalitățile și chiar prejudecățile comune joacă deasemeni un rol de seamă într-o conștiință națională dată.

Evreii au trăit două mii de ani în diaspora ca minorități, sub forma unei părți a populației /poporului/ unei țări și unui stat în care majoritatea / respectiv națiunea care reprezintă ideea de stat și este exponențială pentru interesul național și puterea menită să-l apere/, datorită unor condițiuni istorice date, este bucuroasă sau nu să conviețuiască alături de naționalități diferite, care în majoritatea lor sunt nu doar părți ale poporului din țara respectivă ci și segmente ale unor națiuni majoritare în țările lor istoricește constituite.

Or, până la apariția Israelului evreii nu se aflau într-o atare situație: ei nu aparțineau unei națiuni statal constituite și ca atare se deosebeau de toate celelalte minorități locale /cu excepția Țiganilor care, însă, nu aspirau la un statut de minoritate/ cu dublă identitate și apartenență, una la țara în care trăiau și erau minoritari, alta la țara în care naționalitatea lor era majoritară și care în anumite împrejurări / vexațiuni etc. / putea să intervină statul în sprijinul „fraților lor“.

Neavând un stat al lor, național, evreii constituiau cumva, după o expresie a lui K.Lippe, un „punct minoribus“ de rezistență.

Și, de aceea, națiunea majoritară, în situații de tensiuni sociale greu de biruit, își putea „descărca“ mai lesne necazurile pe acea minoritate care nu avea îndărătul ei o majoritate și un stat: este poate și rațiunea pentru care dintre toate formele xenofobiei și șovinismului local, antisemitismul a cunoscut o carieră mai deosebită. Fapt pentru care înșiși evreii erau nevoiți să se „replieze“ asupra lor înșiși, să-și dezvolte o conștiință națională, să dezvolte expectații în sensul unei reconstrucții naționale.

Este drept că cei care au crezut că asimilaționismul și dizolvarea etnică în corpul majoritarilor constituie unica soluție la problema evreiască au tins să-și inhibeze orice... conștiință național-evreiască; chiar și adepții integraționismului deplin se aflau la antipodul sionismului – ca mișcare extremă de refacere a națiunii și conștiinței evreie.

Dar și adepții curentelor integraționiste etc. din sânul evreimii locale, apelând la evreimea internațională grupată în mari organizațiuni mondiale / de felul A.I.U. ș.a. / pentru a sprijini emanciparea politică a coreligionarilor de aici, recunoșteau, indirect, existența unei națiuni israelite sui-generis / fără mărcile clasice ale acesteia, ba chiar menită să supraviețuiască doar ca „națiune a diasporei“, împrăștiată printre națiuni/.

Chiar și după consumarea Holocaustului și apariția statului Israel, ideea unei națiuni evreiești pletorice, multiforme „pe jumătate cu stat național pe jumătate cu o diasporă puternică“, găsește numeroși adepți: mai ales că ea este sprijinită de o realitate copleșitoare; în diasporă trăiește încă 2/3 din evreimea mondială. În noile condiții, evreii din diverse țări reprezintă, însă azi, o minoritate ca și toate celelalte cu națiuni statal organizate.

Întâiul studiu

EMIGRAREA

1. Date generale

Evreii din România reprezintă, azi, în raport cu populația totală a țării, în jur de 0,5%, după ce în perioadele de vârf, după estimări și recensăminte, dețineau o pondere de 4,5% la 1899, 4,4% la 1920, 4,2% la 1930, 3,8% la 1939 și tot atât la 1 iunie 1940. Dacă în 1930 trăiau în România 756.930 de evrei, iar în 1947, 428.312, în 1992 nu mai erau decât – potrivit recensământului populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992 – în jur de 9.000. La recensământul din 1956, se înregistrau în România 146.000 de evrei, la cel din 1966, 42.900, la cel din 1977, 24.700.

Întrucât aceste cifre rezultă din libera declarație a fiecărei persoane recensate (unii minoritari evrei declarându-se de naționalitate română, maghiară etc.), ele impun o anume corectură pe care o facem pe baza unor izvoare comunitare evreiești existente, nici acestea complete sau recoltate cu metode statistice omologate.

Pornind de la asemenea izvoare, se poate totuși opera o anume corectură în sensul aprecierii că în România existau, în preajma anului 1945, peste 350.000 de evrei, în 1947, circa 450.000, în 1956, în jur de 170.000, în 1966, 60.000, în 1977, 35.000, în 1990, 18.000, iar în 1992, în jur de 15.000. Pentru 1995, se estimează existența a circa 14.000 de evrei, din care „activi”, circa 3.000.

Potrivit cifrelor de mai sus, descreșterea populației evreiești din România a fost de 75 de ori față de 1930 și de circa 43 de ori față de 1947.

Au emigrat din România, în jumătatea de veac scursă de la ultimul război, circa 400.000 de evrei: în jur de 300.000 s-au stabilit în Israel, iar circa 80.000 în diferite țări ale lumii occidentale.

Dacă etnia evreiască constituia, numeric, la finele secolului trecut, a doua naționalitate a Regatului României, iar în România reîntregită de după 1918, a patra, astăzi ea se află pe ultimul loc. Sub raport calitativ, această etnie care în trecut prezenta o piramidă a vârstelor, echilibrată, iar a populației active, cu o predominanță a palierelor „mijlocii” –

meseriași, comercianți etc. – astăzi aproape 3/4 sunt vârstnici, pătura activă fiind constituită preponderent din specialiști și intelectuali.

Atât „cantitatea“, cât și „calitatea“ evreimii din (în) România, au constituit subiect de intensă imagologie – de hetero și self-imagie. Cei care-i vedeau pe evrei ca fiind „străini“ de „corpul național“, foloseau drept temei al antisemitismului lor când „argumentul demografic“ (ponderarea prea mare a acestei etnii în raport cu populația majoritară), când „argumentul sociologic“ (caracterul disfuncțional și dezavantajos pentru români al piramidei socio-ocupationale evreiești). Ambele argumente se înscriu într-o logică și o „ontologică“ a „Statului etnocratic“, adoptate de extremismul naționalist, culminat sub regimul legionaro-antonescian: deci, caduce în raport cu orice viziune modernă despre democrație, stat de drept, cetățenie, și care au condus în anii '40-'45 spre distrugerea fizică a circa 50% din populația evreiască a României Mari.

Ca urmare, se dezvoltă și la evreii din România, mai ales în anii postbelici, un self-imago de esență sionistă (rezolvarea „problemei evreiești“ prin apelul la un stat propriu) care, grefat pe consecințele distructurărilor produse în piramidă socio-economică „evreiască“ – de către război și comunism – au determinat voința și hotărârea imensei majorități a acestei etnii de a emigra în Israel sau în alte țări cu democrație și stat de drept.

O anumită conjunctură politică, oarecum paradoxală, a favorizat transformarea acestei Voințe în realitate aievea.

Sunt unii care opinează, în acest sens, că ceea ce n-au izbutit să facă antisemiții timp de un veac, nici chiar când guvernarea legionară și antonesciană instituționalizase antievreismul, ridicându-l la rangul unei politici de stat – adică să-i elimine pe evrei din „corpul național“ – au reușit să facă comuniștii, determinându-i pe evrei să dorească ei înșiși să emigreze. O atare opinie nu este însă conformă adevărului, deoarece: dacă evreii ar fi putut să părăsească România căzută sub influența germană (anii '40-'44), ar fi făcut-o pentru a se salva,

În ce-i privește pe comuniști, nu numai că nu au încurajat emigrarea, deși erau conștienți de oportunitatea ei, dar, conjunctural, au restrâns-o și chiar suspendat-o în mai multe rânduri.

Așadar, cauza principală a scăderii populației evreiești din România postbelică, o constituie emigrările. Fertilitatea redusă, datorată accentuării procesului îmbătrânirii acestei populații – și care a determinat ca excedentul natural să fie aproape lipsit de relevanță – sau alți indicatori demografici nu intervin cu modificări notabile în dinamica numărului acestei etnii.

Până la crearea statului Israel, evreii din România emigrau cu precădere spre continentul nord-american. Între 1881–1930 au emigrat astfel în S.U.A. 161.000 evrei din România, cei mai mulți între 1890 și 1924. Un număr mai redus au emigrat spre Anglia /30.000/, Argentina /20.000/, America de Sud /în principal Venezuela, câteva mii/. După cel de-al doilea război mondial din cei cca. 80.000 de emigranți proveniți în Vest din România, majoritatea s-au orientat spre aceleași destinații, unde se aflau deja rudele lor și încotro se îndreptau pentru refacerea familiilor. Dacă, însă, până la 1930 evreii din România, emigrați, totalizau cca. 225.000 în toate țările amintite, iar în Palestina doar 10.000, după această dată orientarea aproape exclusivă a celor ce emigrau era tocmai acea țară ce urma să devină din 1948 statul Israel.

Aci au venit: între 1919 – 14 mai 1948 – 41.105 persoane emigrate din România, din care în intervalul 1945–1948 cca 30.000. În perioada 15 mai 1948–1951, au emigrat din România cu destinația Israel: 117.950 de evrei. Anul 1951 este an de vârf al emigrației evreimii din România. Etapa înscrisă între 1952 și 1960, când după o întrerupere a emigrărilor statul român admite o nouă plecare în masă a evreilor, totalizează 32.462 persoane. Etapa 1961–1964, când după o întrerupere, se reia din nou emigrarea evreilor spre statul Israel în numai 4 ani emigrează 63.549 persoane. Etapa 1965–1971 – în condițiile în care populația evreiască a României nu mai totaliza decât în jur de 60.000 persoane – numărul celor emigrați se ridică la peste 1/3, respectiv 22.635. Între 1972–1979, emigrează 18.418 persoane.

La recensământul din 1977 s-au declarat evrei, după cum arătam, doar 24.700, deși după unele estimări existau 35.000. Altminteri nu s-ar explica cum de numărul emigranților spre Israel să mai poată totaliza, în toți anii ce au urmat, circa 20.000 de persoane, iar cei rămași în țară să fie de circa 15.000 persoane. Membrii de familie neevrei emigrați în Israel nu au depășit cifra de câteva sute de persoane.

2. Cauzele diferențiale ale emigrării (pe etape)

Etapizarea emigrării evreilor din România relevă și posibilitatea evidențierii unor condiționări specifice pentru fiecare etapă în parte.

Astfel, dacă pentru plecările din anii 1940–1944, amenințarea de moarte ce plana asupra fiecărui evreu în parte, și a etniei ca totalitate, făcea din emigrare o cale majoră de salvare, după încheierea războiului și înfrângerea nazismului – ca și a regimurilor totalitare din țările satelite ale Germaniei hitleriste, – această amenințare dispăruse. Ceea ce n-a exclus însă, persistența unor sechele antisemite și nici tensiunile provocate de cerința reasezării evreilor în drepturile lor cetățenești anterioare.

Mai ales etapa imediat postbelică, respectiv cea cuprinsă între anii 1945–1947, marcați de „emigrările ilegale“ a fost condiționată de: traumele produse evreilor de război și Holocaust; dificultățile reintegrării și ale refacerii status-urilor și rolurilor lor sociale din interbelic; neîncrederea evreilor în viitorul lor și al copiilor lor pe aceste meleaguri; idealul sionist – puternic revigorat prin acțiunea a zeci de partide, organizații de tineret ș.a., apărute sau reapărute în anii 1945–1948, și militând pentru emigrarea în Palestina. Drept consecință, valul emigrărilor din această etapă a cuprins deopotrivă tineret sionist – educat în spiritul idealului regenerării poporului evreu – cât și adulți decizi să înceapă o viață nouă, oameni reîntorși din lagăre ș.a.m.d.

Începând din anii '48, situația din România – în care Partidul Muncitoresc (comunist), devine factorul politic dominant iar Moscova se amestecă tot mai brutal în afacerile interne și externe ale țării – se schimbă radical: economic, politic ș.a.m.d. Dacă până atunci o parte a evreimii mai credea în reluarea firului social-economic, întrerupt în perioada antonesciană și reînnodat imediat după război, noile transformări curmau această speranță.

Potrivit unor date privind distribuția populației evreiești în toate localitățile țării, la începutul anului 1947, existau pe întregul teritoriu al țării: 428.312 evrei, distribuiți pe provincii: Oltenia – 3.406, în totalitate în urban; Muntenia – 163.144, în totalitate în urban; Dobrogea 3.279, în totalitate în urban; Moldova – 150.631, din care în urban 147.942; Transilvania – 15.847, în urban 14.397; în Ardealul de nord 44.706, din care 33.475 în urban; Banat 15.963, din care în urban 15.920; Crișana – 13.928, din care în urban 13.430; Bucovina – 17.388, din care în urban 16.385. În mediul rural se aflau, deci, în întreaga țară doar 16.934 de evrei (15,2%). Structura profesională a acestei populații, refăcută în intervalul 1945–1947, era, după anumite evaluări, de circa: 40.000 meseriași, 35.000 angajați; 35.000 comercianți și industriași; 10.000 profesioni

libere. Populația activă, preponderent masculină și de vârstă mijlocie, era deci de 120.000.

Transformările social-economice produse în România, după 1948 – naționalizarea bastimentelor industriale mari și mici, a băncilor, comerțului cu ridicata și amănuntul, cooperativizarea silită a micilor meseriași, lichidarea sectorului privat în servicii (farmacii, cabinete medicale etc.), exproprieri abuzive de imobile, depozedarea comunităților de unele bunuri mobile și imobile etc. – au lovit în interesele materiale ale unor largi categorii de evrei. Structura social-economică a evreimii române – câtă și cum s-a refăcut în primii ani postbelici – releva o populație activă alcătuită preponderent din comercianți, meseriași, industriași, liber-profesioniști ș.a. Straturile strict „muncitorești“, eventual interesate în țelurile noului regim, erau destul de subțiri în cazul evreimii locale. Exista, ce-i drept, o sărăcime, un lumpen-proletariat, dar într-un procent redus: până și aceștia – beneficiari ai unor ajutoare comunitare sau ale „Joint“-ului (suspendat în 1949) – au avut de suferit în urma reducerii sau interzicerii instituțiilor de asistență socială. Într-un atare „nou context“ motivația deciziei de a emigra – invocată de noi pentru a explica „valul 1944–1947“ este nu doar amplificată ci radical reasezată, după 1948, pe interesul stringent de a căuta un nou loc de viață și muncă. Statul Israel, abia creat, polariza astfel țeluri spirituale sioniste, conjugate cu puternice interese de ordin material-economic. Perspectiva unei munci „colective“ și comandate birocratic-centralizat nu se arăta a fi defel pe „gustul“ unei populații ce-și exersase în timp spiritul întrepid, competitivitatea, simțul proprietății ș.a.m.d. Idealul reconstruirii unui stat propriu nu se afla nici el pe ultimul loc, deși glasul de sirenă al comunismului căuta, fără efect de masă, să convingă că doar într-o orânduire marxist-leninistă va fi pe deplin rezolvată și problema evreiască. Evreimea română a răspuns la această propagandă printr-o voință neabătută de emigrare în masă, oricâte piedici să fi fost de învins în realizarea ei. Iar piedicile n-au lipsit, unele izvorâte chiar „din cele mai bune intenții“.

Etapele „războiului rece“, ale luptei ideologice („anti-imperialiste“ etc.) presupuneau, nemijlocit, și o acută campanie antisemită, începută la finele lui '48 (și concretizată în interzicerea activităților sioniste de orice fel), acutizată la finele lui '49 și '50 (arestări de sioniști etc.) și menținută apoi multă vreme. Organizații comuniste cu activitate nemijlocită în mediul evreiesc (Comitetul Democrat Evreiesc ș.a.), înființate încă din anii '45, încep din 1949 o campanie furibundă împotriva sionismului iar, în paralel,

o așa-zisă acțiune de lămurire a evreilor să se integreze în noile realități socialiste ale României. În acest sens, se încurajează chiar dezvoltarea unor rudimente de cultură idiș „națională în formă, socialistă în conținut“.

O nouă Constituție comunistă (1948) suspendă orice discriminare etnică și conferă formal depline drepturi cetățenești tuturor „...oamenilor muncii“. Un număr de câteva mii de evrei, unii fost comuniști din „ilegalitate“, devin chiar beneficiari ai noului regim în calitate de „cadre“ cu status-uri și roluri importante în economie, cultură, ideologie, administrație și partid. O parte din acestea activează nemijlocit în cadrul amintitei organizații C.D.E., menită a opera atragerea masei evreiești în angrenajul noii orânduiri.

Pentru „valurile“ din 1952 și 1959 toate cele amintite nu stăvilesc voința de emigrare. În 1952, aveau depuse cereri de plecare peste 60.000 de familii. Întrerupându-se plecările, acești solicitanți s-au văzut puși de către oficialități într-o stare de marginalizare (scoatere din serviciu etc.) care agrava cu mult situația lor socială, în raport cu evreii care nu făcuseră asemenea cereri. Deci, ei nu mai puteau „da înapoi“ de la drumul ales. Astfel, în 1959, când se fac noi înregistrări de cereri de plecare (fără a se ține însă seamă de cele anterioare), se înscriu 130.000 de evrei. O nouă sistare a plecărilor, intervenită la sfârșitul lui 1959, a dus în condiții critice circa 100.000 de solicitanți, care nici ei nu mai aveau vreo „cale de întoarcere“. Această masă de solicitanți, din care foarte puțini au renunțat la plecare, a constituit valurile de emigranți de până în 1975, când, după obținerea „Clauzei Națiunii celei mai favorizate“, situația solicitanților se liberalizase în mare măsură.

În general, în valurile de după 1975 s-au cuprins evrei integrați economic, chiar și politic, în deceniile 5–7 în viața socială a țării: sau, în calitate de populație școlară de toate gradele. Dar, mai ales generațiile de absolvenți, în mare parte de învățământ superior, sau chiar specialiști cu mici stagii în muncă activă, care nesatisfăcuți de mobilitatea socială realizată, obstrucționată uneori de criterii socio-etnice, s-au decis în deceniul 8, să emigreze. Pentru aceste categorii emigrarea fusese până atunci limitată.

Insatisfacția față de realitățile sociale, în general față de regimul comunist, și-o exprimă până și unele cadre, integrate în partid: dar, mai ales, generația de tineri cu asemenea ascendență comunistă în familie.

3. Atitudinea P.C.R. față de evrei și emigrări

S-a discutat și speculat îndelung asupra prețului (în valută etc.) cerut de regim pentru aprobarea fiecăreia din cererile de emigrare înaintate forurilor în drept.

În absența unei documentații în materie, dar bazându-mă pe unele informații, nu cred ca problema să se fi pus deschis în termenii unei tranzacții de tipul „vânzare-cumpărare” cu bani peșin. Ar fi o simplificare și distorsionare a realității, evident schimbătoare de la un val la altul de plecări. Astfel, dacă în valul emigrărilor ilegale din anii ‘45-’47, oficialitățile erau aproape neimplicate, în plecările dintre 1948 și 1949 a prevalat atitudinea favorabilă a Moscovei și „lagărului socialist” față de noul stat Israel.

Reluarea emigrărilor dintre 1950 și 1951, în contextul unei ostracizări a sionismului, vedește echivocul politicii oficiale față de mica burghezie evreiască – atrasă și respinsă în același timp, spre noile realități sociale. Acest echivoc se datorează, poate, și luptei interne pentru putere a unor cadre din vârful partidului.

Ulterior, emigrările de după 1960, și relativa lor liberalizare pot fi explicate prin interesul guvernanților de a-și exprima politica originală înăuntrul blocului sovietic, ca și intenția apropierii de lumea occidentală, americană în primul rând – curs întărit după venirea la putere a lui Nicolae Ceaușescu în 1965.

Deși dictată de rațiuni politice, liberalizarea emigrării aducea stăpânirii și anume avantaje materiale nemijlocit rezultate, de o parte, din feluritele tranzacționări de comerț exterior avantajoase, de altă parte, de bunurile și locurile de muncă rămase de la cei emigrați.

În anii ‘58-’60, noile cadre de specialiști autohtoni, formate în școlile țării, și care vedeau în evrei niște concurenți, se arătau interesate și satisfăcute să umple golurile lăsate de aceștia fie prin plecarea lor efectivă, fie prin scoaterea din slujbă pentru simplul motiv al depunerii actelor. S-au creat astfel mii de locuri de muncă, deși propagandistic populația evreiască continua să fie considerată indispensabilă, dar... irecuperabilă. Semnificativă, în acest sens, este următoarea declarație a premierului Gheorghe Maurer făcută în 1958: „Ce rău am făcut noi poporului evreu, pentru ca atât de mulți să vrea să plece? V-am salvat viețile, v-am acordat drepturi egale. De ce atunci acest val de plecări, mai

rău decât pe vremea fasciștilor?”. Un alt vârf al ierarhiei comuniste în epocă, Emil Bodnăraș, făcea următoarea declarație: „Dacă după atâtea semne de bunăvoință față de evrei, făcute de regim, aceștia vor totuși să plece, atunci n-au decât să plece”.

Se pare că liderii comuniști se foloseau în abordarea problemei evreiești, mai concret spus „a aspectelor ei postbelice”, de un dublu discurs: unul ideologic – oficial, prin care se acredita socialismul în general, cel românesc în speță, drept unică soluție, socială și umanistă, la respectiva chestiune: altul politic, cvasirealist dar ocult, prin care evreii (ca unică și mare burghezie, ca supraviețuitori ai Holocaustului ș.a.) erau considerați ca „făcând probleme” socialismului, îngreunându-i ascensiunea atât din punct de vedere social-economic cât și... etnic. În străfundurile cugetului lor, chiar și cei mai înverșunați antisioniști din rândul liderilor de partid (inclusiv cei de origine evreiască) erau convinși de faptul că prin emigrarea evreilor, o seamă de tensiuni anti-etnice și sociale pot fi mai bine „defulate”, în favoarea „noului regim”, decât prin menținerea acestei populații „nemuncitorești” în structura și suprastructura.... colectivistă.

Desigur, precauții ideologice, impuneau ca asemenea „rațiuni” politice să nu transpară în discursul oficial, care adeseori folosea tocmai exprimări contrare. În ședințele interne, de partid, asemenea analize se făceau, însă, aproape „fără perdea”, cu „transparență” care va să zică.

Pentru a nu pluti în generalități și în zona aluzivului vom zăbovi, aci și acum, asupra stenogramei unei sentințe interne de partid în... chestiune, document pe care-l considerăm relevant, pregnant și concludiv cu privire la evaluarea de către P.C.R. a „disfuncționalității populației evreiești” sub „noul regim”.

Documentul reproduce o *ședință a Biroului Politic cu Reprezentanții Organizațiilor de masă* – ținută la 15 octombrie 1945 / vezi Fond C.C. al P.C.R. Cămară. Dosar 86/1945/.

În cadrul ședinței iau cuvântul o seamă de vârfuri de partid care în stilul propriu „luptei de clasă”, caracteristic epocii, caracterizează evreimea română ieșită din Holocaust după cum urmează:

Tov. CHIRIȚĂ (Comit.Naț. Evreiesc): „... în Moldova, în Transilvania dar mai ales în Moldova, la Iași, Botoșani, Hârlău etc. unde este tot comerțul, este multă evreime... Când a început campania contra speculanților, contra sabotajilor, și se striga: Moarte sabotajilor!, s-au sesizat toți evreii de acolo și au început să spuie că guvernul român face provocări antisemite... în viața evreiască există două curente foarte

periculoase: al lui Filderman, care toți știm care este politica lui; al doilea, al sioniștilor de dreapta, cu Zissu“. Se recunoaște însă că: populația evreiască nu poate intra în procesul de producție. Căci „toate locurile sunt ocupate și că mai vin acum o altă serie de repatriați, adică acei care au fost prizonieri, o parte din românii evacuați în Germania, care trebuie încadrați în producție și iată că populația evreiască rămâne din nou pe dinafară“.

Și că „acest război de exterminare, care a fost timp de 4 ani de zile, a avut o mare influență asupra populației evreiești. Mii și mii de evrei nu au nici un mijloc de existență. Când am făcut programul, am arătat acolo, că statul trebuie să intervie, ca cei mai greu loviți de această situație, să fie sprijiniți. Și acest program se prezintă ca un program demagogic, pentru că nu s-a realizat nimic“.

Concluzia este pe deplin edificatorie:

„Am convingerea, că în Partid, și peste tot, când se aude de problema evreiască, fug ca de dracu“.... chiar și *Scânteia* care a făcut un program al tuturor dăunaților de război, populația evreiască nu a sesizat-o. Parcă nu ar exista problema evreiască. Aici este iar o greșeală. Nu avem dreptul să băgăm capul în nisip și să ignorăm o problemă, care există în țara românească: și să lăsăm ca acești câțiva jidănași să se agite pe stradă, fără a putea face ceva. Cred că aici toate organizațiile de masă ar trebui să dea un sprijin efectiv“.

La aceste remarci făcute cu oarecare realism de vorbitor, următorul vorbitor, un vârf de partid, aruncă, diversionist, toată vina situației pe... sionism. Iată, cum:

Tov. VINȚE: „Cred că la comitetul evreiesc este lipsa atitudinii politice în problemele cele mai arzătoare, prin felul cum a pus unele din problemele care frământă populația evreiască și cum a dat caracterizarea poziției populației evreiești. Parcă a privit problema reacțiunii și a fascismului evreiesc ca o chestiune pur laterală, spunând că evreii, în fond, sunt alături de Comitetul Democratic Evreiesc. Și lângă Maniu și celelalte forțe reacționare nu prea merg și nu se orientează în direcția aceia... Și cred că tocmai aici este lipsa voastră mare. Nu este just. Să luăm numai atitudinea tovului Chiriță în problema sioniștilor, a încadrării sioniștilor în Comitetul Evreiesc. Noi știm ce atitudine reacționară au în majoritatea regiunilor, tocmai organizațiile evreiești. În Moldova, legionarii nu trebuie să meargă să pregătească terenul, pentru că tocmai aceste organizații sioniste sunt acele care provoacă, pe lângă condițiile economice ș.a. Dar politicește, ei provoacă în mod direct antisemitismul. Și atunci se pune problema: sarcina principală a Comitetului Evreiesc

este tocmai ca să ducă, înainte de toate, lupta hotărâtă contra propriilor reacționari și fasciști. Și sunt foarte mulți. Și este un curent periculos în momentul de față. Problema reacțiunii și a fascismului evreiesc, nu este o problemă numai a evreilor, ci în momentul de față și în anumite regiuni, a Statului, este problema existenței democrației“.

Tov. LUCA: „Numai învățăminte nu au tras“.

Tov. VINȚE: „Tocmai asta este problema. Că o bună parte a evreilor nu au tras învățăminte și cad în capcana reacțiunii, fac jocul reacțiunii“.

Tov. MACOVEI („Tineretul Progresist“): „Vreau să completez cele spuse de tov. Vințe. Am fost acum în Moldova. La Bacău, chiar în fața sediului partidului, este sediul unei organizații sioniste. Și nenorocirea este, că mai ales tineretul, aproape tot tineretul este atras în organizațiile acestea sioniste, care sunt extrem de numeroase“.

Tov. GHIZELA VASS: „Reacționarii evrei primesc bani din partea englezilor...“

Tov. OFELIA MANOLE („Apărarea Patriotică“), cu oarecare realism: „... Situația de azi este că noi trebuie în primul rând să vedem toată populația, și nu numai o parte. Există o populație săracă pe de o parte, iar de alta o populație mică burgheză și burgheză care e prinsă... de către manștii de aci“.

„Dar ... Este (și) problema deportaților“.

Tov. LUCA: „Nu prea sunt deportați... care au rămas în mizerie. Au devenit arhimilionari...“

Tov. OFELIA MANOLE: „Sunt oameni care trăiesc într-o mizerie groaznică“.

Tov. LUCA: „Se ocupă cu specula și nu s-au încadrat niciodată...“

Tov. OFELIA MANOLE: „Sunt condițiile istorice, care au creat acest lucru“.

Tov. LUCA: „Condițiile istorice, cum s-au dezvoltat ei, mai persistă și fac să fie o problemă de nerezolvat... Însăși acest fapt, de încadrare în viața economică, politică, socială, a poporului român, cere nu unirea, ci fărâmițarea evreimei. Asta este dialectic. Unești ca să fărâmițezi pe urmă și mai mult, să dispară ca popor, să se contopească cu poporul român“.

Tov. CHIRIȚĂ: „O paranteză...“

Tov. VASILE LUCA: „Paranteza după ce termin eu. – Singura cale pentru populația evreiască este în fiecare țară de a se încadra în aspirațiile socialiste ale poporului respectiv, în lupta poporului respectiv, în viața

economică, politică, socială a poporului respectiv, cu care trăiește împreună. Cultura au luat-o, limba au luat-o, și toate caracterele, afară de trăsătura aceasta a poporului evreu, comerțul, – care a rămas o castă comercială și îi este foarte greu să se îndrepte înspre alte ramuri ale producției...

Trebuie o luptă serioasă împotriva elementelor fasciste evreiești, în primul rând. Voi vreți să luptați.... pentru lichidarea rămășițelor fasciste în poporul român și nu vedeți fasciștii din sânul vostru. Când Luca spune că: jos speculanții, o să spuie că este un antisemit. Dar dacă Chiriță o să spuie asta, nu o să se mai spuie că este antisemit. Pentru că Chiriță este evreu. Dar voi nu faceți aceasta, ci priviți populația evreiască ca o unitate și vreți să rezolvați această problemă... În frământarea uriașă a poporului, în care lupta de clasă nu se oprește nici un moment, dar noi încadrăm lupta de clasă în lupta împotriva fascismului. Ce este fascismul? Vârfurile cele mai reacționare ale capitalismului..."

Tov. OFELIA MANOLE: „Și ale burgheziei evreiești“.

Tov. VASILE LUCA: „Și ale burgheziei evreiești. Burghezia evreiască, în frunte cu Filderman, care l-a susținut pe Antonescu. L-au susținut sau nu l-au susținut? Și vrei să faci unitate cu aceștia? Pentru ce? Numai și numai pentru revendicările față de statul și poporul român. Nu pricepeți și nu încadrați lupta voastră de revendicări juste în lupta noastră de revendicări, a întregului popor român. Noi nu putem tolera, și în special voi nu puteți tolera, ca evrei, ca pe baza suferințelor să se creeze acum o situație privilegiată.

Pentru evrei în general nu poți rezolva problema. Ca să combați antisemitismul, trebuie să câștigi simpatia poporului, care este otrăvit de antisemitism, – cu lupta împotriva a tot ce este putregai în sânul populației evreiești... Și dacă noi ne gândim în mod dialectic, atunci nu trebuie să ne plângem, că în actuala situație, cu moștenirea aceasta antisemită grozavă, am avut puțin o linie politică de a nu ridica elemente evreiești în conducerea organizațiilor. Și aceasta trebuie să înțeleagă orice evreu comunist. Și când noi avem o masă otrăvită de antisemitism, când vede numai un singur șef sau comisar, spune că nu mai este poliția românească, ci poliție evreiască. Și asta este folosit împotriva democrației și împotriva guvernului. Și reacțiunea folosește aceasta. Că asta nu este realitatea, știm cu toții, dar asta este atmosfera“.

„... Sarcina voastră este să combateți în primul rând fasciștii, reacționarii și speculanții evrei. Și nu așa: «lupta pentru lichidarea rămășițelor fasciste...» Fiecare lozincă a noastră, fiecare problemă pe care o aveți în programul vostru, au conținut serios, care trebuie preluat. Noi

nu putem repeta în fața maselor. Noi spunem: linia noastră este lichidarea rămășițelor fasciste. Dar mergem noi la masă și repetăm acest lucru?... Conținutul, caracterul de clasă al luptei noastre există și nu dispare niciodată, atâta timp cât există clasele.

Iată, aceasta am avut de spus. Cred că ai înțeles acum și nu mai este nevoie de întreruperi?“

Tov. CHIRIȚĂ: „Am înțeles. Nu, nu mai este nevoie. Dar știți ce se va întâmpla acum? Ei ne numeau pe noi Ghingolzii“.

Tov. LUCA: „Lasă-i să spuie. Dacă dușmanul te înjură, aceasta dovedește că muncești pe linia justă“.

*

Nu am reprodus în întregime Documentul, pentru a nu-i da dimensiuni și mai întinse și nici nu-i voi tălmăci sensurile, de altfel explicite.

Să comenteze doar cei cărora le sunt foarte la suflet sloganurile deformatoare privind „relațiile amoroase“ dintre evrei și comunism în perioada imediat următoare lui 1944.

În publicistica anticomunistă de după '89, referirile la evrei sunt numeroase: este sugerată ponderea importantă a elementului evreiesc în activitatea organelor politice, economice, culturale și de represiune ale noului regim ajuns la putere cu sprijinul sovieticilor în martie 1945; se sugerează chiar existența unui anume „amestec evreiesc“ în direcționarea exercitării puterii militare sovietice, de cvasiocupatie, mai întâi în Moldova apoi și în Muntenia, Transilvania etc. Preluarea de către evrei a unor funcțiuni ale administrației locale, în condițiile în care fosta administrație se evacuasă, este privită – în absența recoltării unor documente precise în materie – ca fiind o probă irefutabilă a implicării „acestei etnii“ în aducerea și extinderea comunismului de tip bolșevic în România de după 1944. Sloganul „iudeo-comunismului“ este astfel din nou invocat și fundamentat, prin extrapolări forțate, de la indicarea unor cazuri individuale, reale, la generalizări inconsistente referitoare la întreaga colectivitate evreiască.

Au existat, desigur, numeroase persoane de origine evreiască supuse unor vexațiuni deosebite în timpul războiului – care, la intrarea trupelor sovietice în Moldova, încă înainte de 23 august 1944, să accepte a îndeplini unele sarcini administrative iar după aceea dată să depună activități politice etc. în calitate de membri ai P.C.R. / unii foști și ilegaliști / sau după martie '45, ca funcționari ai „noului“ aparat de stat etc.

Există suficiente documente de arhivă, de felul celui reprodus, din care să rezulte grija deosebită a P.C.R., încă din primele zile de după „Eliberare“, ca „tovarășii evrei“ să nu prisosească în asemenea funcțiuni: fie, chipurile, pentru a nu stârni antisemitismul, fie pentru a nu îngreuna „munca de partid“.

Din rațiuni asemănătoare conducerea P.C.R., din care nu lipseau, desigur, elementele de origine evreiască, se arăta deosebit de atentă ca problematica materială gravă privitoare la evrei/ revendicările maselor, declasate etnic și social, de Holocaust și ostracizări rasiale/ să nu fie adusă la ordinea zilei: pentru a nu spori tensiunile sociale dintre toți acești nedreptățiți/ șomeri, lipsiți de adăpost, excluși din viața normală de dinainte de război etc./ și cei care au profitat în timpul războiului de marginalizarea acestora.

În revanșă, P.C.R., își aplica lupta de clasă, neocolindu-i pe toți acei evrei care, neavând un mijloc de câștig stabil, erau nevoiți să trăiască din expediente, taxate de noii stăpânitori drept „acte de speculă și dereglare a economiei naționale“.

Documentul de arhivă reprodus este însă decisiv în privința faptului că P.C.R., încă din startul luat în 1945, se raporta la majoritatea evreilor. Firește, cu oarecare „îndreptățire de clasă“, ca la o categorie socială fie de speculanți mărunți fie de mari burghezi: cu care trebuie dusă o aprigă luptă de clasă.

Or, tocmai această atitudine a P.C.R. constituie marca definitorie a relației dintre evrei și comunism în acei ani în care s-a declanșat emigrarea. Existența câtorva sute sau chiar mii de funcționari ai noului regim, de origine evreiască, încrâncenați ei în primul rând în exercitarea luptei de clasă împotriva coreligionarilor lor, nu modifică prin nimic o atare atitudine.

După 1948, anul naționalizării brutale și începutul desființării sectorului privat, situația economică a industriașilor, bancherilor, comercianților – și chiar a meșteșugarilor, y compris de naționalitate evreiască, devine critică. Opțiunea multor evrei pentru alya (emigrare) a constituit o soluție salvatoare în noile condiții date. Majoritatea evreimii locale, în răspărul piedicilor întâmpinate, s-a înscris pe acest drum sionist. Unii fruntași sioniști au plătit chiar – prin anii ‘50 – cu libertatea lor (cunoscând închisorile comuniste) pentru activismul depus pe tărâmul stimulării emigrărilor spre Palestina, devenită apoi Israel.

Este drept, însă, că un număr notabil de evrei s-au înregimentat în structurile comuniste, unii chiar în eşaloanele apropiate de vârf sau chiar la vârf. Cei din urmă, câteva zeci, sau penultimii, câteva sute (din aparatul de propagandă, dar și de represiune, din aparatul economic intern, dar și exterior) au contribuit, mai ales în etapa „dejistă”, de până prin anii ‘60, la consolidarea structurilor comuniste, mai ales cele de aparență „internaționalistă”.

Aprecierea acestui „aport” va trebui cândva făcută cu obiectivitate și la egală distanță atât de exagerările antisemit-comuniste cât și anticomuniste. Căci, dacă e drept că în ilegalitate sau imediat după 1945, mulți comuniști erau evrei, este tot atât de adevărat că nu mulți evrei erau comuniști – și nici, în totalitatea lor, atât de zeloși pe cât se spune. Dar majoritatea evreilor – cei legați de proprietatea privată, de la industriași și până la meseriași – nu vedeau entuziasm față de orientarea comunistă a țării, întârziind deci să adere la „noul curent”. Unii, după cum arătam, începuseră deja să emigreze în masă, încă din „primul val”. Și, pe măsură ce optau pentru una sau alta din respectivele căi, deveneau suspecti pentru regim și obiect de variate tracasări sociale și economice.

Mii de familii au trecut prin asemenea încercări înainte să poată emigra sau au pătimit pe parcursul întregii lor vieți profesionale din pricina „dosarului” (origine mic burgheză, sionism, liberalism ș.a.).

Sub raport instituțional, regimul comunist, consolidat în 1948 nu a ezitat: să desființeze (decembrie 1948) întreaga mișcare sionistă evreiască din România; să exercite un control strict asupra unicei organizații evreiești rămasă în funcțiune (Federația Comunităților Evreiești din România – F.C.E.R.); să desfășoare o muncă asiduă de îndoctrinare și propagandă comunistă, adaptată uliței evreiești; să desființeze – cu mici excepții – toate formele laice de exprimare a intereselor și culturii etniei (gazete, publicații etc.), precum și instituțiile de învățământ, cultură și chiar de asistență (cu excepția celor concertate în F.C.E.R.).

Ar fi nedrept, însă, să nu recunoaștem că au fost asigurate, în răstimpul regimului comunist, o seamă de condiții de egalitate interetnică, de nediscriminare etnică, care s-au dovedit favorabile mobilității socio-profesionale și culturale pentru mulți evrei (cu excepția celor căzuți sub incidența „luptei de clasă” sau/ și a „luptei politice”). Pentru toți cei dintâi s-a deschis deci și o cale onestă, ca fără să trebuiască să facă concesii grave regimului, să se poată pregăti și activa în domenii profesionale utile economiei și culturii țării, să devină, în timp, oameni reputați în managementul economic, în cercetare tehnică și medicală, în învă-

țământul universitar și cercetare, în variate domenii de creație științifică, literar-artistică etc. Căci, trebuie recunoscut fără complexe, că mai mult de 3/5 dintre toți intelectualii pe care i-a ivit „tribul evreu-român“ pe pământ românesc au activat în anii de după ultimul război mondial. Această *stare de fapt* produce, uneori, un efect de „trompe l’oeille“ generând, la unii neprieteni ai evreilor, raționamentul potrivit căruia proliferarea intelectualității evreiești în anii comunismului ar fi o dovadă a beneficiilor trase de etnie de pe urma regimului. Acest fel de a gândi îl amintește, însă, pe cel performat de unii antisemiți de la finele veacului trecut care socoteau că inserția evreilor în ramurile lucrative ale economiei românești exprimă felul lor de a profita de economia de piață. Atunci, li se reproșau evreilor că beneficiau de capitalism; acum că trăgeau foloase de pe urma comunismului.

Avem de-a face, desigur, în ambele cazuri – de altfel nesubsumabile – cu o prejudecată persistentă și anume cea privind „discriminarea pozitivă a evreilor“. Realitățile, care însă sunt încăpățânate probează contrariul. În acest trecut depărtat ca și în trecutul „celor 40 de ani“ evreii au trebuit să se confrunte, în primul caz cu o politică și legislație discriminatorie de esență etnocratică, în cel de al doilea caz, cu o politică dirijată de principiul luptei împotriva micii și marii burghezii.

Dar, în ambele cazuri, capacitatea de integrare a evreilor în societatea globală s-a dovedit mai puternică, conducând, la finele veacului trecut, la consolidarea unei categorii burgheze evreiești, rezistentă economic, iar în anii comunismului, la ivirea unei păături de specialiști și intelectuali evrei utili în domeniul lor de activitate.

Dar, atât la finele veacului trecut cât și în partea a doua a veacului actual, o bună parte a acestei etnii a emigrat. În cel de-al doilea caz emigrarea evreilor a fost cvasitotală.

Vom urmări, în cele ce urmează, diferențierile – de timp și amploare – introduse în procesul migratoriu de componența socio-profesională, de nivelul de instrucție și „valorile“ specifice emigranților.

4. Componenta socio-profesională a emigranților

Etapizarea emigrării evreilor din România prezintă o componentă socio-economică evidentă. Între anii 1945–1947, au plecat în principal

categoriile cele mai dislocate de război și Holocaust: a plecat, de asemeni, populația activă cuprinsă în categoriile burgheziei mari, amenințate de bolșevism. Tineretul sionist deține o pondere însemnată în acest „val”. Etapa 1948–1951 antrenează categorii largi ale micii burghezii-meseriași, comercianți în primul rând. În etapa 1952–1960, pleacă: sioniști ostracizați, liber-profesioniști marginalizați, categorii mijlocii. În etapa următoare (1961–1964), în principal, se refac familiile, emigrând fie părinți, fie copii. Etapa 1965–1971 se caracterizează prin numărul mare de intelectuali și funcționari cu oarecare status-uri și roluri până atunci în societate. Între 1972 și 1979, emigrează în principal tineret cu studiile terminate în deceniul anterior ca și cei opriți să emigreze, până atunci. După 1980, printre emigranți se numără și foști activiști sau notabilități cu munci de răspundere în aparatul de stat. Continuă să emigreze tineret și intelectuali. Începând cu 1990, adolescenții și tinerii dețin ponderea cea mai însemnată.

Nivelul de școlarizare al emigranților diferă, așadar, după etapa plecării. Dacă în emigrările ilegale din anii '45–'47, masa celor care au plecat avea doar studii elementare, medii și un număr restrâns studii superioare, în etapele următoare predomină absolvenții de școli medii și superioare. Evoluția nivelului educațional, pe naționalități, relevat de recensăminte, indică pentru perioada anilor de după '60, o școlarizare înaltă a tineretului evreu. În cadrul persoanelor care au absolvit instituții de învățământ superior se evidențiază net evreii, care la ultimele trei recensăminte (1966, 1977, 1992) au avut cea mai ridicată proporție de absolvenți la acest nivel de instrucție: în creștere, de la 17,6%, în 1966, 25,3% în 1977 la 34,5% în 1992.

Structura populației de 12 ani și peste pe naționalități, după nivelul școlii absolvite, potrivit recensământului ultim arată: învățământ superior – cca 40%; postliceal și liceal – 20%; profesional – 3%; gimnazial, treapta I-a de liceu – 10%; primară – 10%.

Deși cotele de mai sus sunt cele mai înalte la evreii din România postbelică – ceea ce arată o pondere înaltă a specialiștilor în toate valurile de emigrație, cotele cele mai ridicate le întrunește, totuși, cele trei valuri din urmă. Tinerii evrei preferau să-și termine școlile aici, după care rămâneau un număr de ani ca specialiști în diverse ramuri de producție și se decideau să emigreze pe măsură ce procesul marginalizării lor profesionale era perceput ca apăsător. Categoriile înalte specializate au emigrat, de o parte, în anii liberalizării (1966–1970), dar mai ales în anii '77, când efectele „minirevoluției culturale” ceaușiste a lovit în segmentul creator al populației. Potrivit revistei americane *Acta mathematica*

din 1980, peste o treime din cei 300 de matematicieni de frunte ai României, emigrați în S.U.A., erau evrei.

Începând din anii '60, proporția evreilor cu studii superioare la mia de locuitori este cu mult peste media pe țară (de 15,1 persoane), respectiv, 34,5 persoane; în timp ce la armeni este 26,8, la greci de 18,0, iar la romi de 1.

Deci populația evreiască s-a dovedit a avea un indice de școlaritate la cel mai înalt nivel. Dintre evreii aflați astăzi în România, în jur de 55% au studii medii și superioare, iar în cadrul populației active peste 65%.

În 1992, populația activă era de peste 2.500 de persoane distribuită pe ocupații după cum urmează: înalți funcționari – 189; specialiști cu ocupații intelectuale și științifice – 1.042 (244 arhitecți, ingineri; 158 medici; 140 profesori în învățământul secundar, 37 juriști; 73 economiști, 65 scriitori, artiști, creatori); tehnicieni și asimilați lor – 374; funcționari administrativi – 83; comerț etc. – 75; specialiști în agricultură – 11; muncitori și meseriași – 151; operatori pe ansambluri de mașini – 63; lucrători necalificați – 49; armată – 2; șomeri – 49.

Expectația de emigrare, după un sondaj efectuat ad-hoc, este de 1/4 la primele categorii și de 1/7 la ceilalți, cu excepția șomerilor.

Pe total, populația evreiască existentă azi în România au rude de gradul 1 sau 2, emigrate în Israel, S.U.A., etc., peste 30%.

Structura pe vârste la recensământul din 1992, era la evrei de: 3,8 (0–14 ani); 31,7 (15–19 ani); 64,5 (60 ani), în timp ce la recensământul din 1977 structura era, corespunzător, de: 6,0; 45,9; 48 – trendul arată o îmbătrânire a colectivității exprimată în cifre absolute astfel: în 1977 1.041 vârstnici la o mie de alte categorii de locuitori; în 1992 – 2.038 la o mie.

În răspărul acestei situații obiective, ponderea tineretului în emigrările de după 1990 este covârșitoare.

5. O cauză majoră a emigrărilor – Holocaustul

Descrescerea galopantă a populației evreiești din România, începută cu anii 1940, este atestată de recensăminte oficiale, cercetări statistice ad-hoc, sondaje comunitare etc. Pentru 1 iunie 1940, numărul

evreilor din România Mare (deci înainte de dezmembrările ce au urmat), a fost de 763.741, respectiv 3,8% din populația totală a țării, estimată a fi de 20.095.178. După cedarea Basarabiei și Bucovinei de nord – consecința pactului ruso-german, cunoscut sub denumirea Ribentrop-Molotov – într-o Românie de numai 16.318 869 locuitori mai erau doar 485.102 evrei (3%, iar la 30 august 1940, după cedarea Ardealului de nord, doar 326.613 evrei, 2,4% dintr-o populație totală de 13.708.559 locuitori. În sfârșit, după cedarea Cadrilaterului, se estima că la 6 septembrie populația țării era de 13.299.185, iar a evreilor de 325.783 (2,4%).

Date exacte oferă însă Recensământul General din 6 aprilie 1941 (și în care evreii sunt recenzați pe formulare speciale) și care indică o populație totală a țării de 13.492.983 și una evreiască de 302.090 (2,2%). După numai câteva luni de la intrarea României în războiul din Est și recucerirea Basarabiei, Bucovinei de nord etc. – la o populație totală de 17.019.991 se estimau a fi 426.181 evrei, adică 2,5%.

La recensământul locuitorilor având sânge evreiesc – efectuat în ziua de 20 mai 1942 pentru Vechiul Regat și Ardeal, și între aprilie-iulie pentru Bucovina și Basarabia au fost luați în evidență strictă 292.149 (1,7% din întreaga populație a țării estimată ca fiind de 17.843.539 locuitori). La finele lui '44 și începutul lui '45, estimările avansate cu privire la numărul evreilor indicau în jur de 350.000 persoane.

Diferența considerabilă a acestui ultim număr de evrei, față de cel indicat pentru 1 iunie 1940, rezultă din: cei cca 150.000 de evrei desprinși de populația României odată cu cedarea Ardealului de nord și care aproape toți, deportați de jandarmeria maghiară în 1944 în lagărele naziste din Polonia, vor fi nimiciți. La revenirea acestui teritoriu României, numărul evreilor în viață, reînțorși din lagăre, era doar de cca 15.000; din cei cca 300.000 evrei din Basarabia și Bucovina de nord – care la cedarea acestor teritorii și în condițiile în care ei nu s-au putut refugia în România – aproximativ 100.000 au fost, între 1940–1941, parte deportați de autoritățile sovietice în Siberia sau integrați în armată și viața civilă, parte retrași cu armatele sovietice la reintrarea provinciei în stăpânire românească. Din cei cca 200.000 evrei aflați în zonă la 22 iunie 1941, au mai rămas până la noua realipire a acestor teritorii la U.R.S.S. doar cca o treime din care au revenit în țară, după '44, cei deportați din Bucovina de sud și alte județe românești (Dorohoi etc.). În afară de cele de mai sus, între 1940–1944, populația evreiască a țării, a Vechiului Regat și sudului Transilvaniei scade cu cca 40.000 de suflete datorită: masacrelor legionare (câteva sute de victime), masacrului de la Iași (peste 10.000 de

victime), deportărilor din Bucovina de sud și Județul Dorohoi (cca 12.000 deportați în Transnistria, din care au pierit 7.000), etc.

În perioada '40-'44, mișcarea naturală a populației a indicat un excedent al deceselor în raport cu nașterile.

Emigrările în Palestina nu au depășit cifra de 5.000 evrei originari din România.

Exterminarea sistematică a evreilor europeni în timpul celui de-al doilea război mondial de către regimul nazist ocupă un loc unic și tulburător în istoria secolului XX.

Este un subiect care cu greu poate fi abordat cu obiectivitate sau cu o anume distanțare necesare demersului științific.

Și, totuși, transpunerea temei în sfera academicului impune crearea unei literaturi în care interpretărilor politicianiste și ideologizante de distorsionare și mistificare a adevărului istoric să le fie substituite judecățile de existență și de valoare (axiologice) construite prin metoda *explicitului* integralist, a conceptualizărilor, a sistematizării concluzive a materialului factual: se cere o așezare a explicației pe temeiuri ontologice și logice, opuse ideologizării și mistificării temei care merge pe linia negării exterminării evreilor, ca o realitate istorică petrecută aievea dar a culpabilizării etniei evreiești, perpetuându-se astfel ideologia naționalistă și xenofobă în numele căreia s-a practicat de altfel distrugerea morală, materială, civică, culturală și fizică a etniei evreiești la scară europeană*.

Studierea destinului evreilor din România în epoca Holocaustului – și din unghiul de privire al emigrării ce a urmat – presupune nuanțările și disocierile de rigoare care se cer operate cel puțin în două direcții fundamentale: 1. în precizări de natură factologică și 2. în clasificarea și evaluarea faptelor în raport cu situația concret-istorică în care se afla România la sfârșitul deceniului IV și între anii 1940–1944. Acest studiu mai presupune: racordarea la definiția, unanim recunoscută, a termenului de genocid; raportarea la cazul limită, constituit de lagărele naziste de exterminare (care reprezintă punctul culminant și paroxistic al epocii Holocaustului); evaluarea trendului emancipaționist, concret, al evreilor din România intrată pe făgașul dezvoltării democrațiilor moderne și care puneau idealurile proclamate de Revoluția franceză, la baza funcționării statelor naționale ale Europei în relațiile cu minoritățile etnice.

* Vezi, *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, Editura Hasefer, 1996, pag. XII.

Precizările de natură factologică pun în evidență o complexitate de evenimente cu consecințe distrugătoare pentru viața unor colectivități evreiești de pe harta geografică a teritoriului românesc, dar și evenimente care au favorizat supraviețuiri masive.

Instalarea antisemitismului ca politică de stat în România și oficializarea *problemei evreiești* au o dată precisă: venirea la putere a guvernului Goga-Cuza (27 decembrie 1937) și decretarea dictaturii regale (februarie 1938). Este de subliniat că evenimentele respective se petrec într-un moment istoric relativ pașnic, când nici războiul nu izbucnise, încă, și nici provinciile istorice nu fuseseră răpite României.

Clișeele antisemite ridicate la rang de politică de stat și măsurile antievreiești preconizate y compris preconizarea unei emigrări forțate începând cu 1938, se resimt, totuși, de pe urma ofensivei nazismului pe continentul european.

Se știe că la momentul respectiv cei care soluționau problema evreiască printr-o emigrație forțată erau conducătorii celui de-al III-lea Reich. Or, se știe și că situația emigrării evreilor îmbracă în acei ani forme dramatice, căci Marea Britanie limita grav dreptul evreilor la emigrare în Palestina, iar disponibilitatea țărilor apusene inclusiv S.U.A., de a primi emigranți era din ce în ce mai redusă. Nici planurile „teritorialiste” de emigrare a evreilor pe alte continente nu erau mai realizabile.

Așadar problema evreiască, planurile de expulzare (emigrare silită) sau de eliminare a evreilor din diverse domenii de activitate au devenit o chestiune publică, fiind dezbătute fără perdea în coloanele presei timpului.

Situația politico-civică a locuitorilor evrei cunoaște o bruscă înrăutățire în vara anului 1940, mai ales după pierderile teritoriale suferite de România la sfârșitul lunii iunie 1940 și constituirea guvernului Gigurtu (iulie 1940) cu orientare fățișă, în politica externă, spre țările Axei.

De fapt, din viața publică și politică a țării, evreii fuseseră înlăturați încă înainte de aceste evenimente, ei nefiind admiși în rândurile Partidului Națiunii.

Dar guvernul Gigurtu era chemat să continue această măsură antievreiască de ruinare a drepturilor cetățenești elementare pentru orice etnie. M. Manoilescu, ministru de externe în acest guvern, declara la 30 iulie 1940: „*Trebuie să precizez categoric convingerea guvernului nostru că țara nu poate căpăta o perfectă omogenitate românească și românii nu pot ajunge să se simtă așa cum ar dori stăpâni la ei acasă decât dacă se*

rezolvă prin măsuri categorice și hotărâtoare problema elementului evreiesc la noi“*

Primele legi antisemite de natură rasistă, decretate la începutul lunii august 1940, au reprezentat și primii pași în procesul de eliminare a evreilor din viața economică, socială, profesională transformându-i în cetățeni de categoria a II-a. Tot atâtea măsuri care s-au adăugat la rezultatele dezastruoase ale revizuirii cetățeniei, în urma căreia peste 220.000 de evrei au devenit apatrizi. Acestora li s-a retras cetățenia, odată acordată, deși nu erau indivizi găsiți fără cetățenie.

La 8 august 1940 au fost promulgate primele două legi care au marcat începutul procesului de distrugere a comunităților evreiești. Ei au fost scoși din armată, din administrația de stat, li s-au interzis unele îndeletniciri ca editori, funcționari superiori, membri în consilii de administrație, juriști etc. Erau opriți să achiziționeze proprietăți imobiliare, întreprinderi industriale ș.a. Au fost introduse**: măsuri de ghetoizare: interzicerea căsătoriilor mixte și anularea numelor schimbate. Încă în decursul anului 1940, au apărut diverse legi antisemite, printre care: evrei rurali au fost expropiați; cei angajați în unități comerciale și industriale au fost concediați ș.a.m.d. În cadrul rebeliunii din 21 ianuarie 1941 au fost asaltate cartiere evreiești. Legionari, secondați de borfași, incendiau sinagogi, distrugneau magazine, devastau locuințe. În pădurea Băneasa au fost descoperite 100 de cadavre de evrei iar în pădurea Jilava, altele. La abatorul municipal din București cadavrele de evrei erau atârinate de cârlige, precum vitele.

La începutul războiului au avut loc o serie de pogromuri: la Iași; altele pe teritoriul Basarabiei și Bucovinei. Evreii din zonele de frontieră au fost mutați în interiorul țării. Evreii ieșeni la sfârșitul lunii iunie au fost transportați în vagoane destinate vitelor, plumbuite fără nici o destinație. Având ușile plumbuite, cei transportați au murit de sete și de foame. Evreii din Bucovina și Basarabia – 185 de mii – au fost transportați în Transnistria, unde existau lagăre de exterminare. Până în mai 1942, aproximativ două treimi au pierit. În interiorul țării, salariații evrei erau concediați, li s-au confiscat bunurile, au fost supuși la munci obligatorii.

* A.N.S., fond P.C.S. dosar 327/1940, filele 31,32. Publicat în *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, pag. 51-53, doc. 20.

** Conform cronologiei evenimentelor, întocmită de Matatias Carp și publicată în *Cartea Neagră*, vol. III, ed. II-a, Editura Diogene, București 1996.

Federația Comunității Evreiești a fost dizolvată (decembrie 1941). În toamna anului 1942, când terenul era pregătit deja pentru deportarea evreilor din România în Polonia, guvernul român și-a schimbat brusc poziția, renunțând la această măsură. Treptat, au fost desființate și lagărele din Transnistria.

În Transilvania de nord ocupată de maghiari, au fost puse în aplicare legile Ungariei. Guvernul Kallay (1942–1944) a extins politica de expropriere a evreilor, a lărgit rețeaua detașamentelor de muncă forțată, dar a refuzat deportarea evreilor. Încă în 1940, 20.000 de bărbați evrei între 14 și 48 ani au fost înrolați cu forța pentru detașamentele de muncă. Cea mai mare parte a lor a pierit pe Frontul de est. La 19 martie 1944, Ungaria a fost ocupată de trupele germane. Noul guvern a acceptat aplicarea „soluției finale”, și într-un timp deosebit de scurt au ghetozat evreii (existau centre în Oradea, Sighet, Cluj, Baia Mare, Târgu-Mureș, Dej), trecând rapid la deportări (peste 150.000 de evrei au fost deportați din Transilvania de nord – deși atât episcopul greco-catolic, Iuliu Hossu, cât și cel romano-catolic, Marton Aron, au avut curajul să influențeze opinia publică împotriva deportărilor). Armata maghiară, în retragere (16–17 septembrie 1944), a luat cu forța bărbații, femeile și copiii comunității evreiești din Sărmaș, care număra 126 de suflete, măcelărindu-i într-o pădure din apropiere.

Așadar, istoria și-a urmat cursul ei dramatic. La mai puțin de două decenii după obținerea emancipării depline, adică la 21 ianuarie 1938, guvernul național-creștin dispune, inaugurând astfel legislația antisemită și lărgind procesul politic care va duce la Holocaust*.

1938	Creșterea influenței germane în România.
1940	Ciuntirea României: cedarea Basarabiei, Bucovinei, Ardealului de nord, Cadrilaterului. – pogromuri anti-evreiești organizate la retragerea armatei din Basarabia. – asasinatul din Dorohoi.
1–20.07 07,–	– instalarea guvernului Gigurtu: decret lege de scoatere a evreilor din drepturile lor cetățenești; – instalarea Statului Național legionar; – acțiunile poliției legionare; – scoaterea evreilor din economie, etc.
21.01.1941	– rebeliunea legionară; pogromul legionar;
23.01.1941	– devastări, ucideri (120 evrei); – arestarea unor fruntași evrei;
23.01	– reprimarea rebeliunii.
4 ian.	– Kilinger este instalat ca nou ambasador al Germaniei la București.
29.06	– Pogromul de la Iași.
12.06	– evacuarea evreilor în capitalele din județ, concentrări și trimiteri în lagăre.
august	– prima deportare în Transnistria.

Populația evreiască de pe cuprinsul teritoriului rămas sub administrație românească, în urma pierderilor teritoriale din vara și toamna anului 1940, devine – cum arătam – victima unor măsuri discriminatorii concretizate – pe lângă românizarea tuturor bunurilor imobile – în eliminarea lor din servicii, în interzicerea liber-profesioniștilor de a practica profesiunile lor, în decretul din octombrie 1940 prin care evreii sunt eliminați din toate gradele și formele de învățământ, începând cu grădinița și terminând cu învățământul superior. Introducerea muncii forțate pentru bărbații excluși din armată, dizlocarea a zeci de mii de familii de evrei din sate și orașele pentru a-i concentra în reședințe de județe (unde stăteau deja mii de oameni în barăci insalubre) au fost tot atâtea măsuri care, chiar dacă nu atingeau tragismul genocidului, nu erau nicidecum „benigne“, cum consideră azi unii, și au dus la degradarea socială și civică a unei colectivități umane care printr-o strădanie de numeroase generații a cucerit un anumit statut social aducându-și contribuția la devenirea modernă a societății românești în ultimele două secole.

În același timp și evreii din România, începând cu anul 1941, îndură experiența tragicelor pogromuri. Pentru evrei acești ani au însemnat: masacrarea și/ ori deportarea în Transnistria a unor colectivități întregi din Bucovina, Basarabia și județul Dorohoi; circa 300.000 de oameni trecuți prin foc și sabie și înfometați din care aproape jumătate au pierit în Basarabia și peste Nistru.

iul.–sept.	– ghețozări la Chișinău, Bălți, Cernăuți, Edineț, Mărculești.
oct.	– deportări în masă în Transnistria, apoi oprite și reluate.
16 sept.	– încep deportări masive în Transnistria.
În Vechiul Regat	– mobilizări pentru munca forțată românizare : pauperizare.
22.07.1942	– Oficiul german „Bukarester Tageblatt“ anunță obținerea acordului
-sept.42	lui M.Antonescu pentru aplicarea „soluției finale“ în România și deportarea unor evrei din Regat în Polonia.
septembrie	– tratative cu aliații pentru scoaterea României din război – ameliorarea situației evreilor. – planuri de emigrare contracarate de germani; – 13 vase transportă 13.000 refugiați; – Două vase scufundate. Struma 1 febr. '42 cu 769 evrei; Mefkure (5 august 1944, cu 394 evrei).
martie '43	– impunerea unei taxe oneroase pentru evreimea română: 4 miliarde lei;
sfârșitul '43	– armata roșie înaintază spre Nistru.
febr. '44	– arestarea conducătorilor sioniști.
martie '44	– sovieticii intră în nordul Moldovei.
23 august 1944	– ruperea României de Germania și salvarea evreilor.

Al doilea studiu

IMIGRAREA

1. România – cândva o țară de imigrare pentru evrei

Până prin anii '80 ai secolului trecut, meleagurile românești au constituit încă un loc de imigrare atât pentru evreii sefarzi, veniți din sudul Peninsulei Balcanice, cât și pentru cei numiți așkenazi veniți din nord, vest și est. Au imigrat: din Ungaria, după expulzarea lor la 1367; din sudul Europei în secolul al XVI-lea, după expulzarea lor din Peninsula Iberică. În număr mai mare au imigrat abia cu începere din secolul al XVIII-lea, când, spre finele acestuia, la chemarea unor domnitori și boieri au purces la impopularea unor localități din Moldova și la stabilirea, în masă, în câteva mari centre urbane (Iași, Suceava, Focșani ș.a.) ale acestui ținut. După anexarea Bucovinei la Austria, în 1775, și a Basarabiei la Rusia, în 1812, mulți evrei ce populau aceste provincii s-au așezat în Țările românești, unde nu existau restricții de imigrare. Dar chiar și mai apoi, în ciuda unor restriști și vexațiuni la adresa evreilor, crescând după 1821, Țările românești au rămas, totuși, un loc de atracție pentru imigranți, care, alăturați pământenilor (evrei aflați aici de multe decenii, unii chiar de secole) au sporit neîncetat numărul coreligionarilor lor din această țară. Dacă pentru începutul veacului acest număr se estimează, pentru 1803, la 11.733 după o apreciere, sau aproximativ 30.000 după alta, la 1848 se consemna o cifră cel puțin dublă de 60.000 de persoane. La 1859, datele primei statistici oficiale consemnau 124.867 de evrei în Moldova, ceea ce însemna 8,3% din populația ei. În Țara Românească, aceeași populație era atestată într-un număr redus, de 3.315 persoane la 1831, peste 7.000 după o altă evaluare, sau 9.301 după statistica din 1859, aproape toți locuind numai în orașe, cea mai mare parte în București. În total, în Principate, trăiau deci la 1859 peste 134.000 evrei/ statistica de la 1859/ reprezentând 3% din populația țării.

În 1899, statisticile oficiale consemnau că în România locuiau 269.015 evrei față de peste 218.000 în 1878, ceea ce reprezenta un procent de 4,5 din populația totală a țării de 5.912.520 locuitori.

*
* *

2. Incursiune în istoria străveche

Evreii – popor cu o existență multimilenară, creator al unei civilizații urbane străvechi (unii arheologi consideră orașul Ieriho printre cele dintâi ale lumii), zămislicitor al unei culturi originare și arhetipale (pentru atâtea alte culturi) și care, cu trei milenii în urmă, a pus bazele statului iudeo-israelian – parcurg, după dărmarea celui de-al doilea templu, o diasporă bimilenară, pe toate continentele pământului. Răspândirea evreilor printre popoare și țări a condiționat ca istoria politică și socială a poporului evreu să devină și o istorie eminamente locală învăluită, firește, de haloul întregii deveniri iudaice. În cadrul unor atari „parametrii istorici” se înscrie și istoria evreilor în spațiul carpato-danubiano-pontic.

Evrei în Dacia Romană !

Primele mențiuni ale unei prezențe evreiești pe teritoriul românesc sunt asociate celor referitoare la armatele romane, cuceritoare ale Daciei în secolul al II-lea e.a. și care cuprindeau așa-zisele unități de „Numeri” (trupe auxiliare de evrei recrutați din spațiul sirian) precum și iudei folosiți în administrație, ca meșteșugari sau chiar ca legionari. Oricum, cercetări arheologice în zonele clisura Dunării, Sarmizegetusa, Porolissum (Zalău), Orșova, Tomis (Constanța) evidențiază o seamă de antroponime, monede, inscripții votive ș.a. care sugerează prezențe iudaice în teritoriile dacice cucerite de romani – cel puțin pe durata ocupației militare romane.

Unii istorici evrei, înclinați – la finele veacului trecut să releve marea vechime a coreligionarilor lor pe aceste meleaguri au supralicitat, uneori, din rațiuni conjuncturale, întru valorificarea izvoarelor nu prea certe de acest fel: a le neglija, însă, ar fi un act tot atât de vinovat. Căci cercetările arheologice din secolul trecut dar, mai ales, cele din ultimele decenii ale secolului XX scot la iveală în Dacia romană: o monedă iudaică de bronz, emisă de Simon Bar – Kochba, datată cu probabilitate/an 133–134/, descoperită în apropierea castrului de la Pojejena; o diplomă militară acordată veteranului Barsimachus Calisthensis din Caesarea, descoperită, în 1851, la Pubiscum (Jupa) – și care reprezintă onomasticul unui iudeu; o piatră de inel cu inscripție iudaică, descoperită la Sarmizegetusa, și tot acolo, un altar cu inscripție votivă dedicată zeului

sirian „Theos Typsistos“ – personajul Aelia Cassia, cel ce dedică, fiind probabil de origine iudaică; o inscripție votivă, descoperită la Zalău (Porolissum) și care purta un cognomen de decurion roman de origine iudaică; o placă de ardezie cu simboluri iudaice incizate, descoperită în Transilvania.

Toate acestea indică secolul al II-lea al erei noastre. Pentru a doua jumătate a secolului III, la Dierna-Orșova, o plăcuță de aur cu inscripție bilingvă, probabil de invocare a divinității ebraice Iao-Iahwae, a fost descoperită într-un sarcofag de cărămidă; și, tot acolo, s-a găsit o plăcuță de aur cu semne și litere incizate, cu simbolurile legate de divinitățile ebraice iudeo-gnostice. În sfârșit, cu privire la finele secolului IV este relevat un fragment de inscripție, cu caractere grecești, în memoria unui negustor din Alexandria, de origine posibil iudaică/ a fost descoperit la Tomis (Constanța)/. Sunt doar câteva din mărturiile unei posibile prezențe evreiești în spațiul daco-roman.

Într-un context social-politic, ca cel de la finele secolului trecut – când evreilor li se refuza cetățenia (în masă) pe motiv de neautohtonitate, insistența unor coreligionari israeliți pe vechimea și chiar posibila continuitate a acestei populații pe meleagurile românești, își găsește o rațiune „politică“ de necontestat.

În legătură cu „continuitatea“ evreilor pe aceste meleaguri, ne aflăm, însă, mai curând pe tărâmul legendei decât al unor informații verificabile: chiar și atunci când referințele se fac la așa-zisa dominație – de scurtă durată – în Dacia, a legendarului popor al chazarilor iudaizați / poposiți însă, în cele din urmă, pe meleagurile câmpiei panonice/!

Indiferent, însă, dacă evreii pământeni sunt veniți înainte sau cu legiunile lui Traian, sau dacă sunt Chasari, trecuți la mozaism (Vezi susținerile lui Iorga și A.C.Cuza) este intecontestabil că se găsesc de secole în Europa și România.

3. Secolul XIII–XVI

Se prefigurează o zonă geografică locuită de evrei, în vecinătatea spațiului medieval românesc, încă din secolele XI–XII. Dar veacurile XIII–XIV indică prezența certă a evreilor doar în voievodatul Transilvaniei

și, probabil, o tranzitare chiar și a întregului spațiu românesc de către comercianți evrei. Mai cu seamă a celor proveniți din comunitățile evreiești relativ dezvoltate, stabilite la Thesaloniki, Serdico (Sofia) ș.a., încă de la începutul noului mileniu.

Cert este însă că la 1239, Bela al IV-lea al Ungariei (cuprinzând și Ardealul) cere Papei Grigore al IX-lea să-i permită angajarea evreilor la administrarea veniturilor publice la fel cum a acceptat cererea similară a regelui Portugaliei. El dobândește îngăduința cu condiția ca evreii să fie dublați de creștini de încredere.

În privilegiul emis la 7 decembrie 1251, care reprezintă o imitare a ordonanței principelui Frederic al II-lea al Austriei de la începutul lui iulie 1244, Bela al IV-lea adoptă măsuri cu caracter uman în raport cu evreii.

Prima dovadă documentară în acest sens datează din acel an. Prevederile ei sunt aplicate însă de urmașii acestuia – și în Ardeal – abia peste un secol, la 1357.

Prevederile acestui document explică în parte imigrarea evreilor în această Provincie.

De la sfârșitul secolului al XV-lea și din secolul al XVI-lea avem documente referitoare la afaceri comerciale, procese judiciare dar și persecuții, referitoare la evrei. În documente de la începutul secolului XVI-lea citim despre evreii bogați și influenți care locuiesc la Buda și fac împrumuturi financiare proprietarilor de pământ din Principat.

Indicii ale prezenței evreilor pe teritoriul românesc sunt furnizate, pentru secolele XIII–XVI de o seamă de documente ca: relatarea lui Moșe Tacu pentru veacul al XIII-lea și privind tranzitul economic prin Țările românești; acte ale dinastiei arpadiene, din secolul al XIII-lea, care menționează evrei în Transilvania; scrierea hagiografică a lui Grigore Țamblac despre existența unui cartier evreiesc în cuprinsul Cetății Albe în prima jumătate a secolului al XIV-lea.

La 1360, în Transilvania, suntem deja în prezența unui decret de expulzare a evreilor de către Ludovic I de Anjou.

Secolul al XV-lea, și cu atât mai vârtos al XVI-lea, sunt acelea în care: negoțul de tranzit al evreilor prin Țările românești se completează cu cel practicat dintr-un punct fix; începe era împrumuturilor acordate de evrei pe piața sud-dunăreană: se intensifică circulația de persoane (medici evrei la curtea domnitorilor etc.). În Transilvania variate documente consemnează dări plătite de evrei. În Moldova, la curtea lui Ștefan cel Mare

(1457–1504) se află medicul evreu al lui Mengli Ghirai iar domnitorul are multiple legături cu trimesul evreu al lui Uzun Hassan, han turcoman.

În Muntenia Hacicu din Râmnicu Vâlcea (1495–1508) apare, ca debitor al unui evreu, ceea ce atestă caracterul timpuriu al unor prezențe evreiești la nord de Dunăre pe linia comercială Belgrad-Vidin și Nicopol.

La Cluj (1481), la Sibiu și Brașov (1492) se menționează litigii în legătură cu schimburi comerciale sau bunuri ale evreilor.

La mijlocul secolului al XVI-lea o responsă a marelui rabin din Salonic confirmă existența stabilă a unor negustori sefarzi la București (1557–1559); mai târziu vor fi semnați evrei sefarzi și la Craiova și Timișoara.

Mențiunile despre o prezență stabilă a evreilor în cele trei țări române devin, așadar, mai pregnante spre mijlocul secolului al XVI-lea. Sunt semnați evrei: în Transilvania – ca locuitori ai Clujului și Sibiului; deținători de pământ la Mediaș; un trimis evreu la curtea voievodului transilvan Ștefan Mailat (1534–1540) ș.a. Pentru Moldova, mijlocul veacului al XVI-lea este cel al unui maxim în tranzitul de bunuri comerciale pe via moldovenească dintre Imperiul otoman și Polonia.

Pozițiile dobândite de evrei pe lângă Înalta Poartă se reflectă și în relațiile stabilite de unii financiari cu domnitori români ca Alexandru Lăpușneanu (1552–1561), Despot Vodă (1561–1563), Petru Schiopul (1574–1577), Aron Tiranul (1531–1592), Mihai Viteazul (1593–1601) și Petru Rareș (1527–1538). Unii evrei apar și în calitate de mediatori ai diplomației otomane în Principatele române (cazul lui Isac-beg ș.a.).

Un caracter deosebit îmbracă relațiile comerciale dintre evrei și români la sfârșitul secolului al XVI-lea: documentele (response rabinice, relații de călătorie, acte de cancelarie, acte externe, legiuiri etc.) prezintă felurite fațete ale multiplelor raporturi dintre evreii ce transportau mărfuri și cărăușii lor români (cu care unii evrei vorbeau chiar românește) sau localnicii unor localități prin care treceau ș.a. Dimitrie Cantemir (1710–1711) în *Descriptio Moldaviae* descrie felul în care „reguzanii, grecii, evreii și ceva turci” desfășoară, încă din secolul al XVI-lea, activități comerciale în Moldova.

Istoricul evreu E.Schwarzfeld va scrie, în acest sens, în studiul său *Evreii în Moldova în secolul al XVI-lea și al XVII-lea*: „... Cum că așezarea evreilor în Moldova (încă din sec. XVI) nu este o simplă ipoteză, o găsim în raportul pe care trimișii regelui Maximilian, Belsius și Bergkovicz, o adresară acestuia din Hârlău la 8 aprilie 1562, dându-i socoteală despre urcarea în scaun a lui Despot Vodă; ei scriu că în

Moldova trăiesc fel de fel de oameni: armeni, evrei, greci, francezi, sârbi, saxoni etc. (Armenos, Judeos, Grecos, Frances, Servianos, Saxones, etc.), față cu cari Alexandru Lăpușneanu a săvârșit multe nedreptăți și tiranii și cărora Despot Vodă le face dreptate. Toate aceste neamuri se bucură de căderea lui, căci îi silea pe toți, prin mijloace violente și criminale, a îmbrățișa legea pravoslavnică, pe când acum se putură reîntoarce la credința lor (Hurmuzaki II, p. 404). Ioan Belsius confirmă aceeași stare în raportul său datat din Roman 13 aprilie 1562, adresat lui Ferdinand I, Împăratul Austriei (*ibid.*, p. 407). Erau dar evrei așezați în Moldova sub Alexandru Lăpușneanu și sub Despot Vodă, că doar nu poate fi vorba aci de elemente trecătoare, cari n-aveau decât să părăsească țara spre a se sustrage violențelor la cari ar fi putut fi expuse.

Prezența unor evrei localnici fiind astfel dovedită, nu mai poate fi vorba de evrei cari ar fi venit pentru întâia oară vremelnicește în țară sub Petru Schiopul. Hotărârea luată de acesta de a izgoni pe evreii lehi privește, prin urmare, numai pe acei ce veneau în acel moment să-și desfacă mărfurile înlăuntrul țării, cumpărând și vitele ce le treceau peste hotar, ocolind iarmaroacele și vânzătorii regulați. Izgonirea acestora apare ca o concesiune făcută nu comercianților mari, ci tuturor neguțătorilor din țară, care nu atinge pe evreii așezați în țară, și cari vor fi fost chiar printre acei ce se plânseră de lipsa de alișveris. Comunitatea din Iași mai ales se dezvoltase și crescuse de bună seamă în urma transferării scaunului domnesc în acel oraș.

Mai avem o altă dovadă despre existența unor comunități evreiești în Moldova. În primii ani ai ultimului pătrar al veacului al XVI-lea un italian Leonardo Cerlemetii Vinitiana, publică în latinește o geografie tradusă italienește de Geo. Ant. Mangini Padovano sub titlul de *Geografia sive descrizione universale della terra*, și tipărită în Veneția la 1592. La pagina 197 a vol. II sub titlul de *La doppia Valachia sive la Moldavia et la Transalpina*, cetim: În Moldova locuiesc mulți armeni, evrei, unguri, sași și ragujani, cari au în mână tot comerțul (Habitano in Moldavia molti Armeni, Giudei, Ungheri, Sassaoni et Ragujei presso i quali e toutto il traffico). Pentru că ei sunt acei cari trimit grâul și vinul în Rusia și în Polonia, asemenea mîei, pături, ceară, mere, carne de bou sărală, unt și legume în Constantinopole. Apoi chiar (vinul de) Malugia, care e dus din Creta în Polonia și Germania, trece cu totul prin această țară, unde Domnul percepe taxe mari“ (*Egalitatea*, București, XXX, 1914, p. 73).

Nicolae Iorga în a sa *Istorie a comerțului românesc* relevă relativ marele număr de evrei „otomani“ infiltrați în Muntenia pe parcursul

secolului al XVI-lea datorită legăturilor mai întinse ale acestei țări românești cu Constantinopolul. Marele istoric vede în cele de mai sus o cauză a existenței, la acea dată, a mai multor evrei (în totalitatea lor sefarazi) în Muntenia decât în Moldova. La considerentele de mai sus s-ar putea adăuga și faptul că Muntenia, în epocă, era într-un fel un loc de refugiu din răsăritul Europei pentru evreii izgoniți din Peninsula Iberică.

F. Braudel în reputata sa lucrare mediteraniană *Mediterana și lumea mediteraniană* (trad. Buc., 1986) remarcă:

„Privilegiile acordate de turci, ca și toleranța lor față de alte religii, explică de ce Balcanii au devenit un loc preferat de sephardii alungați din Spania în 1492. Apoi, Turcia îi primește cu brațele deschise, fericită să mizeze mai mult pe ei și nu pe greci în relațiile cu Europa”: cu partea sud-estică a continentului, de la Dunărea de jos, în speță.

Circulația evreilor în Țările române se intensifică, așadar, spre sfârșitul secolului al XVI-lea, putând fi notate nu numai nume ilustre ce au trecut prin orașele Moldovei, Transilvaniei și Munteniei ci și grupuri importante ai căror membri apar în multe documente ale domniilor, în scrisori, pricini de judecată, hotărnicii, hrisoave, privilegii și condici ș.a. Nu lipsesc nici mențiunile cu privire la secta evreilor caraiți, iudaismul în secolul al VIII-lea, emigrând în Egipt și Spania, apoi prin al XII-lea și al XIII-lea secol în Crimeia și Lituania, iar în secolul al XVI-lea și în Muntenia, unde îi citează o scrisoare datată din 1539 a obștei rabanite din Ierusalim și Hebron, numindu-i „Caraiții din orașele Valahiei”.

Marele rabin Samuel de Medina (1505–1589) amintește de stabilirea unor evrei în București la 1550, chiar de constituirea unei obști locale cu legături (comerciale, religioase etc.) cu evrei din Sudul Dunării (vezi *Izvoare și mărturii*...I, doc. 38, pag. 30–31).

Responsa din 1559 a rabinilor Joseph Koro din Nicopole (*ibid.*, doc. nr. 42, pag. 34–35), se referă și la sephardimii din capitala Țării Românești, existenți deja la acea dată.

Ordinul imperial al lui Selim al II-lea, din 1568, precizează că monopolul comerțului cu vinuri pentru Moldova este deținut de notabilul evreu Iosif Nasi (*idem.*, doc. nr. 51, pag. 41–42).

Cât despre talia personalităților care au sălășuit pe meleagurile românești la finele veacului XVI nu este poate inutil să reamintim de filozoful și astronomul Rabi Josif S. Del Medigo despre care foarte puțini știu de sejurul său la Iași spre a învăța de la cabalistul Rabi Solomon Ben Arayo care se ocupa aci de 40 de ani cu studiul cărților sfinte, mărturisind astfel vechimea și însemnătatea comunității locale.

Căci este știut: la evrei o comunitate care avea un rabin în capul ei era de regulă numeroasă. Prezența acestui reprezentant comunitar nici nu se putea concepe altfel. Deși conducător spiritual, pe care orice comunitate ținea să-l aibă în fruntea ei, practicarea cultului nu era legată de prezența lui. Acestui om, căruia celibatul îi era oprit, ca și tuturor funcționarilor comunității, îi trebuia asigurată existența. El singur nu putea fi angajat înainte ca sinagoga să fie clădită iar existența ei asigurată. Era un fel de încoronare a operei comunale, pe care nu și-o puteau permite decât comunitățile importante, cu membrii numeroși, dispunând de mijloace suficiente pentru a asigura existența personalului și a instituțiilor comunale. Cu cât rabinul era mai instruit, mai cunoscut și se bucura de o vază mai mare, cu atât comunitatea trebuia să fie mai importantă. Căci, dacă spre lauda rabinilor din timpuri se putea spune că nu erau decât rar ispițiți de câștiguri materiale, acei cu oarecare vază țineau să-și exercite funcția într-o comunitate cât mai importantă sau renumită din iudaism. Și cum nici o comunitate din Principatele române nu căpătase o situație materială ce trecea peste cea comună, prezența unui rabin mai cu vază implică o comunitate foarte importantă. Ea este și mai numeroasă dacă alături cu rabinul mai întâmpinăm unul sau mai mulți daianimi (asesori, pravilași).

Faptul, prin urmare, că întâlnim în Iași un rabin de valoarea unui savant și medic, încă prin 1570, ca Salomon Araio, care nu și-a părăsit postul decât în anii '20 ai veacului al XVII-lea – spre a-și termina zilele în Palestina (E. Carmoly, *Histoire des medecins juifs anciens et modernes*, Bruxelles 1844, I, p. 191 și 261, unde figurează sub numele de Iacob Ebn Arvani) – arată că încă în al treilea pătrar al veacului al XVI-lea comunitatea din Iași era în floare, cu un mare număr de membri și nu un simplu popas în refacere, care nici n-ar fi avut cum să asigure traiul unui rabin și al instituțiilor sale. De atunci, numărul evreilor nu a putut decât să crească și este o simplă naivitate din partea celor care susțin greșit că Bandini sau Paul de Alep nu au menționat pe evrei fiindcă erau prea puțini. Mai mult, în chiar momentul când Paul de Alep trecea prin Iași funcționa acolo unul din cei mai cunoscuți rabini ai timpului, Natan Nata Hanover, bărbat de mare valoare, vestit prin opera sa, *Iavem mețula*, care descrie suferințele evreilor în timpul războaielor cazacilor și refugiul lor în Țările române. O comunitate mică și neînsemnată n-ar fi putut reține în capul ei pe un Hanover, deși era fugăr și rătăcitor, ca și coreligionarii lui din Polonia!

4. Secolele XVII–XVIII, aşezările stabile

Secolul al XVIII-lea marchează – prin creşterea numerică precum şi a rolului economic şi social al populaţiei evreieşti în Țările româneşti – o bornă istorică în devenirea ulterioară, de circa trei secole, a evreimii române. Angajată deplin în sinuozităţile diacroniei poporului român, în istoria sa politică, economică şi socială şi, de ce nu, culturală – evreimea română capătă trăsături indubitabil locale, derivate din multiplele intercondiţionări cu autohtonii.

Chiar de la începutul secolului al XVII-lea (decembrie 1613) domnitorul Ştefan Tomşa (1611–1615) al Moldovei şi, peste un deceniu (1623), principele Gabriel Bethlen (1613–1629), în Transilvania, determină la vremea aceea o schimbare fundamentală în politică faţă de evrei, deschizând temporar perspectiva unor raporturi moderne dintre aceştia şi locuitorii autohtoni.

Astfel, în timp ce Ştefan Tomşa acordă evreilor o seamă de înlesniri pentru practicarea comerţului lor şi aşezarea în perimetrul Moldovei, principele Transilvaniei acordă privilegii evreilor garantându-le „drepturi pentru aşezare şi îndeletnicire cu negoţul” cât şi dreptul de liberă circulaţie, practicarea religiei ş. a.: cele de mai sus se refereau deopotrivă la evreii sefarzi cât şi la cei veniţi din spaţiul german (adică al askenazimilor), via Cehia-Moravia sau, mai apoi, proveniţi din rezervorul polono-rus.

4.1. În *Transilvania* îmbibată de spiritul Reformei, principele Gabriel Bethlen introdusese acest teritoriu în circuitul spiritual occidental. Pentru a dezvolta comerţul, a chemat negustori evrei din Imperiul otoman: găsim, astfel, sefarzi/ ai căror strămoşi au fost expulzaţi din Spania la 1492/, stabiliţi: în Alba Iulia (aici este menţionată şi prima sinagogă din Transilvania, la 1656), organizându-şi propria „Companie”/ în concurenţă cu companiile săseşti, armenesti, greceşti”/; la 18 iunie 1623, la Cluj, primesc privilegiu dat evreilor şi care garantează libertatea de circulaţie, comerţul, practicarea religiei.

După moartea lui Bethlen, situaţia evreilor se înrăutăţeşte din nou în Transilvania: concurenţa în comerţul în care sunt implicaţi, provoacă conflicte dintre ei şi saşi, armeni şi greci. Dieta din 1650 dispune ca evreii să poarte numai haine „evreieşti”. Se introduc restricţii în comerţ şi fabricarea unor produse (de ex. rachiu). Mihai Apafi I a emis trei privilegii

date evreilor (1673, 1678 și 1680), pentru a-i proteja de vătămări personale. La sfârșitul secolului al XVII-lea evreii au participat la dezvoltarea unor ramuri industriale, ca de pildă cea a sticlei. După integrarea Transilvaniei în Imperiul habsburgic (1691), evreii ardeleni și-au extins relațiile comerciale spre apus. Împărații Austriei nu-i favorizau însă pe comercianții evrei: astfel, din 1700 le era interzisă locuirea în apropierea orașelor miniere; din 1730 nu mai aveau dreptul să facă import din Germania sau Polonia. Statutul orășenesc al Alba Iuliei a dispus în 1741 ca evreii să aibă drept de locuire în oraș numai ca jeleri, fără de cetățenie. Nici chiar viața evreilor nu era în siguranță. Au avut loc crime în Marghita, Munții Ciucului, Maramureș. În multe zone au fost persecutați și omorâți sub acuzația că au practicat „omorul ritual”. Casa Habsburg care-i persecuta și pe catolici, pe evrei i-a limitat ca posibilități de trai și libertate.

Cea mai veche și persistentă comunitate evreiască din Transilvania este, cum arătam, Alba Iulia; ea oglindește în mare măsură situația evreilor transilvăneni în sec. XVII–XVIII. Călătorul suedez C.H. Hildebrandt nota că la Alba Iulia, în 1656, existau mulți evrei „care fac comerț cu mărfuri turcești având și o sinagogă”. Intensa lor activitate economică nu este atestată de numeroase documente ale epocii, ci presupusă.

Evrei transilvani mai sunt amintiți de documentele vremii la Arad, Brașov, Cluj, Oradea ș.a.

Evreii apar sporadic în Maramureș în sec. XVI, dar începând cu sec. XVII ei vin aici în număr mai mare (din Bucovina și Galiția): în 1690, ei sunt însă expulzați din Maramureș dar revin ulterior – așa încât la recensământul din 1787 numărul bărbaților era de 1214. Evreii maramureșeni erau mai ales orândari și agricultori la sate. Un document menționează, de pildă, în acest din urmă sens, că un anume Zalman Hersș din Ruscova (Maramureș) deținea o serie iobăgească.

Ca agricultori mai sunt menționați și în alte localități.

Un centru evreiesc însemnat al Maramureșului era Sighetul, unde exista o obște organizată încă de la sfârșitul sec. XVIII (este grăitoare în acest sens o piatră tombală din 1771).

4. 2. *În Țările române* în prima jumătate a secolului XVII, pe lângă evreii din spațiile polono-lituaniene și cel otoman – care continuă să străbată Țările române, îndeosebi în calitate de negustori de tot felul, de creditori sau medici (Eleazar din Cracovia a fost chemat în 1606 chiar de principele Transilvaniei, Ștefan Bocskai; David Rebir l-a îngrijit în 1629

pe Gabriel Bethlen etc.) – se înmulțesc semnele existenței unor comunități evreiești la Iași și alte centre moldovene.

Începând cu cea de a doua parte a secolului XVII, în Țările române statutul și rolul evreilor în aceste principate poate fi dedus atât din documentele juridice ale vremii cât și din cele economice, eclesiastice etc. Și, firește, în primul rând din izvoarele evreiești însele.

În epoca lui Matei Basarab (1632–1654) și Vasile Lupu (1634–1653), din al doilea sfert al veacului XVII, situația evreilor a fost reglementată și în Țara Românească și Moldova prin „pravile” adaptate în bună măsură după modele bizantine, și astfel în parte discriminatorii pentru evrei. Pravila bisericească de la Govora (1640) interzicea preoților să aibă legături strânse cu evreii. *Cartea românească de învățătură*, tipărită la Iași în 1646, nu accepta jurământul evreului: în schimb, botezaților li se iertau toate greșelile din trecut; aceleași prevederi fiind preluate și de *Îndreptarea legii* (1652) redactată spre sfârșitul domniei lui Matei Basarab. Ultimele două reglementări, de orientare judecătorească, indică chiar o preocupare de prozelitism religios, patronată îndeosebi de către domnul Țării Românești.

Evreii migrau spre Principate mai ales din Polonia: „acești evrei veneau când din propriul lor îndemn, când anume poștiți”, remarcă E. Hurmuzaki, referindu-se la Tratatul încheiat la 8 octombrie 1612 între regele Poloniei și Ștefan Tomșa. Situația evreilor polonezi înrăutățindu-se, devenind chiar dramatică în urma masacrelor de la mijlocul veacului al XVII-lea – pe de altă parte porțile deschise evreilor galițieni în Moldova – au condiționat un flux continuu de noi imigranți. O catagrafie din veacul următor va indica, de pildă, la Iași, 171 de familii evreiești dintr-un total de 574 case recensate. O imagine mai completă a evreimii moldovene – de după valul imigrărilor din sec. XVIII – se obține și din constatarea creșterilor masive de populație produse și într-o seamă de alte orașe și târguri ale Moldovei /cu o oarecare populație evreiască înaintea acestui moment/: avem în vedere localități de felul Bacăului, Bârladului, Botoșanilor, Dorohoiului, Hușilor, Romanului, Galaților, Sucevei, Siretului, Troțușului ș.a.

Atât evreii stabiliți de mai multă vreme pe aceste meleaguri cât și noii veniți – a căror îndeletniciri originare, de regulă meseriile, erau necesare ținuturilor adoptive – sunt stimulați să-și valorifice experiența și aptitudinile oferindu-li-se variate înlesniri atât pentru dezvoltarea

existenței lor materiale cât și pentru păstrarea tradițiilor (loc de sinagogă, dreptul de a-și construi lăcașe cu funcționalitate rituală – mikve, cimitire).

Evreii se bucurau, însă, în epocă, de libertăți economice și toleranță religioasă atât în Moldova, cât și în Muntenia. Domnitorul C. Brâncoveanu (1688–1714) menționează sumele enorme împrumutate, printre altele și de la evrei.

Deja la curtea domnitorului Constantin Hangerli (1797–1799) din Țara Românească activau și meșteșugari evrei de cele mai diferite feluri (ceaprazari, legători, sticlari, argintari etc.). Starostele Pilat din București are povernă, iar în Ilfov evreii sunt cășari.

Sunt semnalate manufacturi arendate de evrei de la principele Transilvaniei în 1754 iar în 1768 Ghețel Marcovici înființează în Moldova două manufacturi de hârtie și alta de sticlă și potasiu.

Inițial neprimiți în breslele meseriașilor creștini, evreii își fac bresle proprii, ajunse numai într-un secol rivale puternice pentru breslele creștine. În *Memoires de Mr. de B* (1781) se afirmă că în Moldova „cei mai buni dintre ei (meseriași n.n.) sunt armeni sau evrei“. Afirmatia nu pare exagerată dacă avem în vedere că și în Galiția – de unde proveneau mulți evrei moldoveni – ei erau aproape singurii meseriași ai locului, mai ales în branșele croitori, cizmari, tapiteri ș.a.

În epoca fanariotă – după cum remarcă un autor – centrul de greutate al colectivității israelite din spațiul carpato-dunărean s-a plasat în Moldova, unde se aflau de altfel, cei mai numeroși evrei din Principate. Și aci funcționa „breasla jidovilor“, adică Kahalul lor. Conducerea ei era asigurată de un staroste. Cea religioasă de un rabin. Șef rabinul numit „Roș Medina“ s-a transformat apoi în „Hahambașa“, adică marele rabin al tuturor evreilor din Moldova, având sub jurisdicția lui și pe coreligionarii din Țara Românească. Obștea evreiască plătea o dare fixă din venitul taxei pe carnea cașer ș.a. Rabinatul avea și funcții judecătorești. Instituția Hahambașiei a durat aproape un veac, și a pornit cu nepotul lui Rabi Naftuli Cohen, căruia Poarta i-a acordat această funcție, devenită ereditară, în imperiu la 1719.

După anexarea Galiției de către austrieci – la împărțirea Poloniei în 1772, evreii au început să coboare spre Moldova și ulterior spre Muntenia. În momentul anexării Bucovinei la Galiția, în 1790, a pornit și emigrarea evreiască spre Țările române. Unii din noii imigranți și-au menținut statutul de sudiți până în a doua parte a veacului XIX. Economistul Eugen Țațomir, prelucrând „Condica linzilor“, pe 1803, cifrează populația evreiască de atunci la circa 12.000 persoane, doar în Iași trăind

circa 3.000. Apoi, Botoșani circa 2.500, Dorohoi peste 2.000, Suceava peste 2.000. Capitalele acestor județe adăposteau peste jumătate din totalul locuitorilor lor evrei.

La sfârșitul veacului al XVIII-lea organizațiile evreilor erau recunoscute de stat ca și mai înainte, după cum rezultă atât din Condicile de venituri și cheltuieli ale visteriei, în Muntenia, cât și din stipulațiile privind „breasla jidovilor” – în plină dezvoltare încă de la începutul secolului al XVIII-lea. În Țările române instituția Hahambașiei și a Staroștilor fuseseră înzestrate cu drepturi de autonomie notabile. Hahambașa era investit, cum arătam, cu putere judecătorească și, în această calitate, judeca procesele evreilor, cu drept de apel însă la Cămărașul mare. Starostii de comunități trebuiau să fie recunoscuți de Hahambașa. Veniturile provenite din gabelă etc. erau reglementate de starosti și comunități.

În Ardeal, corespondentul conducătorului spiritual al evreilor din Moldova și Muntenia era rabinul șef cu drept de reședință la Alba Iulia, cu un rol dintre cele mai importante în stimularea iudaismului transilvan, în dezvoltarea vieții comunitar-religioase în general.

Prin toate înlesnirile economice și spirituale acordate evreilor în secolele XVII–XVIII/ atât în Moldova și Muntenia cât și în Transilvania/, Țările române se înscriu, pentru evrei, ca un adevărat refugiu între Europa răsăriteană și centrală, devenite mai puțin primitoare.

*
* * *

Interesul unor domnitori și moșieri din Principate pentru valorificarea și introducerea în circuit economic a unor localități a condiționat solicitarea evreilor – în principal în Moldova dar și în Maramureș – pentru impopularea și reimpopularea unora dintre acestea. În Moldova iau astfel ființă, cu începere de la finele sec. XVIII-lea circa 30 noi târgușoare iar un număr de târguri sunt reimpopulate și cu evrei. Astfel, în Moldova, atragerea străinilor în primul rând a evreilor – pentru impopularea târgușoarelor și popularea unor târguri „pustiite” – reprezintă o politică de stat practică și încurajată în favoarea bisericii și a boierilor. O seamă de documente sunt fără echivoc în acest sens: pilduitor ni se pare hrisovul dat de Constantin Moruzi (1777–1782), în 1780, boierului Ioniță Bașotă pentru impopularea localității Șoldănești (devenită Fălticeni) și în care se arată că pentru dezvoltarea acestui nou târg „s-au așezat târgoveți... volnici a-și face case, dughene, crâșme, velințe și orice... pentru venitul moșiei”, specificând chiar ca „jidanii să

ție o casă pentru închinăciunea lor“ și „un loc în afară... pentru mormânturi“. Se menționează ca fiind scutite de „bezmen“ (chirie) doar velințele, care constituiau, de altfel, o ocupație majoră pentru evrei.

Prin prevederile lor, hrisoavele de impopulare sunt asemănătoare pentru șirul impresionant al târgușoarelor nou ivite mai ales în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Exprimându-se în stilul propriu unui istoric care are „părerile“ sale despre evrei, Gh.Ghibănescu se simte dator să declare: „elementul jidovesc prezintă un interes specific Moldovei, căci el va fi acela care va contribui în mare măsură la colonizarea târgușoarelor din Moldova, îndată ce proprietarii moșiilor vor căpăta hrisoave domnești spre a deschide târguri pentru sporirea alișverişurilor moșiilor“. Iar, în disputa dintre doi publiciști români ca Al.Th.Obreja și V.Tufescu acesta din urmă va conchide că târgușoarele, în majoritatea lor „apar dintru început evreiești. De aici aspectul lor original de ghetou, în mijlocul satelor românești, cu altă structură și formă...“, de aici și „funcțiunea lor socială și economică deosebită“. Acest autor înșiră într-o lucrare de referință documente peremptorii cu privire la întemeierea unor târguri ca Mihăileni, Bucecea, Ivești, Fălticeni ș.a.

În Muntenia populația evreiască era, însă, la finele secolului XVIII relativ mai redusă ca în Moldova atât în cifre absolute, cât și procentual, precum și prin numărul de comunități organizate. Totuși și aici, populației mai vechi de sefarzi, căreia în sec. XVII i se adaugă evrei polonezi și ucrainieni, fugiți de masacrul din 1648–1649 (o piatră tombală din 1682 atestă prezența lor). Urbani Cerri, remarcă la București în 1689 mulți evrei constantinopolitani bogați, iar după Tratatul de la Passarowitz (1718) se stabilesc în București evrei austrieci. În perioada domniei lui Constantin Brâncoveanu birul evreilor bucureșteni întrece uneori pe cel al armenilor, dovadă a sporirii numărului celor dintâi.

În afară de capitala țării, București, un număr de alte orașe ale Munteniei sunt locuite de evrei. Buzăul a avut o populație evreiască încă din secolul al XVII-lea. Unele familii de evrei spanioli (sefarzi), proveniți din cei expulzați din Spania, s-au stabilit temporar la Craiova.

Creșterea populației evreiești pe teritoriul țărilor românești în secolul XVII–XVIII este caracterizată de istoricul român C.C.Giurescu în următorii termeni: „În privința evreilor dispunem de mai multe date pentru sec. XVII și XVIII... Odată cu anexarea Galiției, adică a regiunii unde erau în număr mare, de către austrieci (1772) începe o coborâre spre miazăzi a elementului evreiesc... În 1790 Bucovina fiind alipită

administrativ de Galiția, se deschiseră larg porțile imigrării. Bucurându-se de protecția austriacă, fiind supuși ai puternicei împărății, având și un deosebit simț pentru comerț, ei izbutiră curând să ocupe poziții însemnate în viața economică a țării. Afacerile prosperând, alți evrei vin din Galiția și se așează în Moldova. În felul acesta numărul lor crește neconținut... În Muntenia, mai puțin numeroși au venit din două direcții: din Moldova, galițienii coborându-se spre Milcov și trecând dincoace, și din Turcia. Aceștia din urmă erau, în general, evrei spanioli, având un standard de viață mai ridicat decât cei din Polonia...”

*

Dinamica fenomenului social global al Principatelor, orienta și racorda, continuu, modalitățile concrete de raportare a evreilor la realitățile înconjurătoare – economice, juridico-sociale, politice, culturale, etc.

La finele secolului al XVIII-lea și începutul celui următor regimul fanariot în cele două țări române – Muntenia și Moldova – se remarcase, vizavi de evrei prin:

- necontestarea indigenității lor;
- acceptarea tacită a drepturilor lor civice – ciuntite cum erau în epocă, pentru întreaga populație, dar mai presus de deosebirile religioase;
- considerarea Breslei Jidovilor (în Moldova) și a Breslei Evreilor (în Valahia) ca vasalități recunoscute și relativ autonome de organizare a activităților consacrate ale populației evreiești: comerțul și meșteșugurile;
- consolidarea noii instituții comunitare a hahambășiei ca unitate administrativ fiscală, autonomă, care dirija viața religioasă, și a starostiei (roș medina, în ebraică) responsabile de instituțiile evreiești laice.

Ceea ce nu înseamnă că sub acest regim-greu marcat și reflex al unei orânduiri sociale scufundată, încă, într-o medievalitate târzie și dependentă politic cvasitotal, statutul evreilor depășea „nivelul timpului”. Forme ale antisemitismului religios se exprimau nestingherit: acuzele de omor ritual sau de deicid, fiind încă monedă curentă împotriva evreilor.

Ceea ce lipsea, însă, și va apărea abia odată cu începutul „modernizării Principatelor” – și a Regulamentelor organice, ce au urmat Tratatului de la Adrianopole (1829) – vor fi aspectele de *antisemitism juridic*, sub forma lor instituționalizată și normativizată: când evreii sunt

decăzuți „în bloc“ din condiția lor de pământeni și considerați drept *străini*, o națiune aparte, lipsită de drepturi civico-politice.

Articolul 94 (cap. III, intitulat *Regulamentul finanțelor*) din Regulamentul organic al Moldovei, coroborează chiar noțiunea de „străin“ pe cea de „vagabond“, supus expulzării, oricând autoritățile consideră necesar s-o facă.

Regulamentele organice, din Moldova și Valahia, proclamă principiul apartenenței la religia creștină drept condiție a dobândirii de drepturi civice și politice.

Pentru evrei, de altfel, în fapt, și pentru majoritatea „mută“ a neevreilor, drepturile individuale sunt o noțiune cvasinecunoscută: prea modernă pentru a-și fi croit drum.

Sub raport comunitar, evreii nu mai sunt tratați ca Bresla Jidovilor sau Bresla Ovreilor ci ca Nația evreiască, fără relativa autonomie a forurilor lor reprezentative, anterioare ale etniei. Este desființată hahambășia iar stărostia înlocuită cu epitropia – cu atribuții și responsabilități în strictă dependență de autorități. Epitropiile sunt însă primele forme ale organizațiilor comunitare, relativ moderne, cari au funcționat (sau au mai funcționat) pe întreg parcursul secolului al XIX-lea.

Restricțiile civico-politice impuse evreilor de către Regulamentele organice – și cadrul juridic corespunzător fixat pentru „dinamica“ locală a acestei etnii – s-au dovedit, însă, în fapt inoperante în plan demografic și chiar economic.

În Moldova populația evreiască se dublează în prima jumătate de veac XIX. În Valahia trăiau, în acest răstimp, mult mai puțini evrei, numărul lor va spori considerabil în a doua jumătate a veacului. Economic, însă, sporește deopotrivă rolul evreimii valahe ca și a celeia moldovene. Explicația rezidă în faptul că începuturile „modernizării“ țării, de după 1829 și chiar mai dinainte au spart adeseori „cadrele juridice“ anchilozate. Astfel, chiar și în Moldova, marea mișcare de impopulare a unor târguri, târgușoare și chiar sate cu evrei (la cererea boierilor și chiar a domnitorului) se produce în răspărul legilor în vigoare cu privire la vagabondaj sau la obținerea de drepturi civile, etc.

Nu doar impopularea a condiționat un oarecare avânt economic – pentru evrei – ci și „mediile“ în care acționau. Și în centrele urbane, în care evreii se aflau de decenii, trendul economico-material se dovedea ascensional.

Se adevărea astfel o constantă lege sociologică, cu acțiune pe întreaga întindere de timp în care evreimea română a fost privată de drep-

turi civico-politice (practic până după primul război mondial; România fiind ultima țară de pe continent care să acorde naturalizarea „în masă”) și care ar putea fi formulată în termenii:

discriminările juridice, civico-politice, ideologice etc. (pe criterii etnice, religioase etc.), operate de regimuri politice hibride, burghezo-moșierești (cum au fost, de pildă, cele din Vechea Românie), contracarate fiind de însăși evoluția stihinică a unei economii de piață, în curs de modernizare și internaționalizare, nu au putut stăvili acțiunea unor agenți economici, care independent de apartenența lor etnică-religioasă, acționau economic tocmai în acest sens.

Rezultanta contradicției dintre „etnos” (politică de discriminări) și „socius” (presiunea „factorilor de liberalizare”) s-a rezolvat – pe parcursul unei întregi perioade de timp – prin ceea ce vestitul înțelept popular Cilibi Moise, formula (în consens cu o butată larg răspândită în epocă), cu oarecare ironie, în termenii: „evreii fac economie, românii fac politică și împreună fac... economie politică”.

Ironie și adevăr, deopotrivă. Căci atât demografic cât și economic, evreimea Vechii României (de până la 1919) era a doua naționalitate a țării. Acest trend evolutiv a putut fi stăvilit sensibil, desigur, prin intervențiile factorului suprastructural.

Conștientizând însă că lupta pentru emanciparea politică constituie o bătălie pierdută pentru multă vreme, evreimea din România Mică, în răspărul diferențierii ei acute, și-a unit eforturile pentru a excela economic. Vedem în acest demers, concretizarea unei întregi filosofii de viață și sociale, exprimarea unui pragmatism având în subsolul său *Ideea* motrice că în calitatea rezervată lor de agenți ai economiei bănești, evreii trebuie să-și dovedească utilitatea – pentru ei și pentru țară, tocmai în acest sens.

5. Tradiția mozaică până la mijlocul veacului XIX

Oricât de diferite să fi fost meleagurile de sorginte ale evreilor ajunși în spațiul românesc, oricât de variată să fi fost condiția lor existențială, antropologică precum și profilul cultural-spiritual ce deosebea sefarzi de askenazi, pământeni mai vechi de noi imigranți, moldoveni de

munteni și transilvăneni, liantul ce-i reunea într-o unică etnie se constituia din normele religiei și tradiția rituală, din solidaritatea intricată preceptelor biblice și potențată de presiunea fie a unor împrejurări vitrege, fie a unui destin comun. Sentimentul „noi” –ului evreiesc, al fiecărui purtător al credinței și înțelepciunii, ce luminează foliantele talmudului și mișnei, este perpetuu vigorat și revigorat înăuntrul fiecărei obște, mici sau mari, ce gravitează în jurul unei sinagogi cu funcție de „axis mundi”. Căci „spiritul comunitar evreiesc” se concretizează deopotrivă în religiozitate și culturalitate cât și în grija pentru respectarea aproapelui, pentru sănătatea și hrana lui trupească și sufletească, pentru menținerea unei relații sacre între cei trecuți în neființă și urmașii lor.

Viața culturală a evreilor din Țările române în secolele XVII–XVIII s-a desfășurat cu precădere în sfera religioasă. Obiceiuri tradiționale, adânc înrădăcinate, cereau ca tinerii evrei să se inițieze în citirea rugăciunilor, în înțelegerea unor texte biblice sau chiar a unor foliante de talmud: școli confesionale – începând cu heder-ul, care cuprindea copii de la vârsta de 4 ani, și continuând cu alte forme de deprindere a limbilor idiș (respectiv ladino), ivrit, etc. făceau indispensabilă figura instructorului confesional (melamedul), reprezentant al unei profesii larg răspândite în epocă.

Aristocrația spiritualității evreiești era conferită de statuturile înalte atribuite de colectivitatea mozaică rabinilor, danaimilor (judecători rabini), învățaților, scriitorilor ș.a.m.d. Într-o simplă incursiune referitoare la învățații și scriitorii evrei din Iași – „din timpurile cele mai vechi” – un cercetător care a scris la finele secolului trecut inventariază peste 100 de nume de personalități marcante, reproducând documente, scrieri și inscripțiuni tombale revelatoare în acest sens.

Cele de mai sus arată:

- importanța de care se bucura religia evreiască în rândul întregii etnii;
- importanța ortodoxiei rituale, respectiv a Halachei, atât în rândurile adeptilor rabinilor (nehasidimilor) cât și ai țiadikimilor (hasidimii);
- stabilirea sinagogii în centrul vieții culturale;
- dezvoltarea unui sistem de învățământ iudaic – de la hadarimi (în care copiii intrau de la frageda vârstă de 4 ani) și până la Yeshivot (instituții superioare în care se formau deservenți de cult, dar pe care le frecventau adesea – mai ales în Moldova – și simplii mireni);

– proliferarea unei creativități iudaice exprimată aproape exclusiv în tipăriturile religios-mozaice (dintre care multe de hermeneutică savantă) ca și în omiletica practică de marii învățați și talmudiști.

Rabbi Solomon ben Arayso s-a remarcat prin scrieri kabaliste de recunoaștere în întreaga Europă.

Rabbi Josef S. del Medigo (1591–1655) a locuit și creat la Iași timp de peste un deceniu.

Nathan Neta Hanover este una dintre primele și cele mai importante personalități ale scrisului evreiesc în vechile Țări românești.

Rabbi Petahia ben David Lida și-a scris lucrarea *Ir David ab. ho Thora*, în răstimpul de cinci ani cât a durat sejurul său sacerdotal la Iași (1706–1711), etc., etc.

Pe meleaguri românești, ca și aiurea, figura rabinului este cea care își pune pecetea asupra solidarității și moralei obștei. Iar când rabinul se numește Solomon ben Arayso ori Nathan Hanover, atunci această pecete este de neșters: ultimul amintit, adică Nathan Hanover, fost rabin al Cracoviei, martor ocular al cumplitelor pogromuri din timpul lui Bogdan Hmelnițki și evocator al acestora în celebra sa cronică *Even Mecula*, apărută la Veneția în 1653, păstorind comunitățile moldovene din Iași și Focșani între 1656–1670, a dat acestora măsura înălțimii spirituale și a demnității evreiești: tot el, arată J.I., Niemrower, este cel dintâi, sub auspiciile căruia capătă o organizare superioară Yeshivă locală și se înalță la 1657, în Târgul Cucului al Iașilor, prima sinagogă de piatră din Țările românești (sinagogile până atunci, mult timp chiar și după aceea, potrivit prescripțiilor în vigoare erau construite din lemn). Dimensiunile unor personalități de felul lui Arayso sau Hanover sunt confirmate și de faptul că ambii au fost acceptați ca șef – rabini, că la 1666 domnitorul Ilieș Vodă dă hrisov prin care se recunoaște „nația evreiască”, iar zece ani mai târziu a fost anul când începe construcția sinagogei mari la Iași.

În aceeași perioadă – potrivit relatărilor unui călător suedez în Transilvania – își pune pecetea asupra obștei locale rabinul șef din Alba Iulia la îndemnul căruia se înalță încă la 1656 sinagoga din localitate și se organizează un „Beth-Din” local. Rabinul șef dobândește un statut special prin aceea că era singurul îndreptățit să reprezinte, mai ales în veacul următor, evreimea din marele voievodat al Transilvaniei unde rabinul șef poartă deja titlul de „Supremus Rabinus Transylvaniae”.

La București comunitatea sefardă se consideră constituită și are păstori spirituali de la 1730.

5.1. Credința evreiască

Multă vreme evreii au fost percepuți ca alteritate doar din unghiul de privire al mozaismului lor, al credinței lor strămoșești. Considerat popor al Cărții Sfinte (Thora = Vechiul Testament) evreii s-au deosebit prin învățătura și prescripțiile acesteia – urmate cu fidelitate secole în șir de către mozaicii ortodocși – de lumea creștină sau/ și musulmană etc., predominantă în diaspora lor îndelungată.

Cultul mozaic are la bază învățătura celor „3 T”: Tora, Tanah, Talmud.

Tora (Pentateuhul) reunește învățăturile sfinte date de Dumnezeu evreilor prin Moise – după ieșirea din Egipt, pe vremea lui Mineptah, succesorul lui Ramses – și cuprinde cinci cărți: *Facerea, Ieșirea, Leviticul, Numerii și Deuteronomul*, redactate pe parcursul mai multor secole, din mileniul prim î.e.c. **Tanahul** cuprinde, pe lângă Tora, respectiv Pentateuhul și colecțiile numite *Neviim* (Profeții) și *Ketuvim* (Scrierile). *Profeții* se împart în „vechi” și „noi”, iar *Scrierile* cuprind *Psalmi, Iov, Pildele lui Solomon* ș.a.

Talmudul mai întâi cel Ierusalmitan (**Talmud Ierusalmit**), apoi cel Babilonian (**Talmud Bavli**) sunt redactate, primul la începutul secolului al V-lea în Palestina, iar secundul cam la jumătatea aceluia secol, în Babilon. Atât concepția numită sinaitică, cât și ritologia corespunzătoare, în toate amănuntele ei, se regăsesc expuse în aceste cărți: hermeneutica iudaică, precum și adaptarea prevederilor mozaice la viața de toate zilele constituie un demers pe care fiecare generație de învățători și rabini îl întreprinde cu puteri proprii și reînnoite, dar în spiritul și legea tradiționale. Astfel, în vremea templelor din Ierusalim, jertfele care se aduceau aici valorificau ritologic ideea de unitate în cuget mozaic a poporului evreu, mai ales în acest fel.

Ulterior, după dărâmarea ultimului templu (70 e.a.), un cărturar ca Iohanan ben Zakkai va recomanda drept fundament al religiei mozaice **mila**, iar nu **jertfa**.

În centrul însușirii gândirii moisidice va fi pus astfel studiul cărților și învățăturilor „sfinte”. În jurul anului 200 e.a., această primă hermeneutică, operată de învățători, numiți **tanaimi**, se concretizează în cărțile numite *Mișna* și *Midraș*.

Legile ritologice propriu-zise au fost adunate într-o colecție numită *Halaha*, iar folclorul biblic în *Hagada*.

Ulterior, comentatorii *Mișnei*, numiți **amoraîmi**, au produs **Talmu-
dul**, numit în original **Ghemara**. Către jumătatea secolului al IX-lea e.a.,
se ivi mișcarea ezoterică cabalistă, axată pe o hermeneutică, accentuat
neistorică, a **Torei**. Nu întâmplător, cartea de bază a acestui fel de comen-
tariu se numește *Zohar* (Strălucirea); ea a inspirat întrucâtva și tendințele
mesianice ulterioare ale unor colectivități evreiești. Hasidismul, mișcare
„existențialistă” – mesianică cu caracter popular, apărută prin secolul al
XVIII-lea și pe meleagurile noastre, se revendica și ea, oarecum, din
acest izvor, dar și din multe altele.

Cultul Mozaic din România, îmbrățișat de evreii de pe aceste
meleaguri – cu o vechime de până prin secolul al XVI-lea sau, după unii,
chiar din antichitatea daco-romană – reprezintă o realitate cert institu-
ționalizată, inclusiv în raport cu autoritatea Țărilor române, încă din
secolul al XVII-lea, când așa-numita hahambașie, cu reședința la Iași, dar
având în jurisdicția sa evreii din ambele principate, este menționată de
documentele vremii ca existând până la jumătatea secolului al XIX-lea.
De acum înainte, comunitățile evreilor sunt conduse de reprezentanții lor,
care poartă numele de epitropi și care, printr-o conducere mai mult sau
mai puțin colectivă și antrenând diverse straturi ale populației, ctitoresc
sinagogi, băi rituale, cimitire ș.a., precum și așezăminte culturale.

Cu toate restricțiile de drepturi referitoare la evrei – intervenite
odată cu Regulamentul organic (1832), cu articolul 7 din Constituția de
la 1866 sau chiar cu același articol reînnoit în Constituția din 1878 – viața
lor culturală nu a fost afectată, toleranța religioasă a autorităților creștine
față de mozaici vădindu-se a fi o stare de fapt.

5.2. Rabinatul – studiu de caz

Fixarea perioadelor în istoria rabinatului ieșean – deși oarecum
diferită de cea a istoriei comunităților și rabinatelor locale – se dovedește
totuși paradigmatică în multe privințe și pentru acestea.

J.I. Niemirower deosebește 7 perioade în devenirea rabinatului
ieșean.

Perioada I-a, de la mijlocul veacului al XVI-lea până la sfârșitul
veacului al XVII-lea. Timpul rabinilor mari cu un caracter oarecum
exotic. De la primul rabin cunoscut – prin cartea *Elim*, a filozofului Iosif
Solomon Delmedigo (Amsterdam 1619) Iacob Solomon Aravi, până la
Petachia Lida care a fugit la Iași când Lembergul a fost ocupat de suedezi.

Perioada a II-a de la începutul veacului al XVIII-lea până la 1776,
timpul unei hahambașii puternice. Începutul erei îl marchează Bezalel

Hakohen, nepot al ilustrului Naftali Cohen, până la un rabin învățat ca Salmina Hakohen, mort în 1732, în urma căruia probabil că a intrat în funcție Hahambașa Isac, la 1753.

Perioada a III-a, de la 1776 până la 1834, timpul decadentei hahambășiei și creșterii puterii hasidismului. În acest răstimp hahambășia a slăbit urmașii lui Isac fiind acuzați de incompetență, în timp ce conducătorii hasidismului erau în plină ascensiune. Ciclul zadikimilor începe cu Lewy Isac, din Berdiczef și Rabi Ioșca, mort în 1807 și se termină cu Rabi Michel Goldștein (mort la 1875) și care a condus probabil, la 1860, o Ieșiva la Iași.

Perioada a IV-a de la 1834 – până la 1848, timpul încetării hahambășiei și întăririi hasidismului. În acest răstimp elementul profan a parvenit la conducerea comunității iar Rabinatul a fost mărit în influența sa. Totuși, s-au impus câțiva rabini hasidici de la Isaiș Schor, autorul câtorva opere magistrale, și până la un rabin ca Antoine Levy, născut în Alsacia și rabin de ținută modernă în capitala Moldovei, care anunță o cu totul noua perioadă a cincea*.

5.3. Curente religioase, hasidism

În masa evreimii moldovene și maramureșene din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea începe să-și croiască drum larg curentul hasidic inițiat de Bal Șem Tov. S-a aflat și la poalele Ceahlăului, unde se zice, s-ar fi practicat nemijlocit, populara-i doctrină mistică. Documente recent puse în circulație, fac mai mult decât probabil, desfășurarea unor Disputaționes și consumarea unor Procese ale creatorului hasidismului, desfășurate la Iași. Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea păstoresc la Iași, Botoșani, Chișinău, Cernăuți, Fălticeni – desigur și în Maramureș, hasidimi care cultivă fervoarea credinței, înveșmântată în haina ei ludică – mistică. Printre aceștia: vestiții – între rabini – Iehoșua Herșl – „Apter

* Perioada a V-a de la 1866 – până la sfârșitul veacului al XIX-lea, marcată de o diminuare sensibilă a importanței rabinatului din cauza creșterii progresului. În acest răstimp împrejurările au fost mai favorabile formării unui rabinism cultural onorat de nume ca F.Taubes, H.Rabinovici, I. Niemirower. Rabinul cultural nu era doar un predicator în templu ci trebuia să-și lărgască domeniul de activitate cât mai mult.

Perioada a VI-a, de la sfârșitul veacului și până la primul război mondial este aceea de întărire a tipului de rabin modern care participă la toate manifestările vieții comunitare și etnice. Existența unor instituții culturale și filantropice, a unor înjghebări politice și a unei ample mișcări sioniste exige din partea rabinului modern o adevărată operă de „dispecerat cultural” mai cu seamă în condițiile absenței unei organizații comunitare.

ruf“ (1765–1825), silit de bogătași să părăsească Moldova, deoarece îi apăra pe dezmoșteniții soartei; Israel Rujiner (1797–1850), ulterior stabilit la Sadagura.

Într-o excelentă lucrare despre lumea hasidică / vezi *Între legendă și realitate*, Tel Aviv 1899) Șlomo Leibovici Laiș dedică una din cele două părți ale lucrării, hasidismului în România. Sunt caracterizați o seamă de rabini fruntași ai acestei mișcări – parte care au activat și în secolul al XIX-lea –, iar opera acestora este tălmăcită în ce avea ea mai semnificativ, persuasiv și popular. Sunt enumerați, pentru meritele lor deosebite în cadrul curentului hasidic: Rabi Heim Thirer – Cernovițer; Rabi Avraham Iehoșua Heșel din Apta; Dinastia Rujini: Rabi Dov-Ber din Leova; Rabi Nahum, inițiatorul curții din Ștefănești; Rabi Avraham; Rabi Menahem Nahum Friedman; Rabi Ithak din Buhuși și urmașii săi. Inițiatorii „Curților hasidice“ din Pașcani, Vaslui, Cernăuți, Iași; Dinastia Hager Kossova din Viznița; Dinastia Teitelbaum, Premișlean. Madvorna, Panet, Halberștam din Maramureș; Familia Weres din Săpânța, etc., etc.

Hasidismul, mișcarea de renaștere religioasă, pornită la mijlocul secolului al XVIII-lea de Rabi Israel Baal-Sem-Tov (1699–1760), aducea în primul plan al vieții spirituale afectivitatea, evlavia, extazul, în opoziție cu rabinismul erudit, elitar. Partizanii hasidismului se adunau în jurul unui „tadic“, bărbat sfânt, un fel de guru, participau la rugăciuni extatice comune, se înfrăteau în trăire. Se presupune – cum arătam – că Baal-Sem a ajuns prin colindările sale și în Carpații Moldovei. Hasidismul s-a răspândit în Moldova istorică, în Maramureș* și în nordul Transilvaniei și în Muntenia. În nordul Moldovei s-a remarcat Rabi Haim Thirer, Cernovițer (1706–1813), iar la Soroca Rabi David Slomo Eibeschütz, care a publicat lucrări de exegeză mistică (Beer Maim Haim) și cărți de rugăciune comentate mistic. În Moldova, hasidismul a înflorit grație unor rabini chemați ca păstori sufletești, precum Rabi Leibuş Volcinski, care a păstorit la Iași între 1775 și 1777, fiind urmat de fiul său Ioșke. Din motive economice (prosperitatea unui târg care găzduia o „curte“ hasidică), unii boieri au protejat mișcarea. Spre deosebire de bancherii evrei din Muntenia, bancherii ieșeni, mai ales Michel Daniel (1787–1847), au sprijinit hasidismul.

* În Maramureș, hasidismul vine din Galiția, prin Rabi Copel și fiul său, Haim Peker Cosover, apoi prin Rabi Eliezer Natan Teitelboim, din Slovacia. Între 1870 și 1940, dinastia rabinică din Vijnița a avut mulți partizani în Maramureș și în Bucovina.

Un moment de vârf îl constituie – cum arătam – păstorirea, la Iași, a celebrului Apter rav (1785–1825), urmată de cea a lui Rabi Iosef Ioșeke, fiul lui Arie Leib Hurviț, decedat în 1807. În 1810 a avut loc la Iași un congres hasidic, în prezența unor țadikim de renume.

Întemeierea la Sadagura, lângă Cernăuți, a curții țadicului Israel Rujiner, venit din Ucraina, personalitatea sa extrem de populară, au stimulat progresul mișcării. Fiii și nepoții săi, ca și urmașii altor țadikimi, ca, de pildă, Rabi Meier din Premislean, au întemeiat o serie de centre hasidice la Ștefănești, Boian, Buhuși, Vijnîța, Pașcani, Adjud, Vișeu, Borșa, Oradea, Satu Mare, Săpânța, Podu Iloaiei etc. Importanța hasidismului moldav este atestată și de doi misionari scoțieni, care au vizitat România în 1839.

Curioasă este răspândirea mișcării „Habad“, cea mai erudită din hasidism. În multe comunități din Moldova mai existau și în 1941 case de rugăciune „Habad“. Habadnicii erau considerați evlavioși (dovadă, cum am mai arătat, cuvântul românesc „habotnic“). Pe la 1860, era influent la Iași Rabi Iosef David Zvolever. La București a făcut epocă rabinul Malbim.

În ciuda Holocaustului, când au fost martirizați numeroși țadikim și hasidimii lor, există și în prezent, în S.U.A. și în Israel, rabini hasidici proveniți din România cu numeroși partizani: Vijnîțer, Satmarer, Ștefăneșter, Buhușer, Sapințer...

Hasidismul din România a fost tratat satiric de scriitorii Hascalei: A.Goldfaden, V. Zbarjer, L.Rudich, I.Finkelștein ș.a. Mai multă înțelegere au dovedit scriitorii de limbă idiș de după 1918: B. Hager, Apșan, H. Goldenștein, I. Kara ș.a. I-au închinat studii serioase rabinii S. Sachteo dr. I. Niemirower și Matatia Gutman.

Istoricul modern poate descifra importanța hasidismului, ca și aceea a Hascalei raționaliste, limitele și răsunetul lor în viața poporului.

Importanța celor enumerați, respectiv a ceea ce erau numiți Țadikimi (sfînți), asupra poporului de evrei din Moldova, Maramureș etc., derivă din aceea că masele făceau pelerinaj la aceste „curți“ pentru a afla soluții la toate problemele lor de viață.

Ceea ce, desigur, nu scădea din importanța și influența rabinilor ortodoxiunii de mare cultură și erudiție – aflați, uneori, în conflict cu reprezentanții lumii hasidice.

Adepti ai unei culturalizări iudaice susținute și sistematice, rabinii ortodoxi stimulau, în primul rând, învățământul religios, cultul și cultura sinagogală, ș.a.m.d.

5.4. Ortodoxismul – M.L. Malbim: avatarurile rabinatului său, partizani și adversari

Originar din Brody (Galiția), M.L. Malbim este angajat, la 1858, ca rabin al comunității din București, după ce funcționase un timp în Germania ca păstor al micii comunități evreiești din KEMPEN. La București va păstori până în 1862, data la care va fi destituit de guvern – la presiunile unor notabili evrei „progresiști” – și expulzat din țară la 18 martie 1864.

În cei doar patru ani de rabinat și șase ani de sejur în capitala țării, M.L.M., una din gloriile ortodoxismului iudaic, va constitui un punct de referință în cultura mozaică a evreimii din România dar și un izvor de disensiuni și tensiuni cum și de delimitări între cei ce tindeau să apere conservatorismul iudaic, de o parte, și cei ce militau pentru modernizarea sa, de altă parte.

Poziția și tezele malbimiste, expuse nemijlocit de magistrul – în scrieri, predici (traduse și în limba română de către unul dintre primii evrei, profesori universitari, – dr. M. Wertheimer), broșuri (vezi I. Herșcu, *Câteva cuvinte*, 1859), articole de ziar (mai ales în *Et. Ledaber*, gazetă în limba idiș editată de Arie Silberstein, ca și în ebraicul *Hamwasser*, vezi anul 1864), confruntări publice – sunt îmbrățișate de o majoritate de fervenți mozaici convinși că Datina nu suportă inovații, că ea trebuie respectată în litera ei canonizată de veacuri: orice concesie nu face decât să încurajeze asimilismul.

Ca atare, malbimismul se pronunță pentru conservarea aidoama a tradițiilor în cult, instrucțiune, ritologie, mod de viață etc. Menirea rabinului, a conducătorilor vieții comunitare este aceea de a asigura condițiile unei ortodoxii integrale – inclusiv a asigurării unei hermetici a textelor sacre, în acest spirit. Lucrările de exegeză tanahică, midrașică și halachică, produse de MLM sunt exemplare în acest sens și respectate în cercurile rabinice cele mai exigente. Sunt respectate inclusiv vederile sale exprimate chiar și în chestiunile generale ale instrucțiunii, vieții ritual-domestice ș.a.m.d. Dovadă stă și „Contractul” ce urmează.

5.4.1. În contractul făcut de Comunitatea bucureșteană a evreilor cu rabinul Malbim* se prevedea explicit:

„Întrunindu-ne noi subsemnații epitropi ai Comunității israelite d’acu în virtutea permisiunii primite de la onor Minister sub nr. 6301 din luna august și de la onor Vornicie sub nr. 5.428 de la 2 septembrie de a

* Fond. Arhiva Centrului de istorie a evreilor din România.

se angaja ca mare rabin dl. Meier Lebisch Malbim, marele rabin al Comunității israelite din orașul Kempen, am căzut de acord în unanimitate de a-i trimite acest act, prin care este recunoscut de rabin, cu condițiile următoare:

1. Dl. rabin Malbim e dator a conduce comunitatea pe un drum moral-religios. Tot dlui va avea inspecțiunea asupra hahamilor (sohetim) care vor fi numai la dispoziția sa, ca aceștia să-și îndeplinească funcția lor conform prescripțiilor religiei noastre. Tot dlui va restabili pacea, ivindu-se ceartă între unul și altul, săvârșind și ceremoniile de căsătorii și de divorț și toate celelalte funcțiuni de această natură, după uzul practicat în toate comunitățile israelite.

2. Dl. rabin Malbim va supraveghea cu atențiune asupra instrucțiunii moralo-religioase în școala noastră națională.

3. Dl. rabin Malbim va ține predici în toate sâmbetele la sinagoga noastră cea mare, spre a conduce Comunitatea noastră pe calea virtuții prin exortațiuni dulci.

În schimb, Comunitatea israelită de aici se obligă:

1. Să plătească dlui rabin Malbim din veniturile Comunității un onorar anual de 13.500 lei vechi ce se vor plăti lunar cu 1.225 lei v. Afară de aceasta, d.rabin Malbim va avea emalumentele obicinuite.

2. I se va plăti din veniturile comunității anual 2.700 lei vechi pentru locuința cuvenită, în două rate, adică una în luna Nissan și cealaltă în luna Tișri.

3. I se va trimite pentru dânsul și familia sa suma de 2.025 lei v. ca cheltuieli de drum. De va fi această sumă mai mare ori mai mică în urmă vom cădea de acord cu dl. rabin Malbim.

Acest contract a fost iscălit și pecetluit de noi, în București 2 mai 1858.

Dr. Wertheimer, Israel Baratz, Israel Iancu Schönfeld, Abraham Meveșeh, Isac Löb Weinberg, Hirschi Rabinovitz.

Sigiliul Epitropiei Comunității Israelitilor Români.

Noi, subsemnații supuși rusești, ne obligăm a angaja pe rabinul M.L. Malbim cu aceleași condițiuni ca israeliții români și de acum înainte dl. rabin va primi retribuțiile sale de la Casierul epitropiei, compusă din israeliți ruși și români, în virtutea învoielii făcută.

București, 28 aprilie 1859.

Israel Schwartz, Levi Isac sin Moise, Iosef sin Efrain, Mendel sin Pencas Iosef, Iosef Simeon, Berisch Löb sin Meir, Samuel sin Pencas Iosef*.

* Contractul original a fost scris în limba ebraică și tradus în cea franceză.

5.4.2. Adversarii. În același timp, însă, în tabăra luminiștilor, a notabililor progresiști, angajați în preconizarea și realizarea unei emancipări „interioare” a evreilor autohtoni, atitudinea antimalbimistă intervenea tot mai ferm și fără reținere – mai ales în raport cu stăpânirea. Iată documentul cel mai pregnant în acest sens, elaborat de *Societatea de Cultură Israelită*, în anul 1863 luna februarie, București, ca răspuns la o Petiție – cu mai multe sute de subscrieri de credincioși – în care era înfierată acțiunea antimalbimistă a „progresiștilor” și reafirmat devotamentul față de rabin.

„Proces-verbal”

Încheiat în ședință al Societății de Cultură Israelită, împreună cu notabilitatea Comunității israelite din capitală, la 6 februarie 1863.

În urma cererii adresată Societății de Cultură Israelită de către Cabinetul Măriei Sale, cu scopul de a emite opiniunea noastră asupra unei petiții prezentată Măriei Sale de către mulți israeliți din București, în afacerea d-lui M.L.Malbim, noi, reprezentanții ai sus-zisei societăți am invitat pe notabilitatea Comunității Israelite din capitală pentru ca să ne ajute în lămurirea acestei chestii atât de gravă. În prezența lor am făcut lectura a sus-zisei petiții cu anexiunile ei și conștiincioși a toatei gravități acestui subiect, am făcut observațiunile și concluziunile următoare:

După ce am cercetat aceste mai multe sute subscrieri ale petiției, n-am găsit niciuna care să ne fie cunoscută într-o oarece chip însemnat pentru a lor poziție, profesiune, educație etc. Putem să zicem că mai toate ne sunt total necunoscute. Nici un petiționar n-a subscris aici cu litere europene, nici unul n-are nume de familie, multe iscălituri sunt făcute chiar de mâinile altora, multe sunt scrise de una și aceeași mână și multe mi se pare că nu există chiar.

Cu drept cuvânt avem dar prepusuri cele mai grave în contra acestor subscrieri și ne permitem de a invita pe Înalțul guvern de a binevoi să facă o cercetare asupra veracității acestor iscălituri (p.50 v). În toate cazurile semnăturile, conținerea și stilul invederează că toți acești petiționari aparțin la treapta poporului cel de mai jos, fără educație, nici

* Fond. Arhiva Centrului de istorie a evreilor din România.

instrucție, poate că n-au citit chiar ceea ce au subscris, excitați numai prin focul necurat al fanatismului.

Această multitudine nu ne pare deloc competentă de a judeca asupra chestiilor grave ale modului administrației unei comunități, nici asupra reformelor necesare pentru aducerea israeliților pământeni la civilizațiunea europeană, nici chiar că d. Malbim este «unul din cei 5 învățați ai Europei», nici că «tot poporul israelitean a Europei a început a blestema când a auzit că d. Malbim vrea să se ducă d-aici». În fine acești petiționari nu sunt nicidecum capabili de a da guvernului nostru măsura asupra trebuințelor adevărate ale israeliților români.

Pentru ca să ne pronunțăm asupra punctului de căpetenie a petiției în chestie, ne-am făcut aceste întrebări și le-am răspuns cu unanimitate în modul următor:

Chestia I

În ce mod d. Malbim a fost ales rabin al Comunității israelite din capitală?

Răspuns.

D. Malbim a fost ales după statutele hotărâte pentru israeliții lehi și în validitate până la ordinul guvernului de la 3 iulie 1862. El a fost ales de Epitropia de atunci pentru 2 ani. După aceste statute, art. 11, epitropia, precum și rabinul erau eligibili numai pentru timpul de 2 ani, după care a trebuit să fie o alegere nouă. Nici o epitropie n-a avut dreptul de a alege un rabin pentru o mai mare epocă.

Chestia II

Este adevărat că d. Malbim a fost odată ales pe viață?

Răspuns:

Abia d. Malbim a ajuns aici în calitate de rabin și multitudine amăgită a cerut instalarea sa pe toată viața. Căimăcămia de atunci a consimțit la aceasta, dar nu absolut, ci numai sub condiția expresă: pe cât timp d-lui va împlini datoriile sale (p. 66) ca rabin spre mulțumirea Comunității. Însă după ce dl. Malbim a fost mai mult timp aici, epitropia următoare din anul 1861 care, după lege, a reprezentat legalmente comunitatea, recunoscând că dl. Malbim nu este de fel la înălțimea trebuințelor adevărate ale israeliților, a cerut destituirea sa din funcția de rabin. Ministerul Ghica de atunci, recunoscând asemenea acest trist adevăr, a pronunțat destituirea dlui Malbim din funcție.

Chestia III

D. Malbim fost-a reales de comunitate după această destituire?

Răspuns:

Niciodată. În contrariu, din ce în ce dl. Malbim s-a arătat ca adversarul cel mai periculos contra civilizarea și îmbunătățirea israeliților pământeni; totdeauna în predicile sale frecvente dlui. a atacat pe partida progresivă a comunității și pe propunerile lor de ameliorare.

Dlui a fost și este adversarul școalelor și al cultului modern, cauza e lesne de înțeles, nici nu poate fi altfel. Dlui însuși fiind un om din regimul trecut, fără limbă, educație, instrucție și moravuri europene, el nu poate a prețui valoarea lor și în loc de a merge înainte, în loc de a angaja comunitatea în calea glorioasă a civilizațiunii, el vrea să o reție în ignoranță și în fanatismul veacului de mijloc. Petiția în chestie conține două pasagiuri mai cu seamă care dovedesc cele zise; vorbind despre reprezentanții onorabili ai partidei progresivă, petiționarii zic «ei nu sunt considerați între noi cu numele israelitean» și în anexul al treilea zice «pentru că noi suntem dușmani și urăm orice reformă».

Iată câteva fapte din curând a d-lui Malbim: mai multe ori zisa fracție progresistă a făcut partidei d-lui Malbim propunerea de a-i ajuta cu bani pentru deschiderea școlilor și spitalului dăruit, sub singura condiție ca aceste institute să fie apropiate la epoca noastră și numai prin orgoliul și egoismul dlui Malbin aceste (p. 66 v) propuneri n-au reușit.

Cu toate că de la iulie trecut Gabela este desființată, dl. Malbim o susține cu autoritatea sa proprie în sânul partidei sale și orice israelit sărac ce voiește să mănânce carne fără gabelă este maltratat. Dascălii și măcelarii a zisei fracții progresiste care nu plătește gabele, au fost excomunicați și carnea tăiată de dâșii a fost declarată de nepermis a mânca.

Iată ceva mai flagrant încă: de curând s-a găsit un băiat israelit de câteva luni. Spitalul de nașteri l-a trimis dlui. Malbim și dl. Malbim a refuzat de a-l primi. Zisul spital apoi l-a botezat. Poate că preotul, botezând acest copil, a făcut datoria sa iar negreșit, dl. Malbim, care pretinde de a fi marele rabin al comunității israelite din capitală, dl. Malbim a călcat în picioare datoria sacră a lui.

Chestia IV.

Ce vrea să zică anexul al patrulea: «Copia după 21 acte încheiate în 21 sinagoge, subscris de 900 israeliți, etc., din 1862».

Răspuns:

Aceste 21 acte din anul 1862 prin care subscriitorii cearcă de a invalida legalitatea destituirii dlui Malbin, de a defăima pe epitropia de

atunci și prin care ei confieră dlui. Malbim «puterea de a chema epitropia în judecată», constituie, în sensul nostru, un fel de «coup d'Etat», ridiculos; aceste 900 subscrieri n-au, în înțelesul nostru, o mare valoare decât cele mai multe sute de acum.

Pretențiunea lor ca destituirea dlui Malbim să fi fost ilegală, este făcută cu tot gratis și fără vreo motivare.

Epitropia, în urma cărei reclamațiuni guvernul a destituit pe dl. Malbim în anul 1861 a fost atât de legală cât și aceea ce l-a instalat în anul 1858. Ea era aleasă de comunitatea israelită întreagă, de un număr zece ori mai mare decât numărul subscriitorilor; majoritatea imensă rămâne dar totdeauna partidei epitropiei ce a destituit pe rabinul și această destituire se află dar totdeauna în validitatea și forța sa întreagă. (p. 67).

Concluziunea

Considerând că dl. Malbim a fost instalat numai pentru 2 ani; că nici o epitropie n-a avut drept de alegere pentru un timp mai îndelungat; că Căimăcănia l-a instalat sub condiții exprese, pe când dlui va fi primit de obște; că Guvernul Măriei Sale din 1861 l-a distituit legalment, în urma cererii bine motivate a epitropiei, reprezentanta legală a obștei.

Considerând că dl. Malbim n-a fost reales niciodată; că pretinsele (prétendus) 21 acte cu 900 de iscălituri nu constituie deloc o realegere; că până la decretul de la 3 iulie 1862 numai epitropia a reprezentat legalmente pe comunitate; că prin urmare destituirea dlui Malbim se află totdeauna în toată validitatea ei.

Considerând că din începutul anului 1858 până astăzi dl. Malbim s-a arătat totdeauna ca un om din regimul trecut, că el a fost adversarul cel mai constant al școalelor, al cultului modern precum și a civilizației; în genere că dl. Malbim a axat totdeauna puterea spirituală pentru a răspândi fanatismul și ura în multitudine; că el s-a făcut geniu al discordiei și a provocat un seism înspăimântător în sânul comunității.

Pentru aceste motive grave noi, în toată conștiința constatăm că dl. Malbim este necompatibil cu fericirea, pacea și progresul comunității israelite din capitală, că prin urmare menținerea și executarea decretului de destituire a dlui Malbim este de o necesitate urgentă.

Luând acum în considerație situațiunea coreligionarilor noștri în ambele Românii, mai cu seamă în urma decretului Înaltului guvern de la 3 iulie 1863, care a pronunțat autonomia comunităților israelite, vedem că ne lipsește o administrațiune regulată, tare și progresivă, că școalele precum și spitalele noastre sunt lipsite de fondurile necesare și dacă nu vom găsi în curând remediul lor suntem amenințați de cea mai mare

anarhie. (p. 67 v).

Pentru ca să scăpăm de aceste ruine iminente, găsim numai remediul următor:

Ca să se constituiască aici în capitală o comisiune de notabili israeliți, cei mai cunoscuți pentru lumina, onorabilitatea și poziția lor; ca această comisiune, constituită sub autoritatea guvernului, să cheme o adunare generală a notabililor israeliți, de educațiune modernă, din ambele Principate și că această adunare să creeze dintăi: Consistoriu pentru administrațiunea comunităților, în capul căruia vor fi puși rabini studiați la seminarii europene, care să fie la înălțimea epocii noastre și apoi vor creia resursele pecuniare pentru susținerea cultului, școalelor și spitalurilor israelite. Aceasta s-a făcut mai în toate țările civilizate ale Europei, mai cu seamă în Franța și pretutindeni această măsură a avut succesul cel mai fericit: ea a adus pe israeliți la civilizațiunea completă a Europei.

Onorabilul dl. președinte al societății noastre, dl. dr. Baraș va binevoi să anexeze aici câteva idei asupra acestei propuneri.

În speranța că și la noi Înaltul guvern va lua asemenea măsuri, închidem ședința noastră solemnă, strigând:

Să trăiască Domnitorul nostru Alexandru Ioan I

Să trăiască patria noastră României-Unite!

Comitetul Societății de cultură israelită

David Popper, M.Flügel, F. Grunberg

Gos. Kanner, M. Horrstein, Dr. Fels (p. 68)

Comitetul de îngrijire a morboșilor

F. Grunberg

Samuel Birman

Comitetul Societății de binefaceri

S.Kohl

Jos. Kanner

Comitetul Templului Coral

I.L. Weinsberg

M.I. Hornstein

Avram Emanoil

Jachilel

Isaia Sebatay

Notabili

Moses Garfunkel

Hirsh Rosenzweig“

Așadar, din spiritul și litera acestui document, rezultă că Societatea de Cultură Israelită, văzându-se mereu împiedicată de Malbim și partizanii lui, recurse în cele din urmă la o acțiune politică, de înlăturare a rabinului din instituțiile obștești. Se ceru destituirea lui, iar când patimile nu mai erau reținute, se reclamă expulzarea lui din țară. Ca să putem aprecia paroxismul actelor, reproducem aci textul integral al petițiunii, ce-a fost adresată primului-ministru Mihail Kogălniceanu, care nu se sfii să-i dea citire în ședința Adunării Generale a României din 6 Martie 1864, la dezbaterile Legii Comunale, care trebuia să înlesnească evreilor „mica împământenire“:*

„Domnule Președinte,

Dezordinea și dezordinea (!) ce domnește în Comunitatea israeliților poloni (lehi) de peste cinci ani de zile, de când a sosit aicea fostul rabin M. Malvim, a silit pe acest onor. Minister a-l destitui cu titlul de incapabil și imoral, prin jurnalul ce a încheiat la 15 Iulie, anul 1862, făcând cunoscut tutulor autorităților atât administrative, cât și polițienești, destituirea lui, ordonând totdeodată de a nu mai primi nici un raport sau petițiune din partea numitului, cu titlu de rabin sau haham al zisei Comunități.

Cu toate acestea, de atunci până acum nu încetează de a se subscrie cu acest titlu, și prin deseale sale predice, ce ține pe la mai multe sinagoge, provoacă pe coreligionarii noștri la ură și disprețul unuia contra altuia, zicându-le de exemplu: Nu vă luați după ideile acestor oameni cu capetele stricate, cari sub masca de progresiști, și că voiesc a vă face școale, spitale și alte, țintează să vă facă să vă depărtați de sacrele voastre datorii religioase.

D-le președinte, numitul Malbim nu se mărginește numai aici, ci merge și mai departe, pune niște pamflete pe la ușa măcelăriei, arătând că această carne nu este coșer (este spurcată), și astfel am ajuns ca tată și fiu, frate și frate de același sânge și religiune să nu mănânce unul de la altul, zicând că hahamul, capul religiunii, astfel a poruncit (știți foarte bine, d-le ministru, că și la noi, ca în toată lumea, se găsesc oameni superstițioși și bigoți).

Vedeți dar, d-le președinte, că acest fost rabin, prin conduita și procedeele sale, voiește să ne aducă în stare de retrogradare în loc de a ne îndemna la progres și civilizațiune potrivit secolului în care trăim.

* Cestiunea israelită înaintea Adunării Generale a României din 1864 (București 1879), extrase din Buletinul oficial, pag. 36.

Dle președinte, în numele dreptății și umanității ce vă caracterizează, vă rugăm fierbinte să binevoiți ca prin mijloacele de care dispuneți să luați necesarele măsuri spre contenirea anarhiei și a urei ce domnește între coreligionarii noștri din cauza numitului rabin, ca prin iubirea și înfrățirea noastră să putem lucra împreună cu confrății noștri români spre înflorirea și prosperarea prea iubitei noastre România“.

Cazul Malbim a fost sintetizat într-o notiță, pe cât de laconică pe atât de categorică, publicată de E.Schwarzfeld în *Allg.ztg. des Jud.* XXVIII, pag. 278 și *Archives israelites*, XX 1864, pag. 325/vezi și *Anuar pentru israeliți* an X. Buc. 1887, pag. 126–127/, în următorii termeni: „La anul 1885 epitropia din București angajase ca rabin al Comunității pe M.L. Malbim, nădăjduind a găsi în el un om modern, de știință și progres, cu cât fusese mai înainte rabin în Kempen (Prusia). Dar abia intră în funcție că, stăpânit de ambiție, își creă numeroși adepți și aruncă dezbinarea în sânul comunității. Se formară două partide strict opuse, care se dușmăniră reciproc, până aduseră sâmburele certei în sânul familiilor. El dezaprobă energic școala israelită nou fondată ca și orice inovare estetică în slujba divină; înființând în locul școalei un adevărat chender; ba se încercă asemenea a dezorganiza și Cheva Chedoșa și a-i substitui creaturele sale. Evreii reclamară în mai multe rânduri la autoritate și el fu chiar suspendat pe câțva timp; când un vornic nou numit în capitală, însărcinat cu această afacere, îl reintegră în postul său. Sfezile începură din nou și reclamațiile se adresară iarăși la guvern, până când acesta îi dădu în fine ordinul de a părăsi țara interzicându-i de a mai reveni. La 18 martie 1864, el fu ridicat din locuința sa și transportat peste graniță.“ /*Allg. ztg. des Jud.* XXVIII, 864, pag. 278; *Archives israelites*, XXIII, 1862 pag. 680–81 și XXV, 1864, pag. 325/.

5.5. Episodul luptei antimalbimiste

Vântul înnoirilor, afecta așadar și tradiția iudaică la mijlocul veacului XIX, și în Principatele române, cu precădere în Muntenia. Poziția conservatoare apărută și adâncită de „curentul malbimist“ s-a lovit în consecință de reacția intelectualității vremii (evreiești și neevreiești). Ideile modernizării cultului, învățământului, portului, traiului cotidian avea adepți printre notabilitățile evreie (ne) și sunt popovăduite în masele largi. Or, malbimiștii în frunte cu însuși rabinul Malbim s-au opus primelor mari realizări de aplicare practică a acestor idei, recte: realizarea unui templu coral, plănuit de prin anii '56; așezare

a primei școli a israeliților pământeni din capitală pe temeliile unei didactici moderne ce presupunea folosirea limbii române, inclusiv la învățarea bibliei; modernizarea materiilor de studiu ș.a.

Burghezia evreiască, în formare, era însă deosebit de activă în sensul progresului. Ad.Stern descriind în *Amintirile* sale („Din viața unui evreu român“, vol. I, Buc., 1915) progresismul tatălui său – pe la mijlocul veacului trecut – amintea de „dorința lui de a sparge cercul strămtelor datine care împiedică apropierea de restul vremii“ (p.15).

Școlile israelite erau deja – după cum arătăm – o realitate în deceniul 6: la București, consulii austriac și german întemeiaseră o școală primară pentru elevii suditi (supuși străini). Școala primară a evreilor lehi pământeni, aprobată de „Departamentul trebilor bisericești“ la 25 iunie 1851, începu să funcționeze din august 1852, având drept corp didactic doi „rabini“ (recte, predicatorul Israel Pik –convertit apoi la misionarismul evanghelic – și N.C. Popper, care făcea parte din gruparea progresistă a dr. Barasch) și un profesor de limbă română.

La Iași, prima Școală de băieți israelito-română, cu caracter privat, lua ființă în 1853.

Așadar, la instalarea lui Malbim ca rabin în capitală (rabinii puteau funcționa atunci doar cu aprobarea ocârmuirii) evreimea bucureșteană, mai ales cea înstărită, se afla deja de un număr de ani angajată în acțiuni înnoitoare – de altfel și pe placul stăpânirii doritoare ca evreii să se integreze în realitățile lingvistice, culturale și sociale ale țării.

M.L.Malbim, urmat de grosul evreimii nevoiașe – și nu întâmplător conservative – dar și de unii intelectuali de orientare ortodoxă, înregimenta însă și el adversari decși să împiedice „retrogradarea spirituală a comunității“.

Era vorba, așadar, nu doar de o luptă de idei dar și de contracararea influenței în comunitate a puternicei personalități a lui M.L.Malbim (cărui nimeni nu-i contesta vasta erudiție talmudică). După cum arătăm s-au folosit în acest scop căi „oficiale“, dar nu numai. I.L. Veinberg și o seamă de evrei liberali s-au angajat să combată malbimismul prin scris. Broșura apărută la 1859 și intitulată *Înaintarea și împiedicarea sau datinele veacului de mijloc în timpul modern*, este cea mai edificatoare în acest sens. Mai pot fi citate: polemicile publicate în ziarul *Reforma* (1859); articole apărute în *Allg.ztg.des Judentums* și în *Archives Israelites* (1862, 1864); unele referiri indirecte în gazeta română-idish *Timpul* (1859, editată de N.C.Popper și C.Kahane); ș.a.

Prin expulzarea rabinului M.L.Malbim a fost descurajat oarecum curentul ortodoxist, inflexibil și care vedea – exagerat – că decăderea mozaismului și pieirea lui Israel se înfăptuiește prin orice act de aculturație, prin orice tendință de înnoire a datinei: progresiștii erau îndreptățiți să considere o atare apreciere evident falsă, deoarece identitatea etnică iudaică în epoca modernă nu atârână doar de factorul religios iar modernizarea cultului nu constituie stihinic o primejdie în direcția asimilismului și dizolvării etnice. În adedvăr, istoria ultimului veac și jumătate la evreii diasporei a probat existența unui complex de variabile și ipostaze ale acestei identități: „pendulul iudaic“ nu rămâne, astfel, nici când suspendat – nici la cota sa asimilistă, dar nici la cea extremist – mozaică.

Iudaismul modern, ca fenomen social total, vedește o pluralitate de dimensiuni, cea mozaică fiind esențială dar suportând și ea o anume flexibilitate în sensul modernizării. Incontestabil, însă, că și în diaspora palierul simbolic-ritologic își menține – și pentru timpurile moderne – un loc și rol de nesubestimat în contextul oricărei evreități.

Încă de la începutul celei de-a doua părți a veacului trecut se face atât de simțit astfel în rândul elitelor, mai întâi, curentul de înnoire a vieții religioase care fără să vizeze reforme adânci (total nepopulare atunci ca și mai apoi) se concretiza totuși în obiective de felul: întemeierii unui Coral-Templu; extinderii valențelor estetico-religioase ale cultului prin introducerea ordinii solemne în oficierea rugăciunilor și stilizarea muzicii sinagogale; numirea unui rabin predicator modern; orânduirea predicării într-o limbă modernă ș.a. Cu toate „inovații“ mult atenuate față de cele constatate în occident de rabinii moderni, de intelectualii, notabilii de aici care erau familiarizați cu viața religioasă propovăduită de iudaismii occidentali reformatori, apreciați în epocă.

Unele personalități evreiești din România, cu un mare rol în aplicarea „ideilor noi“, se și bucurau de atenția încurajatoare a unor atari figuri reprezentative ale iudaismului occidental. De pildă, dr. L. Philippson, directorul ziarului *Algemeine Zeitung des Judentums* (gazetă citită de elitele evreo-române locale) elogia pozițiile progresiste ale lui Barasch și dădea sfaturi folositoare lui I.L.Wainberg în privința întemeierii „Noului Templu“.

Se cerea, însă, un tact deosebit în vehicularea unor atari inițiative pentru a preîntâmpina opoziția dușmănoasă a elementelor obscurantiste – recrutate din partea cea mai rigidă a ortodoxiei – gata să decreteze eretice și periculoase orice „devieri“ de la ceea ce consacrase tradiția, la limita ei cea mai rigidă. Or, suspiciunile fanaticilor sporeau în acest sens,

alimentate fiind și de „veștile“ privitoare la flagelul convertirilor în rândurile „inovatorilor“ occidentali, ale mendelssohniștilor (cu precădere ale unor descendenți ai lui Moses Mendelssohn cel aflat la originile noului curent). Dar exemplele puteau fi luate și mai de aproape. Tocmai se declanșase, în jurul anilor '52, scandalul stârnit de predicatorul modern Israel Pick, instalat în anii '52 la București și care eșuând în toate reformele (religioase, școlare ș.a.) preconizate, și-a abandonat religia, publicând chiar, ca renegat, un pamflet ignobil împotriva iudaismului (vezi broșura acestuia: *Israel hat eine idee zu tragen, die letze Luge eine sterberden Synagogg*), combătut, ce-i drept cu pertinentță de însuși luministul evreu „en titre“, din epocă, respectiv Iuliu Barasch (vezi: *Offenes Sendschreiben on Herrn Israel Pick, als Erwiderung auf seine Broschüre:..., Leipzig 1854*).

Desolidarizarea bine marcată a notabililor evrei din Principatele române, în frunte cu însuși exponentul lor, Iuliu Barasch, de dezertori ai neamului ca Israel Pick (vezi și actele destituirii acestuia din funcțiile sale de predicator și institutor) denotă distanța ce-i separa pe adevărații și bine intenționații inovatori ai vieții religioase mozaice locale, de toți creticii acesteia.

Al treilea studiu

**SECOLUL AL XIX-LEA,
PARTEA SECUNDĂ
CURENTE DE IDEI MAJORE:
EMANCIPARE, INTEGRARE,
OBSTACOLARE***

* Cercetare întreprinsă în cadrul unui contract cu Diaspora Research Institute Tel Aviv University.

1. **EMANCIPAREA: Realități și expectații**

Evoluția pozițiilor lor economice, luate ca premise fundamentale pentru dobândirea unui statut social, a determinat lupta evreilor pentru încetățenire globală, fără discriminări: pentru recunoașterea evreilor ca o populație care și-a câștigat dreptul și la un statut civil normal.

Dacă până la Regulamentul organic situația civilă a evreilor era condiționată și diferențiată de încadrarea lor fie în categoria *indigenilor* (incluzând și hrisovești) fie a *sudiților* (supuși unor puteri străine) prin acest Regulament se introduc restricțiuni ale drepturilor civice pentru toți evreii, tratându-i și pe *pământeni* ca străini.

Peste nici măcar două decenii, însă, de la punerea în aplicare a Regulamentului organic (1831–1832) mișcarea revoluționară a anilor 1848–1849 din toate provinciile românești a proclamat – transformându-l într-un comandament ideologic-politic, - principiul emancipării evreilor și al drepturilor lor politice. Articolul 21 al Programului adoptat la Islaz (9/21 iunie 1848), singurul atotcuprinzător, o declara solemn. Și nu erau simple declarații dacă ne gândim la toți evreii care au participat la această revoluție și, în primul rând, la fruntașii lor, C.A. Rosenthal și B. Iscovescu, la sprijinitori financiari și politici ai mișcării precum Davicion Bally, Halfon și Hillel Manoah. Numeroși evrei au participat la revoluție în calitate de gardiști voluntari, contribuabili la colecte și angajați direct în lupta cu turcii din Dealul Spirei (septembrie 1848). Dar revoluția a fost înfrântă și abia peste un deceniu prima guvernare rezultată din Unirea Moldovei cu Țara Românească (1859), va acorda, *temporar și limitat*, unele drepturi politice și comunale. În Transilvania, cum arătam, problema va fi definitiv rezolvată abia în 1867.

Episodul revoluțiilor de la 1848 a prilejuit, așadar, populației evreiești din Țările române să trăiască o clipă de reviriment în plan

civic-politic, să nutrească unele speranțe de schimbare a statutului ei juridic, în sensul ideilor liberale.

Apoi, împrejurări externe care au favorizat realizarea de către români, la 1859, a unirii principatelor, au readus speranțele. Ecoul Unirii în rândul evreimii moldovene și muntene a fost apreciabil.

Art. 26 al legii comunale din 31 mai 1864 este însă punctul maxim — atins de etapa deschisă de Unire și privind libertățile civice cu referire la evrei. Se revenea doar la o reglementare anterioară Regulamentului organic (în sensul că era recunoscută categoria indigenilor). Pământenii, cea mai mare parte a populației evreiești, redobândeau, astfel, unele drepturi civico-politice /accesul la procesul electoral local ș.a./. Din păcate, însă, nu pentru multă vreme. Căci anul 1866, anul finalizării primei Constituții moderne a României, a însemnat pentru evrei o revenire la o situație politică nesatisfăcătoare. Art. 7 al respectivei Constituții, prevedea, oarecum în mod paradoxal, că: „Doar străinii de rit creștin pot obține calitatea de român“.

Devenind ulterior faimos prin această prevedere, și prin controversele ce avea să le nască, art.7 reprezenta, practic, abandonarea totală a prevederilor privind emanciparea treptată a evreilor. Se revenea de fapt la formula inaugurată prin Regulamentele organice la 1830: eliminarea totală de la încetățenire a tuturor evreilor, indigeni sau nu; ambelor categorii li se „rezerva“ statutul de „străini“.

Nemulțumirile împotriva acestei noi-vechi situații au fost numeroase: interne și externe, din partea unor personalități evreiești și neevreiești. Cercuri politice și diplomatice din Franța și Anglia, presa franceză, engleză, belgiană, italiană ș.a. au înfierat art. 7 al Constituției. Totul în zadar. Statutul juridic stabilit prin acest articol va obstrucționa devenirea civico-politică a evreimii locale multe decenii de acum încolo.

Izbucnirea, în 1875, a unei noi crize orientale, ce prefigura posibilitatea dobândirii independenței de către Regatul român a stârmit, încă din 1876, un curent menit să sensibilizeze și populația evreiască pentru reînnoirea efortului ei de dobândire a emancipării proprii — în contextul unei identificări depline cu destinele țării. La 1877 — în preajma și în timpul ostilităților — se creează comitete evreiești, se lansează apeluri, se cheamă la sprijinirea materială a campaniei militare. Tot mai mulți evrei se înrolează în armata română. Un Comitet Central al evreilor din București preia dispeceratul unei ample acțiuni de sprijinire a efortului de război. Pe fronturi se disting prin bravură, soldați și subofițeri evrei.

Războiul pentru cucerirea independenței de stat a României (1877–1878) antrenează pe front sute de combatanți evrei, o ambulanță sanitară proprie. Deși evreilor nu li se acordaseră cetățenia, ei făceau, totuși, serviciul militar, începând din 1854.

Aceste dovezi de devotament și solidaritate patriotică aveau semnificația lor „în sine”, dar constituiau o mărturie clară a speranțelor pe care populația evreiască și le punea într-o schimbare a statutului ei civico-politic în România. În așteptarea unei astfel de schimbări, au loc contacte, declarații, promisiuni dobândite în interior și „din afară”. Ca urmare, la reunirea Congresului de pace din iunie 1878, la Berlin, problema evreilor din Balcani nu a fost neglijată. Famosul art.44 al Tratatului de la Berlin era relevant și decisiv în acest sens.

Doar că, în plan intern, nu s-a obținut decât o biată cosmetizare a Constituției prin care art.7 revizuit oferea posibilitatea de încetățenire, prin naturalizare individuală; ceea ce, în fapt, a însemnat încetățenirea a doar 1.000 de evrei până la finele veacului.

Principiul încetățenirii, în temeiul unor legi individuale, presupunea o procedură anevoioasă devenită chiar oneroasă. Evreii care au servit în timpul războiului de independență urmau, însă, să fie încetățeniți în mod colectiv: printr-o singură lege au și fost încetățeniți, în bloc, 888 de participanți la război.

Problema civică a tuturor evreilor era, totuși, nu aceea a încetățenirii lor individuale – sau doar a grupului amintit – ci a unei încetățeniri globale, fără discriminări. Spre acest țel tindeau toate strădaniile lor social-politice și culturale din ultimul veac, reflectând și conexându-se astfel la mișcarea generală a evreilor europeni pentru emancipare politică și autoemancipare cultural-spirituală. Direcțiile acestor emancipări erau plurale: de la drepturi civice pentru buna desfășurare a activităților economice până la drepturi egale de acces la cultură și învățământ, la creație liberă pe toate planurile, depline înlesniri pentru o mobilitate socio-profesională alertă în lăuntrul orânduirii socio-economice.

Congresul de la Berlin reprezintă o temă mult prea discutată, în sine și în relație cu evreii din România, pentru a mai fi reluată aci în detalii /Bibliografia temei mi se pare cuprinzătoare/. Totuși, voi reaminti următoarele:

Războiul ruso-turc din 1877 – și convenția ruso-română din 4 aprilie 1877 în legătură cu traversarea teritoriului român de către trupele rusești – a făcut previzibilă proclamarea independenței țării. Angajarea ulterioară (din aug.1877) nemijlocită în ostilități și înfrângerea otoma-

nilor, a permis ca românii să-și pună speranța în Congresul de la Berlin (13 iunie 1878) în ce privește recunoașterea independenței sale de către marile puteri și evitarea trunchierii țării. Dat fiind că rezolvarea chestiunii naturalizării evreilor figura printre condițiile realizării unor atari deziderate, diverși politicieni români (M.Boerescu, I.C.Brătianu, M.Kogălniceanu, V.Kogălniceanu ș.a.) dădeau tot felul de asigurări în acest sens. În paralel, foruri evreiești europene ori mari personalități acționau în culisele Congresului pentru a se asigura ca asemenea promisiuni să nu rămână deșarte. Acționau sincron și anumiți reprezentanți ai guvernelor occidentale. Delegați ai evreilor români (A.Stern, J.B. Brociner) se aflau și ei la Berlin pentru a purta discuții cu grupurile de presiune evreiești occidentale. Comitetul central, format la Berlin pentru a-i sprijini pe evreii români a cerut *Înfrățirii Zion* din București să prezinte o *petiție Parlamentului român pentru a se proclama Emanciparea*. Staful *Înfrățirii Zion* a refuzat însă, susținând că orice demers „intern“ ar fi sortit eșecului.

Se aștepta totul doar de la puternicul lobby evreiesc străin care să obțină, prin Congres, rezolvarea chestiunii evreilor români. Intervențiile respective ale unor personalități și organisme evreiești /A.I.U., A.J.A., I.A., B.A.A.I/ n-au lipsit: documentele depuse pe masa Congresului de la Berlin sunt numeroase și azi, binecunoscute.

În cadrul Congresului au pledat pentru cauza emancipării evreilor și W.A. Waddington, și reprezentantul Franței și prințul Bismark, cardinalul Franchi, secretar papal, etc., etc.

Între timp, în țară atitudinea guvernului și corpurilor legiuitoare era împărțită între cei ce pledau în defavoarea acordării încetățenirii în masă și cei care făceau promisiuni deșarte, „de naturalizare“, pentru a înșela opinia publică mondială pe de o parte, și cei care acceptau, condiționat și, după caz, limitat, o anume încetățenire a celor de religie mozaică de altă parte.

Taberele reluau disputele și argumentele folosite cu peste două decenii în urmă în Adunarea Constituantă din 1866, consumând, în fapt, întreaga panoplie de idei uzitată în ultimele decenii pentru a stabili / de pe poziții „anti“, „pro“ sau „neutre“/ locul și rolul evreilor în societatea românească – în raport cu economia, religia, psihologia și istoria poporului român. Presa oficială, oficioasă sau chiar cea de opoziție reflectă pe largi coloane și aproape cotidian întreaga această dezbatere.

În ce privește „tabăra“ evreiască: *se pare că atitudinea evreilor locali în toate evenimentele externe și interne legate de decidera soartei lor politico-civice la și după Congresul de la Berlin nu a fost unitară.*

O petiție din mai 1879, către Camerele de revizuire, exprima clar dorința de încetățenire: termenii cererii erau plini de patos patriotic. /,... Dați-ne un loc în cetatea română, pentru a putea și noi contribui la dezvoltarea și mărirea ei, faceți ca și noi să putem fi mândri de gloriosul nume de cetățean român“ (vezi M.Of. 2.06.1879)/. La antipod, însă, unii notabili evrei acceptă diversiunea pusă la cale de guvernanti prin îndemnarea de a se cere naturalizare individuală și a se dovedi astfel străinătății că evreii înșiși se opun naturalizării în masă.

Un comitet de acțiune creat ad-hoc se pronunță însă împotriva naturalizării individuale intuind diversiunea urmărită de guvern, dar se prinde în cadrul proiectului acestuia de naturalizare în bloc a 3.000 persoane. Or, *ideea politică*, la 1879, când se decidea soarta naturalizării evreilor din România, în spiritul prevederilor favorabile din art. 44 al Tratatului de la Berlin, coincidea, în acel moment, cu angajarea fermă în bătălia pentru emanciparea civico-politică. Desigur, această *idee* a fost privită în tabăra evreiască cu tactici, mijloace și țeluri diferențiate de varia interese ca și de ineseși sensurile dezbaterii în Parlamentul țării a prevederii în Constituție a formelor și condițiilor naturalizării.

Guvernul și parlamentarii /majoritatea lor/ sunt pentru pertractări, disimulări, amânări, limitări: în acest context se tratează cu evreii așa numita chestiune a unei liste limitative de candidați la cetățenie. S-au găsit pe dată notabili evrei milogiți care să întocmească o listă cu 1.074 viitori candidați preferențiali.

Chiar și înaintea acestei liste, candidați individuali au înaintat cereri personale de naturalizare.

Ambele feluri de „tactici“ s-au dovedit, însă, lașe, înlesnind parlamentului sarcina de a elabora acel faimos articol revizuit al Constituției prin care s-a pus stavilă, pentru multe decenii, naturalizări în masă a evreilor-români!

Acestei situații intolerabile i s-a opus însă gazeta *Fraternitatea* organ de presă cu un rol capital în dezvoltarea la evreii-români a conștiinței lor politice emancipaționiste*. Ceea ce însemna în acel moment: luptă pentru încetățenirea în masă, dar, coroborată permanent cu imboldul pentru respectarea legilor și autorității.

Cu *Fraternitatea* se impune, în presa evreiască din România, un nou tip de publicistică, eminate politică, militantă, combativă. Reven-

* Dar nu toți evreii apreciau la fel angajarea politică a *Fraternității*, mai ales în momentul „1879“. Iată un text semnificativ în acest sens: „Unii notabili evrei considerau

dicarea drepturilor civico-politice și a egalității de tratament politic pentru coreligionari erau angajamentele majore ale publicației.

* * *

Art.44, hotărât de către Congresul de la Berlin, a produs la guvernării români stupoare, iritare și dușmănie împotriva evreilor, considerați răspunzători pentru faptul că țara a fost astfel umilită iar, opinia publică /adică aceea a partidelor politice și presei de partid/, sfidată. Căci „voința, neamul românesc“, în ceea ce-i privește pe evreii din țară, era cea reglementată prin faimosul art.7 din Constituția de la 1866. Totuși, minți luminate ale țării propuseseră ca „nechibzuita redactare“ a art.7 din Constituția de la 1866 să sufere modificări sincrone cu spiritul vremii, recte cu „vântul liberal și democrat ce bătea prin întreaga Europă de la 1848 la 1881“ și care aduse în consecință chiar și o a doua emancipare a evreimii vest și central europene: Se știa, astfel, că încă la 1848 o seamă de guverne le acordară drepturile civile și politice: în Franța evreii se bucurară de drepturi și înainte de revoluția de la 1848. În republica de după 1848 era ministru de finanțe evreul Goudchaux, iar ministru de justiție era Cremieux, cel care în calitate de președinte al A.I.U. a intervenit cu atâta curaj și demnitate pentru libertățile politice ale coreligionarilor săi din România / căci el era acela care eliberă din sclavie și pe negrii din coloniile franceze/;

În Prusia și statele germane, mișcarea generoasă produsă de ideile revoluționare, transformase pe evrei din simplii „tolerați“ în cetățeni liberi. Evreii au putut deveni chiar deputați după 1866, când intră în parlament evreul Eduard Lasker, dar mai ales după iulie 1869 și definitiv după războiul franco-german din 1870, când evreii au contribuit și ei din plin la cimentarea unității germane. În parlament deputații evrei Riesch, Lasker, Bamberger erau dintre cei mai de vază iar apoi Bleichröder avea să joace un rol esențial pe lângă prințul Bismarck, în particular și pentru direcționarea politicii acestuia în chestiunea evreilor din România;

că «*Fratinitatea* este pristavul opoziției gălăgioase, este ziarul de curând întemeiat fără simțul realității și fără a ține seamă de febrele în țară. Acest ziar ține un limbaj din cale afară provocator. Astfel a publicat în numărul său din 28 septembrie un articol sub titlul *Proiectul guvernului și conduita israeliților* în care ataca cu înverșunare guvernul. Se spune acolo că evreii nu trebuie să implore grația naturalizării“ că «și noi suntem patrioți, dar nu până 'ntr'atâta să ne umilim, rugându-ne de ceva, ce suntem în drept a exige»“. / Vezi: Ad.Stern: *Din viața unui evreu român*, vol.I, pag. 340–341/.

În Austria, Constituția din martie 1849 a împăratului Franz Iosef promulgase că convingerile religioase nu pot forma pentru nimeni o piedică pentru exercitarea drepturilor cetățenești.

Doar Rusia, după unele tentative de dizolvare a etniei evreiești prin asimilism și descompunere a „solidarității evreiești”, se mai opunea, chiar și la Congresul de la Viena, emancipării evreilor din estul Europei (Bulgaria, Serbia, România) pe motiv că „evreii nu vor să-și transforme viața lor comunitară”.

România, descleștată de Rusia – după cucerirea independenței – și intrată în orbita țărilor apusene, avea deci șansa istorică de a căuta să nu mai semene în nici un chip cu vecinul de la răsărit.

N-a fost să fie, însă, așa: mai ales în privința tratamentului civic aplicat evreilor. Deși, cum remarcase cu decenii în urmă T.L. Maiorescu sau la 8.03.1879, însuși M.Kogălniceanu, „Occidentul nu putea îngădui la nesfârșit această rămânere în urmă”. C.A.Rosetti și Vârnăv Liteanu ca și mulți alți fruntași români împărtășeau aceeași părere. Însuși Vodă opina „că pe viitor și evreul, ca orice străin, va trebui să ceară drepturi cetățenești”, altfel spus naturalizare... individuală, totuși.

Dar finalul pertractărilor de durată s-a exprimat în adoptarea, în cele din urmă, cu acceptul puterilor străine, a textului articolului 7 reînnoit prin care se acorda evreilor acel drept la naturalizare individuală care în fapt a însemnat accesul la cetățenie a unui număr infim de evrei. Această „cortină istorică” nu va mai fi ridicată pentru evrei decât în 1919.

2. Integrare versus emancipare

Emanciparea civico-politică a evreilor din România nu a avut loc: nici la 1848, nici la 1866 și nici la 1879 sau chiar în preajma lui 1913, când chestiunea părea să fie pusă din nou pe tapet.

Viața evreilor din România, marcată mai mult sau mai puțin – în funcție de categorii sociale, aspirație de mobilitate socială ș.a –, de această neîmplinire, s-a derulat însă în Vechiul regat al României sub formele și la cotele unei integrări/ economice, culturale/ consemnate aievea de cercetătorii care se apleacă *cu obiectivitate* asupra stărilor de lucru „așa cum au fost ele în realitate”.

Mă înscriu printre analiștii înclinați să vadă atât acea neîmplinire – atât de bine explorată în diverse lucrări – dar și aspectele de pozitivitate ale *emancipării de fapt*, recte integrarea evreilor în realitatea românească din epocă /ce-i drept, o integrare plină de tensiuni./

În adevăr: numărul evreilor din cele două provincii românești a crescut, în epocă – se poate constata o balanță migraționistă pozitivă/imi-grările prevalând, cel puțin până la finele secolului, asupra emigrărilor/; populația activă din rândul etniei a sporit constant, mai cu seamă în ocupațiuni lucrative. Standingul, nivelul de civilizație și cultură ș.a. au marcat cote notabile pentru mica burghezie, abia în extindere; o intelectualitate în curs de formare și o burghezie industrial-bancară și comercială, deveneau mai importante, ca pondere, în etnie, decât cele similare din cadrul majorităților sau altor etnii.

Toate acestea se petreceau, paradoxal, în pofida unui status civilco-politic deficitar – cum arătăm – și a unui antisemitism agitat din rațiuni concurențiale / în plan economic, dar și intelectual/ de naționaliști potrivnici cursului de liberalizare și sincronizare a țării cu circuitul european, recte capitalist.

Dar trebuie recunoscut totodată că, în pofida unor manifestări de naționalism etnocratic / în plan politic-juridic și chiar cultural/, *sub raport economic* România de până la finele secolului trecut și chiar de mai apoi, realiza – mai ales spre interesul boierimii și a celor implicați în comerțul exterior/ de grâne, alte produse agricole ș.a./, a comercianților evrei –, o liberalizare și europenizare a schimbului de mărfuri, aproape fără restricții. La începutul celui de-al patrulea pătrar al veacului trecut cea mai mare parte a produselor românești, agricole în speță, luau drumul Austro-Ungariei; peste numai un sfert de secol import-exportul se „consuma” cu parteneri ca Germania, Austro-Ungaria, Belgia, Anglia, Franța ș.a.

Cerealele reprezentau circa 2/3 din valoarea exportului, urmate de produsele petroliere /cca. 10%/ , forestiere ș.a. România devenise o mare exportatoare de cereale, iar evreii au jucat un rol important atât în exportul cât și în circulația internă a acestei „mărfi”: de asemeni în importul de bunuri de consum.

Această orientare nu a fost întotdeauna în folosul industriei autohtone, mai ales a celeia dependentă de un anume protecționism vamal. Numărul produselor importate, care să fi fost descurajate prin taxe vamale cât de cât relevante /20% și peste din valoarea produsului/ a rămas întotdeauna scăzut; a fost redus, chiar, de la 209, în 1886 la 81 în 1891. Taxele vamale au fost din nou reduse în 1893 iar o seamă de acorduri cu

Puterile Centrale nu erau defel protecționiste față de anumite mărfuri produse în țară. Se poate spune că în acest fel politica vamală a rotativei guvernamentale, în speță a guvernelor conservator și liberal, a favorizat mai degrabă interesele moșierimii exportatoare și a exportatorilor intermediari /printre care mulți comercianți evrei/ decât să dezvolte anumite bastimente industriale, altele decât cele legate și ele de activitatea economică de export-import.

Din pricina unei atari *situații economice de fapt*, politica etnocratică a unor partide politice, și a însăși stăpânirii, se autocontracara în ce privește efectele ei asupra întreprinzătorilor evrei, permițând astfel forței stihinice a *economicului* – în contextul unei economii libere de piață și a integrării în structurile economice globale de esență capitalistă ale Europei centrale și vestice – să realizeze un feed-back, salutar pentru comercianți etc.

Așadar, pentru evrei, sau /și pentru evrei: o „oportunitate stihinică“ refăcută prin socio-economic, prin *socius*, menită să contracareze handicapul „de jure“, etnocratic, a nenaturalizării.

Este menirea statisticienilor să descrie concret și prin prisma „numerelor mari“ *cine, în ce fel, când și cum* beneficia dintre evrei de o atare situație obiectivă care, în fapt, ilustra cum o etnie defavorizată constituțional se menținea, totuși, peste *linia de plutire* pe o seamă de „paliere“ ale vieții economice și sociale, altele decât cele civico-politice.

Procesul contradictoriu întrupat în cele arătate mai sus au produs, disigur, efecte diferențiate în planul diverselor categorii socio-ocupationale ale etniei evreiești. Căci, nu toți evreii erau comercianți sau cuprinși în ramurile industriale și artisanale stimulate de export, sau de o piață internă în formare: mulți meșteșugari evrei au devenit, astfel, duble victime: ale politicii etnocratice și ale condițiilor dure în care se înfiripa o industrie autohtonă, nemiloasă cu cei ce nu rezistau concurenței externe și interne. Din masa meșteșugarilor evrei sărăciți și a acelor faimoși „luftmenschen“ se vor recruta „valorile de emigranți“ de la întretăierea veacurilor XIX–XX. Aceștia erau principalele victime ale situației socio-economice locale. Absența emancipării politice va produce suficiente frustrații printre ei: ca și printre intelectualii și întreprinzătorii evrei îndreptățiți la o mobilitate socială și mai alertă.

Și totuși, după cum arătam, evreii din România nu doar că au viețuit pe aceste meleaguri și în acele timpuri, dar au și *superviețuit*, realizând performanțe în domenii care-i situau pe trepte înalte ale „topului“ econo-

mic, material, cultural ș.a.m.d., făcându-i poate, de aceea, și mai nedoriți de potrivnicii lor.

Paradoxul trebuie explicat: emitem ipoteza că, în fapt, România este un caz tipic de dublă și contradictorie condiționare a dinamicii și mobilității sociale a evreilor locali – o condiționare stânjenitoare, prin măsuri cu substrat etnocratic, și o condiționare stimulatorie, prin trendul obiectiv, parțial stihinic, al socius-ului local, recte dinamica obiectivă în planul social-economicului, altfel spus, a bazei vieții sociale.

Prin ipoteza de față dorim, astfel, să supunem atenției chestiunea *emancipării reale, de fapt*, a evreilor din Vechea Românie, când, după cum am mai spus, evreii nu fuseseră încă emancipați civico-politic decât într-un procent infim, ceea ce evident punea „democrația română”, câtă și cum era, „într-o lumină urâtă față de societățile apusene” (expresia aparține lui St.Zeletin).

Cât de „urâtă” era această lumină în străinătate ne-o arată și o recent tradusă lucrare, în limba română: *Evreii din România – de la excludere la emancipare* (Carol Iancu, Buc., Ed.Hasefer, 1996).

Iar despre lumina pusă pe fenomenul neemancipării, de presa evreiască „internă”, scriam eu însumi într-o recent apărută lucrare intitulată *Presa evreiască bucureșteană* (Buc., 1996, Ed. Hasefer). Aici și acum doresc, însă, să arăt că există suficiente temeuri pentru a susține existența, în epocă, a unei *emancipări în fapt* a evreilor români.

Căci într-o lume pornită pe drumul capitalismului, emanciparea legală a evreului pare spiritelor atente ceva de mică importanță, în comparație cu emanciparea reală, cu emanciparea de fapt a evreului mare burghez; „prin puterea tot mai victorioasă a banului”, cum ar zice hulitul Marx.

Dar, evreii – alcătuind în veacul trecut, mica și chiar o parte a marelui burghezii din România – au deținut această putere victorioasă a banului. Evreul-român s-a *emancipat*, astfel, nu numai într-atât că și-a însușit puterea banului, ci și întrucât a făcut ca prin bani să devină un partener la afacerile țării, statului și chiar ale puterii politice. Trebuie să-l amintesc din nou pe Marx, care, atrăgea atenția că „Evreii s-au emancipat în acest înțeles, că creștinii au devenit și ei evrei”, o cheie deci pentru înțelegerea felului în care banii evreului înlesneau o conviețuire cu toți cei ademeniți să guste din savoea și puterea banilor. La noi a fost vorba în primul rând de moșierii și micii întreprinzători; apoi, de meșteșugari, țărani și firește de mica burghezie autohtonă cărora lichiditățile le erau atât de necesare. Dar ce să mai vorbim de funcționăria de toate speciile „cu renumerație

mică de la buget“! Banul evreiesc îi mirosea, punctual, doar celui concurat nemijlocit de evreu în vreo profesiune sau alta.

Evreii, care n-au trăit nicidecum din funcții de stat, nici din agricultură, au transformat viața bănească-integrarea comercială, meșteșugărească etc. – în arena libertății și emancipării lor aievea. De unde și o psihologie adecvată unei atari situații de fapt /condiționată istoric, firește, și care nu trebuie să producă de aceea complexe/.

„Ca orășeni exclusivi ce sunt, evreii nu arată predilecție acelor profesii pentru care omul de țară venit la oraș este mai capabil, ci ei preferă acele îndeletniciri pentru care viața orășenească pregătește mai bine. Asemenea profesii sunt, pe de o parte, acelea care pretind inteligență mare și știință teoretică de manipulare a banilor, pe de altă parte, acelea care nu cer prea mare putere musculară. Evreii se fac, deci, atunci când se devotau meșteșugului, mai degrabă croitori decât fierari; dar surplusul de populație al familiilor de negustori, care nu găsește întrebuințare în comerț, sau cei care n-au nevoie să practice comerțul, se îndreaptă către munca pur spirituală“ / K.Kautsky, *Rasse unde Judentum*, 1914, pag. 58-61/.

În acest fel se explică paradoxul că deși la suprafața epidermei organismului social evreii sunt obiectul unei marginalizări și ostracizări, în structurile și organele lăuntrice ale acestuia, ei nu doar că sunt asimilați, dar apar chiar pe palierele semnificative ale piramidei socio-ocupationale, conferindu-li-se statusuri și roluri corespunzătoare. Astfel că, în cele din urmă, etnia evreiască, firește nu luată în întregul ei, apare – sub raportul multor indicatori – mai dezvoltată decât alte grupuri etnice sau clasiale din societatea românească globală. Sub unele aspecte ei *superviețuiesc* mai popular spus: ei trăiesc bine, unii dintre ei chiar foarte bine!

Cazul României are valoare de serendipitate, în acest sens. Aici evreii, nevoiți a-și fortifica mijloacele de adaptare și rezistență la o seamă de condiții nefavorabile, s-au întărit, în primul rând economic, ceea ce, în ultimă instanță, a permis și o dezvoltare în alte planuri – cultural, comunitar etc.

De unde concluzia că în medii mai puțin favorabile, dar nu până la punctul paralizării oricăror capacități de adaptare și reacție, colectivitățile dezavantajate sunt stimulate să-și mobilizeze forțele interne / caracterologice, psihologice etc / până la cota la care să devină mai redutabile decât colectivitățile mai conservatoare/ din pricina mediului favorabil în care se dezvoltă/.

Iată de ce considerăm că lipsa emancipării politice în România n-a acționat doar ca pură și omnilaterală negativitate.

Căci, în absența emancipării civico-politice, evreii n-au abandonat integrarea economică. Dimpotrivă: au realizat-o parcă cu mai multă tenacitate.

Semnaland prezența masivă a evreilor în diferitele ramuri ale economiei naționale, cu precădere în comerț, credit, industrie, profesii libere ș.a. scrierile antisemite, o anume presă naționalist-extremistă, în ciuda exagerărilor operate, nu fac decât să marcheze integrarea, de necontestat, a acestei etnii în realitatea românească. Aceeași concluzie derivă și din exagerările operate cu privire la „Demografia iudaică româniac”: că evreii au fost 500.000 la finele veacului trecut, cum spuneau antisemiții, sau doar 300.000 cum arătau statisticile, fapt este că ei constituiau atunci a doua naționalitate a țării. Deci, la nivelul judecăților de existență, antisemiții se deosebeau de „real-semitiști” doar prin aceea că exagerau, umflau datele, fără să realizeze că peste timp „informația” lor, în materie, poate sluji unui raționament contrar celui scontat de ei: căci dacă evreii erau atât de mulți și atât de tari sub raport economic, deținând un asemenea loc și rol în afacerile ce se tranzacționau la acea vreme, trebuie, altfel spus, că ei erau *integrați* și funcționali. Căci la limită chiar și o „integrare negativă” – cum părea să dorească a dovedi antisemiții – sintagma respectivă/ ce acoperă, de fapt, un non-sens/ *tot integrare desemnează în ultima instanță*.

Iată de ce eu sunt dispus să-i urmez pe cei ce au scris și vorbit (și câți n-au fost) împotriva evreilor, din epocă, să le folosesc datele și să arăt că la nivel sociografic, deși s-au dovedit ușor gongoristici, nu erau prea departe de adevăr. De aceea aș și recomanda recitirea cu atenție a datelor, posibil de recoltat din toate aceste scrieri – de la cele livrate de Butculescu /C.D./, Cuza /A.C./, Davidescu /N/ și până la Hâciu /A.N./ sau Rosetti R.V./ alias Verax/.

Dacă în etapa 1829–1880 evreii se integraseră, oarecum stihinic, în economia modernă / cvasi-capitalistă/ a României, fără să fie stingheriți deosebit de neemanciparea civico-politică, după 1880 acest statut de paria juridic este întreținut expres de stăpânire în favoarea noului segment al burgheziei „naționale”, doritoare să se dezvolte impetuos.

Să reamintim în acest sens remarca pertinentă a lui St.Zeletin: în orice țară burghezia este la început străină și după un timp, când indigenii își fac educația economică sub conducerea străinilor, începe al doilea proces istoric; lupta de alcătuire a unui capitalism național, care are

menirea de a absorbi pe cel străin. În România, acest proces capătă amploare abia în primele decenii ale veacului nou, când oligarhia economică rezultată din împletirea capitalului financiar cu cel industrial, datorită căreia devine posibilă – în condițiile unei politici naționale susținute; naționalizarea capitalului; dezvoltarea producției naționale; organizarea producției după un plan unitar. Rezolvarea acestei misiuni istorice impune și un regim politic corespunzător, anume un regim de dictatură centrală: care va rezolva și spinoasa chestiune evreiască, în sensul că „burghezia străină“, recte evreiască, va accepta să se „topească“ în cea națională.

Cifrele Anchetei industriale din 1901–1902 indică*: evrei- cca. 1/3 dintre patronii unor unități cu activități industriale; nr. meseriașilor evrei depășea 50%, nr. comercianților era de 40%; nr. financiarilor/acționarilor etc./, deși în descreștere, se menține într-o pondere de 15–20%. Ecce integrarea economică.

Cât privește Integrarea culturală, iată doar câteva nume și domenii reprezentative în acest sens: Barasch și Werttheimer, medici de seamă la mijlocul veacului și autori de lucrări enciclopedice; L.Colmar, geograf reputat; David Emanuel, matematician de marcă; L.Negrescu, arhitect de primă mână; L.Edeleanu, chimist recunoscut; Iuliu Popper, explorator; B.I. Rosen, inventator. Ca să nu-i mai amintesc pe cei din domeniul disciplinelor social-umane /de la filologi și economiști până la literați și artiști!/ O lucrare recent apărută, intitulată *Contribuții ale evreilor din România la cultură și civilizație***, inventariază pentru cea de a doua parte a secolului trecut: cca. 50 specialiști evrei de marcă în științele exacte, teoretice și tehnice; câteva zeci de medici, biologi etc.; câteva zeci de profesori și specialiști în pedagogie; cca. 100 de creatori în domeniul artelor, literelor, filosofiei, disciplinelor social-umane ș.a.m.d. Ceea ce la vremea respectivă nu era puțin!

Vedem în toate acestea o dovadă a integrării culturale, în contextul și răspărul unei neemancipări politice cvasi-totale.

Exemplele de integrare în sferile civilizației locale, ale construcției unei economii moderne în primul rând, sunt în aceeași lucrare amintită și mai spectaculoase: sunt inventariate peste 200 mari firme/ comerciale, industriale, bancare etc./ aparținând evreilor și nenumărate nume de

* La întrebarea, retorică, oarecum, dacă prin emanciparea civico-politică burghezia evreiască ar fi fost, sau nu, mai puternică, răspunsul pozitiv nu cred să schimbe esențial concluzia existenței aievea a unei emancipări de fapt cuprinzătoare.

** Lucrare sub coord. generală acad. N. Cajal și dr. H. Kuller, Buc., 1996.

manageri evrei din agricultură. Ponderea evreilor în economia țării la finele veacului era de peste 25%.

Integrarea reprezintă așadar, un fapt social de necontestat: atât în prima etapă de până prin anii '80, cât și, cu anumite particularități, în cea următoare de la întretăierea veacurilor – integrare întreruptă doar pentru categoriile cele mai sărăcite ale populației evreiești în primul deceniu al noului veac. Emigrarea a peste 60.000 evrei din Vechiul regat, între 1899–1909, reprezintă, însă, un test à contrario pentru forța de integrare a categoriilor care-și continuau mobilitatea ascendentă în virtutea acumulărilor realizate în faza de primă și „străină” burghezie pe aceste meleaguri!

Trebuie recunoscut, însă, că același cvasi-capitalism care i-a înlesnit burgheziei evreiești o devenire stihinică, i-a defavorizat – poate chiar în mai mare măsură decât neemanciparea și legiferările antisemite exprese – pe cei sărmani, ajunși în sapă de lemn și nevoiți să devină „emigranți pedestrii”.

Prin cele arătate până aici am dorit să relevăm că absența naturalizării – cu tot corolarul de legiferări corespunzătoare – nu a constituit, totuși, în general vorbind, o stavilă importantă împotriva integrării economice și chiar culturale a unor categorii notabile de evrei. Integrarea s-a dovedit în sine un antidot eficient împotriva nenaturalizării.

Trecând acum la partea a doua a susținerilor de față, aș dori să relev o altă consecință „corectivă” trasă de evrei din starea lor nefirească de nenaturalizare.

Se știe că mulți cereau evreilor: să înțeleagă normalitatea faptului că națiunile constituite în state independente, încă firave la începuturile lor, sunt de regulă conservatoare și etnocrate – chiar dacă la debutul lor revoluționar/momentul '48 de pildă/, de dobândire a democrației și independenței, se foloseau de un discurs „egalitarist” în raport cu toți conviețuitorii pe un spațiu istoric dat; să înțeleagă normalitatea faptului că procesul de constituire a claselor, de structurare/re/ a acestora pe parcursul modernizării unei societăți date, presupune o concurență acerbă nu doar între indivizi ci și între grupuri etnice socialmente sau istoricește ivite. Și ca atare, în condițiile intrării României în orbită capitalistă, moșierimii și burgheziei autohtone române, aflate la putere, nu-i rămânea, în contextul unei participări încă nesatisfăcătoare la modernizarea economică a țării, decât să folosească statul – infiltrațiile sale în societatea civilă – ca instrument menit a-l pune pe „străin” să lucreze eficient nu

doar în interesul lui propriu, capitalist, ci și spre binele unei clase politico-birocratice naționale, care-și trăgea veniturile în bună măsură și din profiturile realizate de „străini“. Ecuția pare simplă și a funcționat câteva bune decenii pe parcursul căroră evreii, privați de naturalizare, erau nu doar tolerați ci îndemnați să se integreze economic, cultural și chiar spiritual/ exaltându-se virtutea convertirilor etc./

În epocă, cuvântul de ordine pare să fi fost admiterea Integrării, versus Emancipare civico-politică, iar consensul pare să fi fost respectat de mulți notabili evrei care au înțeles că energiile lor trebuie cheltuite nu pe tărâm politic, ci economic, cultural etc. Atitudinea respectivă continuă chiar și după al doilea eșec într-ale naturalizării, produs la 1879: consecința dorinței de integrare economică devine și mai acută. Sau cum ar zice mucalitul Cilibi Moise: resemnarea cu realitatea că evreii sunt lăsați să facă economie, în timp ce românii fac politică, și împreună... economie politică!

În planul ocupațiilor intelectuale, politica și politicianismul fiindu-le refuzate evreilor, ei au trebuit să se orienteze spre profesiunile libere care îngăduiau o largime de spirit, salutară culturii țării în general, dezvoltării lor ca indivizi și etnie, în special.

În acest sens anumite concluzii benefice s-au impus și în ceea ce privește afirmarea... identității etniei.

Referindu-se, de pildă, la șirul legilor privind învățământul și prin care școlarii evrei erau considerați „străini“ – ca atare supuși unor taxe școlare prohibitive – rabinul I.Niemirower remarcă în Cuvântarea ținută la Congresul Comunităților /Iași, 1902/:

„E drept că nu pot zice că statul român face bine gonind prin taxe pe copiii evrei din școlile publice; deoarece însă faptul s-a întâmplat, aceasta poate deveni un bine pentru evrei, dacă cu propriile lor puteri vor face școli în spirit strict evreiesc“. (I.N. *Scrieri complete*, vol.IV, pag. 343).

Același a arătat în diverse alte locuri ce înțelege prin sintagma „școli în spirit strict evreiesc“, spunând că:

„Programa analitică să îmbine fericit predarea limbii ebraice și a limbii țării, a culturii evreie și a celeia române și universale a istoriei evreilor și istoria țării/ însuflând astfel în sufletele tinere un real sentiment patriotic local/, a valorilor teoretice și deprinderilor pragmatice-lucrative, a credinței mozaice și deschiderii față de valorile culturii secularizate. (Din *Discurs la Congresul institutorilor*, Buc., 1914).

Am reprodus cele de mai sus pentru a scoate în relief o Idee, implicită acestui mod de abordare a chestiunii feed back-ului la vexațiunile suportate de evrei – datorită orientării etnocratice a regimurilor din epocă și exprimată în: variate feluri de legi restrictive /școlare, militare, economice și profesionale, civico-cetățenești ș.a./, variatele manifestări de antisemitism instituționalizat, în agitațiile organizațiilor non-guvernamentale ale societății civile –, prea bine cunoscute pentru a fi reiterate aici.

Este o evidență că prin toate vexațiunile respective – pe care și noi încercăm să le sistematizăm într-o notă anexă inserată într-o lucrare mai extinsă – evreimea locală era grav afectată de starea ei de fapt juridico-politică, respectiv de neincluderea ei în rândul cetățenilor autohtoni cu drepturi și datorii egale față de stat și societate.

Dar cum, după spusa reprodusă din I.Niemirrower, „dacă toate acestea s-au întâmplat“, important pentru analiza retrospectivă este „cum toate acestea au putut și au determinat“ un feed back salutar.

Cu privire la învățământ, de pildă, sus-amintitul Iacob Niemirrower, exemplifica ce folos pot trage evreii din crearea propriilor lor instituții școlare, în speță israelito-române.

Nu vom analiza aci *folosul real*/ dacă și cât a fost „tras“/ al dezvoltării rețelei școlare israelito-române în anii de dinainte, dar mai ales de după promulgarea (la 23 mai/4 iunie 1893) a noii legi a învățământului primar care stipula (chiar și după modificările introduse la 1896, 1898, 1900, 1901, 1903, 1904) că „Învățământul primar este obligator și gratuit (doar, n.n.) pentru români“ /art.1/. Taxele școlare pentru „străini“ /evrei/ erau fixate la importanta sumă de 15 franci pentru școli rurale și 30 franci pentru școlile urbane.

Dar nici una din aceste prevederi nu i-a adus pe evrei la starea de analfabetism. Dimpotrivă, documente de epocă arată cum evreii erau singurii care la 1900 „în majoritatea lor să știe citi și semna“.

La rândul ei, Legea asupra învățământului secundar și superior (din 23.03./4.04.1898) stabilea, chiar și după modificările intervenite în 1900, 1901, 1904, 1905, 1908, că: „Învățământul secundar și superior este gratuit (doar, n.n.) pentru copiii de români. Copiii de străini (evrei, n.n.) pot fi admiși în școlile de diverse grade, în limita locurilor disponibile... plătind, în acest caz, o taxă fixată prin regulament pentru fiecare școală...“ /art.2/.

Datorită acestei legi, după 1899, sumedenie de școli secundare și facultăți, până atunci pline de elevi și studenți evrei/ ca de pildă

Facultatea de medicină cu un efectiv de cca. 45% studenți evrei la Iași și peste 50% la București/ și-au redus considerabil numărul de „străini” obligați să plătească, începând cu acel an, enorma taxă de 360 franci anual.

Era mult mai convenabil învățământul în străinătate. Și mult mai relaxat sub raportul psihologiei colective în mediile studențești care, în facultățile din țară se dovedea tot mai nefavorabilă evreilor.

Iar tinerii evrei, firește mai înstăriți, au început să plece în număr tot mai mare, la studii în marile capitale ale Europei, de unde se întorceau cu calificări superioare și cu un orizont cultural care a contribuit notabil la o „mișcare de idei” de factură occidentală și în rândul evreimii locale. Acești evrei erau campionii integrării europene!

Iată, așadar, cum o situație de fapt care marca degradarea civilco-politică și socio-profesională a evreilor, intenționate de guvernanți și chiar de o parte a societății civile, a putut contribui la profesionalizarea, cultura, orizontul politic și ridicarea unor personalități de origine evreo-română, trecute prin înalte școli străine.

Într-un repertoriu special întocmit în acest sens am putut trimite la o seamă de lucrări de specialitate, dublate de o viziune culturală de apreciat, produse de mulțimea de doctoranzi evrei care au absolvit în școli superioare (medicină, politehnică, drept, litere etc.) străine.

Mutatis mutandis se poate spune că seriile de elevi, absolvenți ai unor școli secundare israelito-române, create de comunități sau/ și cu ajutorul I.C.A. ș.a., /în 1912, funcționau peste 80 școli primare și cca. o duzină de școli secundare și de aplicații practice/, au dat dovadă de o pregătire cel puțin corespunzătoare celeia din școlile de stat.

Îndârjirea de a învăța a evreilor i-a făcut pe aceștia ca, în paralel cu proliferarea școlilor lor israelite private, să continue a învinge greutățile și a bate și la porțile învățământului de stat care a găzduit, totuși, (dar cu ce preț material și moral) în acei ani, un număr crescând de școlari, elevi și studenți (vezi statistica învățământului 1900–1916, pe naționalități).

Cele spuse despre felul în care a fost activată și acționat acea „lege”, logică și socială în același timp, a „compensării prin *socius și comuniar* /Gemeinschaft/ a ceea ce este deficitar / mai ales în plan ideologic-supra-structural/ sub raportul etnosului” sunt cu atât mai vârtos valabile în cazul contracarării unor măsuri statale restrictive în planul unor ocupații liberele și economice, profesate îndeobște de evrei.

Erau restrictive: legea sanitară din 3.04.1885; noua lege sanitară din 20.12.1910 (care împiedicau buna exersare a profesiunilor medicale de către evrei); legea din 8.06.1884, care impieta asupra unui drept al

avocaților evrei de a pleda în fața judecătorilor de pace; legea din 28.02.1887 asupra tabacului; legea asupra băuturilor spirtoase din 1873, reînnoită la 1880; legea asupra burselor de comerț din 4/16 iulie 1881; în sfârșit, draconicele legi – asupra comerțului ambulant /17/29.03.1884/, asupra organizării meseriilor /1902/ etc., etc.

Efectul acestor legi, ca și al unor mișcări antisemite/culminate prin cele asociate Răscoalei de la 1907/ au fost resimțite de sumedenie de evrei nevoiași, cărora adeseori nu le mai rămânea decât calea emigrării/ mișcarea „pedestrașilor“ de la întreținerea veacurilor ultime este cea mai spectaculoasă în acest sens/.

Totuși, a considera chiar și această perioadă, desfășurată între 1885–1919, cu interminentele ce se cuvin avute în vedere, ca fiind doar o perioadă a excluderilor, expulzărilor și emigrărilor, ar fi neconform realității. Căci, în timp ce unii evrei oropsiți sau prigionii, au luat calea pribegiei dovedită și ea, în timp, și într-o perspectivă modernă „mobilită“, ca un fapt pozitiv [dat fiind că acești evrei sau urmașii lor au avut forța de a-și purta evreo-românitatea lor pe alte meleaguri pentru a constitui azi diaspora evreo-română din America, prosperă – și au ajuns să juiască de o situație materială și un status/ și rol/ deosebite, pe care coreligionarii lor, similari, rămași în țară nu le-au realizat nici în epocă, nici prin urmașii lor de peste generații], cei rămași și-au sporit integrarea.

Așadar, într-o viziune globală asupra evreimii, a celeia israelito-române în speță, se dovedește, nu de puține ori, a fi devenit în final un bine ceea ce la început părea un „rău“ social incurabil. Și viceversa. Căci, de pildă, dacă emigrarea evreilor ar fi fost mai substanțială încă de la începutul secolului sau măcar în interbelic, multe nenorociri abătute asupra evreimii române ar fi putut fi evitate!

Dar, în istorie, nu se discută în termenii „ce ar fi fost, de-ar fi fost ori de n-ar fi fost“!

Revenind acum la evreimea care nici că a fost expulzată/ ca cele câteva zeci de figuri marcante ș.a. câteva sute / nici că a fost marginalizată/ economic, cultural – câteva mii/ sau exclusă/ politic – masa neîncetățeniților, căci „vârfurile“ chiar și fără cetățenie influențau, prin averea lor, dinamica puterii politice, deci jucau un rol activ în acest sens/ trebuie să constatăm că în fapt vexațiunile nu au încetinit sporirea rolului economic al evreilor: în agricultură, ca arendași; în industrie – care începea să se înfiripe, încurajată fiind totuși de legea pentru încurajarea

industriei/ din 12/24.o5.1887/; în viața social-culturală/ presă etc./. Și toate acestea tocmai în etapa la care ne referim.

Dar elitele evreiești nu erau nici în afara vieții publice. Căci, în fapt „Statul“, nedeclarat etnocratic, nu acoperea întreaga realitate publică a țării; pe de altă parte, cuprindea suficiente instituții care s-au dovedit „forme fără fond“. Astfel că deși, aproape nici un evreu nu a făcut, tale quale, parte în acest răstimp din aparatul de stat – ca parlamentar, sau, cu mici excepții, chiar și ca simplu consilier comunal – nu puține sunt instituțiile (camere de comerț etc.) care să-i cuprindă.

Apoi, nu trebuie neglijat că evenimente de felul deschiderii, la 1848 în Țara Românească, a casei de bancă Marmorosch-Blank et Com. (deși cumula și capital austriac, german, maghiar, francez – în parte tot evreiesc) realizau un impact sensibil cu „clasa politică“ din acel moment sau de mult mai târziu. Vom susține existența de facto a unui atare impact politic în numeroase alte cazuri în care capitalul și acțiunea economică evreiască erau asociate atât unor acte de politică internă cât și de politică externă a țării.

În 1913, România ajunsese al patrulea exportator de grâu, ceea ce indică o anume dinamică atât a producției agricole românești cât și a comerțului en detail și en-gros, intern și extern. Oricât de huliți să fi fost de către unii autohtoni – atât comercianții cât și, mai ales, arendașii evrei, aceștia nu erau străini de toate organismele statale presupuse de o atare dinamică – cu imense repercusiuni nu doar în economia națională ci și în palierele politice ale fenomenului social-statal românesc.

În primul deceniu al secolului XX, din cele 62% proprietăți agricole moldovene date în arendă, 44% erau gestionate de arendași evrei. În 1905 – trustul Fischer, deținea în arendă peste 150.000 de ha – o suprafață de întinderea unei „Fischer“ – land, cum insinuau criticii acestei stări de lucruri.

Se știe încă foarte puțin despre încurajarea unei agriculturi intensive, cu oarecare înzestrare tehnică, de către acest tip de manageriat: cum se știe încă puțin despre rolul micilor comercianți evrei de la sate în dinamizarea „circulației mărfurilor“; ad usum țărănimii, neieșite veacuri la rând din cadrele economiei casnice.

Ceea ce a făcut însă o anume propagandă antievreiască, să se știe în exces și denaturat a fost rolul evreilor ca „lipitori ale satului“, ca spoliatori ai țărănimii, ca otrăvitori de trupuri și suflete curate –prin alcool, prostituție ș.a. Iar, „Statul Național“, într-o cascadă de legi, astfel motivată, s-a vrut campionul stăvilirii unor presupuse excese de acest fel.

În perioada de care ne ocupăm, guvernele conservatoare succedate – potrivit rotativei parlamentare existente – elaborau – și sub influența unor lobby-uri evreiești – mai puține acte normative de acest fel decât opoziții lor liberali (fie ei „moderați” sau „roșii”).

La rândul lor nici liberalii, propovăduitori „en titre” ai intrării Principatelor Române în era burgheză – nu se opuneau cu convingere agenților economici – oricâte de străini și „stranii” să fi fost ei – care acționau în acest sens. Între 1866 și 1871 cele 13 guverne liberale (în frunte cu „moderați” ca Ion Ghica, Mihail Kogălniceanu) s-au moderat – conservatori (Dimitrie Ghica), iar între 1871 și 1875 (sub președinția lui Lascăr Catargi) și, mai apoi, neîntrerupt 12 ani I.C.Brătianu ca premier – au adoptat, totuși, sumedenie de legi antievreiești, unele însă neaplicate. După 1895 liberalii, aflați la putere alternativ, până în 1918, potrivit rotativei guvernamentale, cu ciclu de 3–4 ani/ au configurat o politică contradictorie față de evrei: liberală, în substanța ei socială și cvasi-etnocratică sub raport statal-național.

Cu toate acestea evreii sunt printre primii vestitori politici ai modernizării și democratizării relațiilor economice și drepturilor privind proprietatea.

În concluzie: trendul capitalist în Vechiul regat – cât și cum a fost – a atenuat consecințele restricțiilor civico-juridice puse în calea păturilor burgheze ale etniei evreiești. Indivizii și grupurile burgheze ale evreimii au dovedit posibilitatea adaptării la realități. Pentru biruirea handicapurilor, ei erau cei dintâi, interesați în absența unor drepturi cetățenești – să ingenieze formele instituționale cele mai flexibile pătrunderii evreilor pe picior de egalitate în mecanismele concurențiale ale pieței libere.

Tendința integrării evreilor în realitățile economice moderne ale țării era, cum arătam, oarecum stihinică. Dar ea era călăuzită și de o idee teoretică: aceea a liberalismului economic și a pieții libere, reglată de regulile concurenței. Teoriile fiziocraților după care venitul național s-ar crea doar în sfera producției (agricole cu precădere) nu putea fi îmbrățișată de evrei care prin ocupațiile lor operau preponderent în sfera circulației și distribuției (comerț etc.) din economia națională.

Legislația economică laxă – cu un drept civil care nu făcea discriminații între români și străini, încă din primele decenii de existență ale vechii României – au favorizat concurența liberă și o mobilitate a elementului evreiesc în ramuri lucrative de felul comerțului, creditului și a micilor bastimente industriale. Nu era necesară promovarea unui anume curent de idei, asimilat ad-hoc. Viața însăși îi îndemna pe evrei să se

angreneze în ocupațiile rentabile ale vremii. Sectorul comercial și financiar-bancar, deosebit de fertil într-o epocă de reconstrucție statală-economică era treptat populat de evreii autohtoni sau recent imigrați.

În timp ce ideile liberale erau deci pe deplin îmbrățișate conștient sau nu, de evrei, o seamă de politicieni români considerau că în construirea economiei de piață trebuie să se impună principiul naționalității, care implica și ideea unei „Constituții protective” în favoarea majorităților. Dar, în timp ce pentru restricții politice (privindu-i pe evrei) se pronunțau cei mai mulți politicieni români, nu puțini liberali se mențineau pe pozițiile toleranței comerciale-financiare și industriale, fără bariere etnice.

Dorința României de a se integra în Europa – atunci ca și acum – presupunea realizarea unor standarde economice și politice corespunzătoare. În condițiile unei interdependențe europene, îngrădirile economice – propuse de unii, pentru străini – în speță pentru evrei, aflați în relații comerciale etc. cu firme din afară – nu puteau fi admise. Constituția acorda în ultimă instanță și evreilor protecția dată de lege persoanelor și averilor, proprietății în general.

Întreaga mișcare economică a țării, cu unele excepții privind domeniile ale economiei de stat sau /și rurale, a cuprins populația activă evreiască care a constituit în cea de-a doua parte a secolului XIX, dar mai ales începând cu ultimul pătrar, un factor de seamă al modernizării activităților de producție, circulație, distribuție și schimb de mărfuri, inclusiv prin operațiuni de import-export.

Revenind însă la discutarea șirului de legi, vexatorii pentru evrei, mai formulăm însă întrebarea dacă evreii au tras vreun ponos din aplicarea restrictivelor legi militare, următoare celeia din 11.06.1868, prin care evreii erau chemați sub drapel / deși erau, paradoxal, considerați „străini” din punctul de vedere al Constituției din 1866/: ar fi de angajat o discuție – fără de complexe în acest sens – în primul rând fără de complexul „nepatriotismului”, imputat adesea evreilor.

Este cunoscut cât de tare și în câte împrejurări țineau evreii – pământeni cu precădere – să-și afirme, uneori chiar cu ostentație, patriotismul lor, dragostea lor de țară, tron, stăpânire, popor: ideea „toleranței românești proverbiale” era folosită cu orice prilej chiar și atunci când se confruntau cu evidentul antisemitism local.

De aceea, când au fost efectiv încorporați, începând cu 1876, dovada patriotismului lor se considera a fi mai presus de orice insinuări

antisemite: iar participarea la Războiul de independență din 1877 și jertfa de sânge dată, mai presus de orice calomnie posibilă.

Dar iată că Congresul de la Berlin și prevederea favorabilă evreilor stipulată de art. 44 al Tratatului final au determinat o nuanțare a atitudinii stăpânirii față de semnificația includerii israeliților în efortul militar și în armata țării. Se aduc noi precizări cum că ei, evreii, ar fi prezenți în armată nu ca „români“, ci ca „străini nesupuși unei protecții străine“, altfel spus ca „locuitori ai țării“ doar.

Legea recrutării în armată din 1882, deși modificată apoi în 1884, 1886, 1887, 1891, 1892, 1893, 1900, nu schimbă această optică asupra recruților evrei. Evreii nu pot accede, ca atare, la rang de ofițer, uneori nici chiar de subofițeri; anumite arme, școli și îndeletniciri militare le sunt refuzate etc.

Așadar, pentru evrei treptele înalte ale carierei militare erau închise.

Oricum, *evreii nu* dovedeau o vocație deosebită pentru a fi funcționari (de stat) y compris militari de carieră nici n-aveau unde-și exersa o atare vocație. De aceea, o seamă de „cadre“ evreiești cu eventuale atari propensiuni, au trebuit să opteze pentru profesii „civile“ lucrative, devenind manageri, întreprinzători, intelectuali.

Așadar, ipoteza ce dorim să avansăm, și care ne va călăuzi este că legile restrictive și antisemitismul „românesc“ – evident rele „în sine“ – au putut produce prin feed back, întocmai ca veninul în doze mici, reacția societății civile evreiești împotriva: afluxului spre profesii implicate în politic, birocrăție, militar etc.; evidentului *trend* spre asimilism, vizibil la unele categorii sociale evreo-române, excesive în „patriotismul“ lor și/ sau la cele asociate mediilor intelectual-profesionale deschise la cosmopolitism și denaționalizare.

Conștiința națională evreiască dădea semne – în aceste medii – că este în suferință, iar asimilismul acționa tocmai în rândul elitelor etniei: intelectualii, întreprinzătorii ș.a.

Dar, așa cum la 1848 ispitele asimiliste nu au funcționat în cazul unui Davicion Bally, de pildă, care profund atașat ideologiei de frățietate – între evrei și români – a rămas în același timp atașat tradiției evreiești / fiind chiar gabai al sinagogii sefarde din București/ nici chemările asimiliștilor de a se concepe *integraționismul* /economic, cultural, spiritual/ ca dublat de o denaționalizare/ renunțare la iudaism și tradiție/ nu au fost urmate de noua generație de la finele veacului. Poate chiar dimpotrivă: datorită antisemitismului, dar nu numai, încep să mijească zorii sionismului. Activitatea comunitară și autonomia culturală, în

răspărul declinului lor, își găsesc forme de viață. Instituțiile și așezămintele de cultură generală și evreiască sporesc. Starea de neemancipare „exterioară“ /civico-politică/ este „compensată“ prin dezvoltarea unor înjghebări cultural-comunitar-politice/ de felul *Înfrățirii Zion*, devenită B'nei Brith/ culminate prin 1910 cu acea *Uniune a Evreilor Pământeni*, cu un rol atât de integraționist, dar neasimilist totodată.

În epocă, *evreitate*, pe aceste meleaguri, însemna: întărirea unei mici burghezii evreiești, apte să se afirme material-economic în concurența condiționată de piața liberă și de integrare europeană a țării;

– cucerirea acestei mici burghezii de partea construcției comunitare și edificarea unei intelectualități conștientă de misiunea ei aculturaționistă și iudaică, deopotrivă;

– dezvoltarea unei rețele de învățământ, cultură, sănătate, artă, sociabilitate etc. prin care să fie practicate valorile general-umane și iudaice ale științei, carității, demnității și sentimentului național;

– realizarea unei aculturații cu sens dublu; evreo-român și evreo-universal.

În măsura în care factorii obiectivi (inclusiv cei defavorabili) au acționat în sensul realizării unor atari comandamente istorice, azi putem avansa ipoteza că viața evreimii de pe aceste meleaguri / în epoca de care ne ocupăm/ nu a fost blocată de negativitatea non-emancipării, cea din urmă suscitând, chiar, mecanisme compensatorii de menținere a evreității pe aceste meleaguri.

* * *

Două handicapuri se cer depășite întru acreditarea calmă a unei atari ipoteze:

1. Imensa literatură antisemită locală, în care faptele evocate sunt într-amestecate cu așa-zise analize /de fapt pure prejudecăți despre neintegrarea evreilor în realitățile țării/ și cu o imensitate de judecăți depreciative, care prin „spațiul lor de joc total“ / în sens epistemologic/, sunt neinfirmabile logico-empiric (K.Popper), deci în afara discursului științific.

2. Întinsa literatură, simetrică, dar de sens contrar celei antisemite (în speță o parte din gazetăria evreiască, și din scrierile polemice) care, propunându-și să combată „pas cu pas“ tezele, ipotezele și explicațiile antisemite, și-au sleit adeseori efortul într-o bătălie, mai curând a vorbelor decât a faptelor, creându-se astfel un efect de „trompe-l'oeille“ în sensul focalizării atenției asupra „senzaționalului publicistic“ implicat

în marginalizarea evreilor și nu asupra realităților banale, cotidiene mai puțin pregnante dar... concluzive în privința amplului proces de integrare.

Uneori și construirea unor monografii, pe bază de documente, riguros recoltate, poate opera *prin selecție* o anume focalizare menită să scoată în evidență mai curând unele aspecte ale fenomenului marginalizării civico-politice prin care sunt umbrite altele, privind integrarea.

Nenaturalizarea în masă a evreilor din România anilor de până la finele Războiului de întregire, constituie un fapt irefutabil și nu lipsit de consecințe, adânci chiar, asupra devenirii etniei pe aceste meleaguri.

Ridic însă problema dacă astăzi – după ce știm că experiența emancipării civico-politice, aci ca și aiurea, n-a ferit de Holocaust – à *rèbours*, aspectele de feed back benign/economic etc./ ale nenaturalizării de până la 1918 nu sunt oare îndreptățite să fie așezate în prim-planul cercetării, pentru a fi scoasă „în vedetă” însemnătatea lor?!

* * *

3. Obstacolare. Ideea antisemită și contracararea ei

Beati; popoli che non hanno istoria

G.Capponi, 1792–1870, *Leteve II/* cu sensul:

Dacă istoria înseamnă doar războaie, atunci sunt fericite popoarele fără istorie.

3.1. Prolegomene

Evreii din diaspora n-au avut războaiele lor proprii: dar nici n-au fost fericite. Antisemitismul – până la formele paroxistice ale Holocaustului – i-au mobilizat pe evrei pentru bătălii pe care nicicând nu le-au câștigat. Tocmai atunci când se cuprinseseră cvasitotal în societatea modernă a intervenit și... „soluția finală” sub forma unui război nimicitor și laș, Holocaustul european care a ucis o evreime „adjucecată” de fascism și adusă în imposibilitatea de a se apăra.

Din perspectiva acestui genocid, micile bătălii împotriva antisemitismului, pentru încetățenire și libertăți civice, par ușoare înfrângeri

temporare, compensate de satisfacția posibilității bătăliei însăși și de fragilitatea dovedită a emancipării însăși.

Secolul XIX românesc, în partea sa secundă, a fost de efectivă și liberă înfruntare a antisemitismului local, chiar dacă bătăliile nu erau purtate decât cu uneltele scrisului sau/ și ale...,economicului“.

Literatura produsă de antisemiți era pas cu pas combătută de gazetarii, scriitorii etc., care cereau dreptate și emancipare pentru evrei „adaptându-se“, în acest fel – oarecum combativ – și în același timp la situația de fapt dată.

Antisemitismul, ca doctrină internațională asezonată și pe malurile Dâmboviței și Bahluiului, prezintă un corpus de prejudecăți crase, infirmabile prin fapte și argumente; dar cuprinde și o seamă de enunțuri-judecăți de formă ideologică și deci „nefalsificabile“/ în sensul dat de epistemologul Popper acestui termen/, cu pretenție de a deveni imune la orice dezmințire empirică.

Din prima categorie fac parte invectivele și acuzele de tot soiul performate în Țările române la 1866 ca și la 1879, la 1907 ca și în timpul primului război mondial ș.a.m.d.

Persistența în timp a acestor enunțuri – prejudecăți exige o analiză, întreprinsă în atâtea rânduri, care trimete deopotrivă la logică și imagogie, la istorie și psiho-sociologie.

Dar dacă într-un atare demers – cum arătam – prejudecățile pot fi reduse la nulitatea lor „logică“ și sociologică, așa-zisele axiome ideologice aspiră la o imunitate conferită atât de „logica simțului comun“ ca și de „gândirea națională“ cea mai dezinteresată. În acest sens, enunțuri de felul „România este a românilor“, „Românii nu pot fi cârmuiți decât de români“, „O țară aparține majoritarilor și autohtonilor ei/ cei cu vechimea cea mai mare pe acest teritoriu“, „Clasa conducătoare a nației românești trebuie să fie românească“/ text din Programul LANC /– și drept consecință, „în toate celelalte clase și categorii ale societății populației majoritară trebuie să fie reprezentată corespunzător“ /teză performată de mai toate doctrinele ideologico-naționale/ sunt considerate adevăruri de bun simț sau cel puțin de „bun simț național“: în ultimă instanță ele nu se mai cer demonstrate. Iar din asemenea „axiomuri“, luate drept premise majore, se pot apoi trage oricâte concluzii în spiritul unor sloganuri de felul lui *numerus proportionalis*, *numerus valahicus* sau chiar *numerus nullus*.

O atitudine xenofobă consecventă le-ar aplica pe toate acestea tuturor minorităților, fără deosebire de rasă, religie, vechime etc. În fapt, și în funcție de conjuncturi, sloganurile de mai sus au fost traduse în

acțiune și faptă politică mai cu seamă în privința evreilor: „teoretizarea“ acestui demers a conturat o imensă zonă de scrieri ideologice antisemite, iar praxisul /politic, cultural etc./ corespunzător a căpătat forma antisemitismului economic, civic, cultural, religios, psiho-social ș.a.m.d.

În România modernă, cum vom arăta, *antisemitismul* – sub toate formele sale, a fost asumat, fără complexe sau false pudori, atât de doctrinari, gazetari etc., cât și, uneori, ce-i drept mai discret, de politicieni etc. În zilele noastre, de după culminația antisemită în Holocaust-respectiva vocabulă, devenită oarecum infamantă, este mai anevoie asumată de antisemiți, dacă nu chiar respinsă de ei: în bună măsură și datorită climatului social-european actual în care lupta împotriva xenofobiei, șovinismului și antisemitismului este consacrată la scară internațională, iar statul român de azi tinde a fi și este în bună măsură un stat de drept și de deplină egalitate pentru minorități.

Revenind, însă, la problematica și epoca de care ne ocupăm aci și acum, încercăm să mai zăbovim asupra enunțurilor „general-naționale“, amintite mai înainte, și să ne întrebăm dacă și cât erau ele justificate fie și numai pentru momentele edificării României ca stat național, unitar, independent iar a națiunii române ca o națiune modernă.

Se știe că refuzul încetățenirii globale / în masă / a evreilor, până după primul război mondial, a fost explicat adeseori de guvernanți, sau cel puțin motivat, prin grija păstrării caracterului majoritar-național al noului stat român și al poporului român / aci în sensul de totalitate a populației țării, oricât ar fi ea de multietnică/. Altfel spus, de afirmare viguroasă a României moderne ca stat și națiune, libere, independente și autonome, fără tentații de a subjuga alte națiuni ori de a domina și strivi propriul popor ori segmente ale acestuia.

Acest naționalism privind caracterul majoritar-național al statului și poporului român este firesc și propriu fiecărei națiuni care nu-și pune drept țel șovinist asuprirea, în numele naționalității, a celor dinafara sau dinlăuntrul granițelor țării.

Or, și în epocă, românii, ca populație majoritară a Țărilor românești, asigură – în virtutea „forței cantității“, în general, iar a mecanismelor democrației /„forța celor mulți“/ în special, atât caracterul majoritar-național al statului cât și fizionomia cultural-spirituală a națiunii.

În acest fel și în mod stihinic tot ce se petrecea pe pământ românesc – în condiții de suveranitate, independență și libertate – purta amprenta politicii, economiei, culturii, administrației ș.a.m.d. românești.

A sluji un atare stat și a promova o atare națiune dau conținut *patriotismului* tuturor segmentelor întregului popor român. Eventualele manifestări de nepatriotism, venite fie din partea unor majoritari fie din partea unor minoritari, presupun în consecință o tratare nediferențiată întrucât încalcă tocmai principiul suveranității, independenței și libertății statal-naționale.

Derivă oare din cele arătate mai sus necesitatea „națională” a xenofobiei, șovinismului sau antisemitismului; ori aplicarea de către majoritari, conaționalilor lor-evrei sau neevrei, a acelor măsuri amintite de *numerus clausus*, *numerus proportionalis*, *numerus valahicus* și *numerus nullus*?! Că toate acestea pot fi în interesul de moment – și poate, meschin al unor majoritari, luați ca indivizi sau microgrupuri, nu negăm: dar sunt ele și în interesul statului majoritar-național și al poporului român? Răspunsul nostru este negativ la întrebare; dar, pentru a nu fi acuzat că exprim astfel un punct de vedere „minoritar” în chestiune, îmi voi îngădui să zăbovesc mai mult asupra locului și rolului minorităților în statele naționale moderne, asupra drepturilor / „naturale” și juridice/ și datoriilor reciproce ale acestora.

3.2. Națiunile moderne

Naționalitatea în sensul grupării etnice, conștiente de sine, se scrie în lucrările de specialitate, datează în Europa cam de când așezarea burgheză a luat locul așezării agrare medievale.

Populațiunile țărilor europene înmulțindu-se, s-a ajuns la cultivarea industriei și a comerțului și s-a dezvoltat în Europa, scrie Rădulescu-Motru, o conștiință specială de libertate și autonomie, după care s-a născut naționalismul din nevoia popoarelor de a-și apăra existența.

După Rabindranat Tagore, însă, naționalismul european s-a născut – în secolul trecut – din preocupările egoiste ale fiecărui popor de a fi mai puternic ca celălalt și a dăuna chiar celui alt.

După Tagore, Europa – între 1850–1950 – a lunecat de pe calea culturii adevărate și nu urmărește nici morala, nici perfecțiunea, ci numai câștiguri materiale. Ea urmărește, ca și individul, apetituri și dușmăanii, ură de rasă și antisemitism în locul iubirii creștinești.

Tagore înțelege naționalismul profund, cultural și religios al unei mase, care are o tradiție culturală comună și o istorie comună, așa precum este caracterizat naționalismul popoarelor asiatice prin iubire de libertate și de dreptate mai presus de toate, în opoziție cu acel naționalism politico-geografic al Europei – naționalism al forței și al luptei pentru

prioritate și agitator de ambiții. În romanul său: *Căminul și lumea*, unde se discută problema naționalismului european și asiatic, prințul, care nu-și vinde naționalismul pentru succese ușoare, spune într-un loc: „Toate rasele lumii trebuie să zidească cu puterile unite la istoria omenirii și câtă vreme ele își vând conștiința pentru politică și fac din patria lor un idol, ele încă n-au recunoscut ținta lor. Știu, spune el, că Europa nu este de acord cu aceasta, dar în acest punct de vedere ea nu are dreptul de a ne juca pe maistrul“.

Introducerea capitalismului burghez cu nevoia industriei și a comerțului a tulburat pretutindeni în primul moment ordinea socială medievală existentă, dar a întărit încetul cu încetul statul modern. Iar acest stat modern burghez urmărind a trăi liber ca și individul prin el însuși în limitele națiunii sale, fără a fi subjugat de alte popoare, este naționalist. Naționalist în sensul libertății dezvoltării sale ca națiune sau popor în concordanță cu naționalismul celorlalte națiuni sau popoare, fără egoismul și dorința de a domina și a strivi pe celelalte în folosul său.

Acest naționalism este internațional, pornit din dorința fiecărei națiuni de a trăi fericită în sânul națiunii sale proprii și între celelalte națiuni tot fericite. „Adevăratul naționalism, spune Mazaryk, în *Problem der Kleinen Völker* nu este opus internaționalismului, noi însă desprețuim pe acei șoviniști naționaliști, cari asupresc în numele naționalității pe ceilalți.“ Iar profesorul N.Iorga, în discursul program ținut la congresul Ligei culturale de la Galați, în zilele de 27 și 28 mai 1923, zice:

„Naționalismul Ligei e făcut din devotament pe de o parte, din toleranță pe de alta.

A crede într-o națiune, a ta, e a recunoaște altele, care nu sunt ale tale, a le recunoaște în tot ce le formează: rasă, limbă, cultură, amintiri, a te feri de a le jigni în vreunul din aceste elemente, a te bucura chiar de existența și de dezvoltarea lor, fiindcă statul național nu-și poate afla locul decât într-o lume organizată național și caracterele unui neam nu ies la iveală decât într-un cadru național el însuși. Orice nație are posibilități nesfârșite de a se păstra și de a se întinde în propria ei ființă, în propria ei vitalitate, în propriile ei virtuți. Progresele ei stau în prisosul dinăuntru, nu în strâmtoarea din afară. Un popor, care atentează la vitalitatea altora pentru a trăi, se dezonorează pe sine“. Din păcate N.Iorga se referă aici doar la relațiile inter-naționale nu și la cele intra-naționale în legătură cu care, cum vom arăta, a exprimat, uneori altă opinie.

Transformarea societății medievale agrare în cea burgheză s-a făcut pretutindeni prin invazia comerțului și a industriei, prin nevoia locului de a fi invadat și prin nevoia capitalului de a invada.

După interesantul studiu a lui St. Zeletin, *Revoluția agrară*, publicat în *Archiva pentru știință și reformă socială*, de la care împrumutăm unele din aceste aprecieri – „invaziunea a venit pretutindeni din alte țări burghezite și industrializate de mai înainte, deci prin străini. În multe țări întreprinzători neobosiți au fost evreii, așa cum au fost în mare parte și la noi în țară. România a pășit târziu pe calea capitalismului. La început evreii au fost chiar poftiți: de către unii voievozi, pentru a da dezvoltare comerțului, pentru a mijloci schimbul de mărfuri și pentru a transforma astfel sate în târgușoare și târguri în orașe. Ei au venit apoi mulți din centre de mult ieșite din starea agrară medievală și găsind aci bunăvoință, ei au contribuit mult la dezvoltarea economică a țării silindu-se a duce armonie între sufletul rural și cerințele moderne.

Atunci a venit și la noi ca și aiurea reacțiunea. Au reacționat în mod sincer sentimentalii admiratori ai trecutului, iar în mod demagogic au reacționat elementele dislocate din vechea așezare. De aci a luat naștere acel naționalism șovin, pe care-l disprețuiește Mazaryk și pe care-l impută Europei Rabindranat Tagore, șovinism, care a lunecat pe panta străinofobiei și mai ales a antisemitismului izvorât dintr-un sentiment de turmă, neuman, nedrept și dăunător țării și dezvoltării ei normale. Acest șovinism obscur a dus de răpă altă dată o țară care se afla într-o stare așa de înfloritoare cum era Spania în evul mediu. Iar Anglia, care și-a venit repede în fire, a evoluat în stat modern întrecând pe toate celelalte țări.“

Din acest șovinism obscur s-a dezvoltat antisemitismul așa-zis științific, care servește, în epocă, de hrană zilnică cercurilor antisemite regionale, provinciale: vom arăta în acest capitol câteva din „produsele ideatice“ din care se constituia acest „meniu intelectual“. Înainte să intrăm în detalii reluăm întrebarea: oare prin tot ce am arătat noi în capitolul anterior în privința imigrării și integrării evreilor pe aceste meleaguri se contravenea în vreun fel dezvoltării suverane, independente și autonome a statului majoritar-național și poporului român?! Credem să fi putut demonstra contrariul, arătând contribuția evreilor la dezvoltarea economică a țării, în epocă, arătând dovezile lor de patriotism cu prilejul marilor evenimente istorice ale României vremii – Revoluția din 1848, Unirea Principatelor, Războiul de independență ca să nu mai vorbim de epocile anterioare ale venirii, așezării și impopulării lor pe aceste meleaguri.

Dar poate că rolul lor negativ și pernicios la adresa statului-majoritar și națiunii s-a dezvăluit mai târziu odată cu amplul proces de aculturalizare, de diversificare a curentelor sociale și culturale în sânul evreimii din România la finele veacului trecut sau mai apoi până la primul război mondial, ori pe parcursul acestui război în care după cum se știe azi, în amănunt / vezi lucrarea *Evreii din România în războiul de reîntregire a țării, 1916–1919*, Editura Hasefer, Buc., 1996/, tributul lor de sânge nu a fost „proporțional” mai redus decât al majoritarilor?! În capitolele următoare ale lucrării de față vom căuta să arătăm că nimic din ceea ce au întreprins evreii aci, pe aceste meleaguri nu a împietat asupra dinamicii istorice pozitive în rama unei orânduiri capitaliste, a unei culturi marcate de marile valori naționale cultivate în limba și spiritul majorității trăitorilor în această țară. Iar când evreii și-au cultivat și propriile valori etnico-iudaice, mozaice, sioniste ș.a., sau când au purces la o emigrare masivă din această țară, toate acestea nu au intrat în vreo atingere cu interesele națiunii ci au urmat doar liniamentele firești ale unei evoluții minoritare în diaspora culminate cu exodul economic dintre 1898 și 1910 sau reîntoarcerea în propria țară /ivită ca prin miracol/ după ultimul război mondial – și nu în afara contextului tragediei cauzate de antisemitismul devenit paroxistic – prin Holocaust/ ca o aplicare „originală” și soluție finală în spiritul lui *numerus nullus*.

Evreii au constituit în România veche, de care ne ocupăm aici, a doua naționalitate a Țărilor române, în special în Moldova, dar ulterior și în Muntenia. Ca minoritate majoritară ea a constituit o parte a populației țării, deosebită sub raport etnic și religios, eventual chiar social / ca piramidă ocupațională/ dar care în afacerile generale de stat nu afecta în nici un fel deținătoarea exclusivă sau cel puțin decisivă a puterii de stat, respectiv națiunea majoritară.

Minoritatea evreiască, în măsura în care se integra deplin țării, reclama și pentru ea drepturile de egalitate și libertate civico-politice incluse, în orice stat modern, ca drepturi ale omului: acest demers nu era nepatriotic într-un stat ce se numea modern și în care majoritatea în stat și națiune era pe deplin stăpână pe destinele ei – inclusiv pe destinul asigurării unei democrații depline în care ocrotirea minorității de orice marginalizare sau excludere să devină principiu de guvernare în stat.

Cercurile antisemite, de la nivelul puterii sau din societatea civilă, acționând tocmai pentru marginalizare și excludere exprimau, în fapt, neîncrederea în statul-majoritar și națiune. Era, în fond, o neîncredere în dezvoltarea României pe făgaș capitalist.

O neîncredere biceșnică în capacitatea națiunii române de a depăși medievalitatea ei îndelungată și de a se cuprinde în concertul țărilor capitaliste – central sau vest-europene – constitutive ale eonului modern pe vechiul continent. Altminteri cum s-ar putea explica spaima -reală sau mimată – față de evreul local /considerat nu întâmplător *străin* chiar și după secole de conviețuire pe aceste meleaguri / care, integrându-se în mecanismele de funcționare ale unei societăți bazate pe economie de piață, liber-schimb și circulație bănească și de capital, ar putea cuceri puterea materială a țării și apoi pe cea politică și spirituală chiar!

Antisemiții dintotdeauna – iar cei de aici nu fac vreo excepție în acest sens – pretind că în acest drum „diabolic“ al lor de cucerire a tuturor acestor forme de Putere, evreii, ascultând de comandamente iudeo-masone universale, ar tinde la nimicirea suveranității națiunilor și a subordonării țărilor în care trăiesc unor țeluri oculte.

Prin atari elucubrații, străine de cele mai vizibile realități, în plin secol XX au putut fi motivate până și formele paroxistice ale antisemitismului.

În România veacului trecut excesele ideatice ale antisemiților, deși nu atingeau asemenea cotă, reprezentau totuși „muguri“ pentru idei pe care și fascismul local le va valorifica din plin.

Contextul social nu se dovedea însă propice pentru practicarea unei politici de excludere a evreilor din economie, cultură etc.: era doar barată calea lor spre puterea politico-administrativă și stânenită, juridic, activitatea în unele ramuri ale vieții materiale. Dar, fapt incontestabil este că oriunde evreii au putut, în ciuda vexațiunilor chiar, să-și aducă contribuția de muncă, managerială, de capital, deprinderi și organizare, au făcut-o nu în dauna țării ci în folosul ei. Socotim să aducem și prin lucrarea de față, unele date în acest sens.

Or, tocmai prin recunoașterea contribuțiilor reale ale evreilor la întărirea statului-majoritar român și a națiunii române, evreii de aici – ca parte importantă a poporului de truditori pe aceste meleaguri – și-ar fi binemeritat, în spiritul asigurării minorităților la dreptul lor general și specific firesc într-o lume modernă, un *imago*, cu totul contrar celui făurit de antisemiți.

Sușinerile contrare au făcut, însă, legiune: și ele au fost performate nu doar de agitatori politici, gazetari „de duzină“ ori științisti sociali neștiuți de nimeni. În galeria celor care i-au considerat pe evreii de aici ca fiind dăunători țării, neamului și poporului s-au prenumerat și mari oameni de cultură animați sincer de idealul propășirii românilor; un efect

de *trompe l'oeille* i-a adus în câmpul antisemiților fără ca ei să fi fost, poate, xenofobi și șovini.

3.3. Dimensiunile antievreismului: O caracterizare „bizară”

„Antisemitismul românesc are o vechime de 100 ani; a lupta în contra evreului înseamnă că te afli pe linia cea dreaptă a dezvoltării normale a poporului român; antisemitismul a încălzit sufletul elitei intelectuale românești; Antisemitismul este cea mai vitală problemă a propășirii românești...; nu există român de seamă, cărturar creator în cultura română, care să nu fi activat și să nu fi simțit nevoia luptei în contra evreului.

Cel mai de seamă poet al nostru este Eminescu. În el, se întrupează cugetarea cea mai înaltă, poetul cel mai fin, ideologul politic de elită, gazetarul desăvârșit. Și Eminescu a fost antisemit. Înaintea sa a trăit Alecsandri, poetul, cu forma cea mai perfectă. Era tot antisemit... Avocatul nostru cel mai de seamă, din câți am avut, Simion Bărnuțiu pune la baza concepției sale juridice antisemitismul. În domeniul economic strălucește un singur doctrinar: Ion Ghica. Teoria lui are la temelie antisemitismul.

În filosofie am avut mai mulți profesori străluciți, dar filosof cu adevărat este numai Vasile Conta. Cugetarea sa se împletește cu antisemitismul...

Istoria a fost domeniul cel mai bogat în figuri celebre: N.Iorga, ca istoric și naționalist, a fost antisemit. A înlăturat din concepția sa, antisemitismul, este egal cu distrugerea întregii sale științe politice.

Cel mai mare pictor român a fost Grigorescu. Oare cine a pus mai bine pe pânză, decât el, figura jidovului.

Iar cărturarul cu cele mai largi orizonturi – creator în atâtea domenii, autorul unui nesfârșit nr. de lucrări, filosof, istoric, filolog, om politic, gazetar, și mai presus de toate un mare român, a fost B.P.Hasdeu. Marele enciclopedist, nu vedea înălțarea neamului, decât purificându-l de elementul evreiesc...

Se poate spune că figurile cărturarilor de mai sus, sunt entități neglijabile și că antisemitismul lor nu a existat?... dimpotrivă... Este un capitol al naționalismului, ce s-a împlântat adânc în sufletul tuturor doctrinarilor români...”

Aci se încheie citatul – pregnant, decisiv, concluziv – datorat nimănui altuia decât onestului cercetător, secretar științific și biograf al lui Iorga, cunoscutul Barbu Theodorescu.

O asemenea extensiune dată conținuturilor antisemite în intervențiile publice ale unor reprezentanți de frunte ai culturii române, poate fi pusă într-o anume relație cu o caracterizare simetrică dată de Ștefan Zeletin culturii române din a doua parte a veacului trecut.

Ștefan Zeletin, arată că această cultură – chiar și manifestările ei de vârf – era o cultură conservatoare, recte antiliberală, anticapitalistă și antisemită: prin paseismul și orizontul de viață al clasei agrare ce exprima ea se autolimita în acest mod.

Ostilitatea față de evreu*, ca străin, era într-o anume instanță și expresia unei atitudini antiburgheze, în general.

În măsura în care această ostilitate venea de la burghezia autohtonă însăși, crede Ștefan Zeletin, naționalismul afirmat era însă mai curând o tactică decât o strategie.

Și acum câteva citate celebre:

M.Kogălniceanu se exprima la 1870 astfel:

„... evreii trebuie civilizați: dar cum? inculcându-le principiile civilizației europene?, dar acestea au drept fundament unic preceptele creștinismului, iar evreii nu sunt creștini. Să le modific legea mozaică? Scapă puterilor noastre...” (M.O. 20.12.1870). Deci evreii nu pot fi *naționali* de pe pozițiile lor mozaice tradiționale.

Cezar Bolliac remarca:

„... această congregație este atât de departe să dorească a se asimila... Ei țin să aibă un Dumnezeu aparte...” (*Jurnalul dezbatelor*, 18/30 dec.1869).

B.P.Hasdeu pretindea că:

„evreii perturbă economia prin trei calități negative – tendința de a câștiga fără muncă, absența simțului demnității, ura contra tuturor popoarelor...” (*Industria națională...*, Buc., 1866, p. 30).

I.C.Brătianu, nu se sfia să arate că:

* Imagoul xenofob despre evreul a-național este ilustrat în epocă în piesele lui Ioan Lupescu / Paragraful 37; *Palestina la Iași*, jucate în 1867/, dar mai ales în piesele lui V.Alecsandri /*Răpirea Bucovinei*; *Trei evrei*; *Herșcu boccegiu*; *Boieri și Ciocoi*; *Lipitorile satelor*; *Năvălirea Jidanilor* ș.a.m.d./.

„evreii și-au propus... ca scop... distrugerea existenței noastre naționale...” (Notă, p. 120/1867).

L.Codrescu îi avertiza pe evrei, pe șleau:

„lupta noastră nu este împotriva religiei voastre... ci contra aspirației ce aveți de a acapara clasa mijlocie a societății noastre” (în *Cotropirea jidovească...*, Buc., 1870, p. 10, apud interpelare din 16 dec. 1869). El refuza evreilor dreptul de a se numi evrei-români:

„Înainte de toate numele de român-israelit este un nonsens... acest termen este o insultă la adresa națiunii noastre, o subestimare a drepturilor suverane ale poporului.”

(I.C.Codrescu, din A.Pencovici. *Dezbateri*, iunie 1866, p. 24.)

Nicolae Ionescu recomanda soluția:

„trebuie să delegăm în Cameră oameni liberi care să nu depindă de nici o bursă juivă și care să poată vota legi contra lor”. (M.O. 15 sept. 1876.)

3.4. Antisemitismul economic

Situează în epicentrul său teza propensiunii exclusive a evreului pentru viața orășenească – a schimbului și uzurii – din afara producției propriu-zise. Evreul este, ca atare, acuzat de: evitare a muncii fizice și supralicitarea activităților speculative; dispreț pentru munca fizică, mai ales pentru cultivarea pământului; alegere ca ocupație de căpetenie pe cea comercială, practică cu procedee lipsite de scrupule – de la comerțul cu mărfuri de contrabandă până la manopere de contrafacere și înșelăciune; întâietate dată câștigului și profitului imediat –prin orice mijloace; respingere a solidarității corporative de breaslă; practicare neloială a concurenței și preferință dată oricărui câștig, oricât de mic; adoptare a principiului „să vinzi mult și ieftin” chiar și atunci când cumperi mai scump și ar trebui să vinzi mai scump; folosire cu perseverență și perversitate a dexterităților „comerciale” (ingeniozitate, neastâmpăr, calcul, risc, îndrăzneală, persuasiune ș.a.); exagerare a cumpătării – ca tehnică de sporire a capitalului; necapitalizare, mai ales în branșele în care se produce o intensă circulație a banilor, pe cicluri scurte, imediat sporitoare de profit; etc., etc....

În acest spirit o imensă literatură de colportaj era menită să furnizeze exemplele relevante, pregnanete, concludive și decisive cu privire la nocivitatea activității economice a comercianților evrei, care, chipurile, erau puși „pe îmbogățire rapidă și spoliere a poporului român”.

Evreii s-au orientat „ce-i drept“ spre ocupațiile și îndeletnicirile clasei mijlocii – dintr-o „pornire“ a mentalului lor colectiv sau din placerea acestuia pe o stare economică, juridică, obiectivă. Au îndeplinit, astfel, funcțiuni, adică statusuri și roluri în ocupații oarecum vacante – dar pe potriva noii economii de liber-schimb. Că toate acestea presupun și o caracterologie specifică – este de asemenea o stare firească într-un anume mecanism social – economic de tipul cvasi – capitalismului „original“ românesc din epocă.

Adepții antisemitismului, zis economic, redescoperind însă o realitate social-psihologică și caracterologică ca cea atribuită doar evreilor o considerau, firește demagogic, nepertinentă edificării unui stat național hărăzit doar unor „oameni bătuți în nestemate“.

Curentul „antisemitismului economic“, își sorbea, așadar, hipercriticismul său la adresa evreilor din compararea negustorului, meșteșugarului și industriașului, cu atare origine etnică, cu „românul onest ideal“ – îndeplinind aceleași funcțiuni la cota unei moralități presupuse ca posibil de realizat aieveau. Ceea ce constituia, firește, o fățarnicie.

În timp ce adepții antisemitismului economic se dovedeau, în cazul exemplificărilor furnizate – atunci când era vorba de evrei – de un realism crud, tot ei deveneau deîndată romantici și utopici când venea vorba de neevrei.

De altfel naționalismul etnocentrist, în toată argumentația sa, nu putea opera decât prin mitizări în sfera exaltării etnosului, și prin grave distorsionări când se punea chestiunea înțelegerii obiective a sferei socius-ului, real și obiectiv...

Vasta acțiune de depreciere a evreimii autohtone, ca burghezie (sarcină îndeplinită și de liberalii naționaliști), deprecierea practică a burgheziei ca evreime (sarcină îndeplinită mai ales de conservatorii naționaliști), exprima în fapt un trend social-politic etnocratic, defavorabil însăși burgheziei autohtone. Căci, pentru a se fi aflat în întregime la putere, clasa burgheză autohtonă ar fi trebuit să-i cuprindă și pe conaționali ei evrei, aparținând burgheziei. În măsura în care de pe o poziție etnocratică acest fapt era de neconceput, clasa burgheză autohtonă s-a arătat doar preocupată continuu să împiedice, pe cât posibil, acapararea întregului acest „spațiu clasial“ de către străini, recte de evrei. Sub acest aspect, ce-i drept, guvernațiile liberale au fost mult mai ferme și mai decise decât cele conservatoare, înclinate, oarecum, să tolereze ca acest

„spațiu“, odată restrâns, să fie ocupat de străini, mai lesne de ținut departe de puterea politică.

Trebuie cunoscut însă că – așa cum arătam – încă din al doilea pătrar al veacului XIX, dar mai ales după Unirea Principatelor, contextul social-economic de modernizare a Munteniei, Moldovei – iar din 1879 și al Dobrogei – se dovedea favorabil – în ciuda antisemitismului manifest – desfășurării unor activități lucrative, pentru care evreii – sudiți sau pământeni, sefarzi sau asekenazi, așezați în urban dar și în rural sau în faimoasele stetl-uri – dovedeau oarecare aptitudini de necontestat. Și, cum la începuturile sale capitalismul este mai întâi comercial, activitățile lucrative presupun și o caracterologie clasială corespunzătoare. O așa-zisă mentalitate specifică – căreia nu-i erau străine istețimea în afaceri, perseverența, spiritul de economisire și rulare comercială a banului câștigat, capacitatea de tranzacționare și speculație – se dovedeau în consens cu caracterologia pertinentă unei „economii de piață“ în care banul era deseori mai important decât legea, rangul ori statusul civic. Se contura, astfel, un nou tip de „putere civică“, în paralel sau chiar „în afară“ de cea de stat, de cea politică formalizată (instituționalizată), de cea a unei „societăți civile“ în care slujbele la stat sau averile imobiliare (moșieresti etc.), condiționau statusuri consacrate susținute financiar și de evrei.

Mașinăria de stat de la nivelele ei cele mai inferioare (primării și jandarmerii locale, rurale) și până la camerele legiuitoare s-au menținut astfel multă vreme și datorită faptului de necontestat că era „unsă“ cu bani evreiești.

Evreii români, care n-au practicat în acele vremuri – și nici chiar după încetățenirea în masă din 1919 – funcțiuni înalte sau comunale în administrația centrală sau locală – au înțeles întotdeauna că pentru completarea „renumerăției de la buget“, lefegiii aveau nevoie de „banii murdari“ ai comerciantului și ai întreprinzătorului de orice fel. Este, poate, una din rațiunile notabile pentru care politicienii și bugetivorii opuneau o rezistență dârză la emanciparea politică a evreilor, emancipare care, firească, o dată înfăptuită, ar mai fi redus din posibilitățile abuzurilor cu „indulgențele legislative“ vândute acestei „populații de negustori“ puși în situația umilitoare de a cumpăra până și „libertatea economică“, recte integrarea aievea și cuprinzătoare în structurile Socius-ului.

În acest sens, pentru cel ce studiază cu atenție rolul evreilor locali în circulația mărfurilor și banilor [spre folosul proprietarilor de întinse pământuri agricole (moșierii) dar și al masei țărănești, spre folosul

consumatorilor de mărfuri, din urban și rural dar și a celor interesați să se implice în dinamica vieții comerciale și industriale a țării], apare evident că acest rol devenise *funcțional* necesar întregului subsistem al sistemului economic global. De aici derivă și relativa *putere* a evreilor de a-și promova interesele lor materiale, uneori în răspărul celor de la putere care, diversionist, exagerau și stigmatizau însemnele acestei forțe evreiești „irezistibile“.

Într-o celebră lucrare *La Roumanie et les Juifs*, un celebru autor (Radu Rosetti, alias Verax) scria, în acest spirit, următoarele :

„La finele penultimului deceniu al veacului, evreii, dețineau mai mult de o treime din numărul firmelor comerciale înregistrate pe întreaga țară (p.42), iar în Moldova: 90%, în trei orașe, peste 80%, în cinci, 40–70%, în patru și 30% într-unul.

În Muntenia, nu depășeau 30% decât într-un singur oraș“ (p. 42).

În meserii, evreii dețin cam 46% de locuri de muncă, respectiv „12.426 dintr-un total de 27.273“ (p. 51). Dintr-un total de 32.856 patentari în Moldova, evreii dețin 17.128 (52%) patentă (p.52).

Dețin, de asemeni un loc important printre fermieri (399 din 1083). Ei constituie „36% din nr. de arendași care dețin 45,57% din suprafețele arendate“ (p.52), de proprietarii funciari din urban (în unele localități din Moldova, cu proprietăți în valoare de peste 50% din total).

„O seamă de profesii liberale, cu excepția magistraturii, le sunt de asemenea deschise“ (p.53) și nu precupețesc forțele pentru a aflui spre ele.

Descriind un asemenea tablou al puterii evreiești, nu lipsit de adevăr, Verax încearcă să-l explice prin „afluxul de evrei, mai întâi în Moldova și în cele din urmă și în Muntenia“. Dar acest „aflux“ este ilustrat de Verax mai curând prin date privind mobilitatea socială decât prin creșterea demografică datorată „invaziei jidovești“, cum susține. Statisticile imigrărilor nu l-ar susține. Căci, dacă demografic, noii evrei moldoveni, la finele veacului, reprezentau 10,7% din populația provinciei, economic, după Verax, ei:

- dețineau cea mai mare parte din capitaluri și numerar;
- exploatau 1/2 din pământurile date în arendă;
- posedau 31% din valoarea proprietăților urbane;
- figurau ca patentari în procent de 52% față de total patentari;
- posedau peste 60% din firmele comerciale;
- formau 60% din artizanii orașelor și 25% la sate;

– se îndeletniceau, într-un procent semnificativ cu profesii liberale pentru care nu se punea condiția naturalizării.

Deci, evreii realizează între 1850–1900 o alertă mobilitate socială. Verax nu convinge însă, e o *ipso* și că majoritatea acestora erau imigrați „invadatori”. Dimpotrivă: evreii pământeni erau cei care realizaseră, spre binele lor și al țării, o mobilitate economică care, deși nu atingea cotele exagerate, indicate de autorul amintit (vezi studiile recente, în materie), aduseseră contribuții notabile în mai toate sectoarele economiei naționale.

Din cele de mai sus autorul trage însă concluzia că „Evreii trebuie să se resemneze cu ideea că sunt și vor rămâne străini în România” / pag. 370/; străinătatea și straniețea evreilor erau stipulate astfel ca fiind axiomatice.

Fiind străini evreii trebuie împiedicați să dobândească cetățenia, deoarece, dacă ar dobândi-o, ar împiedica formarea unei burghezii naționale; ar ruina în stil capitalist, clasa țărănească, în felul în care au ruinat-o pe cea moșierească, „adusă în sapă de lemn de cămătarii și comercianții evrei”.

Ca atare, dar din rațiuni diferite, atât moșierimea cât și țărănimea dar și burghezia virtuală – cu toate naționale – ar trebui să-i împiedice pe evrei să-și aducă lucrarea lor capitalistă la capăt *de unii singuri* sau în asociere cu capitalul „din afară”.

Pentru antisemiți ca Verax, România, ca țară, este a românilor așa cum proprietatea unei moșii este a proprietarului ei: chestiune de drept natural deci, din care trebuie apoi derivat însuși dreptul constituțional.

Ducându-se acest „raționament” mai departe, se arată că evreii au ocupat clasa de mijloc a țării, în secolul al XIX-lea, că au operat *un furt* în ceea ce se cuvenea autohtonilor. Evreii au invadat țara, au năvălit, și au produs acest... rapt... sui generis! Altfel, „spațiul social” burghez ar fi trebuit să rămână liber nedefrișat „până ce autohtonii s-ar fi trezit la... comerț, industrie etc.”.

Dar, credem noi, capitalismul n-a lăsat ca lucrurile să stea pe loc; le-a forțat devenirea – și locul a fost ocupat prin concurența loială a celor ce au avut, în epocă, inițiativa necesară... recte și evreii.

Din ilustrarea prin cifre, fapte și date a integrării cuprinzătoare a evreilor în structurile economice ale țării, întinsa literatură antisemitică din România acelor vremi trăgea, însă, concluzia periculozității „factorului semit”.

Principalele enunțări – axiome – ale naționalismului antisemit, așa cum a fost el colportat în epocă, stipulau deci că:

– evreii sunt o populație străină, *imigrată ilegal* (abuziv, n.n.) în România;

– ei au ocupat ilegal (sic) comerțul, practicând camăta și cârciu-măritul necinstit la sate;

– ei au cerut în mod nejustificat drepturi politice și pentru asta au apelat la intervenții grosolane din partea Marilor puteri.

Despre aceste „intervenții” / și rezultatul lor/, am discutat deja anterior, iar despre „ocuparea ilegală” a „spațiului burghez” de vină este mai curând capitalismul decât evreii. Cât despre „imigrarea ilegală” iată doar câteva din faptele aievia ce pot fi contrapuse argumentelor antisemitismului demografic.

3.5. Antisemitismul demografic

Arătăm că în literatura românească dedicată „chestiunii evreiești”, exista, în răspărul evidențelor, obsesia „năvălirii” evreilor în România; până târziu de tot respectiva teză (prezentată ca fiind de ordinul judecăților de existență, deci a constatărilor faptice) a devenit chiar, la unii, o premisă majoră a raționamentului lor antisemit.

Pentru Verax (*op.cit.*) de pildă, era de ordinul evidenței, că: imigrarea evreilor în România a augmentat considerabil și la finele secolului XIX și multe decenii după aceea.

Pentru a spulbera una din cele mai răspândite prejudecăți antisemite din epocă cu privire la „pericolul jidovesc” ce ar rezulta din imigrări și „înmulțirea peste măsură a evreilor în România” ca și pentru a caracteriza o anume orientare social-demografică, contrară, la acești evrei, vom recurge la date. Astfel spus, să apreciem „demografia iudaica romaniae” în lumina adevărului și nu a prejudecăților, a adevărului așa cum a fost exprimat el în chiar unele scrieri ale vremii.

După datele oficiale, ca și după acele ale societății I.C.A. și ale *Alianței Israelite* din Paris, cari în acord cu guvernul român au încurajat și ajutat emigrațiunea evreiască de la finele veacului, rezultă că în perioada 1899–1904 au emigrat din România un număr de 42.968 evrei. Iar pe baza datelor oficiale înregistrate chiar de Radu Rosetti în articolul său din *Viața Românească* (1911), și ale evaluațiunilor cuprinse în rapoartele publicate în Buletinele anuale ale *Alianței Israelite*, s-au mai putut stabili pentru anii 1904–1912 următoarele cifre de emigrațiune, cari se adaugă la cifra globală de mai sus.

<i>Ani</i>	<i>Evrei emigrați</i>
1905	3,406
1906	3,185
1907	2,294
1908	2,079
1909	722
1910	1,059
1911	728
1912	302
Total	13,775

În anul 1912 luna decembrie s-a făcut o nouă numărare a populației României și rezultatul acestui recensământ, în ce privește populația evreiască, arăta că la acea dată s-au găsit în țara românească 239.967 evrei.

În curs de 12 ani, de la o numărătoare la alta, 1899–1912, populația evreiască nu numai că nu înregistrează vreun spor, dar, contrar creșterii frumoase pe care a înregistrat-o populația României în general, a mai scăzut cu 26.665 suflete.

Acele extrase din Buletinele *Alianței Israelite* cuprind numai persoanele care au fost înlesnite cu bani sau pașapoarte gratuite de către *Alianță* ca și datele guvernului român, înregistrate de Siguranța generală a statului. Multe din statisticile publicate de Oficiul de emigrați din Statele Unite arată că numărul evreilor români debarcați în principalele porturi ale Republicii, este superior celui înregistrat la noi. Să ne mulțumim însă cu aceste date și să le adunăm spre a stabili, cu aproximație, numărul evreilor emigrați din țară între cele două recensăminte din 1899 și 1912. Au emigrat:

Între anii	1899 – 1904	42.968	evrei
“ “	1904 – 1912	13.755	“
În total	1899 – 1912	56.743	“

La această cifră ar trebui să adăugăm, însă n-o facem, și numărul evreilor români expulzați, despre care nu avem decât o singură arătare oficială, și anume că între anii 1894–1904 au fost alungați din țară 1.177 evrei-români.

Un număr așa de mare de emigrați nu se putea să nu aibă o influență hotărâtoare asupra mișcării populațiunii israelite rămasă în patrie. Date sigure nu avem. Fără îndoială însă că toți emigrații aparțin claselor de jos și muncitoare, care se știe că sunt cele mai prolifiche; iar în ce privește vârsta, s-au expatriat în acest răstimp tocmai elementele tinere, valide și în plină putere de procreațiune.

Iată, aşadar, cum „invaziunea jidovească“ de la finele veacului a fost, în fapt, un exod, iar „creşterea populaţiei evreieşti“, o involuţie!

3.6. Abordări ideologice etnocentriste

Se ştie că viaţa politică, socială, culturală a ţării a fost străbătută încă din a doua jumătate a secolului trecut, dar mai ales la încrucişarea veacurilor, de o seamă de ideologii politice naţionale ca şi de varia curente de gândire socială şi culturală românească: conservatorism; liberalism; socialism; poporanism; ţărănism; naţionalism ş.a.m.d.

În spiritul unor doctrine şi idei corespunzătoare au scris cohorte de gazetari, s-au întocmit ample scrieri, s-au rostit oameni politici (în parlament, în campanii electorale etc.), au profesat generaţii de dascăli – de la simpli institutori până la cadre universitare.

Concepute ca răspuns la problemele sociale şi naţionale ale României moderne – în special la problema dezvoltării capitaliste a ţării – curentele de idei astfel diseminate au atins inevitabil şi chestiunea evreiască.

Exprimând poziţiile teoretice, în materie, intricate în unul sau altul din respectivele curente de idei, politicieni, gazetari, oameni de litere etc. produceau cotidian o imensă literatură referitoare la statutul şi rolul evreilor în economia ţării şi în „corpul naţiunii“.

Presa evreiască, publicişti evrei în general se confruntau zi de zi cu această literatură a cărei perspectivă asupra lucrurilor nu era, de regulă, favorabilă celor consideraţi străini şi lipsiţi de cetăţenie, în ţara lor de aşezare. Ca atare, aceste perspective, cum arătam, evreii de o parte, gânditorii liberali, conservatori etc. de altă parte, le conturau diferit.

Presa evreiască, publicişti evrei se confruntau zi de zi cu o imensă literatură antisemită. Dar oricât de „paralele“ să fi fost curentele de idei ce străbăteau mediile româneşti, pe de o parte, cele evreieşti pe de altă parte, evidenţa impune regăsirea unora din tezele proprii unora în demonstraţiile operate de ceilalţi.

Au existat, astfel, şi gazetari evrei care vedeau realităţile sociale româneşti fie din perspectiva conservatorilor sau a liberalilor, fie a socialiştilor, poporaniştilor ş.a.m.d.

Este raţiunea pentru care antamăm problematica *curentelor de idei* în relaţie ne-paralelă evreo-română.

Curentul junimist – conservator – în expresia gândirii sociale a unor P.P.Carp, Titu Maiorescu, C.Rădulescu–Motru, dar şi S.Mehedinţi –

dezvoltă, paradoxal, o doctrină politică mai puțin defavorabilă evreilor decât aceea practică de liberali naționaliști, unii chiar foști pașoptiști.

Pentru P.P.Carp, junimismul politic este o doctrină opusă liberalismului – prin aceea că deși admite necesitatea reformei sociale și economice, respinge „ritmul alert” (terapia capitalistă de șoc, am zice azi) de înfăptuire a acesteia, progresul urmând a se face pe îndelete, temeinic – nu prin imitație, ci prin asimilare. Neaccelerarea liberalizării nu face ca atare imperioasă nici primenirea alertă a claselor sociale, în favoarea burgheziei mijlocii și mari, ridicate pe „cadavrul moșierimii” sau al micii burghezii alogene, în speță evreiești. Nu este de mirare că perspectiva politică, în materie, a unui P.P.Carp (vezi discursurile sale parlamentare) nu numai că nu este acut antievreiască, la nivelul celeia liberale, de pildă, dar conține numeroase elemente de recunoaștere a utilității unor bancheri, comercianți și industriași evrei în procesul reformării treptate a economiei românești.

La Titu Maiorescu ideea caracterului pernicios al imitării formelor fără fond – și ca atare oportunitatea unei evoluții îndelungate și lente pentru a se trece la o adevărată „stare de civilizație” – îngăduie, atât în plan economic cât și cultural, munca competentă a cât mai multor oameni, inclusiv a evreilor dovediți buni comercianți, oameni harnici și cu „temeinice relații comerciale înlăuntrul și în afară”.

Pentru C.Rădulescu-Motru, mai ales filosemitul din primele decenii ale veacului XX, agitarea „chestiunii evreiești” și blamarea evreului onest și integrat realităților țării nu este decât o consecință a politicianismului incapabil să edifice o adevărată cultură și care precognizează o civilizație care nu ia în considerare toate forțele active de pe teritoriul țării. C.Rădulescu-Motru conferea o mare pondere factorilor sociali în modelarea comportamentului unor grupuri umane – puse să coopereze spre binele colectiv și în armonie pe același teritoriu.

La întrebarea în ce măsură curentul de gândire conservator a corespuns și vederilor unor gânditori sociali evrei – ba chiar și unor categorii mai largi din această etnie – răspunsul este anevoie de schițat dat fiind că: pe de o parte gazetarii evrei de frunte lucrau și în presa de partid conservatoare – discursurile parlamentare și scrierile unor fruntași conservatori erau adeseori găzduite și comentate pozitiv în presa evreiască; venirea la putere a conservatorilor, în cadrul rotativei guvernamentale, era preferată de evrei; personalități de felul lui C.Rădulescu-Motru exprimau deschis opinii favorabile evreilor și se implicau nemijlocit – prin scris sau viu grai – în apărarea acestora. O seamă de

cărturari cu vederi conservatoare, zise progresiste, dintre care P.Carp, T.Maiorescu, Gh. Panu – și nu în ultimul rând junimistul I.G.Miclescu (care în 1897 publică broșura filosemită *La question juive est un question morale*) iau chiar atitudine potrivnică antisemitismului manifest.

Pe de altă parte, tot din rândul conservatorilor s-au recrutat acele personalități care au dezvoltat principalul curent de idei naționaliste și anticapitaliste, potrivnice tezelor ce admiteau posibilitatea integrării elementului „alogen“, în special evreiesc, în structura populației majoritare.

Curentul de idei naționaliste, de regulă antilibere și anticapitaliste s-a alimentat cu precădere din soluția „etnică“ schițată la problema națională. Gânditori de felul lui B.P.Hasdeu, M.Eminescu, A.C.Popovici și, în anumite etape, chiar și M.Kogălniceanu sunt dintre cei mai prolifici în acest sens.

O trăsătură fundamentală a naționalismului lui Hasdeu este antisemitismul, dezvoltat de cărturarul român în scrieri ca: *Studii asupra iudaismului; Industria națională, Industria streină și Industria ovreiască față cu principiul concurenței* (1866) ș.a.

Armătura teoretică a antisemitismului său, Hasdeu și-o construiește sub forma unui silogism în care premisele relevă că: naționalismul este o condițiune esențială a tuturor creațiunilor în sfera ideii; politica și știința trebuie să fie tot naționale, deci pentru români, românești; fiecare neam are o natură a sa proprie... o idee a sa specială în universalitatea neamului; națiunea este produsul inextricabil al unirii dintre pământ și neam. De unde concluzia că alogeni de felul evreilor – printre altele și necreștini – nu vor putea nicicând fuziona în cadrul unei națiuni, în speță cea română.

La M.Eminescu, problema statului – ca forță unificatoare cu virtuți naționale formative este centrală în înțelegerea că: națiunea va grupa doar elemente „naturale“, apte să-și supună egoismele private unui interes general liber consimțit. Însuși progresul va fi urmărit în creșterea lui firească și nu în forțarea lucrurilor sau transplantarea artificială de legi, forme, instituții, etichete, ocupații – și chiar indivizi oarecari care să le practice; doar elementul cu adevărat românesc trebuie să le înfăptuiască prin sine pe toate acestea și, *eo ipso*, să dea tiparul formei de stat, prin limbă, înclinări oneste, bun simț. „C-un cuvânt geniul lui să rămână și pe viitor norma de dezvoltare a țării și să pătrundă pururea această dezvoltare“ (*Scrieri politice, Problema evreiască*, 1881). Ca atare, o colectivitate ca, de pildă, evreii este contra-productivă, în acest sens. Eminescu

scrie „evreii au zis Congresului de la Berlin: sau țara să fie cum o vrem noi sau să nu fie“. Un apropiat viitor va zice: „sau țara aceasta să fie în adevăr românească, sau nici nu merită să fie“. (*Ibid.* pag. 294–295, *Teoria păturii suprapuse*, 1881).

Antisemitismul lui Eminescu se dorește obiectiv, *sine ira et studio*, fără ură, fără slăbiciune. „Marele fenomene sociale se întâmplă, după a noastră părere – scrie Eminescu – într-o ordine cauzală tot atât de necesară ca și evenimentele elementare, și dacă nu putem zice că avem ură în contra ploaiei, chiar când cade prea multă, sau contra ninsorii tot astfel nu ură putem simți pentru un eveniment atât de elementar ca imigrațiunea în mase a unui element etnic, care a contractat anume apucături economice ce nu ne convin, sub persecuțiile altor popoare. Dar, totodată, nici o minte serioasă nu poate pretinde că poporul nostru, cel nevinovat în chestie, să poarte urmările nefaste ale persecuțiilor, ce israeliții au avut a le suferii de la alții“ (*idem*, pag. 316–317, 1881).

De altfel, Eminescu nu era propriu-zis un antisemit, el se împotriva tuturor străinilor „care falsifică ființa națională a țării“. De aceea se referă și la indigenii corupți și înstrăinați ce acționează împotriva poporului: mai ales a celor din clasa politică superpusă a țării „rășărită din amestecul scursăturilor orientale și occidentale, incapabilă de adevăr și de patriotism“ (*idem*, pag. 287, *Pătura suprapusă*, 1881).

Sinceritatea ideologică a marelui poet – reprezentativ și exponent pentru anume curent de simțire colectivă – ne constrânge să recunoaștem că, în epocă, o asemenea manieră de tratare a chestiunii evreiești nu era de ordinul obișnuitelor „diversiuni antisemite“. Viziunea sociologică eminesciană era mult prea gravă pentru a-i situa sorgintea în eventuale reacțiuni umorale sau lichelisme gazetărești ori politico-parlamentare.

Este poate și rațiunea pentru care în presa evreiască a epocii (deceniile VIII–IX, mai ales) atât de plină de polemici la adresa purtătorilor de idei sociale potrivnice evreilor, numele lui Eminescu aproape nu este pomenit: și nu cred că doar din pricina faptului că poetul nu era băgat în seamă ca doctrinar sau că, dimpotrivă, nimeni nu se lega de bardul național al românilor. Poetul „presimțea“ că acest pământ al României nu va putea soluționa împovărata chestiune a altor nații, de vreme ce nici pe cea a propriei nații nu o poate soluționa. Dar, în acest punct de privire, profunzimea ideilor sale depășea soluțiile pe care le întrevădea, ele fiind în esență anticapitaliste și paseiste.

Însă dacă ne gândim că, simultan, în epocă, în medii evreiești acționa curentul de „agrarizare a evreilor“ (prin colonizări în Argentina

și Palestina) cum și alte încercări migraționiste, nu cred să fie hazardată sugestia ce facem de a privi ideile naționalist-antisemite eminesciene într-un anumit tandem cu proiectele amintite, inspirate și ele, poate, de convingerea, nemărturisită întotdeauna, că într-o Românie – cu un trend capitalist, sui-generis – și măcinat de grave probleme socio-economice – persecutarea evreilor nu poate fi o soluție pentru autohtoni: dar nici pentru alogeni!

În epocă, nu au lipsit totuși ideologi care să nege evreilor orice loc și rol în dinamica socio-economică, pozitivă a țării – în detensionarea problemelor sociale și naționale.

Aceștia erau, firește, doctrinarii naționaliști la care ne vom referi, și care atacau evreimea atât din punctul de vedere al liberalismului, cât și al democrației care... o favorizează.

Aurel C.Popovici, creator de sociologie naționalistă, mai ales prin lucrarea *Naționalism sau democrație*, este unul dintre aceștia.

O critică a civilizațiunii moderne /1910/ desparte cu desăvârșire naționalismul de democrație, ultima fiind considerată distrugătoare pentru soarta unui popor: printre altele și pentru că „votul universal dăruimă partidele cu adevărat naționale“, constituind „... partide democratice, materialiste, al căror naționalism e un simplu oportunism de azi pe mâine“ (A.C.Popovici, *Stat și Națiune*, 1939). A aduce pe arena politică grupări etnice, străine de firea adâncă a neamului, singura zămislitoare de stat și cultură națională, este pernicios.

Cel care va ataca, însă, fundamentele democrației, extraetnice, din perspectiva exorcizării din trupul națiunii a colectivității israelite va fi, în primele două decenii ale veacului, prof.univ. A.C.Cuza. Căci, spre deosebire de majoritatea naționaliștilor, A.C.Cuza se considera democrat. În cartea sa *Țăranii și clasele dirigente* (1895) el scrie: „Lucrarea de față se prezintă... cu pretenția de a stabili o nouă direcție în politică, a cărei tendințe sunt naționale și democratice“. „Naționale, pentru că afirmăm cu tărie dreptul de a ne dezvolta după caracterul nostru deosebit, și nu recunoaștem alte interese, în marginile acestei țări, decât interese curat românești, adică ale rasei noastre proprii. Democratice, pentru că voim să ridicăm adevăratul element democratic al țării din starea de mizerie în care e lăsat de toți, pregătind pe țărâmul nostru, prin cultură și prin îmbunătățirea stării sale materiale, ca să poată lua parte la conducerea destinului său“. (*Țăranii și clasele dirigente*, Iași, 1895, pag. LXVIII și urm...).

Trăsăturile caracteristice ale naționalismului sunt: Creștinismul și Antisemitismul / vezi *Naționalitatea în artă – Introducere la doctrina națională-creștină*/. Cu o concepție biologică-ortodoxistă asupra „nației române“ – exprimată în patru reguli de păstrare a „purității“ și „capacităților creative ale etniei“ – și o viziune mecanico-organicistă asupra structurii socio-clasiale a unei societăți naționale, A.C.Cuza construiește o doctrină antisemită de excludere a evreilor din corpul „organic“ al națiunii. Retorica demonstrației este însă sociologizantă: „Când în sânul unei poporații se introduce o clasă de mijloc, o populație de alt neam cu alte tradiții, de alte obiceiuri, legătura dintre diferitele părți ale organismului social este întreruptă“. De unde, concluzia: „Statul... trebuie să facă toate eforturile pentru a elimina elementele străine, care-i periclitează existența“ /*Despre Poporație*, Iași, 1839, pag. 464–465).

A.C.Cuza a fost unul dintre cei mai consecvenți naționaliști care au susținut, teoretic, necesitatea eliminării evreilor din corpul țării și care în bătăliile politice purtate a promovat strategia și tactica lui *numerus nullus* și *numerus valahicus*.

N.Iorga, chiar dacă îl va fi secondat un timp pe A.C. Cuza în susținerile sale, nu a împins însă nicicând semănătorismul său, promovat ca un „nou“ curent de idei, până la limitele antisemite extreme.

Cum nu este cazul nici cu doctrina numită poporanistă (ulterior țărănistă) considerată a fi cea mai reprezentativă sub raportul corespondenței cu necesitățile specifice majorității populației (țărănimii etc.).

Poporanistul „en titre“ a fost, desigur, C. Stere. Iar lucrarea sa reprezentativă – pentru interesul de față – este *Social-democratism sau poporanism?* (apărută în *Viața românească*, 1907, 1908). Aci și-a dezvoltat el tezele privind: „ocolirea de către România a căii industriale, tip Europa vestică, de dezvoltare“ recte capitalismul; specificitatea problemei naționale românești și „problema evreiască“.

Ultima este pentru C.Stere, nu o problemă religioasă ori rasială ci una cu caracter cultural și demografic. El scrie: „... Caracterul arhaic al religiunii mozaice, firesc pentru antichitate, dar atât de nepotrivit cu mentalitatea noastră, duce fatal la un conflict cu cultura modernă... Astăzi religia... e indiferentă pentru legătura națională la toate popoarele moderne, pe când evreul... lepădându-se de religie... pierde fatal și naționalitatea“. Mai mult „de fapt o pierde / naționalitatea / și când își însușește mentalitatea modernă, când își asimilează cultura europeană necompatibilă cu însuși fondul arhaic al mozaismului“.

Fiind lipsit și de o limbă proprie, evreul ca atare e condamnat la sterilitate culturală. Prin orice creațiune artistică, științifică, filosofică, el iese fatal din cadrul iudaismului și nu numai fiindcă un evreu nu poate produce decât în forme naționale străine, dar fiindcă, însușindu-și gândirea modernă, la fiecare pas, trebuie să dea o nouă lovitură în concepția iudaică a lumii și a vieții. Această împrejurare ne poate explica pentru ce instinctul de conservare silește iudaismul să țină cu atâta tenacitate la baza lui arhaică, să se opună la orice încercare de inovațiune, să ducă la paroxism fanatismul conservator și exclusivismul național și religios (*op.cit.*, VII, pag. 186–193).

Datorită celor de mai sus evreii nu sunt în fapt asimilabili și rămân „un corp străin” în masa națiunii.

„O altă piedică întru integrarea evreilor în națiunea română o constituie numărul lor prea mare (sic!). Căci, dacă peste 20–35 ani ar rămâne 80, chiar 100.000 evrei; repartizați mai mult sau mai puțin egal într-o populație de 8 milioane (pe atunci), problema n-ar mai avea gravitatea ei de astăzi” (1907, n.n., H.C.), *op.cit.* VII, pag. 206.

Așadar, cantitatea demografică a masei de evrei atingea un „punct critic” abia la un procentaj de peste 1. – și sub formă ne-„dizolvată”: Ideea va fi reluată în numeroase prilejuri de către politicieni de varia orientări.

Dar, pentru C.Stere, „Problema se complică încă prin faptul că evreul, venind într-un moment critic al dezvoltării noastre economice, politice și culturale, într-un moment de tranziție, de transformare din temelie a întregului nostru edificiu social, au format aici, în regiuni întinse, tot stratul claselor mijlocii, împiedicând astfel dezvoltarea normală a țării” (*op.cit.*, VII, p.197). De unde imperativul ca statul să se apere dând „ajutorul pentru emigrarea acestui prisos de populație evreiască... începând cu elementele cele mai puțin dorite. Această emigrație în 15–20 ani ar putea produce un efect simțitor...” (*op.cit.*, p. 206).

Cu un număr rezonabil de evrei, rămași aici ca pământeni, idealul înfăptuirii „democrației rurale” – adică a societăților micilor fermieri călăuziți de statul buneistării românești – crede C.Stere – idealul necapitalist de dezvoltare a țării, nu va fi stingherit în vreun fel.

* * *

În orientările ideatice schițate până aici s-au conturat, deci, în problema trendului expectat pentru populația evreiască locală; poziția conservatoare, înclinată să accepte situația de fapt, creată prin existența populației evreiești pe aceste meleaguri; poziția naționalistă, de eliminare a evreilor din corpul organismului național; poziția poporanistă, de reducere a numărului evreilor existenți în țară și de limitare a intervenției lor – în sensul unei dinamici a țării pe un făgaș ce nu-i este propriu.

La urmă, dar primă ca importanță s-a dovedit, în epocă, poziția liberală (prefigurată de pașoptiștii care considerau ca pozitive locul și rolul “fraților israeliți” în țară). Această poziție a eșuat însă în naționalismul liberal care a deschis front contra evreilor atât pentru a le bara accesul spre clasa burgheză pe care o reprezentau cât și pentru a le limita avantajele sociale derivate din condiția lor, mic burgheză, asigurată de dinamica stihinică a unei societăți cvasicapitaliste.

Pe firul gândirii liberale se valorifică, însă, și unele poziții doctrinare neolibérale care pe plan teoretic – și în răspărul faptului că în plan politic se încurajau numeroase legiferări antievreiești – recunoșteau locul și rolul con-burgheziei evreiești în construirea societății moderne române. Ca atare, în teoretizările operate asupra spinoasei „chestiuni evreiești”, unii dintre doctrinarii neoliberali, se fereau să-și deprecieze ideile lor liberale prin considerații expres antisemite. Dimpotrivă chiar.

Ca om al valorilor secolului al XIX-lea /libertate – egalitate – frățietate și, mai ales, a valorilor economice (industrie, comerț, tehnică)/ – Ion C.Brătianu va păstra, până târziu, un limbaj decent cu privire la toți factorii economiei moderne, independent de... etnia lor. Va milita însă ca procesul acumulării capitalurilor ca și dezvoltarea industrială să îngăduie o largă inițiativă din partea autohtonilor și nu a străinilor.

La rândul lor numeroși politicieni și doctrinari de diferite nuanțe gândeau și acționau în spiritul unei anume necesități istorice, a toleranței față de elementul evreiesc, a includerii acestui „element” în realitățile țării. Dar această toleranță nu depășea însă niciodată interesul claselor aflate la putere cărora li se potrivea o remarcă făcută de un istoric evreu pentru alte vremi:

„Că interesul claselor superioare era singurul și adevăratul închezășuitor al toleranței, rezultă din toate documentele cunoscute până acum. Evreii se aflau când liniștiți, când supărați sau hăituiți, după cum interesele celora de la cârmă și ale boierimii influente, depindeau într-un grad mai mare sau mai mic de la îndeletnicirile evreilor. Numai astfel ne explicăm contrazicerile neconținute în măsurile decretate contrar

evreilor. Profitul momentan ce boierii sau clerul putea să realizeze, aduse cu sine o toleranță mai largă: profitul îndepărtat, din contră, provoacă măsuri restrictive. Toleranța era dar măsurată în sens direct și invers cu interesele bănești ale oamenilor de la putere“. (E.Schwarzfeld. *Evreii din Moldova sub Regulamentul organic*).

3.7. Problema evreiască, o abordare sociologică

Doi sociologi evrei, situați pe poziții doctrinare diferite, unul Ștefan Antim – pe poziții liberale – celălalt C.Dobrogeanu-Gherea, pe poziții socialiste, ajung, în epocă, la concluzii asemănătoare cu privire la natura statului constituțional român și la rațiunile atitudinii negative a acestuia în problema evreiască.

Dar, în timp ce secundul autor întrevede posibilitatea eradicării antisemitismului și emanciparea politică a evreilor doar în contextul luptei proletare pentru socialism, cel *dintâi*, recte Șt.Antim, sugerează posibilitatea realizării acestei năzuinți doar prin „înfrățirea burgheziei române cu cea evreiască“ și lupta lor comună împotriva clasei moșierești – principala forță frânătoare a transformărilor democratice în România.

Firește, ambii teoreticieni amintiți au fost dezmințiți de evoluția stărilor reale de lucruri. Ceea ce nu diminuează, însă, importanța teoretică a ideilor cu privire la imposibilitatea emancipării politice a evreilor în condițiile statu-quo-ului statal de până la primul război mondial. Sub acest aspect prognoza operată de acești autori a dovedit valențe euristice incontestabile.

În acest paragraf ne vom ocupa, însă, doar cu detalierea ideilor lui Șt.Antim cu privire la Chestiunea evreie (de altfel și titlul unei lucrări ad-hoc a acestui autor).

Principatele Unite ale Moldovei și Valahiei au apărut pe harta politică europeană la 24 ianuarie 1859. Eliberată de sub îndelungată dominație otomană și rusească, noua identitate independentă – care încercase numai cu un deceniu în urmă o tentativă revoluționară eșuată – era programatic menită să modernizeze și să democratizeze țara: acționau forțe animate de o voință politică de înnoire. Se pune, însă, problema nu doar a unui nou mod de guvernare ci și de soluționare a unor grave contradicții sociale ivite de inerția unei orânduiri social-economice cu puternice rămășițe feudale în ramura esențială a economiei naționale, respectiv agricultura. În consecință noul stat – și el agrar – deși abolește formal instituțiile despotice sau autoritare ale domniei și aristocrației de tip medieval, în fapt a perpetuat dominația de clasă a agrarienilor – chiar

dacă aceștia, de astădată, nu mai erau vechii boieri ci moșierimea cu proprietăți imobiliare și cu acces la capitalul circulant.

O atare sorginte a noii puteri statale nu era, însă, de la începuturi nici pe deplin transparentă, nici pe deplin evidentă. În cele șase decenii parcurse de la mica până la marea Unire, pe planul guvernării efective s-au produs nenumărate evenimente pregătitoare și consecutive actului constituțional, separarea puterilor statului, raporturi noi dintre executiv și legislativ, modificări în baza electorală a acesteia din urmă.

În epocă, se pretindea că România răstimpului de care ne ocupăm năzuia să devină o Belgie a Orientului sub raportul formei statale și constituționale.

Evreii își puseseră toate speranțele în noua alcătuire statală a țării. În realitate, însă, cum arăta Antim, nu numai că „scenariul“ rescris „statului de drept român“, și actanților ce urmau să-l interpreteze (respectiv clasa moșierească și vârfurile asociate la guvernare), dar însuși conținutul puterii atârna de factori din afara sistemului burghezo-democratic. Ceea ce, de asemeni nu era pe deplin transparent, de vreme ce un anume climat politic – creat de dezbaterea de idei și implicit de transformarea unora dintre concepții în veritabile curente de opinie, și chiar în doctrine de partide politice (traduse în programe de guvernare) – diversifica unghiurile de privire asupra intereselor pe care le reflecta.

Însuși Proiectul de Constituție, cu faimosul său articol 6, lăsa să se înțeleagă că democrația va fi deplină și va lua în considerare interesele masei evreiești.

Cavalcada guvernelor, schimbarea și remanierea lor, alegerile și bătaia parlamentară, pozițiile și opozițiile afirmate în promovarea actului legislativ și transpunerea lui concretă de către executiv – trimeteau toate la existența unei democrații călăuzite mai întâi de un prinț autohton, apoi de un prinț devenit rege constituțional.

Dar „spațiul de joc“ al acestei democrații era limitat doar la noua clasă conducătoare. Căci, mari categorii sociale ale țării, ca de pildă țărănimea sau evreimea – cea dintâi, principala și cea mai numeroasă clasă socială a societății românești, cea din urmă minoritatea etnică principală a țării dar și cea mai numeroasă pătură clasială mic-burgheză și mijlocie – erau ținute cvasicomplet, deși din rațiuni diferite, în afara jocului politic.

În cazul evreilor această situație a configurat dimensiunile politice ale așa-zisei „chestii evreiești“.

În cazul țăranilor, respectiva situație a conturat o veritabilă și întinsă problemă țărănească – funciar insolubilă în cadrul statului agrar.

Deși, în principiu, problema evreiască n-ar fi fost insolubilă – în cazul în care statul agrar ar fi funcționat potrivit bazelor sale constituționale – în cazul chestiei țărănești doar abolirea acestui stat (și instalarea unui stat țărănesc) putea aduce mântuirea.

Oricât de paradoxal și de absurd ar părea la prima vedere, chestia evreiască – deși socotită în genere ca o problemă a orașelor – nu era însă în realitate nici ea, zice Antim, decât una din multiplele fețe ale problemei social-agrar și ale statului agrar – probleme esențiale în contextul românesc în care stările burghezo-democratice nu fuseseră desăvârșite.

Se știe că, actul care a dăruit statul feudal românesc a fost reforma agrară a lui Cuza Vodă de la 1864, care fără să-i fi păgubit bănește pe boieri, a inaugurat, totuși, o legislație – privind proprietatea absolută și liberă a solului – care a deschis era abolirii șerbiilor medievale și inaugurării unei concurențe de piață liberă năruitoare pentru privilegiile tradiționale de clasă.

Băncile și creditele agricole, anume stimulate de liberali, au înlesnit măcinarea și trecerea vechii proprietăți în mâinile unei noi clase în formare – moșierii, proprietarii de credit rural, respectiv pătura moșierească – burgheză de mari proprietari ajunși în stăpânirea solului după Reforma din 1864.

Acești mari proprietari, beneficiind de un sistem electoral cenșitar au constituit și clasa politică a țării confiscând aproape puterea legiuitoare într-un stat ce se dorea modern și avea o constituție de factură „occidentală”. Statul agrar românesc, ridicat pe ruinele celui feudal dinainte de 1864/ și răsturnat de Vodă Cuza/ nu era astfel interesat în progresul tuturor păturilor societății românești moderne, inclusiv a celei evreiești, care alcătuia la acea vreme, burghezia de mijloc. Ca atare, se opunea tuturor celor, virtual în stare să smulgă puterea – economică și politică – din mâinile proprietarilor de credit rural, așa cum aceștia au smuls-o după 1864, proprietarilor de Regulament organic.

Dar cine puteau fi aceștia?: desigur, pătura burgheză, orășenească, virtual deținătoare de capital circulant, singura în stare – pe o piață liberă a bunurilor imobiliare – să intre în concurență cu acea burghezo-moșierime/ provenită în mare parte din vechea boierime, de regulă urmașii mai cultivați și mai întreprizi, mai orășeni și mai liberali ai unor părinți conservatori și anchilozati / proprietară de credit agricol și care dorea să

profite doar ea de imensele venituri, produse în acea vreme cu precădere în agricultură.

Nevoia de capital, respectiv pentru capitalizarea agriculturii, în vederea „re tehnologizării” ei, oricât de sumare – deși în contextul unui sistem extensiv de exploatare a solului – ca și procesele obiective ale socius-ului capitalist, urban și rural, în devenire, nu puteau însă bara în întregime implicarea burgheziei mijlocii în economia țării în general în economia agrară, în special: o presupuneau chiar. Apar și se dezvoltă, ca atare, ramuri ale industriei suscitade de lărgirea pieței interne, în primul rând rurale, înfloresc comerțul (cu produse agricole etc.), meșteșugurile sunt tot mai căutate. Pe măsură ce țara se moderniza, pătura autohtonă a negustorilor, meseriașilor, financiarilor ca și a liber-profesioniștilor, a intelectualilor, a funcționarilor se lărgesc, constituind o pătură a burgheziei aptă să asalteze statul agrar și cerându-și dreptul la profit și bunăstare.

Presiunea socială fiind puternică, statul agrar și clasa proprietarilor de credit agricol pe care o reprezintă, au acceptat – zice Antim – acea monstruoasă coaliție, dintre ciocoi vechi și noi, admițându-i pe aceștia din urmă mai curând în verigile administrației politice ale țării decât în acelea economice (unde se aflau frânele (pârghiile) trend-ului social-material al țării). Căci pe măsură ce țara se orășeniza și veniturile se creau nu doar la sat ci și în urban, proprietarii de credit agricol se doreau și manageri industriali.

Desigur evoluția stihinică, capitalistă, a economiei producea modificări notabile și în statul agrar, dezvoltarea burgheziei – mici, mijlocii și chiar mari – neputând fi frânată la infinit în interesul egoist a celor „câteva sute” de proprietari. Partea „autohtonă” a acestei burghezii naționale în formare, beneficiară de drepturi politice constituționale și în bună măsură înregimentată în chiar aparatul de stat, a fost astfel în mare măsură asimilată păturii conducătoare, de diverse nivele, din stat și societate.

Mai rămânea însă o largă categorie, de mică, mijlocie și chiar mare burghezie, alcătuită din evreii deținători de capital circulant, practicând ocupații orășenești – în principal negoțul, meseriile ș.a. – și care bucurându-se de o nestingherită dezvoltare economică /dar și politică / ar fi putut deveni o serioasă concurență pentru proprietarii și burghezia națională. O concurență, chiar la redistribuirea venitului național creat, (după unele concepții fiziocrate „en vogue” în epocă, doar în agricultură) în primul rând de către țărănime. O asemenea redistribuire a venitului național și în favoarea străinilor – în speță a evreilor – era considerată un

atentat la însăși ființa națiunii românești. În același timp, însă „străinii” erau necesari ca intermediari ai circulației acestor venituri înseși.

Problema evreiască în România modernă s-a ivit așadar, din momentul în care atât proprietarii de credit agricol – respectiv clasa agrarienilor constituită la 1864 – cât și noua burghezie autohtonă, alcătuiind împreună „coalitia de guvernare”, au contestat evreilor: de o parte, capacitatea lor de a contribui la producerea nemijlocită a venitului național; de altă parte dreptul lor de a participa la uzufructul unui venit creat cu precădere în sferile economiei rural-naționale, susținute firește de țăranimea română. Acest deziderat, strict economic, nu putea fi prezentat ideologic tale quale. De aceea, dintr-o problemă eminentamente economică, chestiunea evreiască ocultată până la exces și încărcată cu atribute de ordin religios, moral, psiho-social, politic și cultural, a fost complexificată de nerecunoscut în datele ei esențiale și prezentată de antisemiți ca insolubilă. Căci, era evident că a rezolva chestia evreiască însemna a schimba fundamentele ordinii sociale hibride, burghezo-moșierești, întronată pe tot parcursul celei de a doua jumătăți a secolului XIX. Perspectiva era de a întrona un capitalism a-național, în care burghezia puternică și unită (dincolo de deosebiri etnice, religioase etc.) să dinamizeze modernizarea agriculturii și industrializarea țării, fapt ce presupunea înlăturarea barierei politico-economice puse de stăpânire. Sporirea venitului național (pe cap de locuitor) devenea însă posibilă și realizabilă pe calea unei depline liberalizări a economiei.

Doctrinarii socialiști sugerau posibilitatea atingerii acestui scop pe calea făuririi unei economii sociale (de protecție a categoriilor defavorizate) și a unei vieți politice democratice.

Asemenea soluții antrenau în debaterile teoretice două din cele mai importante *curente de idei* sociale (sociologice) cu referire și la abordările posibile ale problemei evreiești din România acelei vremi. Asemenea soluții nu se dovedeau însă compatibile cu structura statului și orânduirii economice românești în perioada de care ne ocupăm, căci problema evreiască pusă în termenii antisemitismului economic, politic, ideologic – exprimă egoismul clasei conducătoare, strădaniile ei de a-și menține și crea privilegii pe seama altor categorii sociale (țăranime, evreime etc.) decât prin contribuția nemijlocită – ca burghezie – etc. – la sporirea venitului național. În fapt, exploatarea țăranimii nu o realizau evreii (așa cum prevedeau stereotipurile antisemite) căci într-un anume fel și ei erau exploatați ori șantajați de oligarhia și birocrăția de stat, de proprietarii de credit agricol și moșierii neimplicați în dinamica unui

capitalism modern. Șansa burgheziei naționale (românești) de a colabora cu păturile burgheziei mijlocii (evreiești, în primul rând) tocmai pentru a determina un curs capitalist devenirii țării, a fost astfel ratată de dragul menținerii unui status quo în care ilogismul etnos-ului prevala asupra „logicii” socius-ului. De unde și antrenarea burgheziei române în caruselul antisemitismului, al agitării sterile a problemei evreiești – taxată ca o problemă insolubilă în contextul națiunii românești.

Esențiale fiind însă problemele agriculturii și ale industrializării – dacă ele ar fi fost rezolvate în chip capitalist – ar fi determinat un avans de câteva decenii în supremația burghezimii în afacerile social-politice și economice ale țării.

De dragul excluderii evreilor din corpul clasei politice, și chiar economice dinamizatoare, atât burghezia românească, abia în formare cât și proprietarii funciari, au pactizat în statul agrar alcătuind o coaliție în ale cărei scopuri să figureze și bararea accesului mozaicilor la drepturi civice și politice. Lovind în această „parte slabă din cuirasa burgheziei în formare” din România – respectiv în evrei – se lovea, indirect în însuși destinul burgheziei române.

În acest fel politica antisemită dusă de clasa guvernantă era în fapt o expresie a însăși politicii ei antiburgheze. Neputând fi lovit direct, politic și civic, s-au pus în condiții de inegalitate juridică față de marii proprietari, față de agrarieni – burghezul român a fost totuși împiedicat să cumuleze ori să atragă capitaluri mobiliare (capital circulant), ceea ce în fapt însemna o menținere a însăși burgheziei române pe „linia moartă” a slujbelor la stat, neutre politic și nefertile sub raport capitalist. În acest fel a fost limitată multă vreme însăși puterea politică a burgheziei autohtone – ca clasă – proprietarii fiind în fapt cei ce-și urmăreau prioritar interesele lor de agrarieni.

„Precum Ludovic al XIV-lea a făcut inofensivă și a slăbit nobilimea Franței atrăgând-o la Versailles și punând-o în serviciul regalității, tot așa clasa proprietarilor din vechea Românie a știut să subjuge, să descompună și să abată clasa orășenească de la menirea ei socială punând-o în slujba statului agrar, subordonând-o cu totul lui și interzicându-i participarea efectivă la viața publică rămasă exclusivă pe seama marilor proprietari”. O bună parte a burgheziei române a preferat să se consume în dezbinări pentru o meschină pradă bugetară, să se implice într-o mașinărie antisemită – aducătoare de peșcheșuri și dări oferite de burghezia evreiască – decât să-și facă din aceasta din urmă o aliată cu adevărat

națională pentru crearea unei vieți libere și capitaliste, a unui stat de drept opus oricăror privilegii.

În fapt, guvernarile liberale din a doua jumătate a veacului și chiar mai apoi, fiind mai curând antrenate de exigențele statului agrar decât ale statului de drept, devotate trup și suflet clasei celei noi de proprietari de credit rural, nu numai că s-a dovedit mai antisemită decât cele conservatoare, dar au contribuit chiar până și la ruinarea vechii clase autohtone de mici negustori și meseriași de dinainte de 1864 și care i-au sprijinit pe I.C. Brătianu, pe C.A. Rosseti ș.a. să fundeze România modernă.

În locul acestei vechi pături de negustori și meseriași guvernul a preferat ca țara să fie invadată de străini de toate neamurile, chiar și evrei, cu care marii proprietari să-și poată duce „economia agrară de liber schimb“ sau chiar primele bastimente manufacturier-industriale. Cu acești „străini“ moșierii își adjudecau avantajul de a nu avea de-a face cu „autohtoni“, legitimi în aspirațiile lor la un status politic pe potriva celui economic.

Legiferarea calității de „străini“, pentru evrei, era astfel esențială statului agrar. Căci străinul e bine venit și îmbrățișat câtă vreme nu se prezintă ca *burghezia națională* (cu drepturi politice și economice egale cu ale clasei conducătoare) și nu primejduiește nici proprietarii rurali, nici pseudo-burghezii autohtoni aflați la remorca lor.

Marii proprietari îi preferau pe evrei ca arendași, negustori, bancheri și industriași tocmai din atari rațiuni. Această „slăbiciune“ a proprietarilor agricoli față de evrei îi întârâta pe „pseudo-burghezii“ autohtoni făcându-i în loc să vadă în burghezia evreie un aliat, s-o considere, dimpotrivă, o grupare etnică de temut.

Șt. Antim și-a dedicat întreaga sa analiză sociologică decriptării acestui paradox indicând capitalismul deplin drept soluție atât la problema evreiască cât și la cea... țărănească.

*

Și de pe poziții socialiste, unii fruntași ai mișcării social-democrate vedeau în soluția antisemită la problema evreiască, o gravă eroare generată de „starea regimului nostru economic și politic“ de nefirească „coalitie“ a clasei politice.

Căci, dacă la 1848 se mai găsea un partid politic, cel al liberalilor, și în 1859, un guvernământ, acel al lui Cuza, care să promită o

emancipare a evreilor, ulterior, decenii în șir nici măcar promisiuni nu s-au mai făcut, recurgându-se doar la tergiversări.

3.8. Antisemitismul din România văzut de unii socialiști

Într-un articol reprodus de *Revista Israelită* în 1909 unii notabili socialiști exagerând, susțin că printre altele, „Sub anume privinți situația evreilor în țara noastră e chiar mai rea ca în Rusia. Deși la noi evreii sunt liberi să trăiască oriunde, cu excepția satelor, în Rusia, însă, se bucură, în zonele în cari au drept să trăiască, de drepturile civile și politice ale tuturor supușilor ruși“. Textul, pe care-l vom reproduce în extenso, relevă, însă, pe drept că „Legea română asimilează complet pe evrei cu toți străinii, afară bineînțeles de sarcini pe cari evreii români le suportă ca toți cetățenii români. Ceea ce e mai trist e, că aici spiritul antisemit e insinuat nu numai în legi, în Constituție, în Codul civil și militar, în legea asupra învățământului, în legea de organizare a comunelor rurale, în legea asupra comerțului ambulant, asupra meseriilor etc..., dar chiar în mentalitatea românească. Partidele, oamenii politici, literații, plătesc tribut antisemitismului.

Apoi, printr-un învățământ viciat, se caută a se corupe sufletul tinerimii inspirându-i ura de rasă. Pe tablourile „antialcoolice“ afișate pe pereții școlilor primare, cârciumarul e reprezentat printr-un evreu perciunat din Galiția. Literatura populară, contrafăcută, ca și unele gazete politice, sunt o excitare la xenofobie și antisemitism.

Această mentalitate particulară, n-are nimic comun cu sentimentele poporului român și chiar cu interesele sale. Ea e rezultatul, produsul specific al regimului economic și politic. E un fapt în adevăr semnificativ în istoria modernă a României că același act internațional, aceeași convenție din Paris de la anul 1856, care a stipulat primele garanții legale pentru evreii români, a impus de asemenea liberarea țăranilor din starea de iobăgie. Această din urmă reformă a fost săvârșită în 1864 printr-o lovitură de stat a principelui Cuza și a primului său ministru Mihail Kogălniceanu, cu toată opoziția înverșunată a celor două partide politice: liberal și conservator. Dar nu s-a săvârșit nici o reformă în folosul evreilor cari continuă a trăi sub regim excepțional...

Abdicarea lui Cuza, pusă la cale de către partidele politice adverse reformei agrare, a adus după sine, odată cu reacțiunea politică, și nimicirea speranțelor evreilor. Domnia regelui Carol n-a curmat antisemitismul cel mai militant. Constituția din 30 iunie 1866, contrar art. 46 al Convențiunei din Paris și contrar proiectului lui Cuza, proclama (art. 7)

că „numai streinii creștini pot dobândi naturalizarea românească“ și cum, de altă parte, Codul Civil stipula (art.9) că „acei cari nu sunt creștini, nu pot dobândi calitatea și drepturile de cetățean român decât în condițiile prescrise de naturalizare“ a urmat că de fapt Constituția din 1866 a luat evreilor români orice posibilitate de a cere naturalizarea.

Congresul din Berlin din 1878 constatând că actul Convențiunei din Paris era nesocotit, a ridicat din nou chestiunea evreiască, când a venit vorba de neatârarea României. Rezultatul acestor dezbateri a fost faimosul art. 44 al Tratatului din Berlin, rămas și azi neaplicat și care sună: *«În România, deosebirile de credință religioase și de confesiuni nu constituie un motiv de excludere sau de incapacitate în ce privește bucurarea de drepturi civile și politice, admiterea la funcțiuni publice sau onoruri, precum și în ce privește exercitarea de diferite profesii sau industrii, în orice loc s-ar întâmpla»*.

E drept că în 1879, România, pentru a se conforma Tratatului din Berlin, a procedat la o revizuire a Constituției sale, dar noua Constituție numai în aparență a ținut seamă der art. 44 al acestui tratat. În realitate ea a nesocotit cu totul voința Marilor Puteri. Art. 7 al noiei Constituțiuni declară în adevăr că «diferența de credință religioase și de confesiuni nu constituie o piedică pentru dobândirea drepturilor civile și politice», dar acest articol e imediat urmat de un articol (art.8) care zice *«Numai naturalizarea asimilează pe străin cu români în ce privește exercițiul drepturilor politice»*.

Spre a se înțelege intențiunea cu adevărat iezuitică urmărită de antisemiți prin introducerea acestui articol, trebuie amintit că Codul civil român din 1865, conținea, ca și Codurile multor țări, un articol (art.8) care suna:

«Orice individ născut și crescut în România până la majoratul lui și care nu s-a bucurat niciodată de vreo protecție străină, va putea cere calitatea de român în anul când va deveni major». Întrucât Constituția din 1866 închidea evreilor calea naturalizării, ei nu puteau să se folosească de acest articol 8 al Codului civil. Dar cum revizuirea din 1879 a suprimat deosebirea între creștini și necreștini și cum evreii se puteau folosi, în consecință, de art.8 din Codul civil din 1865, Camerile au avut grija de a introduce în noua Constituție un art. 8 care prevede că *«numai naturalizarea asimilează pe străin cu român în ce privește exercițiul drepturilor politice»*. Prin urmare art.8 din Codul civil era de fapt suprimat și deși a rămas înscris și azi în Cod, tribunalele refuză să-l aplice, ca unul ce e în contradicție cu Constituția.

Cum de altă parte naturalizarea se obține printr-o lege specială și individuală, ce trebuie votată de ambele Corpuri legiuitoare, asimilarea politică a evreilor din România a ajuns ceva mai mult decât aleatoriu. Marile puteri și-au dat seama de asta și dacă au recunoscut totuși independența României, au făcut-o numai în urma angajamentului formal luat de guvernul român de a accelera naturalizarea evreilor.

În ce mod și-a ținut guvernul nostru îndoitul său angajament: naturalizarea gradată a evreilor și egalizarea nenaturalizaților sub raportul dreptului privat și public cu ceilalți supuși români? Într-un interval de 21 de ani, de la 1879 la 1900, s-a naturalizat prin vot individual 85 evrei și anume: 21 bancheri, 30 de mari comercianți, industriași, proprietari sau rentieri, 34 medici, avocați și farmaciști și nici un singur lucrător sau meșteșugar. Trebuie adăugat că în 1909 o parte din acești naturalizați, 27 la număr, erau morți. Crezând a fi mers prea departe pe calea naturalizațiunii, guvernul s-a grăbit de a suprima din legea comunală votată în 1884 și dreptul electoral pe care legea comunală din 1864 îl recunoștea evreilor...”

La întrebarea: „Care sunt cauzele acestei întoarceri a societății române înspre exclusivism și antisemitism?” de pe poziții socialiste, se relevă următoarele: „România e guvernată de o oligarhie de 40.000 până la 50.000 alegători: mari proprietari, mari arendași, fabricanți, cămătari, funcționari, ofițeri, avocați, medici, negustori, meseriași etc.

Antisemitismul e religia socială a tuturor acestor oameni. În România, mai ales, se dovedește că antisemitismul nu e nici o ceartă de rase, nici o ceartă de religie, ci o ceartă de tarabă, teama de o concurență mai isteată. Dovada e că evreii români, cași n-au o individualitate proprie bine dezvoltată, sunt foarte lesne asimilabili și nu cer decât să se asimileze. Guvernele noastre, dimpotrivă, îi împiedică închizându-le școlile românești sau impunându-le taxe școlare: tocmai aceea care apără cu mai multă vigoare puritatea rasei române în contra oricărui amestec cu evreii, n-au în ei românesc nici măcar numele. Istoricii noștri contestă originea românească a aristocrației noastre, a boierilor noștri. Cât despre burghezia noastră, ea e pe trei sferturi de origină grecească, bulgară, armenească, albaneză, sârbă, poloneză...

Proletariatul român e, din contra, pentru emanciparea politică a evreilor, căci atâta timp cât lucrătorii evrei vor rămâne lipsiți de dreptul de asociațiune, de libertatea cuvântului și a întrunirilor, atâta timp, lupta proletariatului român va fi îngreuiată. Țăranilor români, la rândul-le, le pasă puțin de rasa cârciumarului, cămătarului sau proprietarului. În tim-

pul ultimelor revolte agrare, după ce au isprăvit cu evreii, contra cărora îi ridicase propaganda antisemită, s-au îndreptat împotriva proprietarilor și arendașilor români.

O altă dovadă a obârșiei exclusiv birocratică și mic-burgheză a antisemitismului român, e exacerbațiunea acestuia în ultimii ani. Cauza trebuie căutată în criza economică și financiară din 1899 care, aducând România aproape de faliment, a silit guvernele să curme împrumuturile, să suprimе cheltuielile nebunești de cari se foloseau mai mult negustorii mari și mici, să suprimе oarecari slujbe și să micșoreze lefurile funcționarilor, ofițerilor etc. Reaua dispoziție și strâmtoarea pe cari aceste măsuri le-au produs în clasele mijlocii, s-au manifestat printr-o recrudescentă a antisemitismului. Antisemitismul român dar, în loc a fi o manifestare a luptelor poporului, nu e în realitate decât un izvor de reacțiune politică și de stagnare economică“.

Partizanilor emancipării evreilor din România nu le rămâne decât să dorească – și să se ajute în măsura forțelor lor – triumful unui regim cu adevărat democratic. „Când cele șase milioane de români – țărani și lucrători – lipsiți azi de dreptul electoral, vor deveni un popor liber și modern, ei vor socoti de a lor primă datorie să suprimе orice urmă medievală, acordând egalitatea de drepturi evreilor. Sforțările evreilor din România nu pot fi îndreptate decât în această direcție. E în interesul lor de a ieși din inerția care îi caracteriză și să ajute democrația română în luptă contra oligarhiei, căutând, în același timp, să câștige poporul român, pentru cauza lor“.

3.9. Presa evreiască – lupta ei împotriva antisemitismului

Cercetătorul de azi – crescut în spiritul valorilor liberale ale statului de drept, obișnuit cu abordarea europeană a statutului minorităților, ar fi poate înclinat să judece antisemitismul din România sfârșitului de secol trecut cu o oarecare îngrijorare.

Mărturisim că am căutat să evităm orice abordare prezenteistă, inclusiv în prezentarea scrierilor și faptei antisemite din epocă – ca și a reflecțiilor lor în unele publicații evreiești ale vremii.

În România epocii de care ne ocupăm putem releva o anumită ambiguitate și multiformitate a manifestărilor antisemite. În acțiunea de „adaptare“ și limitare a impactului cu propaganda antisemită, curentul antiantisemit a avut un aliat neprețuit – cerințele obiective ale economiei țării, funcționalitatea multor categorii de evrei în mecanismul lăuntric al acestei economii.

Exemplificările în acest din urmă sens trimit la o bibliografie impresionantă. O abordare a scrisului evreo-român din epocă oferă, de aceea, analistului senzația că deși polemica cu antisemiții a absorbit aproape în întregime energiile cărturarilor, gazetarilor și scriitorilor evrei, contraargumentele hotărâtoare folosite de aceștia veneau, totuși, din evidențierea realităților însele, a datelor și statisticilor.

La obsedantele argumente etnocentriste – aduse de cei specializați în hulirea israeliților de pe aceste meleaguri – raționamentele cele mai puternice erau în ultimă instanță simplele judecăți de existență și de bun simț.

Este rațiunea pentru care pozitivitatea și originalitatea curentului antiantisemit n-a constatat atât în demersurile polemice – oricât de inventiv și ingenios să fi fost ele conduse – cât în investigațiile obiective și laborioase făcute asupra realităților însele. Căci în orice act polemic atârni ideatic de ceea ce combați. Te afli deci într-o postură de subordonare intelectuală; în timp ce actul autonom de investigație permite largimea de spirit proprie unei cunoașteri obiective.

În capitolul de față dedicat consemnării combaterii antisemitismului în presa evreiască a vremii nu ne-am gândit deci atât la o prezentare a mișcării de idei, consumată în actul gazetăresc cotidian, cât la zonele durabile ale unor analize neperiferice, vizând fenomenul social global românesc. Căci, magistrala afirmării culturalității specifice, evreo-române, după cum vom arăta, evidențiază în primul rând marile curente generate de dinamica pozitivă a etniei, momentele și situațiile „polemice” situându-se în subtextul acestui trend general.

O bibliografie recentă despre combaterea antisemitismului în România trimite la câteva sute de titluri. (Vezi *Antisemitism în România*, Bibliography, Editor Zvi Hartman, Tel Aviv, 1993). Noi înșine într-o lucrare aflată în manuscris (*149 judecați și prejudecați despre evreii din România*) facem, pentru perioada de care ne ocupăm aici, câteva sute de trimiteri.

În fața acestui „Mont Blanc” de informații, în materie, orice ambiție de cuprindere empirică exhaustivă ar fi sortită eșecului: totalitatea scrierilor în materie, fiind nu doar impresionantă ci și derutantă.

De aceea ne-am decis în acest capitol să punctăm domeniul, reliefând doar un singur aspect – implicarea presei evreiești în bătălia pentru emancipare și strădania evidențiată de această presă pentru contracararea argumentației antisemite, în general, a antisemitismului economic și demografic în special. Pentru partea sociografică a chestiunii

trimitem la o monografie a noastră în care subiectul este abordat mai în detaliu – dar circumscris zonal (vezi H.Kuller, *Presa evreiască bucu-reșteană*, Ed. Hasefer, Buc., 1996) și unde, încercăm să conturăm așa-zisul punct de vedere antiantisemit al minoritarului, exprimat în cvasitotalitatea publicațiilor repertoriate.

Căci în filozofia socială referitoare la realitățile globale și problemele țării, inclusiv cele evreiești, se conturau, în România mică, două tendințe: cea care filtra etnocentrist datele realității și le interpreta din punctul de vedere al unui așa-zis interes național, al majoritarilor autohtoni în speță, și cea care concepea statul modern ca fiind al tuturor locuitorilor săi cu drept egal de cetățenie și acces la mobilitate socială, la toate compartimentele vieții social-economice, politice, spirituale etc.

Orientarea integraționistă a evreilor, inspirată și ea din cea din urmă tendință, era încredințată de legitimitatea politică a unei gândiri și evoluții sociale bazate pe *Egalitate*, *Fraternitate*, *Drepturi* (nu întâmplător gazetele evreiești preferau asemenea titluri). De aceea presa acestei orientări era politică mai ales *în* și *prin* lupta dusă pentru emancipare și integraționism.

Din unghiul de privire și „filtrul“ etnocentrist – îmbrățișat de oameni politici, gazetari și chiar oameni de cultură români – acest demers politic al minoritarilor evrei era privit, însă, ca „negativitate“, în contrast cu interesele țării și util doar unor anumite lobiuri antiromânești din străinătate. Iată câteva evaluări globale mai semnificative făcute în acest sens de unii oameni de cultură: G.Bogdan-Duică, de pildă, într-o lucrare mult discutată (*Românii și Ovreii*, București, 1913, 255 pag.) și care dedică un paragraf special presei evreiești din România (cap.II), după ce apreciază că „Ea (presa evreiască, n.n. H.C.) s-a ivit după 1860 și a luat deceniu cu deceniu o dezvoltare din ce în ce mai mare“, apreciază că: „Fără a se abate din drumul călcat de Barasch“ această presă, în mod neîntrerupt, „a forțat intrarea evreilor în egală îndreptățire de alături de români“.

La rândul său, marele istoric N.Iorga ocupându-se de presa evreiască la care ne referim, arăta că în calitatea ei de reflex al „felului de a gândi“ al evreilor din țară și străinătate „nu ducea decât la înăsprirea relațiilor cu elementul dominant“.

Această apreciere și-au însușit-o mulți critici ai presei evreiești care au stăruit mai ales asupra faptului că lupta politică dusă de respectivele gazete pentru drepturi civice, încetățenirea evreilor pământeni sau afirmarea identității evreo-române, sub specia emancipării, era dăună-

toare României independente și în consens cu anumite „presiuni umiltoare făcute din afară” asupra țării.

În contrast cu atari susțineri imago-ul despre situația evreilor în România produs de gazetele evreiești apărute în diversele etape ale ultimei jumătăți de veac trecut nu este univoc și nici defavorabil, tale quale, țării. În prima etapă, cea dintre 1855–1865, gazetele prin care evreii își încep activitatea de presă în Principatele române pot fi discriminate, sub raportul imago-ului de care ne ocupăm, în două categorii semnificative: *Korot Haitim*, *Israelitul român*, *Gazeta Româno-Evreiască*, *Timpul* și chiar *Et Ledaber* sunt înclinate să scoată la iveală un imago în care predominante sunt: posibilitatea și realitatea conviețuirii dintre minoritarii evrei și majoritari; zugrăvirea unor împrejurări de viață dătătoare de optimism; recunoștința față de guvernanti și evidențierea noilor perspective de viață deschise și pentru evrei prin reunirea principatelor sub forma „Miciei României”. *L’Echo Danubien*, *Viitorul* și *L’Esperance* – redactate mai ales de gazetarii evrei veniți din străinătate – abordează, ce-i drept, „chestiunea evreiască” cu finețe dar și cu tărie, sub aspectele disincroniilor dintre situația din Principate și progresele libertăților acordate evreilor din țările avansate ale Europei moderne. În publicațiile respective se făceau uneori referiri la existența unui antisemitism local, incipient dar variat ca manifestări: noțiunea este folosită mai ales după anii 1866 și datorită acelui faimos art.7 din Constituție. Totuși, un Armand Lévy, și el gazetar venit din afară, inițiator al seriei secunde a *Israelitului Român*, va afirma păreri mult mai temperate și cumpănite în chestiunile pe care un Carmellin sau Antoine Lévy le tratau mai tranșant sub termenul comun de antisemitism local.

Publicațiile apărute în deceniul opt, deci în acea lungă perioadă a guvernării „colectiviștilor roșii”, prezintă de asemeni diferențieri sensibile sub raportul tratării situației evreilor: fie prin evidențierea existenței unui „antisemitism local” tot mai apăsător, fie prin relevarea dependenței dinamicii acestei situații de un paralelogram de factori sociali care, de o parte, erau favorabili unei existențe decente pe aceste meleaguri, de altă parte, nu excludeau acțiunea unor factori „etniciști” ce favorizau discriminări între națiunea majoritară și minoritatea evreiască. *Vocea Apărătorului*, *Haiotetz* (ca și majoritatea publicațiilor în idiş și ivrit cu excepția celor migraționiste), *Prezentul*, *Buletinul Înfrățirea Zion*, ca și unele publicații locale sau de profil apolitic – cultural sau științific (*Analele Societății Istorice I.Barasch*) conturau un imago cu elemente de acest fel. Gazete combative de felul *Fraternitatea*, *Apărătorul*, *Stindardul*,

conțineau un imago ce trimetea la realitatea unui antisemitism local specific. Gazetele emigraționiste – în idiș, ivrit – evidențiau dificultățile rămânării în țară, în timp ce publicațiile evreiești de orientare socialistă din penultima etapă a veacului (în speță ieșanul *Lumina*), ca și ziarele înțegrăționiste – unele aflate ce-i drept, la extremitatea asimilismului, erau înclinate să discute cu multe rezerve despre existența unui antisemitism local, iar grupul ziarelor emigraționiste, în română etc. (chiar și *Posta Română*) o făcea cu multă discreție.

În ultimele două etape ale veacului trecut, etape în care apar marile reviste (*Anuarul pentru israeliți*, *Revista Israelită* ș.a., ziarul *Egalitatea*, publicații locale de felul ieșanului *Răsăritul* precum și grupul gazetelor sioniste), putem discrimina, sub raportul imago-ului de care ne preocupăm, o prezentare cât mai aproape de acuratețe a situației evreilor în România. Publicațiile majore (*Egalitatea*, *Răsăritul*) și unele din reviste motivează bogat referirile exprese la antisemitismul local: în gazete ca *Emanciparea* sau *Drepturile*, uneori chiar în „cumpănită“ *Revistă israelită* cazuistica domeniului fiind extrem de variată. Retrospectivele curente din *Anuarul pentru israeliți*, sinteze ce merită o analiză specială, reprezintă o reală enciclopedie a vexațiunilor antievreiești din ultimele două decenii: tratarea antisemitismului local trimite astfel la subtexte sociale, pletorice, sloganurile etniciste, de regulă mai zgomotoase decât acțiunea lor în... profunzime, fiind tratate doar ca... superstructură.

Grupul publicațiilor sioniste, apărute la finele veacului discută situația evreilor din România în spiritul analizelor herzelienne cu privire la antisemitism – ca una din cauzele majore ce indică alyaua drept soluție la cheștiunea evreiască din Galuth. Presa sionistă, conceptualizând, așadar, grav antisemitismul local și general vede în expresiile acestora o ilustrare paroxistică a factorilor care fac din emigrare soluția majoră la problema evreiască: nu este de aceea surprinzător că și antisemitismul s-a dorit astfel legitimat, sub raportul unora din susținerile sale, de înșeși tezele prin care se fundamenta necesitatea emigrării.

Din distingourile evidențiate cu privire la imago-ul diferențial despre relația dintre situația evreilor în România, în diverse etape, și acțiunea (implicarea) factorului antisemit local, credem că presa evreiască, cu mici excepții, nu numai că nu-și făcuse o îndeletnicire „demagodică“ și pătrunsă de văicăreală din a denunța antisemitismul dar depunea un real efort de obiectivitate. Se pune în lumină o cauzalitate complexă, de natură socială care limitează, uneori, apreciabil, importanța argumentației, prin filtrul „etnocentrist“, a „negativității“ vieții și

evoluției evreilor în spațiul românesc. Antisemitismul local, ca ideologie și acțiune s-a văzut, în adevăr, restrâns de modernizarea țării, de dinamica unui *socius* (economic dar și cultural), implicându-i și pe evrei într-un „trend“ care dincolo de toate vexațiunile reale a însemnat în fapt și o „creștere“ a populației evreiești sub raportul tuturor parametrilor cantitativi și calitativi.

Presă evreiască indică la modul cel mai concret posibil cum au evoluat evreii de pe aceste meleaguri în cea de a doua parte a veacului. Este astfel contracarată o întreagă gesticulație teoretică și practică antisemită în acest sens: ceea ce n-a exclus însă, uneori, polemicile exagerate împotriva unor doctrinari, politicieni, bărbați de stat etc. – pe tema vederilor lor în „chestiunea evreiască“. Uneori au fost taxate, însă, drept antisemitism manifestări critice ocazionale sau chiar nedreptăți minore făcute coreligionarilor. Căci era și deosebit de dificil de menținut „dreapta cumpănă“.

Deși majoră, confruntarea dramatică cu antisemitismul nu a copleșit publicațiile evreo-române a căror pozitivitate s-a exprimat deopotrivă în apărarea minoritarilor evrei cât și în grija de a nu-i leza pe „majoritari“ sau/ și pe alți conaționali, de a nu contraveni intereselor fundamentale ale țării: demnitatea etniei era, de regulă, promovată în consens cu respectul cuvenit pentru țară, pentru statul ei național.

Al patrulea studiu

**CĂILE EMANCIPĂRII
„INTERIOARE“ ȘI TRENDUL
LUMINIST**

Tendențele și curentele spirituale care au străbătut evreimea din România în cel de-al XIX-lea veac se deosebesc simțitor în cea de a doua parte a secolului față de cea dintâi.

Dacă până în anii '50-'60 mai putem vorbi de predominanța tradiției, hasidismului și rabinismului, mai ales în mediile populare din Moldova și Maramureș, dar și din Muntenia/ faimosul „caz Malbim“ de recrudescență a ortodoxismului s-a produs doar, cum am arătat, la București/, imediat după aceea câștigă tot mai mult teren luminismul, secularismul, în general modernizarea.

Impactul acestor orientări modernizatoare ivite în centrul și vestul Europei, încă de la finele secolului XVIII, sub înrâurirea marelui luminist evreu care a fost Moses Mendelssohn, se face însă resimțit în țările române, cu un decalaj de timp de aproape trei sferturi de veac. Dar se face, totuși, resimțit! Căci și în lumea evreiască a diasporei europene se poate aplica acea remarcă, nu lipsită de adevăr, potrivit căreia evreii țărilor aflate într-o anume stare de înapoiere intră în orbita celor din țările dezvoltate cu un decalaj de timp mai mic sau mai mare.

Deși prefacerile cultural-spirituale din sânul evreimii din România revelă o condiționare „internă“ și „externă“ arborescentă, noi vom desprinde, pentru interesul analizei, mai întâi posibila cauzalitate constituită de circulația de idei „iudaice“ europene – tradiționale și inovaționale – în variatele medii evreiești locale. Elitele evreimii din România se adăpau chiar de la sursele directe: stabileau contacte personale; citeau unele publicații evreiești apărute în străinătate; urmăreau lucrările recenzate, ș.a.m.d.

Câteva volume memorialistice sunt concludente în acest sens (vezi Ad.Stern, J.B. Brociner ș.a.)

Dar „elitele“ etnici se aflau, uneori, la mare distanță de „nivelul“ general al masei evreiești. Ceea ce se poate constata, mai ales în ultimul pătrar al veacului XIX, este proliferarea așa-numiților maskilimi (masa

„intelectualilor de rând“, respectiv institutorii, alte categorii de liber-profesioniști care aderă la ideile luminismului occidental – firește, aseasonate la condițiile locale –, le adoptă și le colportează în mase sub genericul de „haskala evreo-română“.

Numărul maskilimilor (institutori etc.) și cărturarilor evrei care animați de idei luminate au purces, în cele două țări române, pe calea aculturației haskaliste nu se reduce doar la câteva vârfuri ale aristocrației intelectuale evreo-române.

Literatura social-umanistă din România veche trimite, astfel, la numeroase nume de haskaliști. O bibliografie a domeniului înregistrează, pentru un răstimp de numai o jumătate de secol, câteva zeci de autori și câteva sute de scrieri.

În circuitul general al țării au intrat, desigur, doar o parte din lucrările lor de literatură socială și umanistică. Cei mai cunoscuți creatori – repertoriați în dicționare, tratate, monografii, istorii care abordează aceste specialități – sunt, de regulă, și cei mai importanți, cu o operă validată de scurgerea vremii, uneori „clasicizată“ chiar. Alții – și ei importanți, uneori de primă mărime – sunt cunoscuți, însă, doar în mediile profesionale și savante: cum e cazul folcloristului și enciclopedistului Moses Gaster, al filologului H. Tiktin, al juristului și literatului Ad.Stern, al gazetarului M.Schwarzfeld, al antropologului H.Sanielevici, al filosofului K.Weissengrün, al istoriosofului I.Niemirower – și lista poate fi îndelung continuată. Alții sunt de notorietate doar în medii intelectuale evreiești, deși opera lor este de importanță mai largă. Dar oamenii, ca și cărțile, își au soarta lor!

O rememorare, ad-hoc a literaturii produse de autorii evrei luminați din România cuprinde, inevitabil, în orizontul ei, personalități și scrieri atât din afara celor intrați în circuitul general, cât și din aceea a celor mai puțin știuți, dar valoroși.

Cât de valoroși?! Întrebarea este mai curând o aporie, dacă avem în vedere că în domeniul social-umanisticii valoarea unei scrieri este acut relativizată de varii contexte; de la cele sociale până la cele estetice.

Este rațiunea pentru care, alături de somitățile unor domenii ale disciplinelor umanistice / filologie și lingvistică, științele juridice și istorice / am socotit necesar să realizăm un succint tur de orizont și asupra unor domenii mai puțin populate de autori evrei în trecut – dar toate în strânsă legătură cu acțiunea haskalistă a culturalizării de masă și a răspândirii cunoștințelor pozitive umanistice. Vom putea constata astfel că, într-o expresie oarecum sincretică, numeroase domenii de cunoștințe

au fost cultivate chiar și într-o expresie sistematică, încă în scrierile unor autori evrei de la finele secolului trecut. Au fost chiar pe atunci și câțiva autori de excepție ai respectivelor domenii, recunoscuți în cercuri mai largi de specialitate.

1. Maskilimii

Contribuția unor gânditori și publiciști evrei din România la mișcarea de idei social-umanistice, luministe, începe, așadar, cu un secol și jumătate în urmă, când diverși autori elaborează scrieri de acest fel în limbile română, germană, franceză și chiar idiș. Avem în vedere lucrări social-filosofice în care, adeseori, elementele de psihologie, pedagogie, etnologie, juridico-sociologice, de economie politică, de istoriografie sunt cuprinse într-o formă implicită. De aceea, la începuturi, asemenea scrieri nu se dovedeau strict profilate.

Dintre autorii care și-au început activitatea în deceniile 6–8 ale secolului trecut facem mai întâi trimiteri pasagere la nume și lucrări mai puțin cunoscute.

La Iași și în restul Moldovei, sunt, astfel, de menționat, – pentru lucrările lor ce „aplicau” anumite idei pedagogice moderne – o seamă de institutori, începând cu un Moritz Schwartz, ajuns inspector școlar, originar din Germania, ebraist și talmudist recunoscut, pedagog cu vocație, om de cultură. El a editat cărți didactice în ebraică și în traducere română. Cursul său de citire și scriere pare a fi primul abecedar din țară construit după metoda intuitivă, ceea ce la vremea aceea reprezenta o valoroasă contribuție de pedagogie aplicată. Mai scoate „o aritmetică” (alcătuită după principii pedagogice germane moderne) și câteva antologii literare, călăuzite de o concepție pedagogică fermă.

Moise Ornstein, și el simplu institutor, are prețioase colaborări la reviste de specialitate din țară și străinătate, el însuși fiind editorul unei reviste ebraice locale, precum și autorul unei *Istории a Egiptului*. S-a afirmat ca gânditor, risipind în articolele și studiile publicate o reală eseistică filosofică, pe care, din păcate, nimeni n-a adunat-o în vreo culegere sau monografie.

Tot dintre ieșeni, M.Feldman este primul evreu din Moldova care a scris eseuri în limba română, urmat de tânărul I.B.Brociner, care, ulterior stabilit la Galați, va elabora o suită de lucrări, constituind tot atâtea aplicații ale unor texte social-juridice „emancipaționiste”, moderne.

La București, sunt de semnalat pentru aceste decenii: mai întâi cunoscutul Moise Schwartz, poreclit Cilibi Moise, autor de broșurele cu sentințe și satire care consacră în literatura română un gen de aforistică populară, rămas de referință. O parte din aceste apropo-uri se zice că ar fi fost dictate direct de Cilibi Moise lui I.L.Caragiale, al cărui tată era prieten cu înțeleptul popular. Opera lui constituie o îmbinare originală de umor balcanic evreiesc și românesc. Unele aforisme pot figura într-un tratat de psihologie socială sau de sociologie economică. Ca, de pildă, semnificativa butadă de mare circulație atribuită lui, dar frecvent reluată în epocă: „evreii fac economie, românii fac poilitică și împreună fac economie politică”.

Joseph Halevy, din Adrianopol (pe atunci mare centru cultural evreiesc), institutor la prima școală israelită a sefarzilor din România, este autor de studii de orientalistă și arheologie (împreună cu savantul Papadopol Calimah). În deceniul 8, ajuns la Paris, devine membru al Institutului Franței. Sunt de remarcat considerațiile sale istoriosofice răspândite în diverse studii.

Michel Azriel, fondatorul, în 1873, al ziarului *Hajoetz* și unul dintre idiștii reputați, este colaborator de seamă la prestigioasa revistă *Analele Societății Istorice Iuliu Barasch*, cu fine notații despre viața socială evreiască. Se remarcă prin câteva contribuții monografice.

Iacob Psanter, folclorist „nativ” și cu vocație de istoriograf, devine, printr-o stăruință neobișnuită, primul cronicar al evreilor din România.

I.Ipcar, traducătorul unui roman cu subiect evreiesc, precum și al altor lucrări de beletristică, contribuie, prin analizele sale în materie, la dezvoltarea gustului „en vogue” pentru literatura de idei „filosofică”.

Beiruș Goldenberg, editează diverse monografii despre școlile israelito-române, face trimiteri și evaluări pedagogice referitoare la programele lor de învățământ.

Nu vom stărui asupra ideilor filosofico-teologice moderne, vehiculate în lucrările unor vestiți rabini din Iași și București, ca Sulem Taubes, I. Landau, M. Sofer, I. Falic, cu toții colaboratori la reviste din țară și străinătate – deoarece aici avem în observație doar tărâmurile seculare.

În deceniile 9–10, se înmulțesc contribuțiile evreiești la mișcarea de idei, exprimată în limba română. D. Critzman, E.I. Critzman, L.H. Funi popularizează în scrierile lor idei ale „luminismului iudaic”, ultimul — ca și L.Șăineanu — scriind o biografie a filosofului evreu din Germania, iluministul M. Mendelssohn. Șăineanu va întocmi chiar prima și cea mai documentată monografie asupra lui Mendelssohn.

Sunt anii când un L.Șăineanu își afirmă identitatea sa iudaică și prin abordarea unor teme referitoare la filosofia, limba și cultura evreilor. Tot atunci, un M. Rudinescu adaptează și prelucrează, în spiritul unei pedagogii moderne, diverse metode pentru învățarea limbilor română și franceză, iar Leon Wolf (Lupescu) depune o activitate etnologică de reținut.

În acest deceniu, medici cu diplome obținute în țară și străinătate vehiculează — în preambulul tezelor lor de doctorat — interesante considerații de filosofie socială. Îi avem în vedere pe: A. Weinberg (tatăl lui T. Vianu), colaborator la *Progresul medical român*, D. Almogen, care publică *Higiena privată* și publică și traduce, în același timp, scrierea lui Imm. Kant *Despre puterea sentimentului* — introducând astfel în cultura română o importantă lucrare clasică de filosofie universală.

Dublarea preocupărilor de specialitate cu altele, mai generale, de filosofie etc. nu constituie o excepție în acest caz. Căci doctorul S. Mendelson, în ale sale *Câteva considerațiuni asupra populațiunii României*, oferă comentarii de filosofie a populației de real interes pentru istoria acestei discipline în țară.

Pentru deceniul 9, mai sunt de menționat:

I. Cohn, traducător, ziarist, secretar de redacție la gazeta *Egalitatea*, care, în activitatea sa publicistică, popularizează importante idei luminate cu circulație la acea vreme în Occident. M. Stăureanu, unul dintre rarii absolvenți evrei ai Facultății de Litere și Filosofie din București, se afirmă în *Revista Olteană* cu contribuții de pedagogie.

O mențiune specială pentru Haim Bejerano, director al școlii comunității evreo-spaniole și apoi rabin, care elaborează importante scrieri etnografice despre evreii spanioli din țară. Ulterior, a devenit hahambașa la Adrianopol și chiar al întregului Imperiu otoman. Își oferă cunoștințele, în materie de inscripții otomane și arabe, devenind principal consultant al orientaliștilor români.

Un exemplu de autodidact, devenit o notorietate în epigrafie, științe istorice și iudaistică, a fost Mendel Braunstein-Mibaschan, institutor de ebraică la Iași, Vaslui, Piatra-Neamț. Colaborator la principalele reviste

evreiești, a dat în „serial“ o istorie a evreilor, reunită apoi în patru volume (în limba ebraică). A scris numeroase studii în germană, franceză și engleză. Prin cercetările sale epigrafice, făcute asupra pietrelor tombale din vechile cimitire evreiești (Iași ș.a.), a îmbogățit cunoștințele asupra vechimii evreilor pe aceste meleaguri.

Dintre medicii de la finele veacului, cu deschideri spre gândirea laică, mai sunt de menționat: dr. Leon Iarchi, participant la Ambulanța „Zion“ din timpul Războiului de independență a României, I.Meyersohn, I.Kugel, autori de tratate în domeniile oftalmologiei, dar și propagatori ai unor idei de medicină socială ș.a.

Figura de gânditor evreu cea mai importantă în epocă a fost, desigur, Paul Weisengrün, din Iași, urmaș al bancherilor cu același nume și cu studii temeinice la Viena, unde publică trei importante lucrări filosofice, comentate și în țară. Este vorba de scrierile: *Die Entwicklungsgesetze der Menschheit. Eine Sozialphilosophische Studie*; *Das Problem, Grundzüge einer Analyse des Realen*; *Verschiedene Geschichts-Auffassungen*. A creat o operă discutată de eminente specialiști. *La Revue philosophique*, din Paris, îl consideră unul dintre filosofii raționaliști de frunte ai vremii. Teoriile sale filosofice au găsit aderenți, dar și oponenți.

Un alt nume de circulație printre filosofi a fost dr. I.Nacht, care s-a dedicat filosofiei religiei, într-o viziune pozitivă. Rabin la Focșani, apoi la Brăila, primește în cele din urmă o catedră în Alsacia, dar apoi se stabilește în Palestina.

Marcu Farchi, doctor în litere și filosofie de la Paris, profesor de filosofie la liceul din Ploiești, comentează, în câteva dintre studiile redactate, mișcarea de idei legată de pozitivismul contemporan.

În altă ordine de idei, sunt de menționat și contribuțiile de știință socială din scrierile unor diverși creatori ca:

Adolf Stern, care ține un curs de drept internațional la Școala Liberă de Științe Politice și Administrative din București;

Eduard Ludwig, creatorul unui Institut Pedagogic în București, specializat în predarea pentru institutori a limbilor ebraică, română și germană: institutul său a contribuit la creșterea și dezvoltarea intelectuală a unei serii întregi de tineri;

Frații Șaraga, considerați arhivari de seamă – prin numărul mare de documente istorice colectate de-a lungul multor ani – se impun prin criteriile riguroase de selectare a textelor;

S. Schechter, savant ebraist, original din Focșani, și-a câștigat un renume în câmpul filosofiei iudaice, prin cercetarea și editarea, după

manuscrise, a unor tratate fundamentale de orientalistică;

Adolf Last, doctor în drept, publică o seamă de studii critice în *Revista politică* și în *Lupta*. În critica literară, se pronunță mai ales în legătură cu drama lui Caragiale, *Năpasta*, pe care o apără împotriva detractorilor ei;

Marco Brociner, doctor în filosofie, se consacră literaturii de idei, fiind atras în beletristica sa mai ales de pitorescul etnografic, dar și de tensiunile sociale din mediile descrise;

M.Canianu, cunoscut la acea vreme ca etnograf și folclorist (mai ales pentru polemica sa pe marginea culegerii Alecsandri), a propus primele îndrumări metodologice de culegere neutră și obiectivă, fără adăugiri și estetizări, a folclorului românesc;

Nicu Weisengrün, doctor în drept, decedat timpuriu, a lăsat în urma sa câteva studii cuprinzând notații social-etnografice privindu-i pe concetățenii săi moldoveni.

Dr.K.Lippe, aflat la sfârșitul carierei sale științifice și publicistice, cuprinde, în ultimul său volum, apărut antum, *Rabinsch-Wissenschaftliche Vorträge*, reflecții de filosofia religiei și etnologie.

Ștefan Stâncă s-a făcut cunoscut prin scrierile sale referitoare la chestiuni politice, sociale și evreiești. În teza sa *Mediul social ca factor patologic* (cu o schiță biografică de S.Nădejde), vehiculează idei de referință în literatura socială a vremii.

Cercetările privind scrierile, de mai lungă sau de mai scurtă respirație, în materie de idei social-filosofice, au evidențiat numeroși alți autori mai puțin cunoscuți sub acest aspect.

Astfel, Adolf Steuerman, amintit la capitolul de beletristică, poate fi evocat și aici, pentru eseurile sale și mai ales pentru traducerea în limba română a lucrării filosofului V.Conta *Teoria undulațiunii universale* (2 vol., Editura Saraga, Iași, 1894), precum și pentru considerațiile sale psiho-sociale, risipite în diverse lucrări personale.

W. Löwenthal, cu exprese preocupări pe tărâmul filosofiei și a medicinei sociale. Ajuns profesor la universitățile din Lausanne și Paris, va scrie *Méthode dans les sciences médicales. Essai d'une étude historico-philosophique*, de răsunet în epocă.

O reliefare deosebită se cuvine pentru: dr. Sigma (Sigmond Rudolf), care, în revista *Sănătatea*, însera numeroase articole cu caracter de popularizare a științelor psihologice și sociale; dr. Sigmund Cohl, medic, profesor universitar, care scrie despre Spinoza și Philon, iar în revista *Noua maternitate*, pe care o editează, pune în circulație idei pedagogice

moderne privind relația dintre părinți și copii; în sfârșit, Horia Carp, a cărui activitate culminează abia în secolul nostru – l-am menționat aici doar pentru debutul său (*Ilustrația română*) cu scurte proze sociale, iar pe dr. Glicsman (cunoscut în epocă sub pseudonimul „Ygrec”) pentru contribuțiile sale la popularizarea științei, precum și a filosofiei, / lucrări, în premieră în limba română, ca *Viața și filosofia lui Spinoza. Viața și filosofia lui H. Bergson* /.

*

În partea a doua a secolului al XIX-lea s-a afirmat, așadar, un tip de creatori evrei care își asumau cu interes cultura socială și gazetăria, într-un spirit modern, raționalist. Ceea ce nu presupunea, însă, din partea celor mai mulți, abandonarea iudaismului, dar privit și acesta dintr-o perspectivă modernă, cu precădere axiologică. Maskilimii considerau că dacă o cultură rezistă triplului examen al moralei, al filosofiei și al înnoirilor, ea poate fi atunci considerată ca o valoare permanentă, oricare ar fi evoluția căreia trebuie să-i facă față. Or, pentru cei ce se considerau haskaliști, iudaismul rezistă unui astfel de examen. Principiile lui morale au și amploarea filosofică pe care o cer gânditori ca Spinoza și Kant, ele au și acel sâmbure inalterabil al realității pe care o cercetează și o recunoaște umanistica. Iudaismul are și valori culte și valori „populare”. El satisface deopotrivă spiritele de elită, luminate, ca și mulțimea de profani.

Datoria haskalistului este să creeze valori noi, fără a le abandona, însă, pe cele vechi: se poate trăi, așadar, în prezent, ca om „modern” fără a renunța la aspirațiile permanent recunoscutibile în unele idei originare, iudaice.

Adevărul acesta l-a dovedit și Filon care a dus o viață evreiască oriunde a trăit, împăcând religia lui cu filosofia greacă, iubindu-și patria unde trăia, dar și țara lui Israel. Filon a rămas evreu, cu tot cosmopolitismul său; a fost universal, păstrând ceea ce e permanent în valorile tradiției. El a dat pilda unei posibile interferențe spirituale între Orient și Occident. Mozaismul era pentru Filon „o scrisoare de naturalizare universală”: Moise, fiind considerat ca „învățătorul acelor cari aspiră spre adevărul spiritual”, iar Biblia nu doar o istorie ci și simbolul progresului dinspre elementele terestre spre viziunea realităților transcendente.

* * *

Cercetarea haskalei în vechea Românie – făcută, aci și acum, din perspectiva ideilor vehiculate în scrierile umaniste și sociale, în presa evreiască locală – câteva zeci de gazete conținând sute de texte, articole, note, comentarii ș.a., relevante și decisive pentru ceea ce s-ar putea numi curentul de idei haskaliste – ne îngăduie, așadar, desprinderea unor direcții ale haskalei evreo-române. Ideile vehiculate relevă cu precădere: revendicarea dreptului la învățământ laic; culturalizare de masă – în spiritul valorilor pozitive și ale umanismului luminist; credință în cunoașterea pozitivă și în eficiența ei educativă; înfrățire evreo-română prin integrare, aculturație, toleranță, patriotism, dovezi de bună credință; diferențiere, „care unește și nu învrăjbește“; lupta împotriva fanatismului și prejudecăților, de ambele părți; dovedirea că poți fi patriot și „evreu“ în același timp.

Curentul de idei al haskalei în România veche se referă astfel la mai toate aspectele procesului modernizării vieții evreiești: învățământ, aculturație; afirmare în plan cultural și științific; integrare dinamică în economie; participare la istoria comună a majoritarilor și celorlalte naționalități; patriotism; luptă pentru drepturi civico-politice; luptă pentru o „emancipare dinlăuntru“, dublată de una „din afară“; înfierarea superstițiilor și formelor retrograde/ chiar și din propriul cult/; democratizarea structurilor comunitare, a formelor de sociabilitate și modului de trai; mutații în sfera mentalului colectiv, al weltanschauung-ului.

Lărgirea acestei cuprinderi a creat la mulți exegeți tentația asimilării haskalei cu un soi de „complex ideatic luminist omnilateral“ care s-ar suprapune întreg domeniului culturii seculare, cuprinzând chiar și anume idei religioase sau iudaice necontaminate de misticism.

Iuliu Barasch este invocat în acest sens drept creatorul care în scrierile și acțiunile sale nu s-a limitat doar la sferele unor discipline umane – etică, filosofie, thanatologie, estetică, iudaism – ci și la întregul corpus de științe naturale, teoretice și aplicative, la toate disciplinele social-umane din sfera culturii cărturărești, ca și a celeia populare, de masă (el însuși dovedindu-se un maestru al popularizării „științifice“, folosind în acest scop ca vehicul, inclusiv limba ebraică).

*

2. I. Barasch – figura emblematică a haskalei din România

Iuliu Barasch a fost primul, dar poate și unicul dintre evreo-românii eminenți, proveniți de pe alte meleaguri, care și-au manifestat competența deopotrivă în cele religioase și laice, teologice și științifice, filosofice și literare, asimilate la nivel savant și diseminate sub formele cele mai populare. De unde și impactul deosebit al ideilor sale în medii evreiești și neevreiești, locale și europene. Iuliu Barasch a construit, prin viața și opera sa, modelul omului integral, om al lumii și evreo-român în același timp.

Nu întâmplător I.C.Brătianu, într-o alocuțiune parlamentară din 1878, îl numea pe Barasch „cărturar de frunte și unic al etniei sale“.

Delimitarea curentului cultural și social, exprimat prin opera scrisă și vorbită, prin voința afirmată practic – sub formă de acțiune – sau trăită, trimite la: omul și umanistul Barasch; activitatea sa de medic, profesor, om de știință și scriitor, popularizator, filantrop, propovăduitor al unor reforme în sensul progresului privind viața comunitară, instrucția, îmbunătățirea serviciului religios, lupta pentru emancipare politică și socială.

Ca răspânditor modern al culturii, în primul rând al propriilor sale gânduri, vrei și simțiri concretizate în scrieri și acțiuni, Iuliu Barasch a constituit un „model“ pentru varia grupuri și pe întinderea a multe decenii din secolul trecut și chiar de mai apoi. În jurul său s-au grupat o seamă de personalități, evreiești și neevreiești, care au consonat la mesajul – social, științific, filosofic și comunitar – etnic – pe care l-a formulat.

Dr. Barasch a avut un rol de seamă în modernizarea vieții comunitare prin: a) Lupta pentru modernizarea instrucției; b) Răspândirea culturii secularizate și iudaice; c) Alinierea serviciului cultic la standarde europene; d) Orientarea emancipării sociale și politice pe calea apropierii și interacțiunii evreilor cu românii.

Referitor la a) sunt de menționat:

Proiectul pentru înființarea unei școli israelito-române, elementare și reală (primară), propus încă de la sosirea sa în București, la 1841, Comunității israeliților spanioli. Proiectul a răspuns expectațiilor populației, dar nu s-a realizat din pricina câtorva „săculețe pline de bani în posesia unor capete seci“, respectiv al unor bogățani lipsiți de filotimie.

Aportul adus, în anul întoarcerii sale în capitală, respectiv 1851, la înființarea Școlii reale (primare) mixtă, de băieți și fete, în sânul comunității evreilor austro-ungari și prusiani s-a materializat, însă. În această școală, alături de copii evrei, învățau și copii „din părinți creștini de toate confesiunile“ ceea ce desigur constituie o bună ucenicie într-ale... înfrățirii. Dr. Barasch este directorul provizoriu al acestui prim lăcaș de învățământ în sânul Comunității israelite din București.

Eforia școalelor puse și ea în lucrare un Proiect, întocmit la 1850 de I.L. Vainberg și S.Ipcar, și materializat în 1852, prin înființarea unei a doua Școale publice, de astă dată române, pentru israeliți (potrivit Opisului domnitorului cu nr. 779), la care aportul lui I.Barasch nu a fost neglijabil.

Mai ales prin școli de felul acesteia, vedea Barasch posibilitatea de „a face din israeliți pământeni adevărați cetățeni valahi“ (vezi *Egalitatea* XXII, 1911, p. 378–379): fapt pentru care a și militat ca cele două școli să fuzioneze, ceea ce s-a și împlinit la 1856. În acest fel se producea și o apropiere între evreii spanioli și cei askenazi, deziderat drag inimii dr. Barasch care detesta rivalitățile celor două comunități, rivalități prea bine cunoscute lui pentru a nu le fi pătruns zădărnicia. Barasch nu a pierdut, de aceea, nici un prilej, la 1857 – când a organizat prima acțiune pentru emanciparea evreilor din Principate, sau la 1862, cu ocazia înființării primei societăți israelite de cultură, în capitală, pentru a acționa în acest sens.

Referitor la b)

Ca orice luminist veritabil, și Iuliu Barasch era pe deplin încrezător în virtuțile cunoașterii – sub toate formele și gradele ei – de la cunoștințele cele mai elementare până la cele mai înalte. De aceea n-a conținut să-i îndemne pe copii, tineri și bătrâni să se instruiască. Avea convingerea că prin cunoștințe omul devine liber și puternic: apt să-și amelioreze însuși destinul social și politic. La îndemnul său, mulți evrei au afluît spre școlile elementare și medii de stat – larg deschise câteva decenii și copiilor evrei. Și nu puțini au fost tinerii care în țară sau străinătate și-au luat diplome în științe comerciale, licențe în drept, doctorate în medicină, științe și chiar umanistică.

Curentul luminist (în speță *haskala* „românească“) se va propaga, deși nu fără opintiri sau retușuri „asimiliste“, și prin rândurile acelor care nu întotdeauna găseau debușeu pentru profesiunile lor intelectuale... ca evrei.

Opera de culturalizare, inițiată de Barasch, nu miza însă doar pe instrucțiunea școlară didactică, finalizată în profesii „libere”: se pune problema inițierii unui vast act de colportaj de idei, cunoștințe etc., prin cele mai diferite mijloace (presă, broșuri, cărți, reviste, cercuri și cenacluri, muzee, pinacoteci ș.a.) și orientate atât spre straturile micii burghezii cât și ale sărăcimii (luftmenschen) ș.a.

Societatea de cultură israelită, inițiată și condusă de Barasch în 1862, fu prima instituție de acest fel în țară. Statutele acestei *Societăți* vor fi paradigmatic pentru numeroasele așezăminte similare ce vor prolifera în deceniile următoare și care vor pune în epicentrul lor: răspândirea științelor, artelor, literelor, cunoștințelor profesionale; cultivarea moralității, a patriotismului și înfrățirii; sporirea prilejurilor de sociabilitate și întrajutorare umană.

Tematica evreiască își găsea și ea locul cuvenit. Una din conferințele rostite de chiar președintele societății se intitula „O analiză a lui Nathan der Weise din punct de vedere evreiesc”.

„Și veneau mulți, chiar foarte mulți să frecventeze această Societate”, relatează un contemporan (vezi: Moscu, Ascher, în *Analele Soc. Istorie*, II. p. 147–9), dar în primul rând se adunau aici cei doritori de informații moderne.

În buna desfășurare a activității aveau un rol preponderent intelectuali de talia lui David Popper, M. Flugel, dr. în filosofie Fels sau mai tinerii A.E.Gaster, Ed. Ludwig ș.a.

Și, cum îndărătul oricărei inițiative – culturală etc. – trebuie să se afle, întotdeauna, un sponsor generos – și în spatele *Societății* s-a aflat Iacob Löbel, înstăritul director al Băncii otomane: același, care la moartea sa, survenită în 1867, va lăsa prin testament 2.000 galbeni, pe care Societatea ce-i va purta numele să-i destineze ajutorării studenților israeliți din România, care își făceau studiile în străinătate.

Referitor la c).

Dr. Barasch, cu studii în centrul și vestul Europei, unde se petreceau o seamă de inovații reformatoare în cadrul mozaismului, va tinde și el, odată ajuns la București, să propage idei modernizatoare, afirmate încă de la târnosirea în 1847 a impozantei Sinagoge mari. Erau idei referitoare la desfășurarea serviciului religios atât aici în noua sinagogă cât și în Sinagoga Comunității Spaniolilor de pe str. Negru Vodă construită în 1836 și reclădită în 1853 (forma definitivă și impozantă va fi împlinită la 1890: peste o jumătate de secol sinagoga va fi distrusă de legionari).

Dr. Barasch era, însă, un om cucernic și profund cunoscător al Halachei: și nu ar fi întreprins nimic împotriva acesteia. Dorea doar unele „aggiornamenti“, pe potrivă omului modern și destinate sporirii pietății. De aceea milita pentru estetizarea serviciului religios, sporirea solemnității, ridicarea calității intelectuale a predicilor – ținute într-o limbă accesibilă.

*

Dr. Iuliu Barasch a fost un distins creator de idei filosofice, pentru vremea sa; o atestă înșiși unii filosofi români de seamă. Dan Bădăraș, cunoscut logician, face, într-unul din cursurile sale universitare, remarca: „Barasch este un filosof clasic în toată puterea cuvântului, înzestrat cu o mare doză de curiozitate științifică, plin de înțelepciune și vervă“.

Textul Apelului adresat de Barasch cercurilor științifice din Occident (vezi *Allgemeine Zeitung für das Judentum*, din 29 iun. 1844), expune și fundamentează planul unei mari opere filosofice realizată de el în manuscris: trei volume, 22 de caiete voluminoase. Primul volum din acest triptic, apărut la Viena ulterior, în 1856, este dedicat logicii, metafizicii, psihologiei, eticii, esteticii, dreptului natural și filosofiei religiei (celelalte volume fiind consacrate științelor exacte, istoriei și istoriei filosofiei) – dă măsura culturii enciclopedice a autorului, dar și a capacităților sale de sinteză filosofică. În primul volum, *Ozar Chochma* (Comoara înțelepciunii) se face trimitere la circa 40 de filosofi universali, consultați în limbile în care au scris, un loc important deținând izvoarele ebraice și autorii iudaici. Pe firul unei cugetări raționaliste ferme – și spre uzul luminării și emancipării intelectuale a coreligionarilor săi din România – Barasch se dovedește, în această lucrare, a cultiva o antropologie filosofică pe deplin umanist-luministă. El scrie: „trebuie să iubim pe toți oamenii, indiferent de religia căreia aparțin“. Într-o altă lucrare, rămasă în manuscris și intitulată provizoriu *Ideen über Leben und Tod aus einem medizinisch – philosophischen Gesichtspunkte gehalten* (partea I: *Despre Viață*, partea a II-a *Despre Moarte*), se exprimă o înaltă considerație pentru Omul generic ca „cea mai înaltă manifestare a Totului“ și o senină abordare a dialecticii viață-moarte, una fiind condiția celeilalte. La faimoasa replică de pe un mormânt etrusc: „tot ce e trecător e nimic“, Barasch ar fi răspuns că nimic nu e mai peren decât ce este trecător!

Prin vasta sa operă de naturalist a ilustrat din plin menirea omului de a studia viețuitoarele: perenitatea vieții și caracterul trecător al viețuitoarelor.

Iuliu Barasch nu a fost un filosof în strictul sens al cuvântului. De aceea, poate, *Tratatul de sinteză Filosofia românească* de la origini până în zilele noastre, vol. V, din seria *Istoria filosofiei* (București, 1941), nu-l cuprinde: și nici dicționarele filosofice sau alte lucrări de referință de acest fel în limba română. I. Barasch figurează doar în unele monografii ocazionale. El este însă cel mai important evreu român din secolul trecut, care a abordat și filosofia problemelor vieții, științei, societății.

Prin orizontul său de cuprindere Barasch a fost un haskalist enciclopedist: deci nu un haskalist, tale quale, ci unul apărut mai târziu și în alt context social-istoric; de aceea, mai puțin ideolog – dar mai mult enciclopedist, om de știință.

Barasch n-a fost, așadar, un Mendelssohn al României, cum Mendelssohn n-a fost un Barasch al Germaniei. În ambele sensuri trebuie respectate proporțiile și racordate personalitățile la vremurile sub care au trăit.

Căci, Barasch nu a fost haskalist – epigon, pur și simplu, ilustrând forma locală a acestui curent. Cum n-au fost nici: N.C.Popper, gazetarul și institutorul călăuzit de principiile științei moderne; nici M.Feleman (Câmpeanu), integraționistul și aculturaționistul „en titre”; nici Ad.Stern, ilustrul avocat și om de cultură europeană. Și nici: L.Schein (alias Șăineanu), filosof și culturolog de primă linie; E.Schwarzfeld, creatorul aceluia gen de schițe istorico-juridice de neînlocuit; J.B. Brociner, fruntaș mason, om de afaceri, lider comunitar plin de inițiativă; K.Lippe, medic vestit, iudaist de seamă, sionist de prim rang, om de cultură largă; A.S.Gold, ebraist, traducător, autor a peste 20 de manuale școlare; M.Gaster, filolog, folclorist, om de știință și rabin totodată; Șt.Stâncă, medic de seamă și socialist; M. Braunștein-Mibașan, epigraf, ebraist, orientalist; S.Pineles, iudaist, sionist, luminist; M. Schwarzfeld – gazetar și colpoltor al ideilor și idealurilor ce au străbătut evreimea peste o jumătate de veac; etc., etc.

Din rândul acestor corifei ai culturii luminate a evreilor din România s-au recrutat, desigur, și lideri ai tuturor celorlalte curente ce au străbătut evreimea locală în epoca de care ne ocupăm. Cei de mai sus – și mulți alții – s-au străduit prin gândul și fapta lor să contribuie la o extindere a însuși conceptului de iudaism în sensul că era făcut să

cuprindă totalitatea valorilor spirituale produse de evrei și pe aceste meleaguri.

În spiritul haskalei luminate, dezvoltată și în România celei de a doua jumătăți a secolului trecut, creația iudaică locală cuprinde atât valori tradiționale, în comentariul și practica lor modernă pe aceste meleaguri, cât și contribuțiunile evreilor în toate domeniile spiritualității moderne. Există deci un iudaism tradițional, cultivat de rabinii și învățații evrei de pe aceste meleaguri/ ca și de ampla mișcare hasidică locală, cu țadikimii ei/, cum există și un *iudaism modern*, rezultat din angajarea evreilor în mișcarea de idei umanist-raționaliste din științe, arte, filosofie. Contribuțiile aduse de evreii din România la cultura și arta locală românească și evreiască, cum și ducerea în universalitatea europeană etc. a câtorva manifestări de literatură populară și cultă, plastică, muzică, tehnică și știință dau măsura capacităților creative ale evreismului modern laic.

Ridicarea evreilor la cotele creației, în toate aceste țărâmurii, s-a dovedit a fi una din direcțiile semnificative ale mișcării luminate la evreii din România.

3. Haskala din România și luminismul evreiesc european

Locul și rolul lui Moses Mendelssohn (1728–1786) și ceea ce se va numi „mendelssohnism” în istoria culturii moderne evreiești europene sunt statornicite în prea multe exegeze și lucrări de culturologie iudaică pentru a le mai invoca aici.

Aprecierea unanimă este că M.M. a dat semnalul renașterii evreiești, a indicat calea emancipării „lăuntrice” și exterioare pentru coreligionarii săi abia ieșiți dintr-o medievalitate multilatoare. Exemplul său personal, traseul său cultural individual – altfel spus biografia și activitatea sa – au devenit paradigmatică în acest sens. De aceea, pentru evreii din România, apariția studiului (vezi *Fraternitatea*, an II, nr. 1–17) apoi a broșurii intitulate *Moisi Mendelssohn, viața și activitatea sa* – sub semnătura lui Lazăr Sain (viitorul filolog de prestigiu Lazăr Șăineanu), încununa încercările de inițiere în fenomenul și curentul mendelssohnian

existente deja ca „material apreceptiv“ în scrierile haskaliștilor de până atunci.

Nu puțini evrei auziseră și până atunci de „filosoful din Dessau“; nu mulți, însă, îi citiseră lucrările în original și puteau disocia învățăturile acestuia. Căci M.M. deși propovăduia modelarea sufletului evreiesc prin punerea lui în contact cu cultura universală, n-a conținut să exalte virtuțile culturii biblice evreiești.

El propune evreilor simplitatea Bibliei și nesfârșitele drumuri ale culturii moderne, reformarea unor prescripții învechite ale *halahei* dar păstrarea cu sfințenie a esenței religiei evreiești: dar esența acesteia din urmă nu putea fi redusă la preceptele care îl împiedicau pe evreu să studieze altceva decât Talmudul sau care pretindeau că aplecarea spre studiul culturii umane (laice) este o erezie.

Prin traducerea în limba germană a Bibliei, M.M. a dat deopotrivă înaltă valoare Torei (Vechiului Testament), ca și limbii moderne a națiunii în care coreligionarii săi urmau să se dezvolte liber și civilizat.

Îndemnul lui M.M. – exprimat în adagio-ul devenit celebru, „Adoptați limba și aspirațiile poporului în mijlocul căruia trăiți“, este luat ca deviză de Lazăr Sain în studiul său, redactat semnificativ în limba română – respectiv limba țării coreligionarilor săi. Scopul mărturisit al reluării studiului, sub formă de broșură larg difuzată, este fără echivoc: „ei (evreii, n.n.) nu vor putea onora mai bine memoria lui Mendelssohn decât punând în aplicare principala tendință a marelui bărbat“, pe care o rezumă deviza acestei cărți: „adoptati limba și aspirațiile poporului în mijlocul căruia trăiți“.

Aculturația lingvistică este deci esențială – în viziunea mendelssohnistilor din România care socot că doar prin colaborare interetnică și integrare socială evreii țării vor împlini emanciparea.

Iuliu Barasch, bun cunoscător al mendelssohnismului, promovase toate aceste idei – cum arătam – încă de la mijlocul veacului, cu un sfert de veac înainte să existe vreo referință expresă la Moses Mendelssohn în cultura evreiască din Principate.

Iar, pe urmele lui Barasch, contribuțiile aduse de evreii din România la limba, cultura și arta locală românească și evreiască, cum și la ducerea în universalitatea europeană etc., a câtorva manifestări de literatură populară și cultă, plastică, muzică, tehnică și știință, dau măsura capacităților creative ale luminismului evreiesc local în spiritul celor promovate de Mendelssohn.

Ridicarea evreilor la cotele creației, în toate aceste țărâmurii, s-a dovedit posibilă atât prin tradiția învățaturii în medii evreiești, cât și prin mișcarea culturală înnoitoare ce a presupus: învățământ general în școlile publice și comunitare (prima școală evreiască modernă s-a deschis la Iași în 1852, din inițiativa fraților M.E. și B. Finkelstein, iar la București, în 1853, grație stăruințelor lui I.L. Veinberg); dezvoltarea rețelei de așezăminte culturale; colportaj cultural etc., etc.

Dar impunerea tuturor acestora nu a fost scutită – cum arătam – de anumite rezistențe, încă din start.

4. Sincronizări/de/ cu mișcarea de idei post-mendelssohniană

J.Pineles în a sa *Istoria Evreilor – din cele mai vechi timpuri până la Declarația Balfour* (Iași, Viața Românească, 1928) disociază, în ultima parte a lucrării (Epoca VI, de la Revoluția Franceză până la Declarația Balfour) o seamă de tendințe și curente culturale. Să ne referim, astfel, mai întâi la curentele de luat în seamă pentru influența lor /ce-i drept tardivă/ asupra evreimii din estul Europei. Avem în vedere:

a) în țările germane: post – mendelssohnienii – Issak Euchel, Mendel Bresslau ș.a. care dezvolta un interesant curent neoebraic; „mesafimii“ (partizanii și colaboratorii revistei luministe Hameassef) care fac apologia asimilismului, considerat punct terminus pentru modernizarea vieții evreiești (Marcus, Herz, Solomon Maimon, Lazarus Ben-david, Henriette Herz, Rahel Lewin) sunt reprezentativi pentru această orientare – ei se consideră „moderniști“ și au impact mai sensibil în mediile intelectuale evreiești; reformiștii (destul de diferiți ca orientare – Israel Iacobsohn, Ludwig Philippsohn, Isaak Bernays, Abraham Geiger, Samson Raphael Hirsch, Zacharia Frankel, Samuel Holdheim constituie de asemeni un grup bine delimitat, deosebiți în concepții și metode, (ei admit persistența iudaismului confesional modernizat și-l exclud pe cel național).

În jurul *Societății pentru cultură și știință evreiască* – și a revistei ce edita *Zeitschrift fur Wissenschaft des Judentume*/, erau reușiți adepții curentului, denumit întocmai ca și publicația amintită: printre alții –

Eduard Gans, Leopold Zunz, Moses Moser, Marcus Jost. Ei dezvoltă puternicul curent de abordare a fenomenologiei vieții și istoriei evreiești cu mijloacele științelor sociale umaniste moderne. În spiritul lor și-au conceput activitatea și cei de la *Anuarul pentru israeliți* din România veche.

b) În Austria și Ungaria, în tot Imperiul Austro-Ungar, un Leopold Löw și un Chorin din Arad fac proiecte îndrăznețe de modernizare a unor ritualuri sinagogale.

c) În Franța, țara revoluției și a emancipării evreilor, mișcarea de integrare în viața intelectuală secularizată produsese rezultatele remarcabile prin generația creatorilor de științe, arte și literatură, deja afirmați. Asimilismul și convertirea la creștinism ating însă grav pătura avută. Masele ortodoxe se mențin în tradiția mozaică, dar cu deschideri pentru reforme.

O încercare de trezire a conștiinței iudaice moderne, printre evrei, reprezintă înființarea la 1840 a revistei *Archives israelites* care, în timp, va deveni model și pentru reviste similare încercate de iudaismul român.

d) În Rusia și în alte părți din estul Europei, masele evreiești urmează fie căile hasidismului, fie ale rabinismului (sau ambele), vântul reformelor ce dădeau dinspre occident producea, însă, efecte notabile.

Adepți ai reformei, au fost Ber Levinsohn, și inițiatori ai *haskalei* ca prozatorul Aron Güntzburg și poetul Abraham Beer Lebensohn, mai ales în partea a doua a veacului, postmergătoare mișcărilor revoluționare de la 1848.

e) În Prusia și statele germane, după mici momente de recul, încep să se extindă curentul asimilismului, al convertiților dar și a unor reacții împotriva lor. I. Philippsohn, redactorul gazetei *Allgemeine Zeitung des Judentums* care, în timp, va fi citită și pe meleagurile românești, excelează prin acțiunea de reconvertire la iudaismul modern.

Indiferentismului noii generații față de iudaism i se opuneau, astfel, forțe culturale prin care se afirma un iudaism viu: deși mulți evrei se considerau încă germani, francezi etc. de confesiune mozaică și își asimilasera deplin cultura și modul de viață occidental!

În Occident rămânea, așadar, puternic curentul de idei favorabile „topirii” evreilor în sânul națiunilor. Ferdinand Lassale, nu disocia destinul muncitorilor evrei de cel al mișcării muncitorești, în general. Tendințe dizolvante, în raport cu iudaismul – fie în spiritul integrationalismului fie chiar al naționalismului local/german etc / vădeau unele personalități evreiești din Austria, Leopold Kompert și Karl Emil Franzos

– traduși copios și în limba română și prezenți în gazetele evreiești de aici, la finele veacului – oglindesc în opera lor literară propensiunea dominantă evreo-occidentală.

Chiar și în Rusia, intelectualitatea și marea burghezie erau de asemenea înclinate spre asimilism, dar masele urmau rabinii și țadikimii. O parte, nu prea numeroasă, a intelectualității umaniste, întârea însă rândurile maskilimilor ce propagau ideile noului curent al haskalei. Maskilimii voiau o renaștere a literaturii și limbii ebraice și o emancipare culturală care să consistă în asimilarea unor cunoștințe pozitive în toate domeniile, laice sau iudaice. Iudaismul național – religios propovăduit era la rândul său curățat de prejudecăți și superstiții și axat pe marile valori umaniste.

Haskala, răspândită prin numeroase gazete și scrieri importante, propovăduia emanciparea și integrarea în realitățile economice și culturale progresiste ale țării (deprinderea limbii ruse, a istoriei țării etc.), ale contemporaneității – tout court: dar și păstrarea identității culturale-etnice evreiești – prin limbă (ebraică), cultură, religie!

Dintre haskaliștii de seamă ei epocii amintim propovăduitorii literaturii neo-ebraice (N.M.I. Lebensohn, A.Mapu, I.L.Gordon, S.I.Abramovici – Mendelev Moher Sfurim – Peretz Somolensky, M.L. Lilienblum, cunoscuți și de cititorii evrei din România ai presei ebraice).

* * *

Curente culturale ce străbăteau mediile evreimii europene în primele trei pătrări ale veacului al XIX-lea exprimă – și se dovedesc concordante – cu o anume dinamică socială (economică, juridico-politică). Membrii etniei diferențiați micriogrupal prin variate statusuri, intricate în dezvoltarea capitalismului din țările respective – se integrează crescând în societate. Existența unei societăți civile permissive și a unor forme statal-administrative favorabile integrării și emancipării evreilor se dovedea condiția sine qua non pentru proliferarea variatelor concepții moderne amintite.

Curente culturale și sociale evocate pot fi, de aceea, considerate – atât în autonomia lor relativă cât și în dependența lor de trendurile social-economice subiacente – ca având o „fizionomie” specifică. Structura socială a populației evreiești, stratificarea categoriilor ei socio-profesionale, traseele cultural-etnice specifice, sunt dătătoare de seamă asupra existenței simultane – în una și aceeași societate globală – a

diverse curente de idei și tendințe sociale, uneori divergente.

Dr. I.J.Niemirower, într-o lucrare de cuprindere socio-istorică, scrisă la începutul veacului și intitulată *Contribuțiuni la filosofia istoriei evreiești* (unele idei dezvoltate în această lucrare, vor fi reluate de autor și în studiul *Academia Jabneiană modernă*), va remarca, în acest sens: „În nici un timp procesul diferențierii neamului nostru n-a fost atât de complex ca în acest timp... pe de o parte există în iudaism o tendință spre unire, iar pe de altă parte putem vorbi de iudaism la plural, de diferite forme...” (Vezi *Scrisori complete*, vol. I, Buc., 1932, pag. 105–110). Fără să insiste asupra tuturor tendințelor și nuanțelor „iudaismului modern” autorul declară „Cunosc mai mult decât o sută de forme”, arătând că un alt autor, Rabin Brainin „a numărat numai în Rusia, 60” (Idem).

Sunt, astfel, enumerate curențele (și ideile lor călăuzitoare) propovăduite de: conservatori, progresiști, naționaliști, socialiști, individualiști, integraționiști.

Conservatorii alimentează curentul de idei ortodox-tradițional, dar în varia nuanțe condiționate de propria tradiție locală – rabinică (misna-ghidică) sau hasidică, askenază ori sefardă, mizrahistă sau neo-ortodoxă ș.a.m.d.

Progresiștii afirmă o largă paletă de opțiuni, înscrise între ceea ce s-ar putea numi un „conservatorism mai liber” (à la Zaharias Frankel) și liberalism (Geiger, Philippsohn ș.a.).

Reformiștii de tip occidental (aparent radicali, ca S. Holtheim) diferă de evreii progresiști din Răsărit, care fac o combinație între liberalismul lor religios și naționalismul lor evreiesc.

În cadrul acestor orientări, nuanțările operate de reprezentanții lor (potrivit culturii, temperamentului, etc.) atârână și de fizionomia social-culturală a enoriașilor cărora se adresează. Aceasta, în planul strict al mozaismului confesional, căci în tangență cu sfera naționalului și cultului, nuanțările posibile sporesc considerabil.

În cadrul orientărilor promovate de adepții iudaismului național – în speță de cei care văd în evrei o națiune și nu doar o confesiune – pot fi discriminate o seamă de atitudini cu privire la: partea rituală a iudaismului (mizrahiști ș.a.); partea religioasă (sioniști religioși); partea teritorială/palestiniști și teritorialiști; partea politică, diplomatică, culturală – toate în funcție de felul de a vedea realizarea idealului național.

Integraționaliștii – de la cei care cer contopirea minorității evreiești cu majoritatea țării – până la cei care împing aculturația la extrem, constituie grupul cel mai răspândit.

Presa și literatura evreo-română zămislită cu începere de după jumătatea veacului trecut, constituie un izvor de documentare certă în privința contactului cu toate aceste idei.

Câteva exemple doar:

a.) gazetele bilingve de după 1857, data apariției *Israelitului Român*, dar mai ales cele monolingve / în 1.română, idiș sau ebraică/, cu precădere revistele de la finele veacului trecut/ vădesc o inserție crescândă în „mișcarea de idei” găzduită de publicații europene ca: *Hamelitz-ul* petersburghez, varșovianul *Hazfira*, dar mai ales berlinezul *Allgemeine Zeitung des Judenthums* și vienezul *Die Neuzeit* la care unele notabilități locale erau chiar abonate. De asemeni apar relatări, unele chiar ample, despre atitudinea unor publicații ca *Monatsschrift* din Dresda (fondat încă din 1852), *Judische Press* din Berlin (fondat în 1872) și chiar *Ungarischer Israelit* (editat de I.W.Beck la Budapesta, din 1874).

Din gazetele evreiești pariziene(*Archives Israelites*, *I'Univers Israelite*), ca și din cele germane, reviste ca *Anuarul pentru Israeliți* sau *Revista Israelită* reproduceau, uneori, texte semnificative. Se preluau (în traducere) bucăți literare ș.a. Uneori gazetari evrei din străinătate colaborează, nemijlocit, iar gazetari evreo-români colaborau la presa străină.

b.) Literatura evreiască produsă în alte țări europene pătrundea și pe aceste meleaguri, fapt atestat de existența în marile biblioteci naționale (Bibl. Acad.Române, ș.a.) și comunitare a unor lucrări purtând semnătura: M.Jost, H.Graetz, B.Lazare, Th.Herzl, M.Nordau, F. Oppenheimer, L.Pinsker, N.Sokolov, Jellinek, S.Buber, Zunz, G.Karpeles, I.Loeb, S.Dubunov, L.Philippson, Kayserling – ca să nu-i mai amintim pe poeți, romancieri (literatura antighetto-ului: Kompert, Bernștein, K.E.Franzos, I.Zamgwill), parte din ei traduși și în limba română.

Existența unei ample „Bibliographia Judaica Romaniae” (manuscris, Buc., 1986, 336 p.) în care sunt consemnate câteva zeci de cărți esențiale – datorate unor autori reputați de cultură evreiască europeană – și existente încă, de la vremea apariției lor, în bibliotecile de aici* ne scutește de exemplificări suplimentare.

* Vezi de pildă, și lucrarea *Catalogul general de cărțile literare științifice și religioase din Biblioteca populară a Comunității Evreilor din București*, numită „Saniel Marcus”, Buc., 1922, 107 pag., în care figurează majoritatea autorilor amintiți în secțiunea de mai sus. Reamintim că Biblioteca Saniel Marcus avea o vechime de câteva decenii. Atestăm,

c.) Principalii creatori și propovăduitori de cultură evreiască în România (I. Barasch, E. Schwarzfeld, M.Beck, I.Niemirower ș.a.) s-au aflat în contact direct cu marile centre evreiești europene, unii provenind chiar de pe acele meleaguri (Armand și Atoine Levy, S.Rockeah, A.S. Taubes ș.a.).

d.) contacte (y compris „culturale“) cu vestul, centrul și estul Europei, întrețineau o seamă de notabilități evreo-române (A.Stern, E.Stern, I.B. Brociner ș.a.), fruntași ai obștilor locale sau/ și reprezentanți în diverse foruri evreiești internaționale.

Anumite „contacte culturale“ stabileau până și simplii oameni de afaceri, aflați în diverse centre europene pentru scopuri comerciale etc.

e.) Cei plecați la studii în străinătate, indiferent de domeniul în care s-au specializat, s-au resimțit, printre altele, și de „mișcarea de idei“ existentă acolo în relație cu evreii sau cu spiritualitatea și problema lor evreiască.

La cele cinci categorii de exemple oferite mai sus, ar trebui să mai adăugăm, poate, un al șaselea privind „mobilitatea culturală“ rezultată din însuși faptul că mulți evrei locali, emigrați în Europa, întrețineau o corespondență semnificativă privitoare la noul lor „mediu evreiesc“ de viață.

La urmă, dar de primă importanță ca pondere – în acțiunea de receptare și racordare la unele „curente culturale“ occidentale – stă munca de „culturalizare în spiritul modernizării europene“ operată de toate personalitățile și instituțiile aculturalizate și acivilizate, într-un fel sau altul, prin „modele“ europene.

Or, aceste „modele“ europene, pentru epoca modernă, constau în: mendelssohnism / curent de filosofie populară iudaică adoptat de adepții emancipării sociale și politice/ – opus hasidismului răsăritean, și gaonismului /lui Elias din Vilna/: integraționism, unificator cu națiunea majoritară. Își croiește drum curentul progresist de racordare la spiritualitatea secularizată a popoarelor europene. Se dezvoltă tendința de autopercepere culturală – socială, de esență luministă, neferită total de alunecări chiar spre asimilism. În paralel se constată impunerea unui amplu curent național-iudaic.

de asemenea, circulația cărții și presei evreiești europene în vechea Românie, semnalând un document de arhivă (Dosarul A. Axelrad) în care am găsit un *Catalog al bibliotecii personale* cu 159 mențiuni de titluri din care peste jumătate priveau literatura evreiască modernă europeană din veacul trecut.

Vehicularea unor atari idei – prin periodice de limbă română, idiș și chiar ebraică – confereau luminismului „iudaic” local și o anume tentă de adaptare a haskalei la condițiile culturale concrete ale evreimii din România.

În cultura evreilor din România, la finele secolului trecut, se realiza astfel o inedită îmbinare a ideilor secularizate ale luminismului occidental – cultivarea științelor, artelor etc. – cu idei haskaliste – iudaice propagate în estul Europei.

Doar printr-o investigare laborioasă a manifestărilor de spiritualitate evreo-română ar putea fi disociată partea luministă (de sorginte occidentală) de partea haskalistă (de sorginte răsăriteană și parvenită, aici, mai ales prin imigrația rusească și galițiană).

Totuși, s-ar putea susține că, într-un anumit moment, ideile haskalei răsăritene se dovedeau mai pertinente stadiului de dezvoltare culturală a evreilor din România veacului trecut.

Căci, ele, atașându-se de valorile iudaice „clasice”, tindeau să creeze o nouă valoare tot în interiorul evreității; atașându-se de limba ebraică și idiș tindeau să creeze o nouă literatură, atât în fond cât și în formă; atașându-se de religia evreiască acreditau un nou tip de existențialism evreiesc; atașându-se de politică au prefigurat chowewesionismul și ideea națiunii evreie/ dincolo de toate diferențierile produse în iudaism, începând cu secolul al XVIII-lea/.

În acest fel haskala a creat o mișcare național-culturală proprie, înlăuntrul iudaismului însuși, exprimată deopotrivă în limba poporului evreu dar și a țării de baștină. Umanismul evreilor din Est a fost deosebit de important pentru supraviețuirea în modernitate a culturii evreiești. În timp ce luminismul din Vest a făcut ca legiuni întregi de creatori evrei să îmbogățească doar o cultură nespecifică, dând culturii europene zeci de nume emblematice, haskala, cu cele câteva duzini de creatori ai săi în idiș, ivrit etc. au impus o nouă vibrație față de viața evreului din diasporă. În haskala s-a vărsat într-un fel și șuvoiul hasidic, deși iraționalismul acestuia era contrar spiritului pozitiv – umanist cultivat de creatorii moderni ai limbii ebraice și idiș. Haskaliști de seamă au produs o beletristică populară în care „stetlul evreiesc, inclusiv cu trăirile sale hasidice”, căpătau dimensiuni emblematice. Ei au creat eroi cu preocupări politice active, prin care mesianismul hasidic era contracarat de un optimism al acțiunii sioniste.

În doar 50 de ani haskala estică a produs o literatură profană care a schimbat mentalități și existențe: a produs răspunsuri la întrebările

credinței și a creat o filosofie populară prin care a convins de inutilitatea convertirii – ca soluție la problema evreiască. Imperceptibil, *haskala* din Est, completa astfel fericit luminismul din Vest iar existențialismul iudeu, rezultat din această contopire, a dat creatori de frunte care îmbinau creația lor literară, științifică etc. cu cea iudaică.

Dacă luminismul aculturaționist s-a manifestat mai cu seamă drept un Credo al aristocrației evreiești (oameni de afaceri, intelectuali etc.), iar hasidismul a fost religia celor săraci, *haskala* s-a transformat în naționalismul cultural al clasei de mijloc. Un soi de „renascentism evreiesc” apărut cu o întârziere de trei secole după cel neevreiesc.

Combinarea specifică a acestor trei curente esențiale pe pământ românesc a oferit acea omogenitate în diferențiere care a marcat cultura evreilor din România, începând cu mijlocul veacului trecut.

De marca specifică acestei „combinații” se resimțeau toate manifestările cultural-spirituale – de la felul de a concepe programele școlare până la hermeneutica dresată pe marginea textelor hasidice de un Solomon Sechter sau I.J. Niemirower.

Luminismul prelua, însă, în exprimările mai sofisticate ale păturii culte; se credea sincer că prin asimilarea ideilor și valorilor luminist – occidentale – a științelor, literelor și artelor seculare – se va produce schimbarea mentalităților, apropierea de gentili și chiar revoluția culturală mult așteptată.

5. Haskala și / în/ presa evreiască

Investigarea presei evreiești din România celei de a doua jumătăți a secolului trecut se dovedește utilă și prin aceea că întregeste imaginea asupra trecutului unei colectivități, israelito-române în speță, care și-a format și afirmat spiritualitatea mai ales în chip laic luminist; evidențiază o formă predilectă a însăși imaginii despre acest trecut; recomandă un târâm de viață spirituală și social-culturală prin care particularitățile personale ale unei etnii date devin pregnante, chiar concluzive; readuce în actualitatea memoriei colective gazete, reviste etc. pe nedrept uitate ori subapreciate ca orientare seculară.

Presa evreiască debutează în Moldova la 1855, printr-o gazetă idiș apărută la Iași, purtând titlul ebraic de *Korot Haitim*. Capitala principatului moldav era orașul românesc cu cel mai mare număr de evrei, nu puțini recent imigrați din zone galițiene, ucrainene, ruse, în care idișul se folosea ca limbă de intra și chiar intercomunicare.

În *Korot Haitim*, numerele posibil de consultat, se regăsesc materiale grupate în rubrici mai puțin conturate dar care evidențiază că acest organ de presă vehicula știri, sprijinea inițiativa modernizatoare – popularizând învățământul laic în limba țării, pledând în favoarea portului nemțesc, încurajând relațiile de respect reciproc cu majoritatea românească. Referirile la viața comercială și economică erau probabil suscitade de faptul că această primă publicație evreiască care a văzut lumina zilei trebuia să acopere toate zonele de interes ale unor categorii de cititori ce proveneau din straturi sociale diferite – ale meșteșugarilor și comercianților în primul rând.

Trecând acum la relevarea conținutului celei dintâi gazete evreiești de limbă română, în speță bilingvul *Israelitul român* (1857) trebuie remarcate, mai întâi, contribuțiile a diverși cercetători doritori să evoce acest eveniment editorial haskalist în limba țării.

Israelitul român a reținut atenția vreme îndelungată atât pentru valoarea intrinsecă a materialelor publicate (toate își aveau la acea vreme, locul și rostul lor înnoitor) cât și prin semnificația inedită a afirmării colectivității evreiești muntene și moldovene în societatea locală prin mijlocirea unei gazete: în limba țării; de mare deschidere pentru înfrățirea cu nația majoritară; militând pentru o aculturație largă, respect față de valorile țării și demnitate pentru propriile valori (scoase din imobilism și aduse în fluxul primenirilor înnoitoare).

Prezentarea presei evreiești sub forma unei narațiuni despre conținutul înnoitor al fiecărei publicații în parte – ar însemna, pentru etapa celei de a doua părți a secolului trecut, cam tot atâtea „istorioare” și detalieri de „sumare” pe câte gazete, reviste anuale au fost.

Pe parcursul celei de a doua jumătăți a secolului trecut, mai precis între 1855–1900 pot fi semnalate în „Mica Românie” (Țara Românească și Moldova) – ca fiind mai importante – un număr de patru periodice în ivrit, două periodice în română și ivrit, trei publicații în idiș (din care trei în română și idiș); 39 publicații în limba română (din care șase bilingve) și un periodic în spaniolă. În afară de acestea au mai apărut un număr de alte cca. 100 publicații ocazionale în limba română și idiș, din care cca 65 ale așa-zisilor emigranți „pietoni” și o publicație în limba ivrit și

spaniolă. Prezentarea, în detaliu, a fiecăreia dintre gazete ar fi imposibilă într-un spațiu restrâns. O descriere a funcțiunilor degajate din conținutul luminist al periodicelor este însă pe deplin edificatoare asupra orientării haskaliste a cvasitotalității lor.

Presă în idiș, începând încă cu *Korot Haitim* din 1855, milita, în afară de cele arătate, și pentru ridicarea evreului simplu prin cultură și „emanciparea internă”, ceea ce însemna: instruirea copiilor în școli laice și de limbă română; modernizarea civilizației, efectuarea serviciului militar etc., culturalizarea laică. Gazeta bilingvă ieșeană numită *Gazeta română-evreiască*, care apărea în idiș și română, polemiza, de pe o poziție haskalistă, cu susținătorii rabinului Malbim în cele ce privesc învățământul modern, culturalizarea, limba.

Analiza de conținut a presei idiș și ebraice relevă profilul specific al acesteia rezultat din limbă, tematică, arie de răspândire, complementaritate față de presa evreiască în limba română ca și față de presa românească și străină.

Existența unei presei în ivrit denotă interesul haskaliștilor locali pentru o limbă, deprinsă de unii doar în hedarimi și ieșivot; de altă parte, strădania unor ebraiști convinși de a face din „limba sfântă” un mijloc laic de comunicare și de cimentare etnică.

Sub raportul conținutului, cele câteva periodice în ivrit apărute în Muntenia și Moldova (cele din Ardeal, de pildă *Hašemes*, apărut la Sighet în 1884 sau în același oraș *Zion* și *Ahavath Zion*, de la finele secolului nu constituie obiectul studiului de față) relevă o specificitate condiționată de faptul că sunt intim asociate atât de iudaism și mozaism, cât și de mișcările de idei și aspirații din perioada Choveve-sionismului și haskalei.

Presă evreiască din România, deși cu unele excepții spectaculoase, nu poate fi considerată, tale quale, o contribuție culturală de nivel ultraelevat: totuși, prin multe din preocupările și realizările sale, a întrupat și ea un act de creativitate; a stimulat formarea unor curente de opinie novatoare, producând uneori mutații în mentalitățile vechi, unele de sorginte ghețoistă chiar; a conturat condiția evreului român, contribuind la omogenizarea dar și la diferențierea sa; a circumscris aspectele problemei evreiești în România și a determinat, în numeroase cazuri ca antisemitismul să-și explice pozițiile; a întreținut, cel puțin o minimă cultură civică, juridică și politică în rândul unor categorii de evrei; a oferit evreului român sentimentul că participă la o viață comunitară internă și la o viață general evreiască desfășurată de conaționali din Țara evreiesc, mai ales a celor mulți din diverse locuri ale diasporei. Gazetele de limbă

română au constituit o ucenicie în deprinderea acestei limbi care la cei ce nu era maternă ori era doar o „papa-lușen“ se dovedea adeseori săracă și defectuoasă logic și gramatical – păcate de care se fac vinovate înseși unele publicații de mai slabă profesionalitate.

Prin tematica dezbătută, presa evreiască a deschis un orizont de cultură a vieții cotidiene, indicând conaționalilor căile civilizației în toate cele: de la vestminte, amenajări domestice, sociabilitate, până la cunoștințe, informații și „usage du monde“.

Textele de presă pe care le datorăm dr. Iuliu Barasch, supranumit și „gazetarul savant“, trimit în materie de iudaism și cultură cărțurărescă la o anume concepție elevată asupra iudaismului; poate fi considerat, alături de alți intelectuali gazetari (N.C.Popper ș.a.), drept inițiatorul unui curent luminist evreo-românesc. *Israelitul român* a declanșat o adevărată mișcare de idei în acest sens, urmată de totalitatea revistelor și de gazetele cele mai importante.

„Culturalizarea“ este asumată, în adevăr, de multe periodice din epocă ca una din strategiile „politice“ de bază pentru emanciparea „interioară“ a evreilor de rând; conturarea identității moderne evreo-române, adaptate exigențelor emancipării; răspândirea culturii și limbii române (uneori, paradoxal, chiar și prin mijlocirea unor gazete idiș – care traduceau din Alecsandri, Eminescu, Coșbuc ș.a.), dezvoltând gustul pentru lectură în original. Situația de mai sus a făcut ca însuși acțiunea politică, inițiată ad-hoc de unele publicații evreiești (emancipaționiste, asimiliste, socialiste, choveve-sioniste), să aibă o evidentă conotație de culturalizare, respectiv familiarizarea cititorului cu un corp de idei, cu o doctrină sau cu o anume manieră de reflecțiune asupra evenimentelor curente sau de serie mai lungă. Chiar și marile gazete politice (*Fraternitatea*, *Apărătorul* ș.a.) practicau o formulă de presă axată pe o culturalizare socio-politică. Texte din *Fraternitatea* de felul: „Talmudul înaintea parlamentului român“ (an I, nr. 22); „Societățile noastre antisemitice“ (an V, nr. 16); „Șovinismul în industria națională“ (idem, nr. 46); „Presa română și chestia israelită“ (an VI, nr. 33); „Instrucția evreilor în școlile publice“ (an VI, nr. 4,6, 9); „Teoria naționaliștilor“ (Seria II, nr.8); „Principiile moralei evreiești“ (idem, nr. 15); „Industria și evreii“ (ibid. nr. 27) ș.a. sunt doar câteva exemple edificatoare.

Egalitatea, în deceniul ei prim de existență, dar ultim al veacului trecut, s-a dovedit și ea, poate chiar mai mult decât altele, un ziar de culturalizare integrală.

Cu intenția culturalizării celor mulți un Elias Schwarzfeld, în primii ani ai deceniului al nouălea, va trata, în articole pline de nerv, starea culturală a evreilor din Principate. Prin cicluri de schițe, povestiri, nuvele și romane istorice – traduse dar și originale – același E.S. va dezvolta gustul celor mulți pentru literatura profană.

Pe parcursul primului deceniu de apariție a *Egalității* numărul seriilor de popularizare („Momente importante din istoria evreilor“ în general și din România în special), se cifrau cu zecile.

Marea clasă a conținuturilor cultural-educative (de culturalizare) este servită, în cazul celor mai multe publicații periodice, prin adaptările de texte și scrieri ale unor iudaști, literați, artiști, filosofi, alte categorii de gânditori etc. din occident.

Nelipsită era din gazetele evreiești așa-zisa rubrică *Foița*. Seriale – pe câte 5, 10, uneori chiar 20 de numere – colportau traduceri, semnificative de tip luminist.

Al cincilea studiu

LOJISM, ACULTURAȚIE ALTE CURENTE

1. Evreii în lojile (ne)masonice

Și în România au existat evrei francmasoni. Încă în secolul trecut J.B. Brociner, publicist, a fost admis la 1867 în Loja franceză din Galați, la care era afiliat și Dimitrie A. Sturdza, fruntaș al Partidului Liberal. J.B. Brociner era titularul celui mai înalt grad în francmasoneria Marelui Orient al Franței: gradul 33 cu care la acea vreme erau investiți în toată lumea numai vreo 80 de membri, iar în Vechiul Regat numai cel amintit.

Și Abram Cohen – Bucureșteanu fusese membru în masoneria română până la 1870 când Aripa din capitală, căreia aparținea, devenită evreofobă, a fost nevoit să se retragă. Atunci a inițiat prima Lojă *Înfrățirea Zion* din țară.

Se mai pot da și alte câteva exemple de evrei masoni, deveniți apoi membrii marcanti ai lojilor evreiești locale, deosebite de cele masonice în multe privințe. Căci așa cum se va arăta, peste timp, într-un documentar, intitulat „Adevărul despre B'nei Brith“ (vezi J.I. Niemirow: er, Bul. Lojii Noua Fraternitate B'nei Brith, an I, nr. 1, 15 oct. 1930) această organizație:

- nu are legătură cu francmasoneria
- este o societate apolitică
- nu urmărește tendințe antireligioase
- cultivă patriotismul față de țară
- nu este o organizație secretă
- nu este un instrument al așa-zisului imperialism evreiesc mondial, recte al „oculte iudeo-masoniste“, inventate de „Protocoalele Sionului“.

Ordinul Independent B'nei Brith (I.O.B.B.) a fost creat la New York la 13.10.1843. Se elaborează o „Constituțiune“ – revizuită în 1875, apoi revizuită și amendată abia la Convențiunea generală a Ordinului, întrunită la New York între 1–6. 03.1885.

În România, *Societatea Înfrățirea Zion* (precursora a I.O.B.B.) ia ființă, la inițiativa și cu concursul nemijlocit dat de B.F. Peixotto (primul consul al Americii în România), încă din 1872. Dar abia în 1875, în urma

unei petiții, ad-hoc, *Înfrățirea Zion* – a cărei deviză era Fraternitate, Caritate, Instrucție – obține autorizația Consiliului de Miniștri pentru a funcționa ca societate filantropică. De atunci datează și publicația acestei societăți *Buletinul Înfrățirea Zion*.

Din sumarele acestui *Buletin*, devenit peste timp un document prețios de informare, în materie, dobândim știri despre:

- ședințele lojilor și Marei-loji
- rapoartele anuale
- lucrările Adunărilor generale
- listele de frați și demnitari
- listele de loji
- ședințele Sanhedrinului „Marei Loji Zion IX“
- publicațiile oficiale
- ș.a.m.d.

După înființarea *I.O.B.B.* acest buletin va furniza informațiile corespunzătoare, de astă dată cu privire la lojile B'nei Brith din capitală.

Începuturile *Înfrățirii Zion*, în capitala țării, sunt astfel evocate de Ad.Stern*:

„Eșuat temporar pe tărâm «emigraționist» gândul lui Peixotto, îmbogățit în experiență, îl îmboldi spre fapte de durată, printre care organizarea unui „stat major“ al evreimii române. Elitele se arătau a fi dintre cele mai necesare în condițiile: absenței unei comunități unitare; existenței a nenumărate divergențe «interne», bazate pe interese diferite ori pe simplul joc al vanităților; inexistența unei conștiințe a primejdiei comune și a necesității unei solidarități întru denunțarea ei.

Elitele erau cele dintâi care să trebuiască unite într-un atare „staf“ de „frați buni“ cu conștiința datoriei și generozitatea împlinirii ei.“

Adolf Stern, cel mai apropiat colaborator al lui Peixotto, consemnează (pag. 144–145). „Ne hotărâm dar a întemeia un ordin care să fie alcătuit de oameni aleși cari, prin sfat și pilde, să semene cultura și să ducă raze de lumină în masa populației evreiești“.

O asemenea inițiativă se infiripase deja din inițiativa lui Abram Cohen-Bucureșteanu, care retras prin anii '70 din masoneria română, devenită evreofobă, înființă împreună cu N.C.Popper, A.Blumenfeld ș.a. o lojă pur evreiască denumită Înfrățirea Zion, a cărei activitate nu prea izbutea să se infiripe.

* Vezi: *Amintirile unui evreu român*, vol. I., Buc., 1915.

Intervenția lui Peixotto fu hotărâtoare în dinamizarea grupului. Se votă Constituțiunea și ritualul, inspirate din cele ale Ordinului B'nei Brith american al cărui Grand Saar fusese însuși Peixotto, se alege Sanhedrinul – alcătuit din B.F. Peixotto, Bucureșteanu, Leopold și Adolf Stern, dr. Blumenfeld, S.Schönfeld, Mayer Marcus, N.C.Popper și I.Auberebach – se redactă Programul avântat al reînnoitei înjghebări rămasă, însă, la inițiala ei denumire de *Înfrățirea Zion*.

În fruntea Constituției se află înscris Programul, iar în fruntea acestuia principiile:

- frățietății tuturor oamenilor;
- întronarea relațiilor dintre oameni pe temeiul iubirii, iar a acestuia pe binefacere și învățătură.

Elitele menite să atingă plafonul unor atari principii sunt alcătuite din frați, uniți printr-un scop comun și înalt. De acțiunea generoasă a acestor frați atârnă educarea întregii evreimi în spiritul frățietății.

Programul s-ar fi putut dovedi în întregime utopic, poate chiar demagogic, dacă în fruntea *Înfrățirii Zion* n-ar fi stat personalități ca B.F.Peixotto, până la 1875, Adolf Weinberg (1875–1886) iar de la 1886 până cu mult după transformarea acestei „Loji” în I.O.B.B., dr. Adolf Stern. Iar în jurul acestora ca membri ai Sanhedrinului ori simpli membri ai „școlilor”, „secțiunilor”, apoi districtului și lojelor, evrei probi și animați de onorabilitate – fie ea și burgheză: activitatea tuturoară, și de lungă durată, o probează. Ceea ce nu înseamnă că au fost scutiți de suspiciuni: că ar intenționa să năruiască dogmele religioase: că ar sfida politica, „înțeleaptă” față de autorități și ar introduce, „revendicări dure” în materie de emancipare politică; că în mod personal B.F. Peixotto ar fi folosit *Înfrățirea* mai curând în scopuri internaționale decât naționale, în interesele elitelor decât al maselor.

Deși faptele *Înfrățirii* spulberau atari suspiciuni, s-a dovedit, totuși, necesară o întinsă campanie de lămurire / prin scris și viu grai / asupra ideilor ce animă respectivul *curent de gândire*, simțire și acțiune ce s-a ivit în sânul evreimii române, prea puțin familiarizată cu o mișcare pe nedrept asimilată, tale quale, cu ceea ce începuse a se numi oculta masonică.

Or, dacă în alte țări unii masoni evrei erau și membri ai B'nei Brith, în România membrii *Înfrățirii* și apoi ai B'nei Brith nu aparțineau decât în rare cazuri la finele veacului trecut, unor Loji masonice.

Înfrățirea și I.O.B.B. au constituit forme de organizare pur evreiești, compatibile cu iudaismul și animate de dorința ameliorării stării de viață și civitate a coreligionarilor.

Urmărind practicarea binelui și împrăștierea învățământului, se punea în lucrare esența chiar a religiei mozaice așa cum era ea văzută de profeți, de marii istoriosifi iudaici. Firește, nu era aci vorba de o preluare a dogmaticii religioase mozaice ci de încurajarea unor tendințe hermeneutice moderne axate pe relevarea caracterului intelectualist al religiei evreiești, al „credinței care cugetă“, care raționează. Firește că o asemenea viziune luministă asupra mozaismului și iudaismului nu se putea dovedi atrăgătoare nici pentru hasidimi și nici pentru adepții unui ortodoxism, strict halahic, ostil laicizării și culturalizării într-ale valorilor seculare.

Însă pentru inteligenția evreiască din capitală / unde la 17.02.1873 se înființa Loja *Fraternitatea*, sub președenția lui Leopold Stern/ apoi din numeroase alte orașe/ Focșani, Craiova, Ploiești, Bârlad, Bacău, Roman, Brăila, Galați/ cu loji înființate în același an, sau în anul următor/ la Fălticeni, Botoșani, Iași, Piatra, Buzău/ tipul de iudaism promovat de *Înfrățirea Zion* se dovedea congruent cu o culturalizare iudaică modernă, începută încă de dr.Iuliu Barasch și continuată ulterior de atâția maskilimi și luministi locali.

Pentru toți acești evrei luminați devenise limpede, de asemeni, că vechea atitudine de gudurare și temenire în fața oficialităților, jumătățile de voce cu care erau denunțate vexațiunile și revendicate drepturile civico-politice, nu numai că nu slăbeau reacția antisemită dar o întrețineau chiar. Atât B.F.Peixotto, deprins cu standardele democrației americane, cât și o seamă de intelectuali evrei – ca frații Leopold și Adolf Stern ș.a., trecuți prin școli și medii occidentale – doreau ca *Înfrățirea* să insuflă un nou avânt întru afirmarea cu demnitate a poziției evreului într-o societate care-i refuză drepturile civico-politice.

La întâia Adunare Generală a *Înfrățirii Zion* ținută în zilele de 26–27 dec.1873 la București, cât și la cea secundă din dec. 1874, se imprimă o linie a curajului moral și demnității, a conștientizării necesității conjugării actului educativ și politic.

În plan educativ lojiștii se pronunțau pentru o amplă aculturație, pentru deprinderea culturii și limbii române, pentru folosirea oportunităților create copiilor evrei de a frecventa învățământul de stat, pentru folosirea lăcașelor de cult dar mai ales a așezămintelor de cultură, create ad-hoc, și în serviciul difuzării culturii moderne, a formelor moderne de socialitate.

Aminteam mai înainte, de o ultimă obiecțiune adusă de unii evrei *Înfrățirii* și anume aceea că B.F. Peixotto, autor al unui Proiect de

emigrare de 30.000 evrei români în S.U.A. ar fi urmărit mai curând expatrierea evreilor decât integrarea lor în patria românească, unde se aflau. Lăsând de o parte faptul că Proiectul de emigrare în America propus evreilor de consulul american, era foarte departe de ceea ce s-ar putea numi un Plan de expatriere, socotim că cea mai bună dezmințire a unei atari calomnieri poate fi dată prin înfățișarea Petițiunii către Parlament, alcătuită de Perixotto și din care rezultă că în viziunea strategică a acestuia soluția esențială pentru chestiunea evreilor din România este deplina lor emancipare civico-politică și devotamentul deplin față de țară. Iar lojiștii evrei din România s-au achitat deplin de acest comandament.

La 1877, Sanhedrinul *Înfrățirii Zion* hotărăște înființarea Ambulanței Zion / cinci trăsură, splendid echipate și însoțite de personal medical și sanitar/, care va fi atașată diviziei III, apoi IV și va acorda prima asistență celor angajați în cucerirea faimoasei redute Grivița ș.a.

Toți medicii Ambulanței au fost decorați după război, iar toți combatanții, cum arătam, au fost împământenți.

Înfrățirea Zion, în *Adunarea Generală din 25 dec. 1879* a onorat meritele Ambulanței și a evidențiat importanța generală a participării evreilor la Războiul de Independență. Căci evreii au dovedit nemijlocit capacitatea de dăruire și sacrificiu pentru țara în care s-au născut și pe care o consideră că este și a lor: de aceea și-au sacrificat pentru ea bani, energii, viața. Nici o altă demonstrație nu putea să fie mai convingătoare în acest sens.

*

Organizată în „Școli” (viitoare Loji) *Înfrățirea Zion* dispune la București de „Școlile” – *Fraternitatea și Lumina* – aflate până în 1876 sub înalta conducere a consulului american F.B.Peixotto. Cu sprijinul *Fraternității* au fost redeschise în 1876 Școala primară de băieți I și C.Löbel iar din 1890 ridicată Școala primară de fete numită chiar „Fraternitatea Zion”.

Membrii *Înfrățirii Zion*, alături de cei ai Templului Coral, vor face parte din Comitetele școlare, de asistență, cultură etc. îndeplinind în fapt funcțiuni comunitare.

[Comunitățile din Capitală și din țară, fuseseră dizolvate în bună parte, pe baza faimosului Jurnal al Consiliului de Miniștri din 1862 prin care statul își retrace protecțiunea legală asupra epitropiilor, fapt care a dus, după un deceniu și la dezorganizarea gabei.]

Și în provincie înjghebările *Înfrățirea Zion* vor activa în aceleași direcții aducându-și o contribuție deosebită atât la operele obișnuite de asistență, cultură etc., cât și la mobilizarea evreimii pentru marile acțiuni patriotice ale țării.

Înfrățirea Zion s-a arătat sensibilă față de antisemitism. Se știe astfel că, în timp ce pentru România anul 1875 a însemnat împlinirea unor năzuințe – Convenția comercială cu Austro-Ungaria, apoi cu Rusia – pentru evreii din România, prin însuși acest fapt, se încurajau oarecum unele recrudescențe xeno și evreo-fobe/ atât față de sudiți cât și față de pământeni/.

Prin discursuri parlamentare, articole de presă, broșuri etc. campania antievreiască este reluată de acei care-și trâmbează sloganurile despre „invazia jidovească” și despre „necesitatea măsurilor practice de curmare a acesteia prin expulzări de la sate, emigrării forțate ș.a.”.

Față de noul val antisemit, tactica „împăciunitoristă” nu se dovedește eficace. De aceea se recurge la petiții, intervenții, sesizări în exterior și în țară. Conducerea tuturor acestor acțiuni revine, desigur, *Înfrățirii Zion* care tocmai între 6–10.01. ale noului an 1877 își ținea Adunarea Generală. Și, în această Adunare, după o matură chibzuire la condițiile externe și interne, y compris războiul ce se profila în Balcani, conchidea favorabil ca în paralel cu afirmarea întregului patriotism de care „românii de rit mozaic” sunt în stare, în vremuri de restriște pentru țară, să fie combătute invectivele celor răuvoitori la adresa evreilor.

În vara lui 1877 au loc mișcările de trupe spre frontul balcanic iar la 20 august frontul armatei române trece Dunărea: alături de ostașii români pășesc și sute de ostași evrei în frunte cu eroul Maurociu Brociner, cel care va fi încununat de glorie, decorat, împământenit în 1879 în capul listei celor 888 evrei naturalizați în bloc pentru că fuseseră în război.

Curentul de idei, dominant și dominat de evenimentele ce au precedat, însoțit și urmat angajarea României în războiul balcanic, a fost cel al *patriotismului fierbinte față de țară*, propagat de lojiști.

Pe front sau în spatele său evreii își dovedeau patriotismul prin fapte. Pe tot cuprinsul țării se alcătuiesc Comitete de ajutor, Comitete ale femeilor israelite din Buc., ș.a. *Înfrățirea Zion* alcătuiește un Comitet Central, format din lojiști și nelojiști, care acționează în spiritul unui apel „Către Israeliții din România” axat pe următoarele idei:

- importanța dăruirii totale/ cunoștințe, avere, jertfă/ pentru interesul patriei;
- înrolarea ca voluntari;

– manifestarea unei emulații deosebite în a servi cât mai bine țara.
Și, toate acestea în ciuda faptului că încă din jurul anilor '75 în întreaga Românie se producea un reviriment antisemit notabil.

Înființarea I.O.B.B.

Un „Raport oficial pentru instituirea I.O.B.B. în România“, întocmit de Iulius Fenchel (primul ex-președinte al Marii Loji, Germania – și delegat al Marii Loji Centrale (M.L.C.) pentru România), pentru „Prea stimabilul, venerabilul president Iulius Bien, New York“, relevă următoarele momente ale constituirii Marelui Loji B'nei Brith (I.O.B.B.) pentru Regatul român:

– 2.03.1889. Ședința cu delegații din țară. Expunerea „ideilor I.O.B.B.“ – frăție, caritate, cunoaștere.

– Instalarea primei Loji, numită Fraternitatea I, nr. 380, cu 52 membrii.

– 4.03.1889, însoțit de delegați locali, I.Fenchel, instalează Loji în Brăila, Galați, Ploiești.

– Reântors la București, I.F. a instalat „Marea Lojă districtuală Zion (M.L.D.Z.) nr. 9 pentru România“ în frunte cu: Ad.Stern, M.Beck, A. Blumenfeld, I.Stern, D.Gabriel.

– Sunt numiți delegați în Comitetul Executiv: Ad.Stern și F.B.Peixotto.

Figurile de seamă ale I.O.B.B. au devenit, alături de B.F.Peixotto, K.Lippe, A.Cohen – Bucureșteanu și F.A.Focșeneanu, I.Lobel, Ad. Weinberg, D.Gabriel, M.Beck, S.Hechter ș.a.

Principiile spre care tinde, asimptotic, un Ben Brith afiliat I.O.B.B. sunt:

1. recunoașterea unității geniului omenesc sub o diversitate naturală și legitimă de forme. De unde respectul pentru alteritate și respingerea oricărei forme de xenofobie, ură de rasă, șovinism etc.;

2. dragostea de aproape sub forma ei realizabilă, preconizată de Hillel „ce ție nu-ți place altuia nu-i face“;

3. respectul față de viața, sănătatea, puterile și averea aproapelui: considerarea dimensiunii „a avea“ ca fiind complementară celeia de „a fi“ cu recunoașterea primordialității acesteia din urmă;

4. sacralitatea onoarei aproapelui-înjosirea și batjocorirea semenului lucrează la distrugerea ordinii în lume;

5. respectul față de credințele sau libera cugetare a altora: orice duce spre întărirea moralității și crearea de caractere sincere și curate lucrează spre binele propriu și colectiv;

6. milostivenia, caritatea ș.a. sunt sentimente care-l scot pe individ din închisoarea în propriile interese egoist-individuale – de aceea trebuie practicate cu discreția și demnitatea necesare;

7. cultul muncii stă la baza oricărei prosperități umane – belșugul fără muncă și trândăvirea pe seama altora dezonoarează și dezumanizează;

8. căutarea și mărturisirea adevărului, greutatea dată cuvântului rostit înnobilează individul și ameliorează comunitatea umană;

9. ideea dumnezeirii se complinește cu modestia în fața omenirii – exagerarea, trufia, bârfirea și desconsiderarea altuia este jignirea întru divinitate;

10. îngăduința și toleranța trebuie cultivate întru stârpirea urii nu pentru proliferarea ei, întru transformarea dușmanilor în adversari loiali și nu a adversarilor în dușmani;

11. pudoarea, moravurile bune și sfințenia familiei asigură un cadru moral de evoluție pentru generațiile ce se succed;

12. statul și legile sale configurează principiul autorității în societate: libertatea indivizilor este corolarul statului de drept de aceea cea dintâi îl presupune pe cel din urmă. Autoritatea puterii nu trebuie să degenereze în puterea absolută și în sine a autorității. Altminteri virtualitatea corupătoare a puterii s-ar transforma în realitatea unei puteri absolute care corupe absolut;

13. înnobilarea oamenilor și a instituțiilor lor sociale, politice, comunitare este țelul unei societăți civile ce și-a depășit egoismul funciar;

14. credința în perfectibilitatea omului și a omenirii derivată atât din sfințirea numelui lui Dumnezeu ca și a numelui generic de Om, căci Omul trebuie să devină după chipul și asemănarea Domnului.

B'nei Brith se afirmă ca o arenă de conjugare continuă a strădaniilor sociale și morale ale evreimii prin: dezvoltarea perimetrului social-etnic; cultivarea umanismului – luminist; eliminarea exclusivismelor de orice formă; practicarea toleranței prin acceptarea pluralismului – fie el în plan social, cultural, politic sau chiar și religios.

Dar B'nei Brith se recomanda drept o tribună de afirmare a unor scopuri și ținte care fără a vătăma altora să contribuie la menținerea evreimii și iudaismului ca entități creatoare, cu rol de seamă în cultură și civilizație. Căci iudaismul se inspiră din adevărata umanitate, învăță-

mintele lui au fost cele care au pus temelia dezvoltării morale a omenirii, și s-au dovedit inspirațiuni ale celor mai mari învățători ai omenirii.

Ca atare iudaismul modern – la care aderă lojiștii – poate contribui la revigorarea caracterologică a etniei, propovăduind: disciplină, cultură și ordine; demnitatea aspectului exterior; respect de autoritate; recunoașterea meritelor celorlalți; subordonarea interesului propriu față de cel comunitar; decență în exterior; modestia relațiunii; onorabilitate în profesiune și viața privată; binefaceri; respect înaintea legii, sentimente patriotice. Judecarea fiecărui ben-brith se face „după – onorabilitate, binefacere, dispozițiunile ideale, silința pe tărâmul moralei, științei, artei, simțul pentru interese înalte“.

Lojiștii se pronunță: împotriva exclusivismului – „pentru strânsa legătură cu conlocuitorii, fii ai statului în care conviețuim“.

Prin asemenea propensiuni evreimea care nu se reneagă și practică un „iudaism franc“, are cele mai mari șanse de a zămisli caractere și personalități „prin care etnia și omenia să poată prospera“.

În spiritul unor atari principii Societatea *Înfrățirea Zion* (1872–1889), apoi Ordinul Independent B'nei Brith I.O.B.B. (1889–1940) (1945–1948) s-au perceput, pe întreaga întindere a existenței lor în România ca: un loc și forum de reunire a elitei evreo-române (oameni de afaceri, intelectuali, deservenți de cult, liderii comunitari ș.a.); un centru de asimilare și iradiere a ideilor luminist-umanitare, performate în cadrul districtelor și lojilor evreiești din toată lumea; un cadru de promovare a umanismului iudaic; un sprijin moral pentru orice formă de autodesăvârșire umană și caracterologică a membrilor B'nei Brith (în vederea creerii unei elite a etniei evreiești); un pattern apt să ridice coreligionarii la înaltele cote ale exemplarității umane; un sprijin moral, intelectual și material pentru cei în nevoie; un epicentru de largă diseminare în masele evreiești a luminilor, instrucțiunii, educației, culturii în general; o formă de cultivare a filantropiei, a griii perpetue față de cei sărmani, bolnavi, victime ale persecuțiunii, văduve, orfani ș.a.: un „dispecerat“ pentru consultanță și coordonare a activităților comunitare, școlare, politice.

Cu sprijinul lojii bucureștene „Fraternitatea“ fu redeschisă în 1876 – cum arătam – Școala primară de băieți I și C.Löbel, iar în 1890 ridicată Școala primară de fete numită chiar „Fraternitatea Zion“.

Membrii *Infr. Zion*, alături de cei ai Templului Coral, vor face parte din Comitete școlare, de asistență, cultură etc. îndeplinind în fapt func-

țiuni comunitare deficitare după regretabila dizolvare a comunității din capitala țării. În fapt se tindea să se remedieze astfel această carență.

Și în provincie înjgheburile *Infr. Zion* vor activa în aceleași direcții aducându-și o contribuție deosebită atât în operele obișnuite de asistență cât și în cele școlare și comunitare.

În acest din urmă sens curentul „lojist“, în afară de sprijinul nemijlocit acordat înjghebării și funcționării unor instituțiuni comunitare (școli, bastioane de asistență etc.) a încurajat inițiativele de refacere a comunităților, de înființare a unei uniuni de comunități. Un proiect interesant în acest sens este relatat de unicul număr din *Buletinul Comunităților Israelite*, Iași, 1903, care reprezintă și el o expresie a curentului de unificare comunitară, de „centralizare“, pentru care militau notabilități ale „lojilor“ de o parte, categorii diverse de evrei, de altă parte.

Deși creație supranațională (ca întindere) Ordinul B'nei Brith stimulează solidaritatea cu majoritatea conlocuitoare ca și cu evreimea de pretutindeni, dincolo de pluralismul ei.

Cultivă ideologia carității și are drept menire specială de a o duce mai departe. Întreprinde ca și alte organizații evreiești internaționale acțiuni de stimulare, unde e cazul, a emigrărilor (ca I.C.A.). Tinde să aducă libertate politică și ajutor material și moral evreilor în nevoie. *Ordinul* (I.O.B.B.) se axează pe „educație întru viitor“ și „instrucție programatică“, pentru prezent. Totul sub inspirația unei atitudini morale impecabile.

Într-un text intitulat Constituțiunea I.O.B.B. din 1889, izvoarele unei atari atitudini morale sunt sintetizate sub forma următoarei propoziții introductive:

CONSTITUȚIUNEA ORDINULUI INDEPENDENT B'NAI B'RITH

INTRODUCERE

Ordinul independent de B'nai B'rith și-a impus misiunea de a reuni pe israeliți pentru a favoriza interesele cele mai înalte ale lor și ale întregei omeniri, a dezvolta, a ridica și apăra caracterul intelectual și moral al rasei noastre, de a inspira principiile cele mai pure de filantropie, onoarei și patriotismului, de a încuragia științele și artele, de a vizita și ajuta pe bolnavi, de a mângâia pe seraci și nevoiași de a veni în ajutorul victimelor persecuțiunilor, de a îngriji, ocroti și asista pe veduva și pe orfan, toate

conform principiilor celor mai înalte de umanitate.

În câteva aplicații ale acestei *Introduceri* făcute pentru vremea la care a scris cele ce urmează, dr. I.Niemirrower, viitorul șef-rabin și conducător B'nei B'rith în anii dintre războaie evidențiază:

a. Din datoriile ordinului B'nei Brith*

– În timpul războiului mondial –

„În acest timp extraordinar, orice om și fiecare societate are și obligațiuni extraordinare. Îndeosebi Ordinul B'nei Brith, are o misiune înaltă. Mă voi mărgini aci de a releva patru puncte. Ordinul B.B. practică filantropia pe o scară întinsă. Nu se mulțumește cu caritatea individuală, ci are în vedere o activitate socială; nu se îndestulează cu acte filantropice trecătoare, ci predică o filantropie constantă. Nu-i sunt suficiente acțiunile umanitare izolate, ci cere un sistem al filantropiei, o organizare a carității. Nici un timp n-a avut poate atâta nevoie de o astfel de filantropie, ca prezentul, cu nenorocirile sale, consecințe ale războiului mondial. Fiecare district al Ordinului B'nei Brith, aproape fiecare Lojă are anumite datorii filantropice și desfășoară, în cadrul posibilității, o activitate rodnică, fie în serviciul luptătorilor, fie în acel al refugiaților, fie spre ameliorarea situației economice, fie spre ridicarea nivelului moral al nenorocitelor jertfe, directe sau indirecte, ale războiului mondial.

După cum această datorie filantropică a Ordinului B'nei Brith este îndeplinită în comun cu alte organizațiuni și societăți, tot astfel datoria patriotică nu formează un domeniu special al Ordinului B.B., dar preocupă mult pe membrii săi de pretutindeni. Noi evreii am știut întotdeauna că suntem buni patrioți în orice țară; dar și popoarele cari n-au avut prea mare încredere în noi s-au putut convinge că evreul își face datoria, nu numai în țările dreptății și ale egalității, ci și în țările antisemitismului teoretic, și chiar și în acele ale antisemitismului practic. Patriotismul e atât de inherent firii evreești, că evreii din Germania au criticat pe conducătorii lor, cari au lansat un manifest, îndemnând pe evrei la patriotism. Se înțelege de la sine că evreii nu pot avea o altă politică decât aceea a patriei lor. Membrii organizației B'nei Brith mai cu seamă, cari cultivă în Loji atât sentimente vechi ale judaismului, cât și gândirile noi ale timpului modern, n-au nevoie de nici o propagandă în spiritul patrio-

* Vezi: I.Niemirrower, *Scriseri complete*, vol.II, Disertații și foiletoane, București, Editura Lojei „Noua Fraternitate”, 1919, pag. 280–282.

tismului. Având, însă, în considerație faptul că soarta noastră istorică cere ca să luptăm frate cu frate, că, pe de altă parte, mai sunt state de pogromuri, state cu drepturi înjumătățite, state cu antisemitism social, putem pricepe că manifestările noastre patriotice nu sunt superflue, că întărirea noastră patriotică este o misiune demnă a Ordinului B'nei Brith.

Datoria patriotică silește pe evrei în timpul de față, când omenirea a fost sfărâmată și popoarele îndepărtate unul de altul, de a se despărți după statele căror aparțin, de a înlătura interesele fraților lor din combinațiile lor politice. O altă datorie, nu mai puțin sublimă, datoria față de trecut și mai mult încă față de viitorul nostru, ne obligă de a nu rupe cu totul firul unității lui Israel, de a nu pierde sentimentele comune nouă, de a păzi moștenirea strămoșească, care aparține generațiilor viitoare. Această obligațiune a evreilor de a folosi statului în care trăiesc, de a învinge orice considerație care ar putea atinge cumva sentimentele lor patriotice, iar pe de altă parte a nu slăbi sentimentul evreiesc, a nu nimici unitatea morală a lui Israel, această sarcină, de a uni în sufletul nostru gândurile dedicate patriei cu acele închinare neamului nostru, cere o cultură sufletească pe care o primim în școala ideală a Ordinului B'nei Brith. Acest ordin care își întinde ramurile în lumea veche și în cea nouă, în răsărit și apus, în țările ambelor grupe beligerante și în statele neutre, exprimă sentimentele patriotice ale evreilor și desfășoară drapelul ideilor și idealurilor lui Israel.

Dacă războiul mondial va produce schimbări adânci în Asia și în răsăritul Europei, va forma și „evrei noi“, Ordinul B'nei Brith va avea o menire culturală.

Putem îndrăzni a face un pas mai departe și a zice că organizațiunea noastră idealistă aparține puținelor organizațiuni, cari pot și trebuie să îndeplinească acum înalta misiune de a păstra ideea omenirii și idealul umanității. În timpul războiului mondial, când focul urii a ars turnul civilizației, când atâta viață culturală a fost înecată în sângele războiului, trebuie să rămâie câțiva profeți ai binelui, câteva societăți care propagă ideea păcii universale, gândul înfrățirii popoarelor, câțiva visători cari visează o epocă de aur a armoniei, câteva organizațiuni de salvare care scapă de peire valori etice, câțiva mari constructori cari clădesc o ură pentru potopul de foc care distruge omenirea, câteva cercuri cari se jertfesc prezentului războinic, dar nu jertfesc viitorul speranței omenești. Dacă evreii iau parte într-o măsură oarecare și la ura popoarelor – amintesc pe Bergson, Barzilai și Lissauer – cari sunt de origină evreiască, putem constata cu satisfacție că evreii Solomon Reinach în Franța, Fulda,

Blumenthal în Germania, Hoffmansthal în Austria, n-au pierdut credința într-o reînviere a ideii umanității.

În prezent evreul nu spune, ca poetul clasic: „Pot iubi împreună cu voi, dar nu pot urî”, în prezent evreul dușmănește pe dușmanii patriei sale, dar el e chemat de a păzi principiul iubirii omenеști, proclamat de Moisi și de profeți, de Hillel și ceilalți dascăli ai lui Israel. Ordinul B'nei Brith este acest templu, în care umanitarismul practicat ne ridică la o idee mesianică a omenirii. Dacă Statele Unite ale Americii vor avea un rol în terminarea războiului, dacă vor exercita o influență asupra dezvoltării omenirii după războiul mondial, Ordinul B'nei Brith, care e un factor însemnat în America, va avea o misiune în folosul lui Israel și al omenirii“.

1915.

b. Ordinul B'nei Brith și celelalte organizațiuni universale evreiești*

„Pentru a arăta ceea ce este Ordinul, vom căuta să stabilim ceea ce-l deosebește de celelalte organizațiuni universale evreiești. În epoca noastră istorică există numeroase societăți și asociațiuni în Israel. Niciodată poporul nostru n-a fost atât de divizat sufletește și culturalmente, ca în timpul de față. Procesul diferențierii a provocat aproape o atomizare. În special, în ultimele veacuri ale evului mediu evreiesc, toți evreii, bine înțeleși exceptând câteva individualități izolate, păreau a fi formați după Șulchan-Aruch, vorbeau trei idiomuri – evreo-german, evreo-spaniol, evreo-arab – aveau însă, mai mult sau mai puțin, o cultură comună doară cu nuanțe infime. Datorită dezvoltării omenirii în general și a evreilor în special, cunoaștem în era modernă evrei ortodocși, conservatori, progresiști, liberali și reformiști radicali în privința religioasă; evrei liberali, socialiști și conservatori în direcția politică; iar în ce privește problema evreimei și a judaismului deosebim asimilanți de diferite grade și naționaliști de diverse feluri, ne exprimăm în numeroase limbi și activăm în culturile cele mai diferențiate. Sufletul popular nemuritor al lui Israel este condus totuși de voință spre menținerea unității neamului nostru și creează numeroase și diverse momente de unire, înființează diferite societăți cari aruncă un pod peste prăpastiile ce despart unele de altele. Există societăți cu caracter local, asociațiuni al căror teren de activitate se întinde asupra unei țări, asupra unui imperiu. Asociațiuni cari cuprind universul sunt doară puține.

*. I. Niemirower, *op.cit.*, pag. 283–285.

Iulius Plotke-Frankfurt a. M. a vorbit despre societățile Alianței, ale „Icei“ și despre Ordinul B'nei Brith ca cea mai importantă creațiune a veacului XIX pe domeniul organizațiilor evreiești.

Noi mai adăugăm societățile Zionului. Filantropie în stil mai mare sau mai mic exercită toate organizațiile evreiești, toate aceste uniuni stimulează, într-un grad mai mare sau mai mic, solidaritatea în serviciul omeniei și omeniei. Acestea se deosebesc, însă, unele de celelalte prin telurile pe cari și le propun, prin programele și cercurile principale de activitate.

Ordinul B'nei Brith ocupă o pozițiune deosebită și are caracterul și valoarea sa specifică. În prima linie trebuiesc stabilite câteva puncte. Între organizațiile mondiale enumerate, Ordinul B'nei Brith este cel mai vechi. Acest fapt istoric nu este cunoscut în toate cercurile. Mi-a rămas în amintire că a făcut o impresie profundă, când decedatul membru al ordinului, Bergl, a accentuat, în 1901, la o conferință în Paris, privilegiul vechimei independentului Ordin B'nei Brith.

Cea mai bogată este „Ica“, care dispune de mari sume, pe care i le-a donat baronul Hirsch. Dacă nu te mărginești de a întreba de cantitatea național-economică a sumei, ci de a cerceta sociologicește modul posesiei, atunci va trebui să califici organizațiunea zionistă, care a plasat un fond național, a luat de la mulți sume mici și a adăugat astfel tezaurului material un element sentimental, ca cea mai bogată. Cu privire la rezultat, aceste societăți sunt egale, întrucât reunesc sefardimi și așkenasimi, evrei din răsărit și apus, ai lumii vechi și nouă. E suficient să menționăm câțiva reprezentanți principali ai acestor organizațiuni: Moses Montefiore era un englez spaniol; Isaac Crémieux un francez spaniol; Smolensky, Hirsch și Rothschild, evrei occidentali; Herzl, Nordau, evrei ungaro-germani de origină spaniolă, iar întemeietorii Ordinului B'nei Brith în America erau imigranți veniți din Germania și reuniau în caracterul lor judaism, germanism și americanism.

Caracterul specific al fiecăreia dintre aceste organizațiuni constă, cum am mai spus, în terenul mai restrâns al activității capitale. „Ica“ este executarea testamentară a baronului Hirsch. Acest testament poate să apară ca învechit, el rămâne totuși vechiul, veneratul testament al societății, care poate fi interpretat, însă nu răsturnat. „Ica“ se ocupă cu coloniile din Argentina, în special cu problema colonizării, cu chestiunea imigrării și emigrării evreiești și înzestrează pe evrei, în unele țări, cu cunoștințele necesare emigrării.

Alianța cată să aducă libertate și ajutor evreilor din toată lumea, libertate politică, ajutor material și spiritual. Alianța franceză, care vrea să fie universală, capătă o culoare relativ franceză, precum societățile afiliate capătă un cadru englez, austriac și german. Că Alianța-fiică armonizează adesea atât de bine cu Alianța-mamă, precum religiunile-fiice armonizează cu religia-mamă, ne interesează aci tot atât de puțin ca chestiunea Orientului, a societăților Alianței, disputa dacă de la Paris sau Berlin va veni ajutorul în orient. În general, Alianța israelită universală a activat mai mult în orient și în statele balcanice, Hilfsverein-ul mai mult în Rusia, iar Alianța israelită din Viena mai mult în Galiția. Pe când aceste societăți sesc, îndeosebi, prezentului și viitorului apropiat, zionismul este în slujba trecutului și al viitorului. Zionismul vrea să păzească trecutul de pieire și să creeze un viitor pentru întregul Israel, după expresia lui Herzl „Altneuland“, să ridice pe pământul vechi al Palestinei, o nouă țară a evreilor, și cum obicinuiesc eu să spun, să creeze un „Neualtland“, să perpetueze pe terenul nou al civilizațiunii moderne, vechea cultură a judaismului, în special prin universalizarea și modernizarea limbei ebraice...”

c. Ființa ordinului B'nei Brith*

„Ordinul B.B. are mai mult un caracter practic, după cum în judaism, momentul practic e cel mai important. Cu toate acestea studiul, adică cercetarea teoriei, are un loc de frunte în sistemul cultural al judaismului. Și studiul a fost dedicat mai mult chestiunilor practice și amănunțimilor religiei noastre, dar s-au găsit cugetători cari și-au îndreptat privirea spre totalitatea judaică și au căutat să constate firea judaismului.

Tot astfel trebuie să ne ocupăm și noi de totalitatea Ordinului B'nei Brith. Aceasta nu e însă ușor, deoarece misiunea Ordinului diferă după districte, după situația culturală, politică și socială a fraților din diferitele țări. Dacă s-a zis că orice țară are evreii pe cari îi merită, putem spune că orice țară are lojile B.B. pe cari le merită. Dacă Tiemendorfer a putut zice cu mândrie că în împărăția Lojilor soarele nu apune niciodată, putem adăuga că e o deosebire între lojile țărilor în cari soarele libertății și dreptății a răsărit și între lojile țărilor în cari evreii sufăr moralmente sau materialmente.

La fondarea Ordinului B'nei Brith de către evreii germani din America, s-au unit optimismul evreiesc, idealismul evreo-german și

* J.Niemirower, *op.cit.*, pag. 277-178.

realismul american; dar de atunci putem constata un proces de diferențiere în Ordinul B'nei Brith.

O ochire scrutătoare în adâncul sufletului Ordinului ne-ar arăta că există o deosebire oarecare între Lojile din Lumea veche și cele din Lumea nouă, între cele de la răsărit și cele de la apus. Cu siguranță putem susține că Lojile fondate de Sigmund Bergl în Turcia, vor avea pecetea orientală.

Totuși trebuie să căutăm un moment comun tuturor districtelor.

În ce constă ideea Ordinului? Este ea solidaritatea evreimei? Cu toate că Lojile întăresc acest sentiment între membrii lor – districtul între diferitele Loji și Ordinul, în întregimea lui, între evreii din toată lumea – solidaritatea este sufletul Alianței Israelite Universale, pe de o parte, și ai organizației mondiale zioniste pe de alta și nu numai caracteristic ordinului B.B., iar pentru consecințele ideii solidarității sunt organizațiuni speciale.

Ordinul B'nei Brith face mult în America, în chestia emigrării și a imigrării. Dar societățile Ica și Ito servesc în primul rând acestui scop. Ordinul B'nei Brith ajută evreilor nenorociți în perioade catastrofale, dar într-un mod mai larg îndeplinesc această datorie Alianțele din Paris, Londra, Viena și Berlin. Ordinul B'nei Brith a creat în America și în Europa multe așezăminte culturale, dar sunt multe societăți cari au menirea de a ridica nivelul cultural al evreilor.

Ordinul B'nei Brith are însă nota caracteristică de a fi o *școală care pregătește preoții idealismului, profeții inimei*. Mai mult decât operele Ordinului, sunt oamenii săi cari ocupă un loc de frunte în toate organizațiunile evreiești.

De multe ori am citat cuvântul lui Lazarus, că mașina cea mai interesantă e aceea cu care facem alte mașini. Un astfel de aparat este Ordinul B'nei Brith. El dezvoltă oameni mari, purtătorii idealismului în timpul nostru materialist. Idealismul Ordinului nu este ceva nereal, metafizic, ci e în carne și oase, prin legarea sa cu ideea filantropică modernă. Ordinul educă pe membrii săi ca să devină filantropi sau mai bine zis «filantropiști».

2. Aculturația evreo-română

*Curentul aculturației** cuprinde aproape întreaga intelectualitate de origine evreiască, trecută prin școli românești și decisă să se afirme în principal, dacă nu chiar exclusiv, pe tărâmul literelor, artelor, științei și tehnicii moderne.

Literații abordează o tematică mai puțin marcată de evreitate și țin să se afirme, în principal, în gazetele și revistele importante ale țării. Artiștii – plasticienii, muzicienii, actorii – tind să-și sporească cota lor valorică pătrunzând pe „piața culturală” a Vechiului Regat și chiar a Europei. Câțiva oameni de știință capătă reputație iar o seamă de medici, ingineri, arhitecți ș.a. devin tot mai cunoscuți ca profesioniști de valoare.

Așadar, intelectualitatea de origine evreiască, deși încă în formare, deci relativ puțin numeroasă, bate la porțile culturii secularizate, românești și europene căutând, pe cât posibil, prin contribuțiile lor să nu poarte marca unui „particularism etnic” care să justifice marginalizarea ori barea căilor de pătrundere în cultura modernă a sfârșitului de secol XIX.

Încercăm să exemplificăm sumar acest „trend aculturaționist”, esențial pentru intelectualitatea de origine evreiască, care se afirmă în cultură prin creatori impuși în varia domenii ale vieții intelectuale românești sau chiar de peste hotare. Era în toate aceste manifestări de intelectualitate și creativitate o demonstrație, poate indirectă, a faptului că evreii doresc și pot să aducă contribuții reale în domeniile științei și culturii dovedind astfel că sunt, în fapt, *emancipați*, înscriși în curentul modernizării – economice, dar și din domeniile științei, culturii și artelor.

* * *

a. *Domeniul lingvisticii, folclorului și filologiei românești* a consacrat câțiva dintre intelectualii evrei cei mai reputați. Nu este întâmplător că au excelat tocmai în acest domeniu: pregătirea lor, cunoașterea mai multor limbi dar mai ales dorința de a se afirma în disciplina „matcă” a culturii românești/ respectiv limba română/ sunt

* Tratarea, în extenso, a informației referitoare la contribuția evreilor din România la cultura locală și universală, poate fi regăsită în volumul *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație*, București, 1996, Coordonare generală Acad. Nicolae Cajal, dr. Hary Kuller, din care a fost extrasă partea documentară pentru alcătuirea capitolului de față.

dintre factorii condiționatori. Orientarea „integraționistă” se afirmă, astfel, prin excelență: și-o afirmau mai ales cei care nu doar că băteau în zadar la porțile incetățenirii, dar unii din ei, fuseseră expulzați ori au avut parte de exil. Dar opera lor rămâne simptomatică, decisivă chiar, pentru integrarea în cultura română.

Din cele câteva zeci de lingviști și filologi/ dintre care mulți traducători în și din limba română, profesori de gramatică a limbii române ș.a.m.d./ se detașează net câteva personalități de o celebritate bine meritată pentru calitatea lor de deschizători de noi direcții de cercetare.

M.Gaster /1870/ H. Tiktin /1884/ I.A.Candrea /1902/ sunt printre primii în lingvistica română care au abordat domeniul foneticii istorice. Bazele studiului semantic al limbii sunt puse de L.Șăineanu /1887/ iar I.A.Candrea este recunoscut ca un etimolog și onomastician de marcă.

Lexicografia românească a fost îmbogățită de L.Șăineanu /1887, 1889/ mai ales prin *Dicționarul Universal al limbii române* /1886/ iar între 1885–1925 au apărut, în fascicule, cele trei volume ale reeditatului azi dicționar român – german de H. Tiktin.

Pentru gramatica descriptivă este relevant *Cursul* lui I.A.Candrea, publicat la 1900, iar pentru dialectologie, câteva studii importante ale lui H.Tiktin /1887/.

Istoria limbii române și gramatica istorică a fost o preocupare permanentă pentru toți lingviștii evrei citați până aici.

Perioada anilor 1870–1918, după cum arată un autor*, este considerată epoca de aur a filologiei române. Contribuția autorilor evrei este ilustrată prin *Culegerea de texte vechi* datorată lui M.Gaster: *Psaltirea Scheiană*, ediția I.A.Candrea; ș.a. Iluștrii lingviști și filologi evrei s-au ocupat și de orientalistă /L. Șăineanu, 1900/ de teoria limbii / H.Tiktin, 1884–1890/ ș.a.

Așadar savanții evrei evocați în cele de mai sus ilustrează existența unei „pleiade” de spirite alese care s-au orientat spre lingvistică și filologie, creând, în branșele arătate, adevărate „curente” de gândire nou atrase într-un domeniu pe care unii l-ar fi vrut să fie doar o „rezervație” pentru cărturarii români. Dar știința nu are „granițe spirituale”, și nici cetățenia nu validează valoarea euristică a unui demers dat.

Cărturarii evrei amintiți au dat cea mai tare probă a emancipării lor de facto, dovedindu-și competențele în cea mai sensibilă dintre proble-

* Vezi L.Wald, *Lingvistică și filologie*, în *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație*, Buc., 1996.

mele sensibile ale spiritualității românești, recte limba română ca dimensiune majoră a ființei naționale. Ei au creat și un anume climat de colaborare cu colegii lor neevrei. Până la expulzare, Gaster a fost un ferment al conviețuirii intelectuale dintre evrei și români prin: relațiile sale cu Eminescu și Hasdeu, cu Maiorescu, ș.a.; oferirea locuinței sale ca loc de întâlnire pentru scriitorii români /P.Ispirescu, Gr.Tocilescu, I.I. Roșca ș.a./ și evrei /Șăineanu, E și M. Schwarzfild, M.Brociner, I.Bettelheim ș.a./ fapte prea bine știute și comentate în presa vremii.

H. Tiktin a trăit și s-a afirmat în lumea filologică românească: prezent în *Convorbiri literare*, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, ș.a.: coautor a două opere fundamentale – *Gramatica română* (1893), *Dicționar român-german* (1895–1925), în trei volume.

Lazăr Șăineanu, elev și continuator al lui Hasdeu deține în cultura română un loc necontestat.

Crestomatia de literatură română redactată înainte de expulzarea sa din 1885 precum și *Basmele Române*, 1895 și *Istoria Filologiei Române*, 1890, sunt menționate în orice lucrare de referință.

b. *În domeniul științei și tehnicii, în învățământul politehnic.*

Știința și tehnica, aflate la începuturile lor pe meleagurile românești la mijlocul veacului trecut se dezvoltă sincron cu modernizarea țării. Ultimele decenii ale secolului XIX sunt deja marcate de extinderea învățământului superior științific și tehnic, de contribuțiile aduse de unele personalități savante – printre care și evrei.

Matematicianul David Emanuel (1854–1941) este profesor la Facultatea de Științe din București, încă din 1882. A avut un rol de pionier atât în dezvoltarea acestei științe în România, cât și în crearea unei adevărate „școli de gândire“, căreia aparțin pleiada de savanți (de la Țițeica și Lalescu la Onicescu și Nicolescu) ca și numeroase generații de ingineri.

Evreii Simion Sanielevici (1870–1963), profesor la catedra de mecanică rațională, Paul Israel Suchar (1869–1916), conferențiar de analiză matematică la Universitatea din București – se afirmă în științele matematice; Alexandru Sanielevici (1899–1969), în domeniul fizicii, Isaac Blum (1894–1975) în domeniul chimiei, și înaintea tuturor Lazăr Edeleanu (1862–1941), cel mai cunoscut și recunoscut înnoitor în domeniile chimiei aplicate (coloranți, petrol etc.) – și-au cucerit merite necontestate în istoria științelor fundamentale și aplicative (avansate) din România.

În Universitățile Tehnice și Institutele Politehnice Românești s-au afirmat, așadar, în răspărul numeroaselor restricții și condiționări, mai cu

seamnă David Emanuel, Simion Sanielevici, Ernest Abason, Isac Blum și Lazăr Edeleanu, ultimul inventator al cunoscutului procedeu de rafinare a unor hidrocarburi și uleiuri, care-i poartă numele.

Cei enumerați reprezintă doar „capetele de afiș” ale domeniilor amintite. Numărul cercetătorilor în diverse ramuri ale științelor exacte – deși nu prea mare la acea vreme – era totuși notabil pentru acel stadiu al științei în România. Cât privește domeniul științelor aplicate sunt de menționat cele două–trei duzini de ingineri (ramură abia „cucerită” de evrei) cu operă de manageriat întru dezvoltarea unor branșe industriale de importanță certă în economia țării (petrol, industrie ușoară, textilă ș.a.).

Încă de la finele veacului trecut o seamă de întreprinzători și industriași evrei – conștienți de necesitatea unei pregătiri de specialitate pentru orice operă de management industrial, bancar și chiar comercial – își vor trimite copiii la studii politehnice, mai ales în străinătate.

c. *Medicina**

La curtea lui Ștefan cel Mare „domnitor al Moldovei”, documentele semnalează prezența, pe la 1479, a unui Isaac-beg, medic „de neam spaniol dar de credință evreiască”. Dar câți alți domnitori și demnitari – din Muntenia și Moldova secolelor ce au urmat – nu apelau la serviciile unor doctori evrei aduși din străinătate.

Cu începere din a doua jumătate a secolului XIX Țările românești s-au putut mândri cu proprii lor medici evrei, mai întâi cei formați la universități străine, apoi, cu începere de la sfârșitul veacului, și în cele din București și Iași. O evaluare aproximativă a numărului de teze de doctorat în medicină susținute și publicate între 1850–1920, în țară sau străinătate, de originari evrei, depășește cu mult cifra de 100. Dacă în țară la sfârșitul secolului practica medicina peste o sută de „români de confesiune mozaică”, în primele decenii ale secolului XX, numărul lor s-a ridicat la câteva sute, numai în București practicând câteva zeci – dintre care nu puțini cu faimă stabilită.

Medicina se vedea, astfel, a fi și în România una dintre profesiunile libere bine populată de evrei, fapt ce indică o cotă înaltă de integrare în viața medicală a țării. Medicii evrei erau apreciați, căutați, iar clientela lor – din toate straturile sociale – le asigurau un statut și rol ce se impunea, uneori, în răspărul unor măsuri legislative sau manifestări potrivnice.

* Acest tărâm, în care evreii au excelat cantitativ și calitativ, este amplu abordat de reputatul istoric al medicinei, Gh.Brătescu – inclusiv în studiul său special din volumul *Contribuții...* aflat la baza paragrafului de față.

În România modernă s-au remarcat, încă de la începuturi, marii ei medici evrei. Iuliu Barasch (1815–1863), instalat ca oculist la București în 1841, după numai doi ani ajunge medic oficial al carantinei de la Călărași, apoi, după puțin timp și succesiv, medic al județului Dolj, medic al „văpseli” de Negru, din București, profesor de specialitate la diferite școli medii, iar, din 1856, profesor de istorie naturală în învățământul medical superior abia înființat la București. Se impune ca om de știință în domeniul biologiei și științelor naturale: la fel ca și omologul său evreu, din Transilvania, profesor Augustin Kanitz (1843–1896).

Mauriciu Wertheimer (1818–1895), venit în țară prin 1840 ca medic județean, apoi chirurg la București, devine în curând (1856) cadru universitar la Școala Națională de Medicină și Farmacie. Atât Barasch cât și Wertheimer au avut o activitate publicistică și editorială remarcabilă, ceea ce pentru anii ‘60 – însemna foarte mult, atât ca statut cât și ca prestigiu social.

Iacob Felix (1832–1905), și-a dobândit un loc deosebit în ierarhia societății românești ca fruntaș necontestat al științei medicale și profesor universitar, iar din 1869 titular de catedră (igienă) la nou înființata Facultate de Medicină din București. A fost viceinspector general al Serviciului Sanitar al României, în 1862, medic șef al capitalei timp de două decenii, și director general al Serviciului Sanitar al României (1892–1899).

Autor de manuale și cursuri, abordează teme în premieră mondială (*Tratatul de Igienă Publică și Poliție Sanitară*, 1889), este și inițiator legislativ contribuind, în 1874, la elaborarea primei legi sanitare în România.

Otorinolaringologul și oculistul Leopold Kugel (1833–1914), se afirmă, în epocă, atât în calitate sa de practicant, medic militar, profesor la Școala de medicină dar și în înaltul rang de conducător al Serviciului Sanitar al țării pe care i-l încredințase însuși domnitorul Cuza.

Aproape toți medicii evrei ai vremii de regulă sau chiar în totalitatea lor trecuți prin înalte școli străine – unde făcuseră studii strălucite – iar, după absolvire, cu ani de practică medicală, la reîntoarcerea în țară s-au afirmat ca vârfuri în profesii și totodată preocupați de varii domenii culturale. Prin anii ‘70, un doctor, Morit Rosenthal, medic militar, este activ în cercetarea științifică anti-epidemiologică. Isac Silberzweig, medic militar la Brăila încă din 1859, urcă continuu în grad și se afirmă, de asemeni, în activitatea publicistică.

La Iași: Dr. Emanuel Frankel, este, încă din 1844, al doilea secretar al onorabilei „Societăți de Medici și Naturaliști”; George Fleischlein,

activează ca medic, în anii '50, la mănăstirea Neamț iar în anii '70 ca medic primar al capitalei Moldovei; Ferdinand Mandel conduce, în anii '60, un spital reputat; Bernard Taussig (1835–1896), este practician vestit și militant pentru cauze sociale; Emil Max (1834–1894), ajuns în 1864, administrator și profesor la Institutul Gregorian activează timp de 13 ani; Karpel Lippe (1830–1915), cel atât de cunoscut pentru activitatea sa sionistă și iudaistică nu a fost mai puțin faimos prin calitatea sa de „medic al sărăcimii tuturor naționalităților“.

Șirul medicilor evrei care prin meritele lor s-a impus în societatea românească a vremii, – unii din ei devenind celebrități naționale – se continuă și cu mulți dintre cei care au trăit și activat în provincie – în orașe mai importante dar și la „țară“.

David Almogen (1828–1897), profesează, prin anii '60–'90, la Huși și se remarcă în toată țara prin scrierile sale în specialitate. Franț Isac (1827–1907), conduce spitalul orășenesc din Botoșani încă din 1865, deși cetățenia o obține abia în '86 când s-a pensionat. Alex. Vianu – Weinberg (1855–1926), tatăl reputatului om de cultură Tudor Vianu, a fost medic primar al jud. Vlașca și apoi al orașului Giurgiu și – în cele din urmă – profesor de medicină legală la București.

În Războiul pentru Independență, purtat de România în 1877–1878, medicii și mediciniștii evrei s-au remarcat prin fapte de ajutor sanitar pe front, remarcate și răsplătite prin decorații etc. Faimoasa „Ambulanță Zion“, condusă de dr. Alexandru Cocciu (Cohn, 1845–1901) este mult prea cunoscută și amintită de noi în capitole anterioare.

În ultimele decenii ale veacului numărul medicilor evrei din și cu studii în străinătate – dar mai ales al celor cu studii la nou înființatele facultăți de medicină din țară – crește simțitor: ei vor deveni practicieni particulari sau la spitale israelite, dar și cadre medicale în întregul sistem sanitar al țării.

Filip Westfried (1855–1920), dr. în 1882 de la facultatea bucureșteană, practică medicina 23 de ani la Spitalul Evreiesc Caritas și la Societatea de Ajutorare Fraterna.

Mauriciu Roth (1844–1899), pe lângă calitatea sa de medic șef al Spitalului Israelit din București ca și cea de medic comunal, se antrenează în 1882 în publicarea unor importante scrieri de statistică sanitară. Medicul Solomon Meldelssohn (1839–?), ivește și el importante lucrări de demografie comparativă, continuate peste ani – cum arătam – și de medicul ieșean L.Ghelerter.

Spre sfârșitul veacului, la București sau în alte localități, mai sunt de semnalat pentru activitatea lor în specialitatea medicinei și a ramurilor conexe ei: Sigmund Steiner (1841–1891), autorul unor lucrări despre hipnoză; Abraham Bally (1847–?), cu scrieri în domeniul praxiologiei medicale; Ștefan Stâncă (1865–1897), la care revenim și în alte paragrafe ale lucrării de față – devenit celebru pentru teza sa de doctorat, susținută în 1891 la Facultatea de Medicină din București și retipărită în mai multe rânduri. Celebritatea acestei „Teze” se datorează ideilor socialiste și materialist-istorice în care erau interpretate cauzele bolilor, respectiv originea lor... socială.

Considerații de „medicină socială” fac în epocă diferiți medici, autori de cărți în materie, dintre care doctorii de origine evreiască se situează – poate nu întâmplător – pe primele locuri. Căci, dacă afirmarea medicilor evrei, atât în ierarhia sanitară cât și în cea științifică și didactică, nu constituia o problemă acut resimțită până prin deceniul IX al veacului, de acum încolo – și odată cu înmulțirea acestui segment din categoria de liberi profesioniști – nu vor lipsi piedicile puse în calea accesului lor spre administrația medico-sanitară sau spre învățământul superior. Excepțiile, firește, nu au lipsit.

Dar pentru unii medici evrei, ca de pildă dr. W. Loewenthal, devenit ulterior în Elveția o celebritate, aici în țară până și autorizația de liberă practică a profesiunii sale (dobândită în marile universități din Berlin și München) i-a fost refuzată. Dar nu aceasta era regula. Numărul crescând de medici evrei – cu studii în străinătate sau în țară – s-au adaptat condițiilor și ceea ce nu au putut realiza în instituții de stat au realizat în clinici particulare ori prin așezăminte spitalicești evreiești, devenite tot mai numeroase. Totuși, un Daniel Critzman, 1895, mai poate funcționa dar pentru scurtă vreme în calitate de medic șef al laboratorului de pe lângă Clinica medicală de la Spitalul Brâncovenesc. Cei mai mulți, însă, renunțaseră la gândul unei cariere „la stat” și se dedicau în întregime apărării sănătății publice prin așezăminte non-guvernamentale și cabinete particulare. În paralel, mulți dintre aceștia desfășoară activitate publicistică în specialitate sau/ și în domenii conexe.

Gh. Miron Sigalea (1866–1930) se dedică, la Iași, Botoșani etc. problemelor de medicină și igienă socială și scrie în domeniu. Al. Manolescu (Solomon Cahana, 1867–1943), practică la Botoșani medicina, publică lucrări și participă la activitatea unor societăți medicale; Max Schachmann (1859–1926), medic primar la spitalul Caritas, organizează cursuri libere de medicină pentru toți.

Începând cu noul veac înregistrăm medici evrei cu realizări ce depășesc granițele țării.

Moise H.Goldștein (1872–1955), aduce, împreună cu C.I.Parhon, contribuții esențiale în domeniul endocrinologiei și neurohistologiei, fapt care l-a impus – chiar și în acei ani – ca șef de lucrări la Clinica Neurologică de la Spitalul Colentina.

Sunt de semnalat medicii evrei deschizători de drumuri și în alte domenii: otorinolaringologie: H.Neuman (1862–1980), S.Birman-Beria (1871–1954), inițiator, în 1903 al Societății Române de specialitate; H.Seligman, (1876–1938), stomatologie, P.Marcovici (1863–1921), cel dintâi stomatolog diplomat în România.

Dintre medicii cu preocupări multilaterale sociale, culturale, comunitare ș.a. – pe care îi menționăm în alte paragrafe ale lucrării de față – îl amintim aici doar pe Lazăr Mayersohn (1879–1954), pentru a sa lucrare de istorie a medicinei (*Evreii în Medicină*, 1915, Buc.) în care sunt inventariate diverse celebrități medicale din țară sau origine de pe aceste meleaguri.

Din exemplele date sperăm să rezulte strădania medicilor evrei, a celor „de vârf” dar și a sutelor de „anonimi”, care în orașe, orășele și chiar la „țară” se străduiau să ridice asistența sanitară a Vechiului Regat la un nivel sincron cu modernizarea țării pe alte „palieri” ale vieții sociale.

Curentul social și cultural de *integrare activă* în realitățile locale se dovedea cuprinzător la începutul noului veac, chiar dacă anumite opreliști – ca și absența naturalizării – au făcut pe unii membrii ai „tagmei medicale” să părăsească țara, pentru a-și împlini cariera în alte locuri. Nu era în respectivele cazuri atât vorba de o înclinare „emigraționistă” ci de opțiuni individuale soluționate pe căi și cu mijloace private.

„Corpul medical” constituit din evrei era însă în cvasitotalitatea sa *integraționist*, preocupat să-și asigure prin competență și conștiință profesională un statut și un imago corespunzător de onestitate și pricepere. Căci medicii evrei și-au dovedit devotamentul lor față de bolnavi atât în situațiile „banale”, cotidiene, cât și în cele excepționale.

În 1913, în timpul scurtului Război balcanic purtat de România, un număr de medici evrei – printre care și H.Solomonovici, răpus pe front de holeră, au primit „Virtutea militară de aur”.

În anii Războiului de reîntregire (1916–1918), au căzut la datorie câteva zeci de medici evrei. O documentată lucrare (*Evreii în războiul de întregire*, Ed. Hasefer, Buc., 1997) îi consemnează nominal.

Documentarul dresat în cele de mai sus socotim să constituie o exemplificare – de astă dată pentru cazuri excepționale – în sensul devotamentului integraționist ce domina în rândul evreilor dornici să se așeze pe aceste meleaguri cât mai temeinic, simțindu-se în fapt cetățenii acestei țări (chiar și fără atestarea juridică a respectivei calități).

*

Se știe că din categoria slujitorilor lui Hipocrate – iar evreii n-au făcut excepție în acest sens – s-au recrutat adepți ai diverselor curente literare, artistice, culturale și sociale. Medicii au vădit dintotdeauna deschideri pentru umanistică, pentru „terapie socială“, pentru inovații și experimentări.

În capitolul dedicat culturii social-umanistice, facem referiri concrete la o seamă de medici din țară care au „călcat“ și aceste domenii. Relevăm de asemenea importanța „tagmei medicale evreiești“, în: inițierea unor așezăminte de cultură și artă, dintre care cele destinate mediilor evreiești, cu precădere; organizarea breslei medicale, a evreilor din breaslă în special /de pildă – Societatea Studenților în Medicină Evrei, din București, ș.a./; colaborarea în presa vremii (evreiască și neevreiască) cu articole de popularizare și orientare, cu traduceri și chiar lucrări literare; elaborarea unor lucrări de specialitate și colportaj de mare răspândire în epocă; ș.a.m.d.

Pentru toate cele enumerate, medicii evrei reprezintă un eșalon important din „intelectualitatea etniei“ care a gestat și creat nu doar în specialitate ci și în domenii culturale și sociale (de la cele socialiste și ateiste până la cele sioniste și integraționiste) relevante, uneori chiar decisive, pentru „climatele spirituale“ ce animau lumea evreiască și o polarizau în jurul unor gazete, cercuri, instituții, scrieri, personalități etc. – în cea de a doua jumătate de veac XIX românesc și, apoi, în primele două decenii ale noului veac.

d. În artă și literatură.

Normalitatea socială a unei colectivități se măsoară și după dispersia ei pe întreaga plajă de profesii presupuse de o anume structură socio-economică și chiar etnică.

Despre locul evreilor în piramida socio-profesională a diverselor țări din diasporă s-au emis aprecieri nu întotdeauna măgulitoare. Dimpotrivă chiar: s-a remarcat cu ostentație „fuga de ocupațiile fizice“, „afluența spre profesiunile libere lucrative“, ș.a.m.d.

Socotim că îndreptarea unor intelectuali evrei, încă din prima jumătate a veacului trecut, spre arte și litere, spre domenii de cultură social-filosofică și istorică nelucrative, ca și existența unui curent social-profesional (dacă putem numi astfel) de acest tip reprezintă tocmai un test à contrario, ce dezmente susțineri ca cele amintite. Prin asemenea tendințe se probează mai curând existența unor rezerve de „idealism” în cadrul etniei, la antipodiul aceluia „cras materialism evreiesc” sugerat de răuvoitori.

Nu întâmplător savantul român C.Rădulescu-Motru, referindu-se tocmai la existența unui asemenea „curent de dăruire de sine la unii evrei preocupați de arte, litere, filosofie etc.”, scria despre cazul concret al filosofului Isac Brucăr că este paradigmatic pentru „înclinația evreiască spre... umanistică” și idealuri.

În plastică.

În acest domeniu găsim, încă de la mijlocul veacului trecut, creatori evrei dedicați deopotrivă domeniului ca și unor remarcabile activități sociale.

Revoluționarii Barbu Iscovescu (1816–1859) și C.D.Rosenthal (1820–1851), cei care au nemurit prin portretele lor figuri de luptători politici și cărturari de seamă sunt pilde de generozitate, voință de *integrare* în viața țării și spirit misionar cetățenesc.

Chemarea dezinteresată spre pictură l-a condus pe Nicolae Vermont (N.Grümbert, 1866–1932) să fie primul student evreu înscris la unica școală de Belle Arte existentă în țară la acea vreme. Ulterior, după diverse specializări în străinătate, revine în țară și contribuie la reînnoirea artistică a picturii românești. Gravorul Arthur Mendel (1872–1945), din aceeași generație cu Vermont, a contribuit la dezvoltarea domeniului prin maniera sa proprie de a concepe arta gravurii.

Arthur Segal (1875–1944), deși plecat de timpuriu din țară – și stabilit în Elveția (după 1896) – a continuat să picteze și să expună în România, contribuind astfel prin pânzele sale la defrișarea căilor pentru mișcarea modernă și în locurile sale natale. În același sens au acționat și Nicolae Gropeanu (Groper, 1865–1936), stabilit la finele veacului, la Paris, ca și Lascăr Viorel (? - 1918), grafician de inspirație expresionist-germană precum și Solomon Sanielevici (1878–?), creator de peisaje mult elogiate de literați și pictori români.

O figură remarcabilă în artele plastice românești a fost Iosif Iser (1881–1958), pictor, desenator și gravor, care în perioada istorică de care ne ocupăm crease deja valori plastice (de n-ar fi să amintim decât:

Familie de tătari, 1910; *Figuri contemporane*, 1913 ș.a.) de inspirație modernă, dar adaptate spiritului picturii românești tradiționale.

Desigur plasticienii care au dus faima României peste hotare sunt creatorii acelei mișcări de avangardă în care evreii Marcel Iancu, M. H. Maxy, Victor Brauner ș.a. au jucat un rol de prim ordin. Dintre aceștia doar Marcel Iancu luase parte, înainte de primul război mondial, la manifestările mișcării Dada (Zürich, 1916) fiind și autorul picturii murale a cabaretului literar „Voltaire“ din Zürichul vremii.

Făcând succinta enumerare de mai sus a artiștilor plastici evrei din epocă, ne-am oprit, desigur, asupra celor mai importanți și cunoscuți atunci. Numele artiștilor evrei care au creat în domeniu sunt însă mult mai numeroase: de la Max Klang, Feldman, Moscovici și Moise Sain (tatăl lui Lazăr Șăineanu) până la sculptorul Paul Focșeneanu, pictorul Ernst Stern și mai ales cel cu o vogă reînnoită în zilele noastre... peisagistul neoimpresionist Mützner.

Reconstituind, după gazetele și revistele evreiești al vremii – inventarul plasticienilor evrei de până la 1918, vom fi de-a dreptul impresionați de multitudinea numelor evocate: aproape în fiecare localitate existau câte doi-trei artiști, unii de renume locală sau regională iar alții de renume și mai întinsă.

La întrebarea, dacă se cuvenea să subsumăm, în acest paragraf, ca și în celelalte, orientarea unor evrei spre diferitele branșe ale artei, sub genericul *Curent socio-cultural*, răspundem afirmativ. Din punctul nostru de vedere, tendințele mobilității socio-profesionale în plan intelectual exprimă, pe de o parte, sensurile „diviziunii muncii“ (cu coloratura etnică aferentă) imanente, pe de altă parte, direcțiile (înnoitoare, moderne sau tradiționale) de angajare estetică, filosofică etc. – respectiv, adeziunile la un curent sau altul de creație.

Sub raportul devenirii sociale, întreg acest curs de angajare pentru dezvoltarea culturii naționale și universale – a țării în care te afli – este expresia unei aderări totale la soluția integraționistă: la înregimentarea, alături de colegii de breaslă, de orice etnie, în efortul de dinamizare a realității socio-culturale integrale locale.

e. *Arta spectacolului.*

Într-o lucrare intitulată *Istoricul orașului Iași* (N.A.Bogdan), se menționează că încă la curtea lui Matei Ghica, între 1753–1756 „... se aduceau și evreice care jucau la curte privindu-le Domnul și cu Doamna Lui“. Ce fel de „teatru“ făceau „evreicele“ noastre la acea vreme nu

putem ști, dar cert este că peste un veac, în anii '50, relațiile evreilor cu teatrul românesc vor spori.

În Muntenia, întâiul pictor decorator de teatru a fost Barbu Iehuda Iscovescu, fiul lui Haim Iscovici Zugravul. Pe la 1865 un priceput în „teatralicescul meșteșug“ va juca în trupa lui Iorgu Caragiale: nu era altul decât R.Ginsberg care va ajunge apoi actor și regizor la teatrul francez din Moscova.

În aceeași vreme Benedetto Franchetti se va impune la București ca regizor, impresar și pedagog. Dar și în calitate de cântăreț de operă și compozitor de muzică de scenă.

În lungile turnee ale lui Matei Milo participă, ca actor de seamă, Iancu Vasilescu, zis Ovreiul.

În deceniile ultime ale veacului trecut s-au mai implicat în arta spectacolului actorii: Bettelhem, recitator de seamă, Samuel Friedman, directorul artistic al Operei din București, Abraham Cohen – Bucureșteanu, poet romantic și recitator al propriilor sale poezii, B.Leonescu, zis Vampirul, actor reputat prin anii '70-'80, Elise Odeseanu, cântăreață, Ernestina Lemberger, actriță, Louise Litto, cântăreață ajunsă la Opera Mare din New York, Alfieri, cântăreț, Maurice Morisson, actor reputat ca tragedian ș.a.

Sabina Bălțeanu (Laxer), A.Kalich și A.Kaiser sunt dintre actrițele distribuite mai ales în operele ce se jucau la Teatrul Național din București.

În anii '80 devenise deja o speranță a Teatrului Național actrița Amelia Welner, apoi chiar societară, în 1894. Ea a fost un timp soția marelui Constantin Nottara.

O altă societară a Teatrului Național bucureștean a fost Franchetta Vermont – Ventura, socotită în anii ultimului deceniu al veacului ca fiind printre primele actrițe ale vremii.

Mai sunt de semnalat în acei ani actrițele: Pepi și Regina Mohor ca și Adelina Langeois (Marcuson), precum și faimoasa interpretă de roluri de ingenuă Alexandrina Linifer – Gusty.

După trecerea barierei veacului XX – cum și a altor „bariere“ ce stăvileau aflulxul evreilor pe scenele naționale, prezența oamenilor de teatru continuă imediat și după 1900. În compania Davila va figura, astfel, printre actorii proeminenți, N.Kanner. Și nu era singurul.

* * *

Tendință a depășirii perimetrului unei culturi specifice, adresată cu precădere mediilor evreiești, curentul de integrare în circuitul de valori – literare, artistice, științifice, – ale țării, și chiar din afara granițelor ei, a constituit o dominantă în creația celor mai importanți intelectuali evrei din epocă.

Teatrul, – arta spectacolului, în general – constituie încă un tărâm în care această orientare s-a impus. Chiar și actorii evrei de limbă idiș tindeau să apară în spectacole de limbă română destinate publicului larg românesc. Astfel, ieșeanul Berta Kalich și Itig Goldenberg din trupa lui Goldfaden se angajează temporar și la Teatrul Național.

Dar, o relație specială cu scena românească, până la primul război mondial se realiza mai ales prin includerea în repertoriul Teatrelor Naționale (din Iași și București) a piesei *Manasse*, datorată dramaturgului evreu Ronetti Roman.

f. În muzică.

Evreii s-au afirmat și în cadrul școlii muzicale românești. Compozitorul și criticul muzical Mauriciu Cohn – Lănaru /1852/ – este un prim și strălucit exemplu în acest sens. Compunând *Meșterul Manole*, operă în 3 acte, sau *Insula florilor*, operă comică în 3 acte / reprezentată la București în 1905/ acest compozitor trădează atât apelul făcut la melosul popular românesc, cât și la temele preluate din epica legendelor.

La rândul lor A.L. Ivela (1878–1927) sau L.Algaz (1890–1971) în compozițiile lor pentru ansamblurile coral-simfonice se resimt de influența unor înaintași ai școlii muzicale românești.

Seria muzicienilor care au izbutit încă din a doua jumătate a secolului trecut să se afirme cu precădere pe podiumul național, respectiv în marile ansambluri și teatre muzicale ale țării, cuprinde atât compozitori cât și o seamă de interpreți de seamă. Iată doar câteva nume mai cunoscute: L.Stern (1847–1909); R.Günsbourg (1859–1925); Stan Golestan (1875–1956). Acesta din urmă s-a înscris în tânăra școală românească și în stilul acesteia, fapt evidențiat atât în „lidurile” sale /pe versuri de M.Eminescu/ cât și în unele lucrări mai ample în care intonația folclorică apare evidentă. Aceeași remarcă se poate face și în legătură cu Iosif Paschil (1877–1966) pianist concertist, cu studii începute la Conservatorul din București. El a prelucrat folclor și romane mult gustate în epocă. A compus muzică de teatru, vocal simfonică și simfonică, în spiritul tradițiilor școlii muzicale românești.

Leopold Stern, amintit mai sus, a cules melodii lăutărești și populare pe care le-a publicat în diferite culegeri pentru pian.

Amintim la urmă, dar având o semnificație deosebită pentru începuturile școlii muzicale românești, pe cei doi Wachman: Eduard (1836–1908), și Ion Andrei (1807–1863). Cel dintâi dirijor la Teatrele Naționale din Craiova și București, director al Conservatorului București, al Operei Române, al unor coruri ș.a. În calitatea sa de fondator al Societății Filarmonice Române – ca și prin celelalte meniri ale sale (compozitor etc.), a reprezentat exemplul cel mai elocvent de muzician dăruit dezvoltării unei culturi muzicale naționale. La rândul său Wachmann Ion Andrei, profesor, dirijor, compozitor s-a dedicat, printre altele și editării unor culegeri de folclor muzical, semnificative ca izvor de inspirație pentru creația muzicală cultă românească.

g. *În beletristică.*

Intricarea și implicarea în cultura românească nu este căutată în epocă doar de cercetători și savanți, de gazetari și colportori, ci – fapt semnificativ – de înșiși creatorii de limbă, în speță de literați.

Cilibi Moise (Froim Moise Schwartz, 1812–1870), E.Schwartzfeld (1855–1915), Ronetti Roman (Aron, Blumenfeld Moise, 1858–1908), ș.a., din păcate neincluși pe cât s-ar fi cuvenit în istoriile literaturii românești, sunt doar câteva prime exemple în acest sens. Cel dintâi prin vorbele de duh, maximele, sentințele și glumele – apreciate atâta de Caragiale și publicate de el în *Epoca literară* – devenite bunuri „folclorice” de largă circulație în cultura românească.

Prin Ronetti Roman, creator al aceluia disputat și discutat *Manasse* – a acelei lucrări care introduce vizionar în literatura română problematica conviețuirii, toleranței și unității în diferențiere a națiunii acestor meleaguri – ne aflăm în fața unui literat care a dorit arzător ridicarea mentalității publice (deopotrivă românești și evreiești) la standardele civilizației și democrației autentice.

Indigenat abia în 1903 și chiar atunci cu mari dificultăți, R.R. nu a vrut să dea exemplul încetățenirii sale târzii drept o piedică în conceperea unității populației țării, independent de naționalitate. Premiera *Manasse* a avut loc în 1901 la Iași. Peste patru ani va fi jucată la București. Reacțiile la aceste spectacole au umplut pagini întregi de gazetă iar disputele încinse nu s-au stins nici după multă vreme. Dar acest mare eveniment teatral și literar se produsese: ideea conviețuirii și integrării căpătase o expresie literar-artistică. Dovadă că un asemenea curent social-cultural, cum era *integraționismul*, străbătea societatea vremii, profunzimile ei – dincolo de politică sau alți factori care discriminau, prin neîncetățenire, naționalitatea evreie.

Dr. Elias Schwarzfeld, după cum arătam, era – prin proza sa gaze-tărească – unul dintre cei mai perseverenți luptători pentru dreptul colec-tiv al evreilor români la încetățenire. A demonstrat-o, în colaborările sale la gazeta *Fraternitatea* (1885) ca și prin lucrările sale de referință, în materie (vezi: *Din istoria evreilor*, 1914; *Les Juifs en Roumanie*, 1901, etc.). În scrierile sale literare, inclusiv în lucrările pe care le-a tradus, a abordat o tematică largă, de interes general pentru cultura românească. Faptul denotă înscrierea sa în curentul emancipării de fapt, a evreilor înșiși, chiar și în absența emancipării de drept. Această orientare este cu atât mai semnificativă cu cât E.S. se află printre cei dintâi expulzați, la 1885. El a continuat, să colaboreze la reviste evreiești și românești din țară, aproape trei decenii cât s-a aflat în exil.

Pe firul asumării unei cetățenii culturale, de fapt, a dreptului la ceta-tea literară românească vor face legiune scriitorii care au slujit literatura română, în propria ei limbă sau/ și în retroversiune.

Solomon Segall (1864-?), cunoscut cu Eminescu, colaborator la *Revista Literară*, oferă o primă antologie de poezie românească în limba idiș (elaborată înainte de războiul mondial, dar publicată în 1922).

Giordano (B. Goldner, 1861–1926), colaborator la *Convorbiri sociale* este autor de epigrame și fabule politice gustate în epocă.

Apoi, o seamă de colaboratori evrei pot fi găsiți la *Junimea* (H.Rheinstein, ș.a.), *Convorbiri literare* (I.Brociner, D.Jurescu, I.N.Roman, L.Roman, V.Podeanu, Genel etc.); *Contemporanul* (la care Dobrogeanu-Gherea își adjudecă necontestat calitatea de „director de conștiință“); *Epoca* (Al.Toma, lansat de Caragiale în 1897 și care a inițiat săptămânalul *Lectura*, în care insera, ca traducător versuri din Heine și Lessing). *Lumea Nouă*, *Lumea ilustrată*, *Viața Românească*, găzduiesc versurile unor poeți evrei. Barbu Nemțeanu (Benjamin Deutsch, 1887–1919), se va afirma ca scriitor român în *Semănătorul*, la *Vieța Nouă* a lui Densusianu, la *Convorbiri Critice*, redactată de M.Dragomirescu.

D.Iacobescu (Iacob Sohn 1895–1915) un talent, mort prematur, a produs versuri simboliste originale și traduceri din mari poeți, toate publicate în *Insula*, *Noua revistă română*, *Flacăra*.

Ilarie Chendi semnala, ca nume evreiești în mișcarea culturală de la întretăierea veacurilor, pe: Tiktin, Șăineanu, Gaster, Ronetti Roman, Al.Toma, Steuerman – Rodion, S. și H.Sanielevici, B.Marian, Husar, R.și B.V. Vermont, Streitman, Stern, Schonfeld, Grosman ș.a.

Omițând, desigur, mulți alții, afirmați doar sporadic înainte de 1900: H.Furtună (1881–1966); M.Heft (1872–1950); Alice A.Candrea,

autor de lucrări de dialectologie, folcloristică, istorie-literară ș.a., Elaborase, parte înainte de 1900: *Poreclele de români*, *Curs complet de gramatică română*. După 1900: *Dicționar de Proverbe și Zicători* (1912), *Dicționar Etimologic al limbii române* (1914), ș.a. Aproape n-a existat revistă literară, în epocă, la care să nu fi colaborat și condeie evreiești: la *Facla* (perioada 1910–1916), C.Graur, I.Pripeagu ș.a.; la *Revista ideii* (1900–1916): A.Axelrad, C.Dobrogeanu-Gherea, B.Lăzăreanu ș.a.

Literatura română este îmbogățită cu tematica evreiască și printr-o galerie de tipuri caracterologice evreiești, abordate de astă dată de literații evrei H.Carp, A.Nora, S.Magder.

Ion Trivale (Iosef Netzler, 1889–1916), unul din cei mai promițători critici ai literaturii române, a produs, în epocă, pagini esențiale despre Caragiale, Alexandrescu, Macedonski, Sadoveanu, Cerna, St.O.Iosif, Coșbuc, Goga ș.a.

H. Sanielevici (1875–1951) a fost creator de curent antisemăntorist în critică și de orientare antipozitivistă în antropologie.

În revistele literare ale vremii mai pot fi regăsite nume ca: B.Nemțeanu, L.Feraru, J.J.Weiss ș.a.

H.St. Streitman conducea în 1908 revista *Cuvinte Libere*.

A.Clarnet făcea traduceri în franceză din Eminescu și Caragiale.

B.Lăzăreanu – expulzatul de la 1907 – revenit în țară, se implică tot mai mult în scrisul românesc.

Întregul inventar, dresat mai sus, pentru a ilustra *curentul* de implicare a literaților evrei în cultura și beletristica română nu se poate încheia fără evocarea grupului de scriitori evrei care au contribuit la zămislirea avangardei românești ce avea să poarte faima țării pe întregul continent.

Este vorba de evenimentele literare, devenite apoi de senzație, marcate prin apariția revistelor *Simbolul* (S.Samiro, alias Samy Rozenstock din Moinești (1896–1963), secondat de Ion Vinea) și *Insula* (din 1912) și aflate la originile acelei mișcări din 1916 declanșate de Tristan Tzara la Zürich sub denumirea de Dadaism.

Implicarea și contribuția creatorilor evrei în cultura și beletristica română ilustrează cât de întins era curentul ce mîna creatorii și intelectualii evrei spre afirmarea condiției lor reale de cetățeni în fapt ai acestei țări.

Afirmarea lor, alături de confrății „băștinași“, reprezintă un test că *integrarea* s-a dovedit posibilă – chiar și dacă prin învingerea unor obstacole și situații penibile. Regula a constituit-o, însă, printre creatori, toleranța reciprocă și cooperarea.

3. Alte curente la sfârșitul de veac XIX

3.1. Curentul asimilist

Luminismul, îmbrățișat de intelectualitatea evreiască din România s-a dovedit a cuprinde în sine „deschideri“ atât spre o revigorare a conștiinței național-iudaice, inclusiv sub forma noului curent de idei sioniste, cât și pentru orientări socialiste și asimiliste.

Dintre intelectuali, mai cu seamă categoria tineretului studios – neconfruntată încă cu realitățile – era înclinată să cocheteze, ori chiar să propovăduiască asimilismul.

Această orientare, nici pe departe de ampolare, și-a consumat faza ei acută mai ales pe parcursul ultimului deceniu al veacului trecut și cu precădere, cum era și de așteptat, în capitala țării.

Două publicații periodice, de relativ scurtă durată, sunt simptomatice pentru ideile vehiculate de studenții asimiliști și asimilanți. Este vorba de gazetele *Înainte* (bilunar, mai 1890 – august 1891) și *Asimilarea* (iulie–noiembrie 1890), gazete redactate în colaborare, de studenți și intelectuali evrei și neevrei – doritori să arate prin însuși acest fapt posibilitatea și receptivitatea de ambele părți „a conlucrării unora cu ceilalți“.

Înainte, cu subtitlul „organ al unui grup de tineri israeliți“ (de la al doilea număr „israeliți“ se scoate din subtitlu), apare sub egida unui comitet de redacție, proprietar fiind I. Petraureanu. Redactat de începători, mai ales tineri aflați la studii în străinătate (Ignace Segall – Berlin ș.a.), dar și colaboratori prestigioși, printre care și neevrei ca Gr. Filiti, I. Elianu ș.a., materialele gazetei sunt inegale ca stil și valoare publicistică.

Un obiectiv constant al acestei gazete efemere (cca. 30 de numere) s-a dovedit a fi: răfuiala cu presa evreiască ostilă asimilării; răfuiala

concomitentă cu variatele manifestări de presă antisemită; racordări la marile gazete românești ce denunță antisemitismul, și, bineînțeles, susțin curentul de asimilare „atât din păturile culte cât și din cele de jos” (întrucât gazeta se orienta, oarecum, și pe coordonate socialiste).

Subestimând, întrucâtva, acțiunea factorului obiectiv (antisemitismul ș.a.), curentul asimilist, oricât de susținut să fi fost el în rândul unei părți a evreimii culte, nu a izbutit – nici prin cea de a doua publicație la care ne referim și intitulată expres *Asimilarea* – să promoveze convingător necesitatea teoretică și practică a dezetnicizării iudaice. Acest deziderat era exprimat, în articolul de fond al primului număr (an. I, nr. 1, 27 iulie din 1890) din *Asimilarea* în termenii: „... Suntem convinși că elementul evreiesc în actualele împrejurări economico-sociale, nu mai poate subsista păstrându-și individualitatea sa etnică, că pus în atingere cu alt element autohton mai numeros și mai viguros – în cazul nostru cu elementul român – nu poate și nu trebuie să continue a-și păstra o organizațiune și o viață deosebită...

Organizațiunea comunităților ar fi după noi o prelungire a unei stări bolnăvicioase... care vatămă foarte mult interesele statului, națiunii din care ei pretind că fac parte...”

În corpul revistei vor figura, apeluri, manifeste, articole înscrise ca tot atâtea pledoarii în favoarea: asimilării (S.Petreanu, an. I, nr. 1); interpretării, în chip asimilaționist, a mendelssohnismului (N.Birman, idem, nr.1); combaterii habotnicismului (C.C. Bacalbașa, idem, nr. 2) și a „minciunei religioase mozacie” (idem.); rezolvării „chestiunii evreiești” prin asimilism (B. Zelingher, serial nr. 1–3); combaterii antisemitismului (Acosta, id. nr. 4); abolirii circumciziunii (A. id. nr. 5); relației dintre asimilism și socialism (id. nr.5).

Apreciată fiind doar după aceste articole ne-am putea întreba dacă o atare publicație este legitim să fie înscrisă în șirul manifestărilor evreiești.

Dar, tocmai sinceritatea intenției de a rezolva astfel „chestia evreiască” cât și ecoul stârnit în rândul tineretului studios român (printr-un „Manifest al studenților români” semnat printre alții de: S.Mehedinți, P.Negulescu, M.Dragomirescu se exprimă o solidarizare deplină cu atari intenții), și al presei (vezi articole de bună primire a ideilor asimilaționiste în: *Telegraful român*, *Poporul*, în care – pe temeiul unei aprecieri, evident greșite, a realităților și anume că emanciparea ar fi deja un fapt, se preconiza dezetnicizarea evreilor) – ne face să considerăm *Asimilarea*

ca un simptom paroxistic al unei prese evreiești menită să parcurgă și o atare experiență în mișcarea ei de idei.

Am evocat *Asimilarea* pentru a marca deci acel moment unic, și irepetabil sub această formă, din devenirea presei evreiești din România când un prim grup de tineri intelectuali evrei, trecuți prin școlile românești din țară sau veniți de la studii făcute în străinătate (și interesați în a practica profesiunile liberale pentru care s-au pregătit, cot la cot cu colegii lor români) considerau că asimilarea deplină este unica soluție dezirabilă și posibilă, atât „de jure“ cât și „de facto“, la chinuitoarea „problemă evreiască“.

Promotorii acestei orientări în gazeta *Asimilarea* erau, mai întâi, cei din conducerea publicației (S.Petreanu, I.Hussar, H.Birman, S.Zelinger) apoi, un număr de colaboratori evrei ca: E.Segalea, M.Rosenfeld precum și tineri români de bună credință și chiar somități științifice, ca C.Istrati, V.V.Sion ș.a.

Asimilarea marchează, în acest fel, o primă încercare de fuziune între intelectuali evrei și români, între cei animați sincer de dorința biruirii handicapului rezistenței și manifestărilor antisimilaționiste atât din partea evreilor cât și a românilor. De unde și excesele în conținutul și limbajul folosit de *Asimilarea* atât împotriva gazetelor evreiești neasimilaționiste (de felul *Egalității*, *Revistei Israelite* ș.a.) cât și a celor antisemite.

Orientări în sensul „asimilării integrale“ vor mai vădi unele categorii, culte sau mic-burgeze evreiești, înstărite sau proletare, pe tot parcursul primelor decenii ale veacului XX, dar nici una dintre acestea nu se va exhiba atât de răspicat și cu atâta virulență ca cei de la *Asimilarea*. Mai mult chiar, în Bucureștii de după stingerea „vâlvătăii tinerilor asimiliști“, de la *Asimilarea* vor apărea primii muguri ai presei sioniste.

Deși presa românească, mai cu seamă cea antisemită nu va dovedi entuziasm în fața „curentului asimilist“, ecoul ideilor performate de *Înainte* și *Asimilarea* poate fi regăsit, totuși, în câteva publicații românești de acest fel.

Curentul asimilaționist – acceptat, retoric, de cercuri intelectuale românești, democrate – nu era, totuși, în fond, dorit cu sinceritate nici de acestea.

Erau mai curând agreeate *convertirile individuale* ale unor personalități culturale, financiare etc., pentru a se putea dovedi, astfel, tocmai precaritatea condiției iudaice și îndreptățirea opoziției față de mozaism.

De aceea o istorie a asimilaționismului în România nu are de consemnat decât o cazuistică, de oarecare răsunet, dar nu importantă cantitativ.

În occident, condițiile sociale specifice ale deghetorizării, ritmul alert de inserție în „societatea civilă” (dezvoltată de societățile democratice) a pus în fața evreilor problema conviețuirii și interpenetrării masive cu gentilii. Desigur, această conviețuire presupunea doi termeni: deschiderea și permisivitatea gentililor față de evrei – în toate sferele vieții colective și private – și dorința (pregătirea evreilor) pentru a „dinamiza” raporturile de viață, cele mai diverse, cu neevreii.

Începuturile – și de o parte și de alta – păreau să evedențieze, în principal, trendul spre asimilare și contopire: procesul s-a dovedit realizabil, însă doar în ce privește capacitățile deosebite ale „psihologiei evreiești” de a se adapta la „psihologia popoarelor”. Lipsit, milenii, de o viață națională normală, evreii moderni erau înclinați să se asimileze națiunii majoritare – uneori chiar cu ostentație, (în principal în vest sau pe continentul american; dar, și în est).

Conferim aici noțiunii de asimilare, sensul dat de Dubnov (S.M. Dubnov: *Die neueste Geschichte des Juden Volken*, vol. I Berlin, 1920, pag.69) acestui termen: „... absorbirea necesară a evreilor de cultura ambianței dominante, care duce la dispariția tipului evreiesc național – cultural”: ceea ce implică „... renunțarea formală a evreului și la specificitatea lui națională, independentă de religiozitate, și înglobarea lui în națiunea dominantă a fiecărei țări”.

La modul concret, efectele asimilării, după cum remarcă A.Ruppin, se observă „în toate țările intrate pe făgașul modernizării doar la o minoritate decisă (din rațiuni pragmatice) să adopte în afară de limba, portul, obiceiurile și instrucția, chiar și religiunea mediului neevreiesc (vezi dr.A. Ruppin – *Die Juden der Gegenwart*, pag. 20).

În opinia noastră asimilarea reprezintă un proces cu două componente: aculturația – pornirea dezinteresată a evreilor spre asimilarea culturii națiunii – și chiar a comunității de națiuni, la scara „blocurilor de civilizație” – înlăuntrul cărora trăiesc și denaționalizarea (inclusiv desconfesionalizarea) prin renegarea identității iudaice sau/și mozaice. Dacă în prima direcție procesul asimilării se referă de fapt la integrarea majorității evreilor în modernitate – vezi curente luminișmului, liberalismului, socialismului sau, în plan economic, al capitalismului național, în direcția renegării identității confesionale și naționale, factori obiectivi și subiectivi au limitat drastic acest proces.

Reculul antisemit în întreaga Europă – ultimul pătrar al veacului trecut – a constituit unul din acești factori obiectivi, iar renașterea mișcării naționale evreiești, în sincronie cu dinamica statelor naționale europene (nu lipsite de ideologii etnocentriste chiar și în țări central și vest-europene), reversul acestuia.

În România veacului XIX asimilismul a constituit mai curând un fenomen de convertire individuală decât un proces de deznaționalizare (prin „românizare“ ș.a.) sau de desconfesionalizare.

Deși, ortodoxia locală trimetea încă din secole trecute chemări reînnoite și formula promisiuni (adeseori respectate) celor lepădați de mozaism!

Acțiuni masive de convertire în rândul evreilor duceau, după 1850, misionarii protestanți și catolici. Cei dintâi organizaseră, metodic, acțiunile lor încă din prima parte a secolului XIX.

În jurul anilor '52 – după cum arătam – un imens scandal a fost stârnit de predicatorul modern evreu Israel Pick, instalat recent la București – căruia după ce i-au eșuat toate reformele (religioase, școlare ș.a.) ce preconiza, a abandonat mozaismul, publicând chiar, ca renegat, un pamflet împotriva iudaismului. (Vezi broșura acestuia: *Israel hat eine idee zu tragen, die Ietze Luge eine sterberden Synagaga*), combătută, ce-i drept cu pertinentță de însuși luministul evreu „en titre“, din epocă, respectiv Iuliu Barasch (vezi: *Offnes Sendschreiben on Herrn Israel Pick, als einrwiderung auf seine Braschüre:...* Leipzig 1854).

Desolidarizarea bine marcată a haskaliștilor din Principatele Române, în frunte cu însuși exponentul lor Iuliu Barasch, denotă distanța ce-i separa pe adevărații și bine intenționații inovatori ai vieții religioase mozaice locale, de toți ereticii acesteia.

Căci chiar de la începutul celei de-a doua părți a veacului trecut – cum mai arătam – se face simțit, în rândul elitelor mai întâi, curentul de înnoire a vieții religioase care fără să vizeze reforme adânci (total nepopulare atunci, ca și mai apoi) se concretiza în obiective de felul: întemeierii unui Coral-Templu; extinderii valențelor estetico-religioase ale cultului prin introducerea unor secvențe solemne în oficierea rugăciunilor, stilizarea muzicii sinagogale, angajarea unor rabini-predicatori moderni, predicarea într-o limbă modernă ș.a. Toate „inovațiile“ de acest fel nu debordau însă cadrul mozaismului.

Se cerea, însă, un tact deosebit în vehicularea unor atari inițiative pentru a preîntâmpina opoziția dușmănoasă a elementelor ortodoxiste,

gata să decreteze drept eretice și periculoase orice „devieri“ de la ceea ce consacrase tradiția, la limita ei cea mai rigidă.

Pentru moment, scandalul produs de „cazul Pick“, de pildă, a amânat nu o clipă, ci pentru câțiva ani, asimilarea ideilor inovatoare, în materie, ale lui Barasch.

Dar ideea unor schimbări – care să aducă viața religioasă a evreului modern mai aproape de cadrul (estetic-social și comunitar – social), care să-i potenteze valorile etice, umaniste și chiar instructive (în direcția legăturii și cu misiunea învățământului) – atât de amplu schițate de Barasch, plutea deja în aer.

De remarcat, însă că în majoritatea ei elita evreiască provenită din familii tradiționaliste, nutrea sincere sentimente religioase și nici nu se gândea să-și părăsească credința străbună. Cum era cazul, nu de puține ori, la asimiliștii de aiurea – apuseni ori chiar răsăriteni.

Onorabilitatea notabilului evreo-român, fie el episcop, bancher sau intelectual, statutul acestuia în comunitatea etnică, erau conferite, și de bunele lor sentimente religioase. Dezerția, convertirea erau rău privite, ostracizate chiar. Modernitatea nu implica așadar decât o anumită laxitate în atitudinea culturală față de mozaism. Cele mai bune exemple în acest sens stau înșiși militanții de frunte din curentul „templului Coral“.

Isac Leib Weinberg (1814–1890, Buc., Viena) „bărbat de mare onorabilitate și cu dare de mână, om de mare ispravă, notabil și conducător în obștea evreilor pământeni, om cu respectul valorilor perene ale mozaismului etic, va fi unul din modernizatorii vieții comunitare bucureștene, organizator al primei școli israelit-române, director la prima gazetă evreiască din Principate (bilingvul româno-francez *Israelitul Român*), militant nu doar pentru emanciparea individului, a coreligionarilor ci și pentru emanciparea solidarității lor care să-i conducă la îmbunătățirea tuturor instituțiilor care-i leagă pe israeliți între dânsii prin școli israelite, societăți de binefacere, spitale israelite ș.a. Oameni ca el puneau un accent deosebit pe sporirea solidarității evreiești, exprimate într-o viață religioasă modernă, încheată de un rabin-predicator modern, de un templu modern și variate instituții culturale.

Totuși în epocă și mai apoi la întretărirea celor două secole, convertirea unor evrei la creștinism era reală și trimetea la o motivație diversă:

- interesul de parvenire spre status-uri, roluri și slujbe barate mozaicilor (diferite cariere „la stat“, militare, juridice ș.a.m.d.);

- dorința de a realiza o căsătorie mixtă, condiționată de preluarea religiei creștine a familiei viitorului consort;

– avantaje oferite pentru copiii evrei, în școli inițiate ad-hoc de misionari protestanți, catolici ș.a.

Se aprecia, în epocă, mai ales virulența propagandei misionarilor protestanți prin care evreii erau îndemnați: să treacă la „dreapta credință”; să-și trimită copiii în școli create în principal pentru educarea tinerelor vlăstare israelite în spiritul credinței în Isus.

Asemenea școli fuseseră deschise încă de la 1841. La 1848 rabinii Landan și Tausen din Iași, au ridicat deja protestul lor împotriva misionarilor cari foloseau mijloace deosebit de „persuasive” (procurarea de medicamente și alimente pentru cei nevoiași) pentru „atragera sufletelor”.

Una din societățile misionare aparținând „Societății londoneze pentru răspândirea creștinismului printre evrei” cu ramificații în diverse țări – avea deschise, încă de prin anii ‘40 ai secolului XIX două școli în capitală, conduse de misionari și profesori reputați. Din aceste școli s-au recrutat, în timp, câteva sute de eleve trecute la creștinism. Pe marginea unei retrospectivă, în materie, dresate în *Cuvântul Israelit* din 1907, se arată: „Ceea ce nu și-ar îngădui în nici o țară din centrul sau apusul Europei, unde evreii sunt mult mai asimilați ca cei de la noi, ceea ce nu-și permit misionarii creștini cu triburile africane, își permit misionarii protestanți în țara românească, grație indolenței noastre de decenii, grație indiferentismului nostru”.

Pastorul Arnold Trank recunoaște deschis, în revista misionară *Israel's Hoffnung* că în școala protestantă din capitală (str. Oltului): „Străduința profesorilor este de a creștiniza pe copii... pe cei mai bine de 1.000 copii evrei... ai căror părinți nu se opun acestui scop”.

Iar, același, relatează că la Institutul de fete din str. Negustori unde „găsim copii evreilor bogați, copii devin părți prin care misionarele trec să-i convingă și pe părinți”.

Scopul acestei propagande este de a dovedi tuturor israeliților că judaismul trebuie să se împlinească în creștinism, iar poporul israelit să devină creștin. În 1907, pastorul I.A. Adenay, șeful misionarilor protestanți făcea precizarea, într-un interviu că: „Nu dorim ca israeliții să se asimileze cu creștinii. Ei pot să rămâie credincioși națiunii lor și să fie evrei după naționalitate, dar creștini după religie cum noi suntem englezi după naționalitate, creștini după credință. Suntem bucuroși că în curs de 50 de ani de când suntem în țară, mulți evrei s-au convins și au căpătat pace și unire în Isus Christos”.

Cât de mulți au fost acești convertiți anonimi este greu de spus: potrivit unor evaluări, în anii de vârf ai acțiunii prozelitilor abia dacă se numărau câteva mii.

Printre propagatorii prozelitismului au figurat și celebrii evrei creștinați.

Dar armele acestei propagande n-au fost doar „teoretice“, iar printre mijloace nu s-a recurs doar la școală.

Filantropia a fost de asemeni exploatată, uneori cu deosebită abilitate: ea acționează în cazul copiilor nevoiași din școli, familiilor și chiar a unor familii învecinate.

Prin școli și acțiuni filantropice sunt puse în circulație zeci de scrieri protestante, colportate apoi de la un om la altul.

Contracararea acestei triple înrâuriri (școală, filantropie, colportaj) nu a devenit posibilă în epocă decât prin acțiuni de aceeași natură. Ceea ce s-a și întreprins: prin presa evreiască, prin societățile de ajutorare, prin ampla propagandă – orală și scrisă – desfășurată concertat, mai ales în perioada dinaintea primului război mondial.

Proliferarea școlilor israelite rămâne a constitui un antidot sensibil în prima direcție arătată. Multitudinea societăților evreiești de întruajutorare a smuls de sub influența misionarilor mulți nevoiași ce ar fi devenit virtuali „captivi“. Ofensiva presei evreiești și climatul de opinie, ostil convertirilor, nu a întârziat să facă vizibil refluxul acțiunii de prozelitism creștin printre evrei.

* * *

Cât de tare țin evreii la confesionalitatea și „naționalitatea“ lor?

Un răspuns „global“ ar păcătui prin extrapolări ilicite; o diferențiere acută ar pulveriza, totuși, un anume tip comun de reacții.

Este de ordinul evidenței că în epoca modernă, după deghetizare, oriunde condițiile social-spirituale, dublate de cele economico-materiale, s-au dovedit favorabile, nu au lipsit nici evreii care să aibă dorința de a arunca peste bord, cu mai mare ori mai mică ușurință „naționalitatea“ lor; de parcă unii abia au așteptat un atare prilej, iar alții erau temători să nu-l piardă. Istoria evreimii europene și nu numai, este plină de atari exemple, individuale și chiar colective. Curentul de emancipaționism politic al evreilor, combătut permanent de mișcarea reacționară din diverse state, a eșuat, adeseori, în disperarea asimilistă: tendința către asimilare nu se sinchisea de năzuințele naționale și de reconversiune iudaică produse la mulți din motive de demnitate.

În acțiunea lor politică, categoria de evrei asimiliști au invocat asimilarea ca fiind unicul și marele argument în dobândirea egalității și libertății cetățenești. Curentul asimilist se revendica abuziv din ideile

luministe. În fapt, însă, adepții asimilismului rupeau orice legătură cu iudaismul, chiar și cu iudaitatea părinților lor, fie ea chiar și reformată.

Atunci când asimiliștii nu se voiau afișați deschis ca dești, agnostici sau adepți ai vreunor filosofii direct ateiste, religiozitatea reclamată de ei nu era cea mozaică.

Pentru contopirea cât mai deplină în sânul națiunii majoritare și ștergerea oricărei „urme“ (sau mărci) ale iudaității lor, evreii asimiliști optau pentru intramestecul intim, imixtiunea, încrucișarea, căsătoriile mixte. Contopirea completă și sinceră presupunea asimilarea în credință dublată de preluarea tradiției, a obiceiurilor, a modului general de viață.

Lepădarea credinței mozaice prin acceptarea botezului, cu convingere și sinceritate, urma să schimbe înseși infinitezimalele aglomerate de generații în inconștientul colectiv.

Dar, cum o atare renegare profundă nu se dovedea, de regulă, posibilă, convertirile deveneau adeseori o „minciună convențională“ practică din oportunism și convenabilă unor nevoi curente de ascensiune socială sau/și de concurență cu nemozaicii, respectiv cu creștinii.

Botezul creștin, practicat de unii intelectuali din România – cazurile celebre ale lui Heiman Tiktin, Lazăr Șăineanu, cărturari de mare cultură iudaică* – nu putea să fie considerat sincer și din convingere, dedus din evaluarea eticii religiei creștine ca fiind superioară celeia moisidice. Asemenea cărturari știau prea bine că însuși Isus, la prezentarea tânărului bogat, care vine să-l întrebe, ce trebuie să facă, ca să fie pe placul Domnului, îi răspunde scurt și cuprinzător „Ține poruncile lui Moise“, iar numai când, încă, tânărul nemulțumit mai așteaptă ceva îi mai adaugă: „Vindeți averea și împarte-o la săraci“.

Chiar pentru acei evrei, cari au pierdut de mult credința ca atare, etica religiunii lor străbune, morala iudaismului a rămas un ideal al omenirii și umanității. Și atunci când un evreu o rupe cu credința religioasă, el nu încetează, eo ipso, să aparțină lumii evreie, marcată de iudaismul religios în mod indirect, sau/și imediat prin întreaga cultură (sens etnologic) iudaică – ca mod de viață și weltanschauung.

Să admitem, însă, scrie un autor, că asimilismul și convertirea la creștinism pe care nici inchiziția n-a izbutit-o deplin, s-ar putea realiza, în evul modern, prin dorința dâră a evreilor înșiși. Dar și în acest caz asimilarea nu este încă realizată decât pe jumătate deoarece, în fapt,

* Vezi și celebrul caz al lui Heinrich Rozenbaum, fost Președinte al Federației Sioniștilor din România, convertit care a și scris o carte intitulată *Juden mosaischer Konfession und Christlicher Konfession* în care se străduiește să dovedească că evreul creștin poate fi sionist ca și oricare altul.

lumea neevree nu aplaudă nici convertirea evreilor la creștinism și nici asimilarea lor „fără urme“. Convertiții sunt, de regulă, suspecți și pe drept: dacă nu chiar disprețuiți.

Klatzkin scrie în acest sens despre asimilism și convertire: „Un moment negativ în rezistență și viabilitatea poporului evreu este rezistența popoarelor în mijlocul cărora trăim, contra dizolvării noastre. La asimilațiune trebuiesc doi factori, două voințe. Suntem noi sinceri dispuși a ne lăsa digerați, atunci lor nu le place această mâncare.

Ei ne resping, ne închid în ghetouri nevăzute și ne silesc a fi evrei. Sunt mulți evrei doar din pricină că sunt „creștini refuzați“ Not Iuden, Noch Iuden – cari de aceea consideră drept o nenorocire faptul că sunt siliți a rămâne încă evrei și așteaptă salvarea prin acel Messia, care va aduce moartea iudaismului prin umanizarea omenirii“.

Iar Pinsker, conchidea în *Autoemanciparea* că: „trebuie să ne împăcăm odată pentru totdeauna cu ideea că celelalte națiuni, în virtutea unui antagonism interior și natural, ne vor respinge în veci. Înaintea acestei puteri naturale, care lucrează ca orice putere elementară, nu trebuie să închidem ochii. Trebuie să ținem seama de ea și nu trebuie să ne plângem de aceea“.

Asimilismul recomandat evreilor cu ipocrizie, de adversarii lor și avansat pe credit de cei lepădați de mozaism și iudaitate, se dovedește în fapt a fi necerut și respins de cei dintâi – o imensă abdicare de la demnitate individuală și națională din partea celor din urmă.

* * *

3.2. Curentul de idei și năzuinți socialiste

În dec.IX și X ale veacului trecut numărul tinerilor evrei trecuți prin școli românești sau străine/ chiar și prin universități/ este sensibil crescut în comparație cu cel din deceniile anterioare. Cultura și lecturile acestor tineri sunt cu precădere laice iar curentele de idei a căror influență o resimt debordează, nu în puține cazuri, cadrul strict al problemelor evreiești.

Atenția lor, după cum scrie un autor, se îndreaptă de astă dată și spre teatrul luptelor politice din sânul colectivității românești, ba chiar și către curentele și ideologiile care cuprinseseră masele sau elitele din străinătate.

Un exemplu major, în acest sens, îl constituie mișcarea de idei socialiste din rândul studenților, al intelectualității și chiar al unor categorii de lucrători manuali.

La întrebarea dacă acest curent de idei trebuie înscris printre cele „evreiești” sau cele „cu anume circulație în medii evreiești” răspunsul corect este dat de cea din urmă sintagmă, deși propensiunea multor evrei spre „idealul socialist”, spre *soluția „înfrățirii tuturor celor ce muncesc”*, nu este nici întâmplătoare și nici complet străină de un anume filon al spiritualității iudaice, străvechi sau/ și modern.

Mulți fondatori ai socialismului au fost evrei, fapt probat și prin cazul particular al României unde inițiatorul socialismului doctrinal „românesc” a fost evreul Constantin Dobrogeanu-Gherea /alias Nahum Katz, născut la 1855 dintr-o familie cu tradiție iudaică și dintr-o localitate de tip „stetl”/, refugiat în țară la 1875 unde va rămâne până la sfârșitul vieții, survenit în 1920.

C.Dobrogeanu-Gherea, autor a numeroase scrieri de sociologie politică va edifica un impresionat sistem de idei socialiste, nu lipsit de originalitate, care va înrăuri nu puțini intelectuali, în principal evrei: de la Ștefan Stăncă și Ottoi Călin până la L.Geller și A.Luncă-Lando.

Literatura socialistă autohtonă datorează o bună parte din scrierile ce cuprinde, unor autori de origine evreiască.

Ottoi Călin va da unele dintre primele schițe biografice ale lui K.Marx, apărute în țară /1908, 1919/; S.Voinea și S.Emil vor fi printre primii care să traducă din lucrările unor Gorter Herman /*Materialismul istoric*/, K.Kautsky, *F.Engels*; Pannekoek A. /*Marxism și Darwinism*/. În edituri evreiești /L.Steinberg ș.a./ au apărut lucrări ca cea a lui Pellissier P. /*Socialismul*, 1913/ Schaeffle A.E. /*Chintestenția socialismului*/.

Dar șirul contribuțiilor originale începe cu: Dobrogeanu-Gherea, C. *Neoioabăgia*/ 1910/; *Anarhism și socialism* /1908/; *Ce vor socialiștii* /1918/; *Cuvinte uitate* /1907/; *Din ideile fundamentale ale socialismului* /1906/; *Robia și socialismul* /1918/; *Socialismul în România* /1918/.

Gheller-Iași, L., *Problemele vremii* /1919/.

Graur, C., *Din istoria socialismului român* /1910/; *Factorul cel nou* /1909/;

Lunca, A.-Lando, *Filozofia marxistă în lumina filozofiei contemporane* /1910/.

În seria de biografii ale socialiștilor români sunt de remarcate: *Amintiri din trecutul depărtat*, datorat lui Dobrogeanu-Gherea /1908/; *Dr. Ottoi Călin*, semnat de B.Lăzăreanu /1919/ ș.a.

Socialiștii de origine evreiască au exprimat puncte de vedere originale în mai toate chestiunile sociale esențiale ale țării: în problema agrară și a răzcoalelor țărănești: Dobrogeanu-Gherea, C. /*Neoibăgia* ș.a./; în problema sindicatelor; în problema votului universal; în problema emancipării femeii;

în problema păcii și războiului: Dobrogeanu-Gherea, C.: *Conflictul româno-bulgar*, 1913, ș.a.; O.Călin ș.a. *Jos războiul*, 1915; *Războiul-cauzele și urmările lui*, 1914, *Social-democrația și războiul*, 1915; în problema națională și evreiască;

Antisemitism și sionism/extras din *Revista ideei*, Buc., 1901/ – antisemitismul ca și sionismul sunt considerate „manifestări naționaliste reacționare” articolul exprimă un punct de vedere social-democrat și pare a fi scris de... N.Iordăchescu/;

Lazăr, S.: *Scrisoare către un muncitor evreu*/ Tipărită de muncitorii Poale-zioniști din Piatra Neamț în dec. 1911/:

este un *Manifest adresat muncitorilor evrei* de către organizația poale-sionistă-grupare muncitorească în cadrul mișcării sioniste /sionism muncitoresc/. În nota de la sfârșitul broșurii se menționează că această organizație militează pentru o luptă comună alături de proletarii tuturor popoarelor dar în același timp – pentru o națiune evreiască liberă pe teritoriul Palestinei. Se arată că organizațiile poale-sioniste din diferite țări formează – pe plan internațional – un Bund, recunoscut ca federație autonomă în Organizația Sionistă. Activitatea Bundului s-a manifestat în congrese – în 1907 la Haga, în 1909 la Cracovia și în 1911 la Viena. Se menționează existența unui Fond muncitoresc palestinian organizat în scopuri economice și culturale.

M-am referit mai pe larg la broșura de mai sus pentru a sugera că deși în România de până la primul război mondial nu a existat un curent de idei propriu-zise „bundiste”, încorporat mișcării social-democrate, totuși unii fruntași evrei poale-sioniști se autopercepeau când ca social-democrați când ca sioniști.

Mai lipsită de echivoc era atitudinea evreilor grupați în jurul cercurilor socialiste, în primul rând a cercului *Lumina*, care începând cu 19 aprilie 1896 a editat hebdomadatul în idiș *Der Wecker* cum și revista *Lumina* în care au fost expuse cu toată claritatea asumările de principiu ale pozițiilor social-democrației române așa cum acestea fuseseră stabilite de Partidul social-democrat, creat în 1893.

În relație cu social-democrația română și cu partidul social-democrat socialiștii evrei se aflau în două ipostaze: cei care activau, nedi-ferențiat în cercurile socialiste, în partid și organele sale de presă /*Munca*, 1890–1894; *Lumea Nouă*, 1894–1900, primul cotidian socialist din țară – *Democrația socială* ș.a./ ca și în cunoscuta și reputata revistă *Contemporanul*, în care ideile socialiste au fost vehiculate cu deosebită competență și de către cărturari evrei de prestigiu; cei care activau în rândul evreilor, a păturii muncitorești a acesteia sau sub stindardul unor revendicări cu caracter etnic.

* * *

Socialismul doctrinal își face așadar apariția în România prin scrierile lui Constantin Dobrogeanu-Gherea. Ideile sale sociologice, economice, istorice, estetic-critice, conturează un sistem de gândire original de mare impact cu realitățile culturale și sociale ale țării. C.D.G. este fondatorul unei variante locale de marxism ce va călăuzi teoretic, multe decenii social-democrația română. Ideile sale – care nu se revendicau în vreun fel din particularisme etnice, și în mod special, chiar ostentativ, din cele iudaice sau israelite românești – au fost continuate de o pleiadă de socialiști evrei (și nu numai) dar neaplicate în variantele evreiești ale mișcării socialiste din țară, respectiv în cunoscutul cerc socialist din Iași, numit „Lumina” (ce edita oficiosul „Der Vecker”, apărut în două serii – la 1896 și la 1915) sau în alte organizări (de tipul „Bund”-ului etc.).

Contribuția lui C.D.G. la cultura română, româno-evreiască, etc. s-a exprimat, însă în aceea că a fost primul și cel mai reputat teoretician marxist, inițiator al unei estetici și critici literare zise „științifice” precum și a sociologiei marxiste a culturii din România – cu toate amendările pe care cele de mai sus le comportă astăzi.

Deși sensibil la fenomenul antisemit / vezi scrierea sa despre antisemitism/ C.D.G., pe numele său Nahum Katz, și-a refuzat identitatea iudaică în numele internaționalismului, religia mozaică, în numele creștinismului ortodox adoptat (și a căsătoriei mixte făcută cu o româncă), ceea ce nu poate împiedica însă posteritatea sa critică de a-i analiza gândirea social-filosofică și prin prisma originii sale socio-culturale, etnice (născut într-o familie evreiască tradițională) cât și a tra-seului său existențial. Demersul poate fi urmat deopotrivă și în cazul altor socialiști români de origine evreiască.

Pentru cultura socială din România, unele din scrierile fruntașilor socialiști vor rămâne nu numai în tezaurul de idei al social-democrației locale ci și în cel al culturii naționale.

Reflectând asupra curentului socialist de idei, promovat de evreii amintiți, ca și de alții de peste hotare, se pare că într-un fel acesta se află într-o oarecare atingere și cu... universalismul iudaic. În epoca modernă, iudaismul s-a lărgit considerabil, atât pe fondul rădăcinilor sale ancestrale cât și, mai ales, sub semnul culturii progresiste. Evreul își datorează însăși emanciparea sa culturii progresiste, luminismului și democrației. În curentele socialiste de gândire, unii intelectuali evrei au găsit, poate, și condiția internațională a coreligionarilor lor – ca populație cu o diasporă apreciabilă pe glob.

Evreul socialist nu este un anticrist: asimilismul său nu-l face însă un antimozaic. Idealismul funciar evreului socialist de până la 1920 și din interbelic putea fi probat și prin faptul că statusul său politic nu-i putea aduce mari satisfacții din înregimentarea în mișcare. Fruntași socialiști ca Max Vexler sau cei din interbelic Ilie Moscovici, Grelerter, Geller, Edelstein, Horodniceanu, Pistiner – nu puteau spera la dregătorii și posturi ministeriale, rezultate din activitatea lor politică. Vexler s-a ales chiar cu pierderea vieții: iar după al doilea război, în anii 1945–1947, activitatea social-democrată a unor P.Marc, L.Filderman nu a condus decât la exilul lor.

O mențiune specială pentru atitudinea net antibolșevică și anticomunistă a fruntașilor socialiști care n-au aderat la Internaționala Comunistă: ba mai mult i-au demascât tendințele încă de la început.

Soluția socialistă la problema evreiască. Socialiștii, care din principiu și doctrinal, au îmbrățișat soluția asimilării evreilor – a luptei comune dintre masele de muncitori, indiferent de originea lor etnică, pentru eliberarea socială și politică, – ca singura cale de eradicare a antisemitismului local, au recunoscut totuși oportunitatea luării în considerare a particularităților istorice și sociale concrete ale acestei naționalități lipsite de drepturi civice și politice în România. Căci o etnie apăsată în bloc și marginalizată politic de stat și de către populația majoritară este stânjenită în „lupta sa de clasă”: de o parte pentru că trebuie să colaboreze cu propria sa burghezie pentru a obține drepturi politice și civice, de altă parte pentru că, după cum arată încă italianul Mazzini la 1830, între omul concret și umanitatea visată de socialiști –

ca frăție, egalitate și libertate – există un stadiu intermediar: este realitatea naționalității.

Națiunea evreiască este deci și ea o realitate. Este un fapt sufletesc specific, este o formă potențială care tinde în diaspora să capete o consacrare politică și juridică, tocmai sau/ și pentru că nu le au. De aceea, chiar și socialismul trebuie să-și propună deziderate naționale, drepturi pentru minorități – la școală, la limbă, la nestingherită mobilitate socială și spațială.

Deși socialiștii români nu și-au precizat pozițiile de detaliu față de drepturile colective ale minorităților*, ele erau de presupus, totuși, judecând după faptul că cercul socialist ieșean edita în 1896 hebdomadarul idiș *Der Weker* și că a doua serie din *Der Weker*, în 1915, milita pentru obținerea de către socialiștii evrei a cât mai multe drepturi umane.

Atitudinea față de sionism a socialiștilor români – atât înainte de 1900 cât și după reconstituirea, în 1910, a P.S.D., în jurul căruia gravitau mulți evrei – nu a fost precizată nicicând; ea putând fi considerată ca negativă, având în vedere bazele doctrinare ale acestei mișcări.

Ideile performante în legătură cu chestiunea evreiască, de către unii socialiști evrei de marcă trimit, desigur, mai întâi la Ștefan Stăncă – Stein (1865–1897) în ale cărui articole publicate, serial, în *Lumina* (și reunite apoi, în volumul apărut în 1892, pot fi regăsite *pozițiile sociale* în materie.

Lumina subintitulată „organ al tinerimii israelite – române“, apare la 21 dec. 1887.

Ideile vehiculate de publicația *Lumina*, vor fi ulterior reiterate și de către cercul socialist „Lumina“ (înființat în mai 1895) și care începând din 19 aprilie 1896 va edita chiar, în idiș, un hebdomadar numit *Der Wecker*, precum și o nouă serie a însăși revistei *Lumina*, organ teoretic dedicat unor abordări doctrinale. Însăși apariția unor publicații

* Încă din anii '90 social-democrații români și-au propus modificarea și completarea Programului. Între punctele formulate figurează și unul care cere modificarea art. 7 din Constituție, în sens democratic. Ziarul evreiesc „Egalitatea“ din 1892 (nr.47/o4.12) comentează știrea astfel: „Aceasta ar însemna un pas serios făcut de socialiștii noștri, ar fi să dea o amendă onorabilă principiilor lor“. Și continuă:

– „Dar oare dnii Nădejde, Mille, etc., etc. să-și fi modificat așa curând vederile lor în chestia israelită recent expuse în articole și discursuri publice? Cu atât mai bine. E rușinos a da înapoi, dar nu a merge înainte“.

Aflăm că înscrierea în program a revizuirii art. 7, în sens de a se înlesni împământinirea străinilor în România, se datorește stăruințelor depuse de Ion Catina, cunoscut ca amic al dreptei cauze evreiești.

social-democrate în limba idiș denotă o recunoaștere, doctrinală, a importanței „factorului etnic“ în mobilizarea conștiințelor pentru bătălia de clasă.

În chiar anul 1896, o petiție a social-democraților români către Congresul socialist din Londra relevă îndreptățirea emancipării civilo-politice a evreilor, inclusiv pentru alertarea bătăliei politice la orașe împotriva elementelor conservator-moșierești ce se opun dinamicii capitaliste a țării. Concepția social-democrată cuprindea ideea necesității dezvoltării burgheziei în general, cea evreiască, în special, deoarece sporesc astfel șansele dezvoltării unui proletariat, în speță și evreiesc, care să poată duce o luptă politică organizată după ce întreaga etnie va fi încetățenită.

Der Wecker explica într-o suită de articole ceea ce unește / în lupta comună pentru emancipare/ și ceea ce deosebește (în lupta socială) proletariatul evreu de burghezia evreiască.

În cea de a doua serie a publicației *Der Wecker*, organ al grupului socialiștilor evrei din Iași și publicație locală a P.S.D. /reconstituit în 1910/, accentul va cădea tocmai pe dezvoltarea conștiinței de clasă a proletariatului evreu, exploatat de însuși patronul evreu ca și de cel român.

Publicația continua însă să militeze pentru necesitatea luptei întru obținerea libertăților democratice și drepturilor politice, pentru dreptatea socială pe care doar „societatea fără exploatare“ o va putea asigura: o societate în care nici naționalismul evreu nu-și va găsi loc decât sub raportul unei culturi proletare și evreiești, exprimată în forma unei limbi populare ca cea idiș.

Al șaselea studiu

SIONISMUL

Destinul doctrinelor valide este să devină fapte, inclusiv fapte de cultură. Altminteri rămân doar utopii. Dintre toate curente de idei care au acționat în lumea evreimii din România, cele sioniste, par a se fi concretizat (condiționând faptul alyalei) în cea mai mare măsură.

Emigrarea masivă a 95% din evreimea română s-a datorat, desigur, cum arătam, unei multitudini de cauze. Dar ideile și-au avut și ele locul și rolul lor: or, aceste idei erau cele ale sionismului.

Sionismul își trage numele de la Sion: sionismul tradițional al Ierusalimului și al Țării lui Israel. Idealul sionismului, care este reprezentat de mântuirea poporului evreu în patria sa ancestrală, exprimă năzuința neîntreruptă și profundul atașament față de Țara lui Israel, componente organice ale existenței evreiești în diaspora pe parcursul secolelor.

Sionismul politic s-a născut ca răspuns la continua oprimare și persecutare a evreilor în Europa răsăriteană și, totodată, la decepția crescândă față de eșecul asimilării din Europa apuseană, care n-a pus capăt niciodată discriminărilor ce stăvileau integrarea deplină a evreilor în societățile în mijlocul cărora trăiau.

Ideea sionistă și-a găsit concretizarea magistrală în crearea Organizației sioniste (1897), cu prilejul primului congres sionist convocat de Theodor Herzl la Basel, în Elveția. Programul mișcării sioniste cuprinde elemente ideologice și practice care urmăresc să promoveze și să faciliteze întoarcerea evreilor în Țara lui Israel. Totodată, aceste obiective vizau: restaurarea social-culturală, economică a vieții naționale evreiești; obținerea unui cămin recunoscut pe plan internațional și garantat din punct de vedere juridic în patria istorică a poporului evreu, unde, salvați de persecuții, evreii vor putea să se împlinească pe toate tărâmurile vieții și să-și dezvolte identitatea.

1.Cercetarea

Pentru a scrie o istorie a sionismului din România sau a ideilor sioniste circulate în acest spațiu – s-ar cuveni: opisate arhive de documente

și date; excerptări din gazete și scrieri etc., sarcină neîmplinită satisfăcător nici până azi. Istoria sionismului din România este un lucru mult prea dificil și vast, iar cele întreprinse de predecesori sau contemporani aici la noi, încă cu totul insuficiente. Există cei drept: un studiu al lui Barbu Lăzăreanu despre presa sionistă (dar cu câte lacune); există micile monografii ale dr. Halevy, fragmentele memorialistice ale lui M.Schwarzfeld, monografia despre presă a lui S.Podoleanu, volumul comemorativ al ieșenilor pentru marele howewe-sionist care a fost dr. K.Lippe, scrierile lui Lövensthein despre istoria sionismului (în general, și nu cu referire la România). Atât – aici la noi în România. Cam puțin! Mai mult au făcut israelienii în cadrul *Arhivei sioniste mondiale* ca și în cadrul centrelor de cercetare-coordonatoare de studii și monografii, elaborate ad-hoc, dar nici ele prea numeroase.

Despre sionismul românesc informațiile și analizele rămân, așadar, lapidare. Izvoarele documentare au mari goluri: de unde rezultă că istoria sionismului în România nu poate fi o operă de compilație a unui material existent, ci trebuie să meargă direct la cercetarea izvoarelor prime, a zăcămintelor arhivistice, a corespondenței particulare, a gazetelor vremii.

Tocmai acestea din urmă fiindu-ne mai la îndemână – deoarece au fost conservate în Biblioteca Academiei Române – vom încerca, pe baza lor, să realizăm o primă și modestă scrutare a ideii și faptei sioniste din România de la întretăierea ultimelor două secole.

2. Mișcarea sionistă

Ceea ce am putea numi „sionism religios“, respectiv idei mesianice despre „Ierusalaim“ (reîntoarcerea la) și „Israel“, are și pe meileagurile românești, ca și în întreaga diasporă, o tradiție îndelungată: avem de a face cu un curent de idei și simțiri de cea mai largă răspândire la evreii tradiționaliști – deși caracterul utopic al acestei propensiuni era evident.

Totuși, expectațiile utopice au constituit și ele un factor în infiriparea unor decizii de emigrare în Palestina.

Că situația obiectivă și subiectivă a evreilor din Țările române, apoi din Mica și Marea Românie, făcea ca „tribul“ de aici să poată fi mai receptiv față de ideea sionistă s-a arătat în numeroase rânduri: totuși, prime gazete ca *L'Esperance* și *Israelitul român* nu antamau încă ideea colonizării în Palestina, în deceniile de mijloc ale veacului XIX.

Istoricul Carol Iancu (vezi *Toladot*, nr. 12–13, Jerusalem, mai 1976) publică o scrisoare a unui medic evreu din Giurgiu adresată la 29.05.1867, președintelui A.I.U. din Paris în care se arată că la acea dată

ideea emigrării în Palestina /pentru a practica acolo ocupații agricole/ era, totuși, îmbrățișată nu de puțini evrei. Oficialitățile românești ale vremii (ca de pildă I.C.Brătianu ș.a.) se arătau dispuse, ca prin subscrierea unor credite, aprobate de Parlament, să sprijine o atare emigrare. Dar, practic, evreii nu au emigrat atunci; și nici la 1872, când s-a declanșat „curentul emigraționist“ /spre America/, stimulat de consulul Peixotto, și față de care, de asemeni, oficialitățile românești s-au arătat deosebit de receptive.

Rățiunea majoră pentru care la începutul deceniului opt evrei din România nu se puteau decide pentru emigrare – nici în Palestina, nici în America – o constituie dorința reală a evreilor de a se integra în realitatea socială românească, care, deși marcată de o seamă de inconveniente politico-juridice (art. 7 al Constituției din 1866; măsurile împotriva „vagabondajului“ din 1867; expulzările, vexațiunile ș.a., favorizate de actele normative aplicate după 1869; climatele defavorabile statornicirii unor statusuri sigure și ascensionale), îngăduia inserția în activități economice ce se dovedeau încă rentabile; cum și beneficierea de unele oportunități privind învățământul public, viața comunală ș.a. Sunt rațiuni pentru care deceniile 6–8 și chiar 9 ale veacului trecut mai erau încă de imigrare a unor evrei în România și nu de emigrare.

Ideea emigrării în Palestina (cu scopul colonizării agricole) își creaa, totuși, curs. În 1875 o societate intitulată Ishub Eretz Israel a fost fondată la Moinești (jud. Bacău), stimulând mișcarea primilor coloni spre Palestina. Apoi o seamă de *cercuri* vehiculând ideea colonizării apar în alte târguri și orașe astfel că până la întrunirea Conferinței chowewe-sioniste de la Focșani (30 decembrie 1881 – 1 ian. 1882) se constituiseră deja 50 de atari societăți de colonizare. La Conferință, 50 delegați, reprezentând 29 localități și 31 secțiuni / cu *cercurile* aferente lor / au dezbătut deja, prin alocuțiuni și referate avizate, perspectivele ideii sioniste în România.

2.1. Ecouri în presă până la 1900

Ecoul notabil al ideilor și temelor, dezbătute la Conferință, pot fi apreciate până și după unele relatări din presa română, dar, mai ales, din unica publicație evreiască, receptivă la noul curent de idei sioniste, și anume *Apărătorul* (apărut în 12.01.1881 la inițiativa lui S.Gold după retragerea acestuia de la *Fraternitatea*).

Ulterior, gazeta *Stindardul* va reflecta în paginile sale primele emigrări, greutățile cu care coloniștii s-au confruntat luni în șir în Palestina, ceea ce desigur a avut drept consecință și scăderea elanului de emigrare a unora dintre cei ce intenționau s-o facă.

Odată cu refluxul acestui prim val de emigrare a scăzut și interesul pentru ideile ce-l susțineau, inclusiv pentru gazeta angajată în stimularea ideii plecării.

În toamna anului 1883 *Stindardul* își încetează apariția: pentru un moment întreaga atenție va fi direcționată spre problematica integraționistă, atât de viu dezbătută de *Fraternitatea*, gazetă cu prea puține înclinații... sioniste [în speță chowewe-zioniste].

Gazete propriu-zis sioniste, de astă dată promovând curentul de idei al sionismului politic, vor reapare abia la sfârșitul ultimului deceniu al veacului. Ceea ce nu înseamnă că în tot acest răstimp ideea palestiniană a fost total abandonată: cu atât mai mult cu cât marile personalități ale chowewe-zionismului din România au continuat să activeze, să se rostească prin viu grai, să ivească scrieri găzduite de mai toate publicațiile evreiești apărute în acest răstimp. Congresele chowewe-zion, continuau să aibă loc, iar cercurile sioniste proliferau. Toate acestea vor fi menționate la locul respectiv, adică în contextul descrierii tematicii și ideilor vehiculate cu aceste prilejuri, de către fiecare din gazetele și revistele evreiești ale vremii, recte cele de până la impunerea noului val de gazete sioniste, ivite după congresul din Basel (1897) și care au fost: *Zion* (Brăila, 1897), *Ahavath. Zion* (Galați, 1898), *Vocea Sionului* (Ploiești, 1898), *Aurora* (Bârlad, 1899), *Răsăritul* (Iași, 1899) ca și toate cele apărute în capitală și provincie, în primele două decenii ale noului veac.

Congresul mondial sionist de la Basel, din 1897, a constituit o piatră de hotar în devenirea ideii sioniste: apariția agitațiilor antievreiești și în Europa centrală și de vest a demonstrat discreditul valorilor asimilismului și primejdiile ce pândesc poporul evreu în diasporă. De altă parte, canalizarea sionismului pre-politic chowewe-zionist, doar spre mici inițiative de colonizare și formare de „nuclee agricole” în Palestina, nu era lipsită de reșuturi și abandonuri.

Theodor Herzl (1860–1904), apărut ca un meteor, schița însă la problema evreiască o soluție politico-diplomatică globală preconizând ideea unui stat evreiesc. Anticipând genial viitorul, el întrevădea momentul când crearea acestui stat va fi opera unui Consiliu al popoarelor: ceea ce se va și întâmpla peste aproape o jumătate de veac prin decizia Națiunilor Unite de a se crea Eretz Israel. Dar, în acei ani, ai primului Congres Sionist, speranțele întrupării Statului Iudeu își fixau termene mai apropiate scontând pe factori diplomatici, politici, financiari ș.a. – care ar fi întrunit benefic interese ale Turciei, Angliei și nu în ultimul rând ale financiarilor evrei pusilanimi ca și ale unor mase de coreligionari dispuse

să facă și sacrificii pentru a începe o viață nouă. Și chiar dacă nu a fost să fie așa – obstacolările politico-diplomatice ale Turciei și Angliei fiind covârșitoare iar filantropi evrei ca baronul Hirsch, Rotschilzii ș.a. nefiind prea receptivi la planurile lui Herzl – curentul sionismului politic, bătea cu putere, iar ideile acestuia erau difuzate neostenit prin scris și viu grai.

Revista *Die Welt*, apărută chiar în acel an 1897 la Viena devine ziarul mișcării. Condeiele lui Herzl, Nordau, Sokolov ș.a., înflăcărau cititorii.

Reîntorși de la Congres, delegații din România, printre care vechiul chowewe-zionist Karpel Lippe (1830–1915), care susținuse chiar Cuvântul de deschidere la acest forum, au recunoscut că la „noi idei se cer noi forme de diseminare a lor“. Momentul cerea așadar o publicistică și propagandă, adecvate. La 16 oct. 1897, apare la Brăila cea dintâi gazetă dedicată propagării ideilor sionismului modern și purtând simbolicul nume *Zion*. /Subtitlul gazetei „ziar săptămânal pentru propaganda ideilor zioniste din țară“. Sub pana unor Karpel Lippe vor apărea articole deosebit de documentate despre: caracterul retrograd al opoziției față de sionism a unor reprezentanți ai ortodoxismului mozaic (rabini, hasizi, tradiționaliști mesianici); munca de convingere sionistă ce trebuie dusă de la om la om „în toate straturile neamului nostru“ (vezi, an I., nr.2).

Întemeietorii gazetei, H.Lubrich ca și A.Guttman și o seamă de alți colaboratori vor relua și comenta documentele Congresului de la Basel, vor sprijini acțiunea „Sekel“-ului, vor trata probleme de palestionografie ș.a.

Sunt discutate chiar și anumite deosebiri de vederi dintre chowewe-zionism și noul curent al sionismului politic: față de acesta din urmă însuși Karpel Lippe, dar și alți bătrâni chowewe-zioniști, vor exprima anume rezerve; dar, în același timp îl vor sprijini cu generozitate. Ideile sionismului politic atrag tineretul care începe să-și organizeze cercuri, cluburi, asociații ș.a., cu activități de propagandă orală și scrisă, notabile.

Zionul în cele 12 numere, câte totalizează colecția sa, a reprezentat deopotrivă o tribună pentru chowewe-zionism ca și pentru incipientul curent al sionismului politic.

Gazeta nu a putut totuși supraviețui mai mult de câteva luni, deoarece pentru păturile mai culte – cititori ai gazetei vieneze *Die Welt* – publicația brăileană, având printre redactori și simpli diletanți, părea minoră; iar straturile mai largi de cititori de presă sionistă nu apăruseră încă în momentul startului.

Ștafeta va fi preluată, însă, de o altă gazetă surată – *Ahawath Zion* (Galați, an I nr. 1, aug. 1898), apărută în limbile idiș și română.

În continuarea începuturilor făcute de surata sa brăileană, noua gazetă sionistă gălăţeană va aduce un plus de clarificare în privinţa relaţiilor dintre chowewe-zionism şi sionismul politic, în speţă dintre garda veche şi cea nouă din mişcarea sionistă locală.

Tocmai avea loc la 5–6 aprilie 1898, la Galaţi, o Conferinţă sionistă a cărei amploare şi conţinut le putem deduce din numărul special dedicat de gazetă acestui eveniment. Şi-au expus la Conferinţă puncte de vedere delegaţi din multe localităţi ale ţării. În final, este alcătuit un *Comitet Central Sionist din România*, prima conducere unitară a sionismului românesc.

Sub raport doctrinar, la această Conferinţă se ajunge la concluzia necesităţii îmbinării politicii chowewe-zioniste – care, în esenţă, consta în demersurile concrete de achiziţionare de terenuri agricole în Palestina – cu politica nouă „a şekelului” menită să asigure fondurile necesare reclădirii căminului naţional în Eretz.

Linia Congresului de la Basel este adoptată şi în privinţa muncii culturale şi propagandei-necesar a fi duse, pentru convingerea celor mulţi de ideile sioniste. Numeroase texte, în acest sens, vor fi inserate şi cu prilejul numerelor consacrate celui de al doilea Congres Sionist de la Basel, din 1898, la care s-au reiterat importante idei herzliene: o patrie şi un teritoriu; reîntoarcerea la iudaism; un cămin propriu în Palestina, garantat prin dreptul public; fond naţional evreiesc („Sekel”) pentru cumpărarea de terenuri în Eretz Israel (deziderat realizat abia la al cincilea Congres); introducerea poporului evreu în rândurile naţiunilor lumii.

Ahawath Zion nu va mai avea răgazul să detalieze întreaga activitate, teoretică şi practică, declanşată de către cele două congrese din Basel şi nici să sesizeze impactul produs de acestea asupra organizării interne a Mişcării Sioniste, în România. La 28 august 1898 publicaţia gălăţeană, ajunsă la al 30-lea număr, îşi încetează apariţia. În parte, şi pentru faptul că încă din vară, la 5 iunie 1898, apăruse la Ploieşti o nouă gazetă sionistă scoasă de A.D.Rosen, în colaborare cu cunoscutul A.S.Gold. Publicaţia, pentru calităţile ei de îndată recunoscute, va deveni „organul autorizat al sioniştilor din România”.

Gazeta ploieşteană s-a numit *Vocea Sionului* şi a apărut până la 11 iunie 1899, adică mai bine de un an: un an în care toţi fruntaşii mişcării sioniste publicaseră aici, în calitate de colaboratori. Se poate astfel întocmi, după semnăturile apărute în *Vocea Sionului*, un adevărat fişier

al liderilor sioniști ai evreilor locali: de la dr. Karpel Lippe și Sam.Pineles până la Abr.Stern, Moritz, Stern, Roza Elman și I.H. Elman.

Tematica abordată cuprindea: lucrările celui de-al doilea Congres Sionist din Basel (1898); situația coloniilor agricole din Palestina; liniamentele culturii iudaice moderne; simboluri biblice în interpretări laice.

Nivelul gazetei – deși redactorii ei vedeau o evidentă experiență gazetărească superioară celor similare de la gazetele apărute până atunci – va fi însă doar un îndemn pentru ca noua publicație sionistă, *Răsăritul*, ce va apărea la Iași la 11 iunie 1899, în preajma celui de-al treilea Congres Mondial Sionist, să se dovedească printre cele mai exemplare. Nici astăzi, după aproape un veac, lectura textelor apărute în această gazetă ieșeană nu este lipsită de satisfacții intelectuale – atât pentru formă cât și pentru conținut. Nu întâmplător, *Răsăritul* – organ autorizat al sioniștilor din România, apare în fiecare vineri (an I, nr. 1, 18 iunie 1898) și atrage încă de la primele apariții elogiile unor fruntași ai sionismului mondial ca Max Nordau, N.Sokolov ș.a.

Interesul noului hebdomadar sionist, care într-o notiță inserată chiar în primul număr arăta că „C.C. anunță că autorizațiunea ce avea *Vocea Sionului* din Ploiești a fost acordată ziarului *Răsăritul*“, poartă deopotrivă asupra: „vieții organizațiilor sioniste din țară“ (relată de tot mai numeroși colaboratori); chestiunilor sociale, culturale, politice etc., asociate sionismului intern și internațional (Congresul, Banca Colonială, Economia Palestinei). Partea culturală se dovedește a fi dintre cele mai consistente – de la primul la ultimul număr. Cronicile științifice, literare, artistice ca și bibliografiile și comentariile la cărți /privind evreii din țară și lume/ dau publicației un nivel ales.

Spicuim doar câteva texte (articole și studii) relevante pentru calitatea culturală a publicației: Dr.L. Ghelerter – *Alcoolul și activitatea psihică* (an I, nr.1); *Galeria Națională* (an.I., nr. 2 și apoi, în serial); *Despre marile personalități evreiești și marele cârți ale neamului*; ... *din poezia Bibliei* (an.I, nr. 17) și apoi foileton; A.Stern: *Cultura evreiască la începutul acestui secol – Mendelssohnism* (an 1, nr. 23, în foileton); ... *ochire asupra literaturii evreiești* (în serial); Editoriale (în serial) despre Israel în sec. XIX (ian. 1900 etc.); Seriale despre personalități ca filosoful Lazarus, filantropul Montefiore ș.a.; anchete, în serial (Chestiunea israelită – opinia publică europeană despre) însemnătatea judaismului; mitologia evreiască.

Toate cele de mai sus, publicate în *Răsăritul* tindeau să producă o vie mișcare culturală printre evreii cu știință de carte din țară. Mai mult,

această gazetă ambiționa să devină o arenă de manifestare pentru variatele categorii de creatori autohtoni de literatură și științe. În curând vor publica în *Răsăritul*: poetul H.Pekelman (Proles, alias Enric Furtună); A.Axelrad, poet și nuvelist; M.Kişineff (M.Rusu), poezii și schițe, traduceri și adaptări; S.C.Tributo (S.Ianovici), schițe ș.a. Gazetari ca Horia Carp, Abr. Stern, A.Nora-Rosen vor semna proză iar dr. J.I. Niemirower, eseuri și literatură filosofică – iudaică. Dr. Ghelerter va semna cronici științifice.

Conducătorul gazetei, talentatul publicist și poet A.Steuerman – Rodion, va da gazetei o orientare cultural-literară elevată, dovedind astfel – poate pentru prima oară – că și o gazetă sionistă poate vehicula *în afară de conținuturile specifice*, idei dintre cele mai moderne – în vederea sporirii impactului sionismului nu doar cu masa de evrei ci și cu intelectualitatea ei, cu studențimea în primul rând.

Bogăția și varietatea textelor inserate în gazetă nu doar că n-a fost în detrimentul preocupărilor doctrinare și organizatorice sioniste, dar servea tocmai popularizării acestora.

În paginile *Răsăritului* au fost inserate, rând pe rând, texte de felul: *Sionismul în Iași* (an I, nr.2); *Broșurile de propagandă sionistă* (analiză critică, ibid.); *Reconstituirea naționalității israelite* (an I, nr.5); *Viciile Asimilismului* (an I, nr.2); *Banca colonială evree* (condusă de însuși sponsorul gazetei, respectiv H.Rosembaum, viitor președinte al Federației Sioniștilor din România); *Congresul al III-lea din Basel* (an I, nr.8), *Problema Emigrărilor* (serial, cu începere de la an I nr.15); *Statul evreu și Th.Herzl* (Serial); *Sionismul și cultura* (Serial); *Al IV Congres sionist la Londra* (an II, nr. 25).

Tematica sionistă s-a dovedit așadar majoră în *Răsăritul*. Publicația ieșeană s-a dorit, însă, ancorată în întreaga problematică a evreimii locale. De aceea nu au rămas fără de ecou în gazetă: mișcarea adeptilor proiectului lui Trietsch pentru emigrarea în Cipru și întemeierea unor colonii agricole acolo (an I nr.12); flagelul asimilismului (culminat prin convertirea la creștinism a unor personalități ca: Tiktin, Șăineanu ș.a.); marea mișcare a emigranților „pedestrii“, în primăvara anului 1900 – care, de altfel, slăbise însuși curentul sionist din țară, și implicit gazetele care îl promovau. Însăși gazeta *Răsăritul* își încetează apariția la 17.03.1901.

Colecția de peste 100 numere a *Răsăritului*, ca și de altfel, *Anuarul Răsăritului*, editat de același Steuermann pot fi considerate ca cea mai de seamă expresie publicistică a sionismului românesc de la încrucișarea

celor două veacuri.

Gazeta *Aurora* („sionisto-săptămânală“) apărută la Bârlad, doar în răstimp de 6 luni (ultimul nr.30 oct. 1899), deși nu lipsită de interes și nici de colaboratori cunoscuți – A.Axelrad, M.Kișineff, M.Botoșeneanu, E.Cohen, S.Gross (proprietarul gazetei), – nu izbutea decât să lase impresia unei „umbre“ proiectată de *Răsăritul* ieșean. Și în această gazetă putem totuși regăsi tratate o seamă de teme referitoare la: antisemitismul european și local; starea evreimii locale; avatururile pribegiei; activitățile organizațiilor sioniste locale; activitățile literare ale unor tineri intelectuali evrei.

De remarcat „Impresiile“ și „Interviurile“ trimise regulat de la Viena și Paris de M.Botoșeneanu (după exemplul dat de E.F.Braunștein care făcea același lucru pentru gazeta *Egalitatea*) și care țineau la curent cititorii cu cele mai noi dezbateri de idei sioniste din capitalele Europei.

Mișcarea sionistă europeană, câtă vreme a trăit Herzl, și-a avut pulsația ei regulată, măsurată după primul Congres din Basel (1897), de celelalte cinci congrese, desfășurate la intervale aproape regulate /II, Basel 1898; III, Basel 1899; IV, Londra 1900; V, Basel 1901; VI, Basel 1903/ toate consacrate adâncirii și delimitării ideii sionismului politic. La acest din urmă Congres (VI), Herzl introdusese – cu prudență firește – și o discuție asupra *Proiectului Ugandei*, primită însă cu mare ostilitate de evreimea răsăriteană reprezentată de Ușișkin.

Dar chiar și înaintea acestui Proiect circulau în lumea evreiască de orientare sionistă, dar mai ales printre evrei influențați de pozițiile A.I.U. – diverse planuri teritorialiste vizând colonizări (prelabile sau definitive) extra-palestiniene.

Presa evreiască din România, chiar și cea sionistă, colporta asemenea idei.

La venirea lui David Trietsch în România (martie 1900), pentru a-și populariza ideile lansate de el la Basel (1899) cu privire la întemeierea unor colonii agricole în Cipru, apare chiar o foaie în idiș numită *Deghel Trietsch*. După cum arătam, nici chiar *Răsăritul* ieșean nu rămăsese insensibil la acest proiect, militând pentru experimentarea sa în practică.

Dar conferințele și congresele sioniste desfășurate în țară – chiar de la cele dintâi, chowewe-zioniste (mai ales al IV-lea Congres chowewe-zion, Galați 5–6 aprilie 1898), s-au exprimat categoric doar în favoarea colonizării în Palestina. În această privință chowewe-sioniștii, vechi sau noi, s-au arătat chiar mai intransigenți decât unii adepți ai

sionismului politic. O dovedesc dezbaterile consemnate de presa sionistă ce reproducea curent documentele respectivei congrese.

* * *

Presa sionistă bucureșteană se afirmă târziu (începând cu 28 octombrie 1899) când apare firavul „organ sionist” săptămânalul *Viitorul*. Existența sa efemeră (câteva luni doar) și forma sa publicistică mult inferioară situează *Viitorul* cu mult în urma unor gazete sioniste din provincie. Situația se explică, în parte, și prin creșterea valului emigrărilor locale spre America (vezi în acest sens numeroasele „foi volante” apărute în capitală) cât și prin relativ slabul impact al herzelianismului politic, cu evreii din Muntenia, în speță cu cei din capitală.

La *Viitorul*, prima gazetă sionistă din București, colaborează printre alții: M.Botoșăneanu, Samuel Cohen, A.B.Goldenberg – Focșani ș.a.

Colecția publicației, care întrunește doar câteva numere, nu se impune în mod deosebit prin rubrici sau articole anume. Subintitulat „Organ zionist săptămânal (de format mare, 48 x 33) principalele rubrici ale *Viitorului* cuprind: material informativ despre organizări sioniste din țară (pagina de informații interne); schițe literare și versificări, de nivel foarte scăzut; rubrica literară; articole de fond (semnate mai ales de M.Botoșăneanu, expulzatul de la 1897), de cuprindere mai amplă a fenomenului sionist conturat la congresele externe și la conferințele interne ce aveau loc în țară.

O a doua publicație sionistă bucureșteană – și mai efemeră decât cea dintâi – a fost *Dorul Sionului*, apărută la 23 decembrie 1899, cu primul ei număr (format mare 58 x 40) iar la 30 decembrie cu al doilea și ultimul număr.

Dorul Sionului, ambele numere, nu cuprind altceva decât articole firave, semnate cu pseudonime biblice, și unele informațiuni sioniste.

Tribuna Israelită, apărută, ce-i drept, nu mai mult de 10 numere (între ianuarie-martie 1900) se impune ca o primă publicație sionistă bucureșteană de oarecare prestigiu, cu un conținut cultural și sionist bine încheiat. Momentul apariției gazetei se dovedea însă total nepertinent; valul emigrărilor spre America sufoca în întregime noua idee sionistă.

În toată țara apar zeci de gazete ale ... pedestrilor, ale valului de emigranți pedestrii ce urmau să se imbarce spre America.

Asemenea gazete efemeride apar și la București: este vorba de foile volante de numai 2 pagini, format mic – intitulate „Apel”, „Der

Auswanderer“, „Pietonii“, „Vocea Canadei“ ș.a. și având drept unic conținut îndemnul la plecare și încercarea de a persuadea în vederea obținerii sprijinului necesar pe parcursul desfășurării acestei acțiuni disperate.

Presiunea acțiunii pedestrilor, resimțită și la București, era atât de mare încât nici o gazetă a vremii nu putea să n-o oglindească.

Tribuna Israelită a fost deci nevoită și ea să se preocupe de emigrarea evreilor din România spre America, trecând chiar preocuparea sionistă din ultimele numere ale publicației, pe planul doi. Oarecum descentrată în profilul ei de ultimă oră, publicația, editată în principal de S.Grosman, secondat de I.Grossman, este nevoită să-și înceteze apariția la 11 martie 1900.

Așadar noul secol, al XX-lea, nu va impune nici el, de la primele începuturi, publicații sioniste de durată și anvergură. Capitala nu se dovedea locul cel mai potrivit pentru atari demersuri publicistice. De n-ar fi să amintesc în acest sens decât de efemerida publicație *Macabeul*, periodic tip buletin, de format mic (40 x 29) și pagini puține, neglijent redactat (cu o existență de doar patru luni, septembrie 1900 – ianuarie 1901) și din care apar doar opt numere bisăptămânale.

Prin informațiile ce a publicat despre mișcarea sionistă, prin corespondențele din țară și străinătate inserate în paginile ei, prin unele studii cât și prin materialul literar publicat, *Macabeul*, în ciuda nivelului mediocru sub care se prezintă, conține și texte ce pot interesa peste vremuri.

Se adeverește, și în cazul concret al acestei mici și efemeride publicații, că orice manifestare de presă, oricât de firavă, reverberează ceva din starea vremii în care s-a manifestat, oferind astfel „resurse documentare“ altminteri greu de... reconstituit.

Și *Macabeul* reprezintă astfel un document atât pentru avaturile mișcării sioniste românești de început cât și, mai cu seamă, pentru slăbiciunea primelor începuturi sioniste din capitala României.

Situația de mai sus se va ameliora însă substanțial, după un interval relativ scurt de numai doi-trei ani, iar acest lucru va deveni evident prin apariția unor noi și interesante publicații sioniste, cu o existență mai îndelungată și cu un număr lărgit de colaboratori prestigioși. Am în vedere revista studentască *Kadimah* (1902) și gazetele: *Mevasereth Zion* (1900–1902), *Curierul Zionului* (1904), *Palestina* (1904) și, mai ales, *Zionul* (1907–1914). Evoc mai întâi *Kadimah* (publicație efemeră, apărută între 10 martie – 25 decembrie 1902) – organ al Cercului studențesc „Kadimah“ din București, de orientare expres sionistă.

Deși nu au apărut decât trei numere festive din această revistă conținutul lor – expus într-o ținută aleasă – este notabil. Prin această publicație, adresată tineretului studios de orientare sionistă se marchează, pe de o parte, apariția unor atari preocupări în rândul studenților evrei (fapt ce indică biruirea pozițiilor asimiliste dinlăuntrul tineretului studios) iar, de altă parte, o înțelegere matură a noilor sensuri pe care le conferă sionismul vieții evreiești și iudaismului.

Mevasereth Zion debutează ca „ziar de propagandă sionistă“ (între octombrie 1901–august 1904), pentru ca din octombrie 1904 să devină *Revistă Zionistă*. Directorul publicației, pe tot parcursul ei, a fost Horia Carp.

Orientarea ziarului este formulată în termenii: „Există până acum două jurnale evreiești scrise în limba română... căci a fi încă o cronică a mizeriilor evreilor din România ar fi de prisos, două sunt prea de ajuns. Direcția noastră va fi una din cele mai bine hotărâte... suntem zioniști și ziarul nostru va fi organul de propagandă al acestui mândru ideal... vom urmări mișcarea noastră în toate manifestările sale... literatura zionistă și în general copierea fidelă a vieții coreligionarilor noștri, sub formă de schițe, scenete, nuvele și studii critice și istorice vor forma una din grijile principale ale redacției noastre...”

Printre colaboratorii noului săptămânal bucureștean figurează: A.Axelrad, M. Botoșăneanu, M.Braunstein, H.Carp (cu articole de fond, și încă unul sau două din corpul revistei), W.Daniel, I.Frisch, L.Brill, S.Grossman, Grumberg-Galian, A.Ivri, I.Kunovici, I.Leon, M.Rozenfeld, Sal.Segal.

De durată ceva mai lungă decât suratele ei anterioare *Mevasereth Zion* va insera printre temele dezbătute cu precădere: sioniste, curente; interne și externe, – mai ales congresele sioniste (al V-lea și al VI-lea), vizitele unor fruntași sioniști în România, aspecte ale culturii evreiești, emigrările, situația internă. Menționăm, pentru valoarea lor documentară, următoarele: Racursiurile activității sioniste pe anii 1902–1904; Combaterea lui I.B.Brociner (care formulase o poziție de desconsiderare a mișcării sioniste); Panoramicul „Săptămânii sioniste din țară“ (rubrică permanentă); Combaterea evreilor antisioniști (an I, nr.4); Valoarea culturală a naționalismului (ibid.); Momente din istoria evreilor; I.C.A. și emigrările în Argentina; Afacerea Dreyfus la reluarea procesului; Comentarea pe larg a lucrării *Altneuland* de Th.Herzl (an II, nr. 43).

Problematica culturală se bucură de o atenție deosebită în corpul publicației, mai ales după transformarea ei în revistă; traduceri din Max

Nordau, Achad Haam. Colaborări ale lui I.L.Perez, I. Zangwil, poezii în idiș (cu caractere latine, publicate de Sall Segal).

În corpul celor patru pagini ale săptămânalului, rubrica intitulată „Foița noastră” își propunea, prin materialele inserate, după o expresie a lui H.Carp, să trateze „chestia culturală” în așa fel încât „să împriete-nească poporul nostru cu istoria, literatura și arta evreiască”. În corpul publicației se acorda o atenție cuvenită limbii idiș, transcrisă cu caractere latine.

Mevasereth Zion s-a dovedit – în ciuda caracterului ei de publicație nu de foarte lungă durată – a fi una dintre gazetele sioniste în care tematica tinerei mișcări, abia înființată la București, să se prezinte corespunzător tratată și la un nivel relativ ridicat.

Curierul Zionului deși cu o apariție săptămânală de numai o jumătate de an (1 ianuarie – 6 iunie 1904), prezintă importanța sa pentru tânăra mișcare sionistă din capitală; se cuvine evidențiată în mod special atât pentru performanțele publicistice ale gazetei cât și pentru faptul că în jurul acestui săptămânal sionist s-a creat un centru de propagandă deosebit de activ și eficient.

Publicația se prezintă, încă de la primul ei număr, după cum urmează: „... o asociațiune de tineri, înregimentați sub sfântul stindard al zionului. Cu dorul de a agita veșnic acest ideal“...

Curierul Zionului este exclusiv un organ de propagandă sionistă „ce urmează mișcarea în toate manifestațiunile sale și nu va lăsa să treacă nici cel mai mic eveniment din viața acestei mișcări fără a-l discuta și a-i arăta adevărata sa importanță”.

În consens cu țelul propus publicația dezbată o tematică variată și suculentă sub raportul informației; un serial intitulat „Uganda-Palestina” (semnat de E.F. Braunstein) contrapune idealul zionului oricărui fel de teritorialism; sunt urmărite și prezentate pe larg manifestările sioniste din țară (a VII-a conferință de la Galați); se dezbat coordonatele colonizării Palestinei și implicarea lumii sioniste în acest demers (apel pentru colectarea șekelului ș.a.).

Problemele culturale (importanța evocării unor figuri biblice ș.a.) și comunitare sunt tratate ocazional și semnate aproape în exclusivitate de E.F.Braunstein.

După încetarea apariției *Curierului*... după un răstimp de două luni (iulie-august 1904) o nouă publicație intitulată *Palestina* (generic ce o și recomandă ca orientare) izbutește să apară lunar doar cu primele două numere.

Efemerida publicație, în cvasitotalitatea ei cu caracter literar, de popularizare a beletristicii cu conținut sionist, este de menționat pentru instructivele recenzări de publicații evreiești vieneze și bucureștene cât și pentru unele texte lirice avântate.

Închei grupajul de publicații sioniste bucureștene de la finele secolului trecut și de la începutul noului secol (până la primul război mondial) cu cea mai importantă dintre acestea, revista sionistă *Zionul*. Apare între 1906–1916, cu intermitențe și cu multe modificări de orientare: când *Revistă populară* (1907–1909), când *Revistă populară zionistă* (1910–1912), când *Revistă populară națională* (1913–1915), când *Revistă național-evreiască* (1916).

Programul inițial era axat doar pe culturalizare: „Să dorim a înălța pe cei de jos și a-i apropia de noi. Să scrim frumos și limpede... câte o povestire din viața părinților, câte o poezie zugrăvind icoane străbune sau colțuri din preajma casei, o traducere din scriitori de frunte, un articol informativ asupra mișcării – toate acestea vor fi tributul moral ce ni-l vom da o dată pe lună“. Dar, ulterior, se precizează:

„Mișcarea noastră a dat naștere în străinătate unui nou curent în domeniul artei și literaturii“... acel „judenstaat“ visat într-o vreme de grea cumpănă, plămădit în clipa de restriște... a deșteptat nu numai lupta politică... ci și cea culturală“.

În 1912 (an VI) – în perioada redactorilor E.F.Braunștein și M.Bernfeld, se proclama crezul: „Suntem o revistă zionistă... vom da o deosebită atenție trecutului nostru. Vor scrie istoria lui Israel. Istoria noastră națională este o mare necunoscută în România... Voim să fim și îndrumătorii prezentului... Viața și activitatea ce domnește în Eretz Israel, descrisă în coloanele revistei noastre, va arăta că zionismul a intrat în perioada lucrului real, va dovedi că dacă știm să visăm, știm însă să și zidim...“

* * *

După moartea lui Herzl (3 iulie 1904) și preluarea conducerii Mișcării de către David Wolfsohn, acțiunea de colonizare practică a devenit mai alertă în Palestina, în ciuda unor eșecuri ale acestui efort. Se înteteau, însă, proiectele care dezvoltau ideea dublării plecărilor în Palestina cu un efort educativ pregătitor prealabil. Este momentul răspândirii ideilor curentului sionismului cultural, propovăduit de inițiatorul acestuia Achad Haam.

Notabilități ale vieții evreiești din România, care după 1900 au militat nemijlocit pentru sionism – ori și-au exprimat doar simpatia pentru acesta – vor cuprinde în activitatea și scrierile lor debaterile de idei din sânul „sionismului cultural”. Se produceau astfel diferențieri ivite de însăși mișcarea sionistă. Presa este și ea relevantă în acest sens.

Federația Sionistă din România – cum aminteam – avea la 1906 drept organ oficial al ei gazeta *Sionistul* (an I nr. 1, 23.04.1906) care marchează un moment de reveriment în mișcare / după un răstimp de oarecare involuție în ultimii 2-3 ani/. Căci, dacă la 1899 în România ființau 136 asociații sioniste, în 1905 numărul celor active se redusese substanțial, la circa o treime.

După 1905 preia președenția Federației Sioniste din România bancherul Heinrich Rosenbaum, creator al „Băncii coloniale”, sponsor al gazetelor *Die Welt* din Viena și *Răsăritul* din Iași și care timp de doi ani – cât s-a implicat în munca curentă a organizației – a izbutit s-o dinamizeze. Ulterior, acest personaj contestat va abandona viața politică sionistă, se va converti la creștinism, va scrie o broșură (*Juden Mosaicher Und Christlicher Confession*, 1915) cu înrăurire nefastă asupra iudaismului și sionismului local. Dar, la momentul 1906, acest mecena al presei și organizației sioniste locale, dădu un stimulent neobișnuit refacerii mișcării sioniste. Apariția gazetei *Sionistul* este una din manifestările cele mai pregnante, în acest sens.

Sionistul apare la Galați cu începere din 23.04.1906 (an I, nr. 1) ca organ oficial al Federației Sioniste din România.

În „primul cuvânt”, de debut, se arată că: „mișcarea sionistă s-a întins în toată țara” în asemenea măsură încât „... chiar și presa română, întrucât vrea să fie cât mai completă și mai exact informată publică știri privitoare la mișcarea noastră” (ibid).

Răsfoind astăzi colecția *Sionistul*, mai ales pag. a II-a a fiecărui număr – pagină consacrată știrilor despre organizațiile din țară ca și „cercurile și activitățile lor” – sau pagina a IV-a, dedicată „proiectelor pentru Fondul Național și pentru „Sekel”, realizezi în adevăr că afirmația de mai sus nu a fost exagerată.

Anul 1906, produsese o anume revigorare a mișcării. Numărul secțiilor și cercurilor proliferază. În chiar acest an, la Iași, ia ființă o secție sionistă independentă a meseriașilor. În toată țara activau câteva zeci de secții și cercuri. După numai un an, la a X-a Conferință a sioniștilor români (1907), ținută în urma Congresului de la Haga, se arăta, îndreptățit, „că mișcarea locală se află, în ciuda avatarurilor legate de

răscoala din 1907“ – sau tocmai de aceea – „în plină restructurare și dezvoltare“. Potrivit unui raport, adresat în 1907 de către Federația Sionistă din România către organizația sionistă din Köln, în România existau la acea dată 49 societăți sioniste independente cu peste 2 500 membrii.

Prelucrând informațiile cuprinse în *Sionistul* putem aprecia că numărul acestor membrii se referea, doar la cei înscriși, cei care subscriau la Fondul Național sau/ și erau sekeliști erau mult mai numeroși.

Încă de la cel de al II-lea număr al ei, publicația *Sionistul* remite un chestionar tuturor secțiunilor din țară în vederea „auto-descrierii“. Microdescrierile rezultate constituie azi un fond documentar prețios și poate unic, demn de reconstituit după respectiva gazetă.

Sionistul „oglindește viața a activității de organizație și a preocupărilor sioniste“ la zi (an I nr.2) nu se axează atât pe probleme doctrinare, ci, cu precădere, pe cele organizatorice. Numeroase texte constituie, însă, luări de poziție împotriva itaismului promovat de Israel Zangwill (vezi an I, nr.4), asimilismului și deziudaizării ș.a. „Sionismul caută Țara, Itatismul caută o țară“ – este un motto ce revine în mai multe numere ale gazetei.

Sionistul inițiază o rubrică de „corespondențe“ (vezi an I nr.13), „deschisă tuturor opiniunilor“, dar față de care gazeta își îngăduie distanțarea critică necesară. În chiar acel număr este inserat la respectiva rubrică un referat asupra poale-sionului, în care activistul L. Leventer arată că la cea de a X-a Adunare Generală Sionistă din România, aflată atunci în pregătire, trebuie inclus și un referat despre „Curentul poale-sionist, în extindere“. Acest autor scrie: „Și cum poale-sionismul nu este decât evoluția sionismului politic herzlian nu pot pricepe cum s-ar putea jubila toate fețele sale fără a menționa una din cele mai strălucite“ (ibid). Leventer prezintă poale-sionismul ca antidot eficace la mișcarea socialistă autohtonă „care cată să rupă muncitorimea evree de sionism“.

Față de acest text *Sionistul* nu se dovedește critic ceea ce ne face să credem că oficiosul F.S.R. era menit să exprime toate pozițiile „dinlăuntrul sionismului autentic“, adică „toate cele cu ochii îndreptați spre Palestina și nu spre alte teritorii“.

Gazeta *Sionistul* a excelat mai ales prin informațiile organizatorice furnizate. În nr.7 informează pe larg despre Conferința Anuală a Organizației Sioniste Mondiale: sunt reproduse referate, rapoarte, participanții. Ideile propagate la Conferință, și ecoul lor în România, sunt punctate corespunzător.

Astfel, *Sionistul*, oficios al Federației Sioniste Române apare timp de peste un an (ultimul nr. apărut a fost dedicat celui de al VIII-lea

Congres Sionist mondial) conjugând lupta sionistă cu cea pentru emanciparea locală a evreilor din țările române. Dar, spre deosebire de alte gazete evreiești care vedeau în emancipare un scop, sioniștii priveau emanciparea doar ca un mijloc auxiliar. Din acest punct de vedere găsim reiterate în *Sionistul* poziții mai rezervate față de șansele emancipării locale într-un timp previzibil. Deși emanciparea „rămâne pentru noi doar un mijloc util șederii noastre în diaspora“.

După 1907 ideile sioniste, colportate prin secțiuni și cercuri locale, prin activități perișcolare desfășurate de școlile israelito-române (vezi, de pildă primele cercuri ale „Asociației Generale a elevilor sioniști“, create în 1909 la Focșani și Galați) și-au croit vad, mai ales în provincie, și prin câteva gazete care, deși firave, nu erau lipsite de anume percutanță. Reamintim doar câteva dintre acestea: 1904, Galați: *Buletinul Comitetului Federațiunii Sioniștilor din România*; 1909, P.Neamț: *Arhiva Istorică a Evreilor din România*; 1904–1905, Brăila: *Buletinul nr. 1 al Secției macabeilor Dr.Th. Herzl*; 1913, Craiova: *Drumul nostru*; 1904, Iași: *Ecoul Zionist*; 1914–1915, Galați: *Hatikwah*; 1904, Iași: *Herzl*; 1905, Galați: *Dr.Th. Herzl* (ziar al Cercului Cultural Zionist F.R. Montefiore); 1910, Buzău: *Idealul*; 1908, Brăila: *Israel*; 1910, Bârlad: *Junimea Zionistă*; 1908–1909, Iași: *Or Zion*; 1902, Moinești: *Redeșteptarea*; 1915, Panciu: *Renașterea*; 1906, P.Neamț: *Sekelul*; 1905–1906, Galați: *Steaua Sionului*; 1907, Galați: *Stindardul Evreu*; 1903, Iași: *Thikwas Israel*; 1914, Pașcani: *Viitorul nostru*; 1910; P.Neamț: *Zeirei Zion*.

Numărul publicațiilor ocazionale* editate de secțiunile și cercurile sioniste din provincie și capitală este foarte greu de apreciat dată fiind absența unei arhive care să le fi centralizat.

Dintre publicațiile relevante pentru mișcarea sionistă locală, de după 1907, trebuie menționat mai întâi: *Or Zion – organ sionist lunar* (an I, nr.1, 15.07.1903), apărut la Iași ca oficios al „Societății Sioniste Or Zion – Max Nordau“. Publicația era destinată: „să instruiască, să învețe, să ridice moralul și să dea informațiile necesare oricărui sionist“. *Or Zion* se voia, în cele 16 pagini ale sale, „informativ și teoretic“. Colaboratorii sunt nume cunoscute iar textele inserate în revistă, nu lipsite de interes.

Cunoscutul S.Lazar va scrie despre „Conferința Sionistă“ (an I nr.3), iar gazetarul cu vechi state, H.L.Zelțer, despre „Naționalismul

* Inventarul dresat de B.Lăzăreanu consemnează o parte infimă a acestora. Vezi H.Kuller, *Presa bucureșteană 1857–1994*, pag. 98–99, Ed. Hasefer, 1996.

nostru“ (ibid). S.Lazar va reveni, în nr. 4, cu o dezbatere pe marginea „cantității și calității în mișcarea sionistă“ („O minoritate“, an I nr.4), cum și asupra relației dintre Sionism și Intelectuali (an I nr.6). „Șansele Sionismului“, sunt evaluate în nr.5 iar relația dintre „Mozaism și Sionism“ nr. 8 (K.Lippe, an I nr.8). La un an de existență a gazetei, prolificul dr. I.Niemirower, va insera un text despre „Herzl și Herzelianism“ (an I nr.12, 15.06.1909).

De reținut că și în această publicație, poale-zionismul, care luase o orientare borochoviană pronunțată, își găsea un vajnic apărător în Leon Leventer-Moinești care într-un documentat studiu („Herzl și Poale-Zionismul“, an I nr.12) va arăta de ce acest „curent socialist în rândul mișcării naționale evreiești“ este de viitor. „Căci, dacă evreul este *național*, prin însăși nașterea sa („natio-nasce-nascitur“), prin viața sa socială el trebuie să realizeze îndreptarea nației sale“.

Idei de felul celor promovate de Leventer erau îmbrățișate de câteva personalități de seamă dintre sioniștii epocii, printre care și S.Lazar, unul dintre colaboratorii Or-Zion-ului. Peste ani, însă, acesta din urmă, conducător poale-zionist, va impulsiona, în 1920, fuzionarea organizației respective cu Partidul Socialist Român, ceea ce în fapt a însemnat dizolvarea mișcării borochoviste într-un curent socialist a - național.

Or-Zion, în ansamblul ei a menținut, însă, pe toată durata apariției o orientare borochovistă de factură net sionistă.

În martie 1913 apare la Bârlad *Bar Kochba* – Revistă național-evreiască cu apariție lunară și sub conducerea unui comitet.

Orientarea declarată a revistei – încă din obișnuitul „Cuvânt înainte“, la primul număr (an I, nr.1, martie 1913), semnat „Redacția“ era „în sensul ideilor zionismului modern“; „un nou om ca Bar – Kochba, ne va duce în patria renăscută“.

Această orientare, slujind curentul „sionist modern de idei“, se va concretiza – în cele 16 pagini ale revistei, redactate îngrijit și atractiv –: în afirmarea ideilor herzliene; în difuzarea informațiilor necesare despre sionismul autohton dar și despre situația din Palestina; în reproducerea debaterilor despre iudaism și sionism cultural.

Unul din condeiele cele mai frecvente în revistă – A.M. Finkelstein – va aborda teme iudaice sub generice de felul: „Moise de altă dată și cel modern“ (an I, nr.2); „Evreii, sionismul și războiul balcanic“ (ibid. nr.3); „Zionismul în România“ (ibid. nr.4) – în care se arată prioritatea sioniștilor români / „aci s-au organizat primele două congrese sioniste, al 3-lea fiind cel din Rusia, iar cel dintâi, ce-i drept de astă dată, mondial, de la

Basel fiind a 4-a manifestare de acest fel“; „Românii au prioritate și în crearea primelor colonii“. În răspărul unor atari priorități cât și a faptului că în țară activează circa 50 secțiuni sioniste, autorul deplânge „refluxul mișcării, la momentul 1913“ ca și „disputa sterilă dintre Galați și Brăila, în organizarea vieții sioniste interne“. Obstacolările mișcării, arată acest autor, „vin din partea unor rabini și hazizi“, etc., etc. Autorul acestui articol își exprimă speranța că la a XIII-a Conferință a Sioniștilor Români toate aceste handicapuri vor fi depășite.

Revista *Bar Kochba** mai inserează articole ale lui A.M.Finkelstein despre: ideile lui Herzl (ibid. nr. 5–6 și nr. 14/o2.1914); despre „Semnele îmbucurătoare de revigorare a mișcării“ (an. II, nr.1); relația dintre „Confesiune și naționalitate“ (an II nr.7) ș.a. În nr. 8 (oct. 1915) același autor va face o filipică împotriva U.E.R.-ului, considerând „O datorie de conștiință demascarea dezertiei, la adresa idealului sionist, pe care acesta o propovăduiește“.

Poziții sioniste tranșante, mai apără în revistă: K.Lippe (an I nr.4) în studiile „Despre sionism“ (scurt istoric și divergențe de idei) și „În ajunul celui de-al XI-lea Congres sionist“ (idei la ordinea zilei).

Din păcate Comitetul federal cu sediul la Galați – n-a mai ținut nici un congres sau consfătuire începând cu 1911. Cercul „Idealul“ săvârșind un act de indisciplină, convoacă doar o conferință sionistă în zilele de 10–11 mai 1915. Conferința s-a ținut în sala bibliotecii „Saniel Marcus“ din str. Mircea Vodă, în prezența a 30 delegați reprezentând 16 organizații. Au participat 4 delegați ai org. „Idealul“, 4 delegați ai cercului „Hatalmid“ din București, 2 delegați din Brăila, 1 delegat al cercului „Israel“, 2 delegați ai cercului „Ruach Hadoș“, 2 delegați din Bârlad. Soc. „Junimea sionistă“ cu 1 delegat, din Iași „Uniunea sionistă“ cu 4 delegați, revista *Licht* din Galați cu 1 delegat, revista *Hatikvah* cu 2 delegați, 3 delegați din Vaslui și câte un delegat din: Buhuși, Panciu, Fălticeni, Roman, Bacău și Odobesti.

Josef Herșcovici, președintele cercului „Idealul“ a înfățișat slăbiciunile mișcării sioniste din țară propunând și soluții.

* *Bar-Kochba* a apărut mai mult de un an și în paralel cu altă publicație sionistă găzduită de centrul (ne)contestat al sionismului românesc – respectiv orașul Galați. Ceea ce constituie o mărturie indirectă că se „copseseră“ condițiile ca în țară să poată apărea, simultan, mai multe publicații sioniste. De altfel, la București, apărea atunci publicația *Sionul*, de o calitate însă mult inferioară publicației *Hatikvah* – organ al Cercului Zionist Th.Herzl.

O delegație, în frunte cu A.L.Zissu, a propus o moțiune care să recomande Federației din Galați convocarea unei conferințe destinată schimbării conducerii. Propunerile nu obțin aprobarea.

Ca urmare, A.L.Zissu și S.Lazăr au trimis, pe proprie răspundere, președintelui Federației sioniste din România, M.Henrich Schein-Galați – o scrisoare din care reproducem următorul text:

„Consfătuirea sionistă crede că în fața evenimentelor ce survin trebuie ca în fruntea Federației Sioniștilor din România, să se afle un comitet compus din persoane neangajate în nici o altă direcțiune politică.

Cred că este neexactă cunoașterea situației. Ultima decizie a Comitetului federal, după care n-ar fi momentul oportun pentru adunarea conferinței anuale este greșită.

Pentru clarificarea acestor chestiuni, insistă comitetul federal de a convoca de urgență (dacă e posibil în două săptămâni) conferințe regionale“.

Consfătuirea regională din Moldova s-a întrunit însă la Iași abia în octombrie 1918. Tot în 1918 (în vară) a luat ființă în capitală Comisia Centrală sionistă, prin colaborarea tuturor secțiunilor existente atunci.

În primăvara anului 1919 s-a întrunit primul congres sionist din București, în sala fostului teatru „Modern“ sub președinția lui Solomon Bleicher din Brăila.

O impresie deosebită l-a făcut referatul cultural ținut de dr.Jacob Nacht din Focșani, care a provocat o dispută între acesta și șef rabinul dr.I.Niemirover.

Congresul a desemnat, fără să numească, pe Adolphe Bernhard ca președinte al mișcării sioniste din țară și, implicit, mutarea biroului și conducerii sioniste din provincie în capitală.

Dar să revenim la presa sionistă dinaintea episodului amintit și petrecut în 1915. Anul 1914 impunea revista *Hatikvah*, al cărui prim număr (an I nr.1 a apărut la 29.XI.1914) își propune o periodicitate bi-lunară și izbutește s-o respecte.

După o remarcă făcută de C.Iancu revista *Hatikwah* evoca, prin formatul și conținutul său gazeta vieneză *Die Welt*, cu atât mai mult cu cât pe frontispiciul ei noua publicație gălățeană înscrisese motto-ul acestei gazete: „Unsere Vochenschrift Ist Ein Judenblatt“.

Hatikwah, se autodefinia prin termenii „Un organ sionist. Și doar sionist“: duce o campanie susținută contra aculturației univoce și asimilismului – inclusiv cel rezultat din unele tendințe, exagerat integraționiste, poropovăduite de unii reprezentanți ai mișcării politice inițiate de Uniunea Evreilor Pământeni. Publicația difuzează larg întreaga paletă de

idei promovată de sionismul politic. Este cea mai amplă popularizare a ideilor propovăduite de congresele sioniste inițiate de Herzl și totodată a comentariilor celor mai avizate provenite de la corifeii sionismului politic.

Prin suplimentele sale – *Sulamit* publicație axată pe problematica femeii evreie – și *Hajeled Haivri* – destinată propagandei sionist-iudaice în rândul copiilor, publicația gălățeană și-a extins și „specializat” oarecum, aria de cuprindere a cititorilor săi care, după însăși mărturisirea redacției, totaliza circa 7.500 abonați: un record!

3. Ideile sioniste

Contribuțiile aduse la dezvoltarea gândirii sioniste din România încep cu personalități rabinice sau de întinsă cultură iudaică, de la Avner Kasswan și dr. K.Lippe până la un Mathias Friedmann, dr.I. Niemirower, dr. I.Nacht, dr. H.Brezis și A.L.Zissu – reprezentativi atât în ce privește tălmăcirea idealului sionist cât și pentru propunerile organizatorice considerate necesare înlăptuirii acestui ideal.

Presa sionistă – în limba română, idiș, ebraică etc. – cuprinde însă zeci de nume de personalități creatoare în domeniul sionist.

Firește, contribuțiile acestora se află în nemijlocită legătură cu curentele de idei sioniste, performate la scară europeană de un L.Pinsker, Achad Haam, A.D. Gordon, N.Sokolov și înainte de toți, de Theodor Herzl, creatorul sionismului politic.

Lucrările acestora ori simplele lor articole, cuvântări, studii erau cunoscute și în Vechiul Regat al României: presa le colporta iar unele lucrări circulau fie în original, fie în traduceri. Câteva exemplificări, în acest sens.

Rom Und Jerusalem – cunoscuta lucrare a lui M.Hess, apărută într-o primă ediție la 1862, este reprodusă în fragmente, apoi integral pe parcursul unor seriale din presa evreiască de l.română / de la sfârșitul de veac/. Parțial sunt publicate și mici fragmente din lucrarea *Judische Schriften*, apărută în 1905 la Berlin, ediția îngrijită de Zlociști.

În literatura evreiască din România lucrările lui Th.Herzl ocupă locul central: câteva sute de articole de presă, câteva zeci de studii și câteva lucrări importante le folosesc ca referințe. Scrierile lui Herzl au apărut traduse în românește, mai întâi fragmentar – pe întinsul primelor decenii ale veacului XX, apoi în întregime, începând cu: *Th. Herzl – Statul Iudeu* (traducere de R.Iza, Buc., 1918–1919).

Der Judenstaat (Viena 1896, Ediția a VIII-a 1923, tradusă în toate limbile europene) este tălmăcită în românește și de I.Ludo, dar abia în 1928. Lucrarea apăruse însă și sub formă de serial atât în *Egalitatea*, cât și în *Curierul Israelit*, mult înainte.

Altneuland, roman (Leipzig, 1902) apare în două ediții – una o traducere de Horia Carp (1918–1919) și alta o traducere de L.B.Wechsler și Moscovici, în 1937.

Spicuri din *Zionistische Schriften*, 1923, *Tagebucher* (1921) și *Das Neue Ghetto*, ca și pagini din volumele de beletristică (*Palatul Burbon*, 1895, *Povestiri filozofice*, Berlin 1900, *Foiletoane*, Viena 1904, vol. II, Berlin 1913) s-au bucurat de recenzii sau referiri ocazionale.

În românește au mai apărut: Tudor Arghezi – *Herzl* (în *Revista Adam* an 1, nr.5; Gala Galaction – *Herzl* (Broșură); *Herzl* – culegere școlară; E.Furtună – *Elegie* (La moartea lui Herzl, *Revista Hatikvah* – an II nr.2, 1916).

Dr. I.Niemirower va scrie despre Herzl o suită de articole, răspândite în diverse publicații și reluate în volumul II (Dizertații și foiletoane) din *Scrieri complete*.

Au mai scris, în epocă, despre Herzl: Rabin I.Breizis (1904: „În ziua mormântării”); dr. H.Burstein (în *Hatikvah*, an II nr. 2, 1916); dr. I.Nacht (*Ibid.*, an II, nr. 2, 1916), Sam Pineles (*Ibid.* an I, nr. 2 1915); dr. I.Nacht (*Idem*, an I nr.2); B.Zosmer (*ibid*); A.L. Zissu (*idem*. nr.2); S.Lazăr (*ibid.*); I.Botasanski (*ibid.*). În 1905 dr. Th.Herzl – ziar al cercului cultural sionist „Francisc Montefiore” din Galați – apărut cu ocazia comemorării morții lui Herzl, cuprinde în paginile sale o seamă de contribuții datorate lui Sam.Pineles (*dr. Herzl – primele sale scrisori* adresate de acesta lui Pineles); I.Marcus – *Ami – un an*; Leon Leventer (*Și a fost odată*); dr. H.Brezis: *Datoriile neplătite ale lui Herzl*.

O bibliografie completă *Herzl în publicistica evreiască din România* listează peste 150 trimiteri.

Th.Herzl (1860–1904) este poate personalitatea evreiască cea mai cunoscută și în România. Lucrările sale au fost aduse la cunoștința cititorului evreu prin gazetele sioniste dar și prin marile publicații de felul *Egalitatea* și *Curierul Israelit*.

Ideatica *Statului Iudeu* ca și a romanului *Țară veche Nouă* este mult comentată de diverși gazetari, înregimentați sau nu sionismului.

Herzlianismul, ca doctrină sionistă reiterată de Th.Herzl în marile cuvântări la Congrese ca și cu diverse alte prilejuri, este amplu popularizat.

O carieră deosebită în publicistica evreiască din România au făcut acelea aspecte ale doctrinei herzliene care apăsau pe elaborate ideatice privind: necesitatea unui centru politic al evreimii; planurile realizării aievea a migrației din țările diasporei; buna conviețuire a evreilor cu națiunile înconjurătoare, până la plecare și cu atât mai mult după (intuind parcă viitoarele bune relații ale Statului Iudeu înfăptuit, cu țările de proveniență ale celor care au făcut alya).

Așadar, la întrebarea, ce curente de idei teoretice au străbătut mișcarea sionistă din România până la primul război mondial, răspunsul îl găsim repertoriind articole, studii și scrieri de amploare – apărute în limba română, idiș, ebraică etc. și dedicate unor personalități proeminente ca cele amintite.

Practic, nici un curent de gândire „pre” sau „post – herzlian”, nici o personalitate care să fi militat întru afirmarea tendințelor naționale reînnoite nu au rămas necunoscute cititorului de presă sau de scrieri evreiești din România.

Dr. Iehuda Leib (Leon) Pinsker (1821–1891) autorul celebrei lucrări *Autoemanciparea* – prin care se exprimă un punct de vedere original cu privire la ideea „centrului spiritual al iudaismului” și la „necesitatea unei soluționări a problemei evreiești prin concentrarea pe un teritoriu a poporului evreu și reîntoarcerea sa la o viață normală de stat” mesaj adresat de Pinsker direct poporului evreu, în 1882 – înrăurește nemijlocit acțiunile întreprinse de chowewe-zionism.

Reține atenția concepția pinskeană potrivit căreia „Evreii doar ca națiune spirituală, sunt meniți să-și împlinească caracteristicile lor normale de națiune adevărată”.

În 1899, la Galați a fost tradusă *Autoemanciparea* de dr. Leon Pinsker. Traducerea și notița biografică premergătoare au fost realizate de Klein iar prefata s-a datorat lui Sam. Pineles. Ediția românească a apărut în Editura Societății Beneh Zion Kadimah.

Imediat după apariția traducerii românești a lucrării, ziarele evreiești, în primul rând cele sioniste, au inserat articole de comentarii a câtorva dintre ideile principale dezvoltate de acest important curent al „emancipării interioare”. Au reținut argumentele, extrase din lucrare și scoase în vedetă pentru uzul unei demonstrații ad-hoc de felul:

„Prin faptul că tindeau să se amestece cu celelalte popoare, evreii moderni s-au lepădat cu ușurință de propria lor naționalitate. Nicăieri, însă, zelul depus de asimiliști și asimilanți nu a fost primit după așteptări, căci dacă până la un moment dat gesturile de asimilare sau convertirile

la creștinism erau bine primite de gentili, nicăieri acestea nu au dus automat la emanciparea politică sau la buna primire făcută lor de către concetățeni“.

Asimiliștii vădeau o adevărată frică de „stafia evreiască“ ceea ce i-a condus la o „adevărată“ antipatie sau chiar ură față de originea lor.

Ideea lui Pinsker, potrivit căreia „evreul este un mort printre cei vii, pentru băștinași un străin, pentru cel statornic un nomad, un cerșetor, un exploatator, un apatrid, un concurent“ – a fost amplu comentată și exemplificată în publicații ca *Egalitatea*, ca să nu mai vorbim de periodicele sioniste care demascau „umilința de a căuta emanciparea politică cu orice preț“.

Emanciparea politică nu trebuia să presupună pierderea demnității de nație. Se conchidea, în spiritul autoemancipării propovăduite de Pinsker, că nu în omogenizarea cu gentilii rezidă mântuirea ci în afirmarea alterității:

„Nu darea drepturilor cetățenești evreilor dintr-un stat sau altul, va produce schimbarea „condiției iudaice“ ci numai autoemanciparea poporului evreu ca națiune“.

Unul din autorii cei mai gustați de cititorul presei evreiești din România sfârșitului de veac, și în general până la primul război mondial, a fost Max Nordau (1849–1923).

Max Nordau, citit de toate straturile sociale ale evreimii din România (vezi lucrările și textele colportate în publicistica din România) se bucură de o admirație unanimă.

În 1883, Nordau devine celebru prin scrierea sa *Minciunile Convenționale*, după care urmează, în 1885, cartea de succes *Paradoxe Sociale*. Cea dintâi, reprodusă în întregime sub formă de seriale, în mai multe publicații evreiești de limbă română, a apărut și sub formă de carte. Cea de a doua s-a bucurat de recenzii și reproduceri selective de texte.

Din *Zionistische Schriften* (Ediția I 1909), în care este cuprinsă și o amplă autobiografie a autorului – este reprodusă doar aceasta în *Curierul Israelit*.

Sunt reproduse integral: referatele susținute de Nordau la congresele sioniste: unele din articolele sale publicate în *Die Welt*. După moartea lui Herzl, în calitate de președinte al celor trei Congrese (VII, VIII și IX), Nordau se află alături de D. Wolfsohn (președintele Organizației sioniste). Relatări din presă subliniază importanța acestei colaborări.

Beletristica produsă de Nordau ca și eseurile și studiile sunt destul de bine cunoscute. Piese de teatru, ca de pildă *Noii Jurnaliști* (1905) și

Războiul milioanelor, sau romanul *Boala secolelor* s-au bucurat fie de ample recenzii, fie de traduceri parțiale în limba română.

În România, Nordau – polemistul a întrunit adeziuni: și atunci când era vorba de atitudinea sa față de sioniștii culturali din școala lui Ahad Haam: și atunci când punea problema raporturilor dintre naționalismul european și sionist / Nordau a intuit cu pertinență relația dintre național și transnațional/.

Lucrările lui Max Nordau au cunoscut diferite traduceri și au fost scoase numeroase ediții, unele chiar încă din veacul trecut.

Lucrarea *Degenerare*, a fost tradusă în 1894 de către R.Vermont și H.Streitmann; *Iudaismul în secolul al XIX-lea și al XX-lea*, a apărut la București /1902/ în traducerea lui Marcel Bernfeld; *Minciunile Convenționale ale Civilizațiunii noastre* a apărut într-o primă ediție la București, în 1895, în traducerea lui M.Canianu, și a fost apoi reeditată în 1909 și 1911 (traducerea lui B.Marian și M.Negru); *Naționalitatea*, în traducerea lui Rosmarin a apărut la 1897; *O noapte de Crăciun la Paris*, apare la București în 1913 în traducerea lui Al.Frunzescu; *Paradoxe sociologice*, Buc., 1905, trad. B.Marian; *Pesimism și Optimism*, Buc., 1910, trad. A.Axelrad; *Psihofiziologia geniului și talentului*, Craiova 1898, trad. B.Marian; *Psihologia dragostei. Falimentul științei* Buc., 1909, trad. A.Axelrad – Luca (cu o întinsă biografie a lui Max Nordau); *Psihologia zeflemei*, Buc., 1908, trad. A.Axelrad – Luca. Lucrarea a fost reeditată în 1911; *Recunoștința*, Buc., 1912, trad. B.Marian; *Sugestiunea*, Buc., 1911, trad. B.Marian; *Unde-i adevărul*, Buc., 1911, trad. A.Axelrad – Luca; *Zionismul*, Craiova, 1902, și o nouă ediție în 1903.

Se poate spune că atât finele de veac cât și primul deceniu al veacului XX au înregistrat cele mai multe traduceri din prolificul autor Max Nordau: un indiciu că cititorul consona cu amestecul de idei umaniste și sioniste din lucrările acestuia. Presa vorbea chiar de un „adevărat curent Nordau“, autorul fiind cel mai citit și întrunind expectațiile literare ale micului burghez evreu. Presa semnală că în aceste scrieri „atrăgea tematica și atitudinea“.

Scrierile lui Nordau, înainte să fie editate, erau amplu reproduse – uneori în seriale – în presa evreiască de limbă română dar și în cea idiș.

Una din lucrările cele mai dezbătute era *Iudaismul în sec. al XIX și al XX-lea*, în fapt o Conferință ținută la Hamburg la 29.XII. 1909, în care erau trecute în revistă principalele curente cultural-iudaice din ultimele două secole. În legătură cu gânditorii evrei anteriori, M.Nordau face ample referiri la Spinoza care „dezbracă pe Dumnezeu de personalitate,

divinizând Natura și dând moralei o altă bază decât revelațiunea“. În cursul sec. XIX va prevala la evrei gândirea emancipaționistă, corespunzătoare întinsului ecou al Revoluției Franceze din 1789 în toată Europa.

Este secolul în care principiul naționalităților îl înlocuiește, treptat, dar nu fără tensiuni, pe cel al confesiunilor. În curând însă antisemitismul va face ca – spre sfârșitul veacului – să triumfe sionismul în gândirea evreiască.

„Trebuie să fac o constatare dureroasă – scria Nordau în referatul la primul Congres sionist, Basel 1897 – popoarele care i-au emancipat pe evrei s-au lăsat pradă unei autoînșelări. Pentru ca să-și facă tot efectul, emanciparea ar trebui să se producă întâi în sentimente, înainte de a fi pronunțată în lege“.

Evreii din România, ultimii dintre cei încetățeniți în Europa, au reflectat îndelung asupra acestei idei ce avea să devină premonitoare între cele două războaie mondiale.

Noul antisemitism, așa cum a fost văzut de Nordau după experiența „cazului Dreyfus“, relevă ipocrizia egalității și libertății proclamate de o emancipare, înfăptuită doar juridic. Urmările antisemitismului și ale pseudoemancipării se întrevăd și în tendința asimilistă de reprimare a propriului evreism (neo-maranizare). Dimpotrivă, sionismul este o mântuire psihologică și socială.

Ideea națională la evrei se asociază cu aceea că-și reînnoiesc self-percepția și self-simțirea ca popor, pretind un destin normal, își clarifică identitatea, devin mai sensibili la șovinism (o împletire între simplism, ura străinului și automitizare), se dezvoltă onoarea de grup și conștiința propriilor defecte născute în diaspora etc., etc.

În presa evreiască din România asemenea argumente forte au fost folosite atât în combaterea asimilismului cât și a emancipaționismului – atunci când erau lovite de „pură exterioritate și formalism“.

4. Sionismul cultural

4.1. Congresul sionist (Iași, 1903)

În cadrul acestui Congres „chestiunea culturală“ a deținut un loc important. Atât definirea conceptului de cultură evreiască cât și modalitățile difuzării ei în masă au revenit în alocuțiunile mai multor vorbitori: s-a considerat că a deștepta interesul pentru această cultură e una din misiunile importante ale mișcării sioniste.

Prin cultură evreiască, *largo-sensu*, s-au subînțeles toate manifestările spirituale în care individualitatea evreiască este pregnantă. Dintre componentele culturii evreiești au fost evidențiate cu precădere:

limba ebraică, menită să devie o limbă vie; istoria evreilor – ca o creațiune modernă, literatura, în care este oglindită viața oamenilor ca și năzuințele lor; știința, adăpată și la izvoarele evreiești; limba idiș, ca limbă populară evreiască care a prilejuit creații literare impunătoare; ș.a.

Principala datorie a sioniștilor s-a considerat a fi munca de educare în toate aceste direcții ca și în principiile și idealurile iudaice sioniste.

S-au evidențiat, valoarea educativă a popularizării marilor creatori evrei în domeniile religioase și laice, din antichitate și până la zi: Mii și mii de savanți profunzi, gânditori adânci, scriitori geniali sunt martorii gloriei culturii evreiești.

Biblia, în original și în traduceri de unii creatori ca Mendelssohn, Buber ș.a., este una din creațiile de bază din care s-au inspirat culturile, vechi și noi, ale popoarelor. Talmudul este o operă uriașă, care a devenit sufletul evreimii.

Activitatea sionistă din trecut pentru cultura evreiască este rememorată la acest Congres pentru a se jalona liniamentele ei viitoare.

Niemirower, împreună cu M. Schwarzfild, în decembrie 1899, ca membrii ai Comisiunii culturale a Congresului al III-lea din Basel, secțiunea română, redactaseră o circulară în care se cerea ca în fiecare localitate, fiecă secție, și fiecă sionist în parte trebuie să caute a-și face datoria pătruns de importanța misiunii culturale. Fiecă secție în întrunirile sale și orice sionist în mod personal, în cercurile cu care comunică, trebuie să-și asume sarcina de a contribui la educarea sentimentului evreiesc, interesul purtat tinerimii, instruirii ei în limba ebraică, în istoria și literatura evreiască trebuie să fie permanent. Școli de adulți, editarea de cărți și broșuri populare vor complini această instruire cu o educație permanentă pentru toate vârstele.

În spiritul acestei circulare au fost concepute și unele documente ale comisiunii culturale aleasă la Londra și la care și-a adus o contribuție deosebită dr. K.Lippe. În anul 1903 dr. Nacht, împreună cu dr.Lippe, Armin Duks și I.Niemirower au lansat un anteproiect de program al învățământului limbii ebraice pentru uzul școlilor israelite din România.

La diferite conferințe sioniste din Galați și Iași, dr.Nacht, Braunstein - Mi-bașan, Samsony, I.Niemirower au făcut proiecte pentru difuzarea culturii ebraice, au propus chiar fondarea unei școli model cu un caracter pur național evreiesc.

La congresele comunităților, la consfătuirile culturale – din Iași, Focșani, Piatra și Brăila reprezentanți ai sionismului local au cerut ca limba ebraică să ocupe rangul cuvenit în învățământul și școlile

israelito-române. Deși unele din comitetele școlare nu dovedeau un zel deosebit în aplicarea unor atari programe, reprezentanții sioniști din comisiunile culturale și-au făcut datoria de a stimula interesul întregii evreimi pentru idealurile limbii și culturii evreiești. La ultimul Congres sionist din Galați (înaintea războiului), activitatea comisiunilor culturale s-a îmbunătățit și și-a diversificat obiectivele. S-au alcătuit comisiuni speciale pentru cultura ebraică, cu sediul la Focșani, pentru cultura idiș cu sediul la Iași, și pentru cultura generală evreiască – mai cu seamă în limba țării – cu sediul la București.

Războiul mondial, deși a încetinit considerabil activitatea acestor secțiuni, n-a curmat-o deplin. Astfel, chiar și după 1915 comisiunea din București s-a evidențiat printr-o seamă de activități de felul: conferințe pe teme de cultură evreiască, înființarea editurii Saronului, dezvoltarea Hașmoneei, cursul de ebraică Sinai, publicarea operei *Altneuland* într-o traducere revizuită, editarea discursului lui Tschlenow, de către Iabneh. Au fost organizate nenumărate cercuri ale tineretului sionist în care activitatea culturală era de competență.

Se poate spune că odată cu dezvoltarea mișcării sioniste, popularizarea culturii evreiești intră într-o nouă fază, și reprezintă un antidot atât împotriva asimilismului cât și al defetismului „pragmatic”.

Este de subliniat că pe tot parcursul primelor două decenii ale noului veac, începând chiar cu Conferința sionistă din 1903, dimensiunea culturală a evreității locale a fost concepută potrivit unui program de acțiune relativ clar. Liniamentele dezvoltării acestei culturi rămăneau neabătut cele ale limbii și culturii ebraice, limbii și culturii idiș, limbii și culturii evreiești în limba țării, cultura evreiască în celelalte limbi moderne. Activitatea național-evreiască era de păstrare și dezvoltare a tuturor componentelor acestei culturi. Se prevedeau măsuri pentru a înzestra comunitățile, școalele, societățile culturale cu biblioteci semnificative în toate aceste direcții. Presa evreiască și editurile urmau să joace un rol de prima mână în mișcarea de idei culturale evreiești. Forurile culturale sioniste și evreiești trebuiau laolaltă să se îngrijească ca orice societate sionistă să cultive sentimentul evreiesc și să ebraizeze climatul și interrelațiile umane.

4.2 Congresul sionist (Galați, 1907)

La Congresul sionist din Galați, 1907, cu ocazia căruia s-a făcut o amplă referire la deciziile Congresului sionist mondial de la Haga (al VIII-lea) și la care sioniștii din România au jucat un oarecare rol, problemei culturale i s-a acordat locul cuvenit.

În ciuda unor diferențe de vederi în probleme politice și practice, în problema creierii partidului sionist, asupra chestiunilor culturale s-a realizat un consens: de asemenea, în ce privește propagarea valorilor sioniste, prin dezvoltarea culturii sioniste.

Atât la Congresul al VIII-lea (Haga) cât și la cel sionist din Galați s-a arătat că sub raport cultural datoria de a cultiva masa evreiască, de a educa inteligența evreiască în spirit iudaic și ebraic și de a cultiva în sionism iudaismul și ebraismul reprezintă o sarcină constantă.

Societățile Sinai și Ivria, care au fost fondate pe lângă Congres și relativ independente de sionism, au perspective numai în măsura în care cultura evreiască va deveni un factor notabil în viața tuturor evreilor. A fost reiterat planul dezvoltării culturii evreiești ca: a) cultură ebraică, b) cultură idiș; c) cultură evreie în limba română; d) istorie, literatură, arta evreilor etc. La Congres s-a remarcat că problema propagandei trebuie concepută nemijlocit în spirit cultural, altminteri existând riscul ca „politicul” să se orienteze pe alte căi decât cele național – evreie.

Peste ani la Congresul sionist din București (1919) atenția acordată culturii și culturalizării nu numai că nu a slăbit ci, reiterându-se toate achizițiile ideatice de la congresele și conferințele locale anterioare, programul nou a fost conceput într-o deschidere corespunzătoare perspectivei sporirii cantitative și calitative a iudaismului românesc în condițiile reîntregirii.

A fost reiterată cerința ca institutorii evrei să fie dintre cei mai calificați, limba ebraică să capete mai multe ore în școli – atât cele de stat cât și, mai cu seamă, cele israelite-române.

Lozinca „ebraica este limba noastră, limba trecutului și a viitorului nostru” a fost scandată mai tare ca oricând: pentru a fi auzită nu numai de oficialitățile de stat dar și de comitetele școlare evreiești.

S-a considerat firesc ca fiecare sionist în parte să trudească pentru a vorbi limba ebraică, chiar dacă la început nu va putea decât îndruga.

În ordinea imediat următoare, deprinderea culturii idiș, dacă nu în original, cel puțin în traduceri, va contribui la forjarea unei iudaități îmbogățită de toate achizițiile galuthului.

Ca cetățeni ai României, evreii trebuie să-și însușească și să răspândească cultura evreiască și în limba română.

S-a cerut, ca fiind un comandament major, adâncirea conștiinței sioniste prin lărgirea conștiinței evreiești generale.

Die Colonisation Erez Isroel's wird in
Zukunft überallhin verbreitet werden.

No. 395

Galatz, 14. Januar 1897

Hochgeerter Herr Doctor!

Ich habe Ihren „Judenstaat“ bald nach seinem Erscheinen paarmal gelesen. Ich liess mir Musse Ihnen zu schreiben, und zwar hauptsächlich aus dem Grunde, weil ich wusste, dass alle Enthusiasten, Utopisten u.dgl. Ihre Zeit mehr als Ihnen lieb war in anspruch nahmen. Auch wollte ich Sie nicht dazumal stören, da Sie viel auf Reisen waren. Jetzt hingegen glaube ich mir erlauben zu können es zu wagen.

Ich will Sie mit dem „Zionismus“ in Rumänien au courant setzen. Wir müssen auf 1881 zurückgreifen, als im benachbarten Russland die Judenaustreibungen en masse begannen. Die Rumänen folgten bald mit. Restrictionen, und im Rahmen des Berliner Vertrages nahm man unseren Glaubensgenossen – gesetzlich! – die (gleichsam wie in der Legende der Todesengel den Frommen „die Seele küssend entführt!“).

Das Hausirergesetz u.a. ähnliche traten in Kraft! Hunderte, ja Tausende waren brodlos geworden und mussten ausser Landes gehen; Viele nach dem Westen Europas, wo sie in Paris, London, Manchester, etzz. gastliche Aufnahme und Arbeit fanden; Viele gingen über den Ozean und siedelten sich in Canada, und in den Ver. Staaten N-A an; ein grosser Theil ging nach der Türkei (Constpel, Smyrna, Salonik), Egypten, und viele Familien nach – Palästina!

Es bildeten sich hierzulande Comités, die eine Centrale in Galatz wahlten und hatte ich die Ehre als General-Secretär gewählt zu werden. Seitdem ist kein Jude aus Rumänien nach dem Heiligen Lande gezogen, ohne meine Hilfe und meinen Räth in Anspruch zu nehmen, was ich auch bis jetzt gerne thue.

Sir Laurence Oliphant besuchte uns s.z., wir hielten Konferenzen ab und sammelten binnen kurzem 150 000 francs. Die Wellen der Begeisterung gingen hoch und wir kauften bald im Heiligen Lande 2 Colonien, und zwar: *Samarin* am Carmel nächst Caifa (das mit seitdem vergrößerten Terrain-Acquisitionen das jetzigen Sicron-Jacob bildet, *eine der schönsten und grössten Colonien im H.L.*), und *Rosch-Pina* nahe bei Safed und unweit des Jordan (ebenfalls *im blühenden Zustande* jetzt). Wir schickten in beide Colonien an 500 Seelen, mit allem Nöthigen versehen, in Begleitung der unentbehrlichen Handwerker etzz. etzz. Allein unsere Mittel gingen bald auf die Neige; die unvorhergesehene Ausgaben, die Unerfahrung, die unerwarteten Hindernisse seitens der orthodoxen Juden im H.L., die damaligen politischen Verhältnisse (egyptische Frage), legten die hiesige Centrale völlig lahm, und pas d'argent, pas des Suisses! ohne Geld, keine Colonien! Wir hatten zwar noch 30–40,000 francs Subscriptionen (*unserer Reichen*) auf dem Papiere! die aber auch noch heutzutage ebenso intact sind!!

Zufällig kam der nun in Gott ruhender Herr Veneziani (Almosinier des sel. Baron Hirsch) auf seiner Reise aus Egypten nach dem H.L. und besuchte „Samarin“, das in jeder Beziehung seinen Beifall fand und worüber er mir einen langen Rapport machte. Auf seiner Heimreise nach Paris berührte er Bucearest, wohin er mich einlud, und wo wir paar Tage über die Zukunft der dazumal nothleidenden Colonien verhandelten. Inzwischen starb der Präsident unserer Centrale (Herr Isaac Loebel, und nicht lange darauf sein Sohn, der Dr. Loebel als 2ter Präsident) und ich sah es, dass falls wir nicht Hilfe vom Auslande haben werden, wir einer Catastrophe entgegengehen; denn wenn die circa 100 Familien nach Rumänien zurückkämen (das sie mit Emigranten-Pässen verliessen), werden sie ganz bestimmt nicht die Erlaubniss zum Landen ergalten und wir können eine ähnliche Szene erleben wie mit der Noyade in Galatz im 1866, der ich leider als „*périssent les colonies, plutôt que le principe!*“ und transportierte Tausende von Juden nach Argentinien, in ein Land, dessen Bevölkerung, Sitten, Gebräuche, Sprache, etzz, sie nicht kannten, wo sie keine Relationen hatten, u. dgl., und last not least, die Entfernung!!! Was konnten die armen Leute dort thun? Wo reclamiren, wenn ihnen Unrecht geschehen? Die Administratoren des Baron Hirsch wollten Cortez imitiren, und gleichsam die Schiffe verbrennen, um jede Verbindung mit dem Mutterlande abzurechen. Das geht aber nicht heutzutage. Mit Gewalt drillen lässt sich auch nicht. Daher die Unzufriedenheit, Misstimmung und Desertion, wenn auch Manches oder

vielleicht Vieles auf das Kerbholz der Juden zu schreiben ist. – Die „Alliance“ möchte nicht gerne daran erinnert werden und thut wie Vogel Strauss. So schrieb mir 11 Spt. 1896 eines der hervorragendsten Mitglieder des „Central-Comités der Alliance“: „... Senden Sie mir gütigst einen Bericht in Angelegenheit ... (Colonisation des H.L.), *aber lassen Sie dabei Argentinien unerwähnt...*“ (aus Gründe, die bei mir verborgen bleiben müssen). Warum diese Warnung?! Und dieses Geheimhalten?!

In Palastina hingegen geht Alles gut, ja vortrefflich:
denn Lust und Lieben zum Ding'
macht müh' und Arbeit g'ring!

Wenn man die Millionen, die man in America verausgabte, im H.L. verwendet hatte, würden statt 26 Colonien jetzt über 100 da sein, wenn auch in Transjordanien. Den besten Beweis haben Sie, dass die Juden in *New-York* und *Chicago* 2 Colonien in Golan (Basan) ankauften, bereits (wie mir Herr Scheid, Representants des Baron Rothschild, am 20. Dez. 1896 aus Paris schreibt) 8000 Maulbeerbaume und ebensoviele Weinstöcklinge pflanzten, Häuser construiren, etzz... um alles für die später anzulangenden Colonisten vorzubereiten. Unsere *rumänischen* Juden kauften ebenfalls 1 Colonie in Golan (in der Nähe der obenerwähnten), und 1 in Bustras-Girgis (südlich von Damascus). – Die eine Colonie ist für Rechnung einer Gesellschaft „Esra Mizor“; die andere für die der „Chow'wé Zion“ mit dem Centralcomité in Galatz, dessen Präsident zu sein, ich seit 2 Jahren die Ehre habe. – Ausser Augenzeuge beiwohnte! Ich sagte diese meine Meinung ganz frei Herrn Veneziani, und er versprach mir nach reiflicher Überlegung seinen Beistand. Er hat sein Wort glänzend eingelöst!

Das Zentral-Comité zedirte die Colonien; Herr E.Scheid, als Bevollmächtigter des Baron Edm. v. Rothschild kam hieher, um noch diverse Conditions zu reguliren. Er nahm unsere beiden und die inzwischen installirten russischen Colonien unter seine Protection, und trotz der ungeheuren Schwierigkeiten führte er alle einem blühenden Zustande entgegen. Alle gedeihen vortrefflich und alle Colonisten sind glücklich! Das Wort des Psalmisten hat sich an sie bewährt: „Die in Thränen säen, werden in Freude ernten“!

Es dürfte Ihnen wohl bekannt sein, welch' horrende Summen Baron Hirsch für die Colonisation der russ. Juden in Canada, den V.St. v. Nordamerica, und ganz besonders in Argentinien verausgabte. Die erzielten Resultate können keinen Vergleich aushalten, mit denen, die Baron Rothschild mit viel kleineren Summen im Heiligen Lande

geschaffen. Wer trägt schuld daran? Ich sag' es Ihnen im Vertrauen: die „Alliance Isr. Univ-elle“ in Paris. Obwohl ich seit 1863 dieser angehöre und noch zu Lebzeiten Crémieux, Isidor Loeb's u.A., viel geleistet (wie Beilage zeigt), konnte ich dieser Gesellschaft nie Sinn fürs Heilige Land beibringen; sie scheint umgekehrt eine heilige Scheu dafür zu haben. Wollte Baron Hirsch nicht darauf eingehen? Warum hat er dit Mittel zur Gründung der *ersten* Colonie dort gegeben? nämlich „Mikwe Israel“ bei Jaffa, die wohl mehr als eine Million bisnun kostet! und die als Pepinière* der späteren Colonien solch vorzüglich Dinstle leistete und noch leistet? Herr Netter war zwar s. Z. gegen die Colonisation des H.L., und hielt die „Alliance“ ebenso wie Baron Hirsch grosse Stücke auf ihm. Dieser war der eigentliche Gründer von „Mikwe Israel“, und vor seinem Tode, anfangs der 80er, sah er bereits die russ. und rumän. Juden im H.L. festen Fuss fassen, und schien seinen Sinn zu ändern – aber der Tod ereilte ihn! Die „Alliance“ wollte wie der Convent: aber, dass man von dort aus eine Lotterie veranstalte, wo wir schon hierzulande die Billete placiren werden. Eine Lotterie hier zu veranlassen erlaubt nicht das Gesetz und wenn wir auch die Autorisation der Regierung erhalten, würde sie uns *alle Juden* auf den Hals schicken, um sie nach Palastina zu expediren.

Wir erhalten so oft derlei Loose aus Wien, etzz. für Tempelbau, Spitaler, u. dgl., die wir gerne behalten.

Welch' enorme Summen werden nicht Jahraus, Jahrein gesammelt für Errichtung von Monumenten in aller Herren Ländern? *Und könnten wir nicht im H.L., jährlich solche Monumente unseren grossen Männern setzen, indem wir Colonien errichten*, die die Namen Maimonides, Raschi, Abarbanel, oder Montefiore, Crémieux, Hirsch, etzz. etzz. führen. Wir haben doch G.s.D. keinen Mangel an grossen Männern in Israel!

Die Etablirung der neuen Colonien müsste jetzt wohl in Transjordanien erfolgen, und gerade dieser Umstand erinnert uns an die Heilige Schrift, wo es heisst, dass sich dort die Söhne von Gad, Ruben und der halbe Stamm Manasse festsetzen und ihr Leben in Ruhe und Glück genossen, *sich aber dennoch verpflichtet hielten, den übrigen Brüder Stämmen beizustehen, sich auch Heimstätten gründen zu können*. Wäre es nicht recht und billig, dass unsere Glaubensgenossen in Europa, Amerika, etzz., die keinen Verfolgungen ausgesetzt sind, und die es dort zu Ehren, Würden und Reichthum brachten, sich ihrer erhabenen Aufgabe erinnerten *und ihren bedrängten Brüdern in Rumänien*

beiständen? In Russland haben es die Juden seit der Thronbesteigung Kaiser Nicolaus II entschieden besser als früher und zwingen sie jedenfalls nicht mehr die Verhältnisse auswandern zu müssen.

Haben denn die Juden gar keine Liebe zum Heiligen Lande und alles wäre nur Chimäre? Sind alle Gebete nur zum Herunterleiern ohne mindesten Patriotismus, wo es sich um Geldopfer handelt?

Wenn ich mich recht erinnere wars in *Schweden* vor einigen Jahren, als die Kammern einige Millionen francs zur Vergrößerung der Kriegsflotte verweigerten, *und die Bevölkerung* dem kauften noch in Golan die „Ekaterinoslaver“ (aus Russland) sich an. – Der Baron v. R. selbst liess auf seinem Terrain dort 260 000 div. Bäume pflanzen, was wohl viel sagen will!!! und bemerkt mir Herr Scheid in seinem letzten Briefe: „Je vais probablement y envoyer 100 familles juives, qui se trouvent à Jérusalem depuis quelques semaines, venues de Ur-Casdim, patrie d'Abraham“. – Welche Erinnerungen!

Es wäre für uns beide ermüdend diese Angelegenheit hier in diesem einen Briefe zu erörtern. Meine Absicht war blos Sie mit den Vorgängen der „Chow'wé Zion“ in Rumänien bekannt zu machen und bin ich bereit Ihnen auf Verlangen alle weitere Details zu geben.–

Unser Wunsch hier wäre, *jedes Jahr eine Colonie* im Heil. Lande zu gründen. Wir zählen hierzulande an 250 000 Juden oder 50 000 Familien; wenn *nur* 10,000 ca. 1 *franc per Monat* beisteuern, haben wir 120 000 fr. was für in den verschiedenen Städten und Ortschaften nicht die greeigneten Personen, die sich mit den Sammulgen befassen könnten oder wollten. Obwohl die Colonisation Erez Israel's alle Schichten der jüd. Bevölkerung begeistern soll müssen wir doch der Worte gedenken, wie es im taglichen Gebete heisst: 25 Familien ganz genügend sind Zeider haben wir/dass und der Herr bewahre vor den Fortschrittlern und vor den Dunkelmännern!/. – Alle beide partien sind uns nicht hold und wir sammeln nur bei der mittleren Classe, den Handwerkern u.dgl. – Das Resultat ist daher auch in diesem Fall ein geringes und die Abwicklung langsam. Baron R. in Paris will vorläufig für neu zu gründende Colonien keine Zusagen machen. – Die Baronin Hirsch soll auf diese Idee eingehen, aber unbestimmt wann. Es liegt mir eben ein Brief vor, demzufolge die Baronin zwei Vertrauensmänner nach dem H.L. (Transjordanien) schickte, um Land und Leute kennen zu lernen und Bericht zu erstatten. Wollen wir das Beste hoffen und diesfalls wird ein grosser Schritt vorwärts geschehen, was man wohl annehmen darf.

Bis dahin möchten wir unser angefangenes Werk fortsetzen und möchte ich Sie hiermit anfragen, ob es nicht möglich wäre von dort aus einen namhaften Betrag zu erwarten, oder *des ganzen Landes sich eine Entbehrungswoche auferlegte, wo jede Familie die Erpsparnisse einer Woche diesem Fonde zuführte, sodass in paar Jahren die nöthige Summe gedeckt war, ohne Budget, ohne Steuern, etzz.!* Wäre dieses Beispiel nicht nachahmenswerth?

Haben wir aber einmal eine tüchtige Zahl Colonien im H.L. und haben wir dort an 200 000 Juden, die ihren Grund und Boden bearbeiten, dann sind diese ein Factor mit dem man einst wird rechnen müssen. Die Drusen, etzz. in jenen Gegenden sind auch nicht zahlreicher, und bei weiterem nicht soviel werth als 200 000 Juden. Wir möchten auch gewiss nie der Regierung des Sultans irgend welche Schwierigkeiten bereiten, da die Juden den Sultanen seit Jahrhunderten alle Ursache haben dankbar zu sein; aber wenn es heissen wird: : wo der Herrgott über die Staaten am Neujahrs u. Versöhnungstage zu Gericht sitzt) wollen wir auch auf uns die Monroe-Doctrin angewendet sehen: „Judae den Juden!“ damit (nicht ein Fremder seinen Thron unurpire und nicht andere fernerhin unser Land als ihr Erbe betrachten). Das walte Gott!

Mit aller Hochachtung und Zions-Gruss

SAM.PINELES
Präsident des CC. der
Chow'wé-Zion in Rumänien

Egalitatea – 23 mai 1897 - București.

Extras din *Scrisoarea Dr. Herzl către*
C.C. al „Chowewe Zion“

„Vă mulțumesc cordial pentru raportul amănunțit și telegrama adunării generale.

Cu plăcere am luat cunoștință despre alegerea Dv., a d-lor dr. Lippe și Rosenbaum ca delegați pentru congresul de la München.

Faceți cunoscut, vă rog, că deosebit de delegații oficiali pot și particulari participa la congresul de la München, toți acei care se vor anunța până la 15 august.

La Palestina pot emigra oamenii cu mijloace, chiar grupe, acei care vor să se colonizeze acolo, spre a se îndeletnici cu vreo meserie, industrie, cărora noi „sioniști“ din toată lumea le datorim și voim a le da ajutor și protecție. Dacă entuziasmul pentru Congres va crește, ca în săptămânile din urmă, la Congresul din München se vor putea pune bazele fundamentale ale companiei israelite „Jewish Company“, așa după cum am proiectat-o în „Statul judeu“ sau într-o formă identică. Noi trebuie să strângem oameni.

Noi nu le promitem lucruri mari, ci pur și simplu: Strângeți-vă rândurile ca să se poată vedea câți sânteți: Câți săraci, câți bogați, câți robuști și cât nenorociți.

Odată strânși, uniți, suntem națiune formată și ne vom ajuta. În ce mod? Împrejurările ne vor povățui. Mai înainte de toate înlesniți ocazia de a vă putea singur decide soarta.

Congresul din München* e cel dintâi, poate chiar primul pas către aceasta.

De aceea, vă rog, întocmiți liste despre toți tovarășii de idei din țara Dv., considerându-se ca aderenți toți acei cari contribuiesc.

Petițiile vor fi subscrise de toți acei cari sunt decisi a emigra în Palestina, observându-se câți sunt fără mijloace și câți vor să plece pe cheltuiala și riscul propriu; e deajuns dacă din aceste petiții veți putea forma statistica despre brațele muncitoare.

Mai înainte de toate trebuie să facem aceste lucrări preparatoare, cari vor forma bazele fundamentale pentru cele ulterioare“.

„Până acum nedecișii spuneau despre „sionism“: I. Evreii nu vor putea să emigreze, II. Nu vom putea dobândi pământul. III Nu ne vom putea procura mijloace.

Să luăm punct cu punct: Petițiile vor dovedi întâiul punct (că evreii vor să emigreze în Palestina); în același timp lucrez cu ajutorul amicilor mei la cel de-al 2-lea punct (să căpătăm pământul), reușind amândouă, atunci cel de-al treilea punct va veni de la sine.“

* Congresul urma să se țină la München, dar a avut loc la Basel.

Al șaptelea studiu.

SECOLUL XX ÎNCEPUTUL NOULUI VEAC

1. O organizație politică a evreimii din Vechiul regat: U.E.P.

În *Insemnări din viața mea* (vol.II, Buc., 1921) de Adolphe Stern putem citi: „Și ieri (la 27 dec. 1909, n.n. Hc.) – dată istorică – o adunare de fruntași evrei din țară, întruniți aici după chemarea mea, într-o împletire și un entuziasm «de zile mari» a adoptat moțiunea următoare – Adunarea Generală a evreilor pământeni hotărăște crearea unei Reprezentante a evreilor pământeni care, până la recunoașterea lor ca cetățeni, să lupte pentru înlăturarea nedreptăților ce li se fac prin confruntarea lor, în toate legiurile și în toate ocaziunile cu străinii.“

Ca organ executiv adunarea a ales un Comitet Central compus din Ad.Stern, ca președinte, din I.B.Brociner, S.Halfon, M.Gaster, I.Stein, Dr.Erdreich, I.Hussar și J.Catz cu putere de a coopta alți membri (ca secretari vor fi ulterior cooptați S.Labin și H.Grossman). Comitetul Central va putea, oricând și în orice împrejurare, să ia apărarea cauzei evreilor pământeni, sub forma și în direcția ce va găsi de trebuință.

Istoria „Reprezentanței“ (recte a „Uniunei“), mai precis a ideilor ei constitutive coboară până la principiile ce au animat Ordinul B'nei Brith și întreaga activitate de promovare printre evrei a culturii și valorilor umaniste: parțial promovate și prin Congregațiunea și Comunitatea Templului Coral.

Începuturile „Uniunei“ au fost grele și laborioase. Numeroase obstacole s-au ivit și din afara evreimii și dinlăuntrul ei. Oficialitățile, deși nu se confruntau pentru prima oară cu purtătorii de cuvânt ai unei evreimi militante pentru emancipare civică și politică, se aflau de astă dată în fața unei organizații ce tindea să devină o „Reprezentanță politică“. La rândul lor evreii erau chemați să participe nu la o acțiune dusă nu de indivizi ci de mase. Nu puțini considerau, însă, și „Reprezentanța“ – născută din B'nei Brith – ca o organizație cu caracter „elitar“ și în slabă corespondență cu interesele celor mulți. În acest sens, de pildă, o gazetă de felul celeia intitulată când *Cronica Israelită* când *Progresul*, editate de I.R.Petreanu și exprimând vederi ale „evreimii nevoiaș“, va

duce o lungă campanie împotriva „Reprezentanței“, considerată a fi fost constituită în chip nedemocratic de către cei care la „1879“ (vezi broșura aceluiași I.R. cu titlul omonim) „au sacrificat încetățenirea în masă a evreilor în favoarea unor interese restrânse ale clasei avute“. Deși învinuirea era în bună măsură neîndreptățită iar în ce-l privește pe A.Stern, cu totul falsă, în legătură cu inițiatorii „Reprezentanței“ unele categorii de evrei aveau, totuși, rețineri sau chiar aversiune.

„Reprezentanța“ nu s-a lăsat biruită de acest handicap: și nici de obstacolările întreprinse „din afară“, mai ales din partea politicianilor români extremiști. Printre primele gesturi politice, considerate de urgență de către „Reprezentanță“ se înscrie „Cuvântul Evreilor Pământenii“, o petițiune către Corpurile Legiuitoare în care după o scurtă ochire istorică asupra situației evreilor din țară și o combatere acidă a sloganurilor „oficioase“ și propagandistice / prin care se justificau vexațiunile aduse acestei populații/, urmează un tablou complet al legilor, regulamentelor și măsurilor administrative îndreptate împotriva străinilor și aplicate evreilor – pământenii.

Cuvântul Evreilor Pământenii are următoarele capitole:

- a. dovada însușirii de pământenii a evreilor români;
- b. tăria elementului românesc;
- c. chestia asimilărei;
- d. teoria clasei de mijloc. Evreii față de cultura națională;
- e. numărul evreilor români;
- f. evreii în economia națională;
- g. evreii la sate și în agricultură;
- i. evreii în industrie, comerț și meserii.

Dintre ideile leit-motiv ale „Cuvântului“ se desprind: între români și evrei nu există deosebiri de interese; țara e destul de bogată, încât o judicioasă politică național-economică să poată face din colaborarea evreo-română un izvor de bunăstare pentru toți.

Îndreptățiti să-și poată afirma munca și inițiativa în toate domeniile de activitate, evreii nu trebuie discriminați: „să li se ofere oportunitățile toate pentru afirmarea însușirilor de pământenii și dragostea lor de țară și neam românesc va fi dovedită... în fiecare zi“. Învinuirile ce li se aduc evreilor, sub raportul comportamentului lor economic, social, politic, spiritual, cultural ș.a.m.d., nu au vreun temei și sunt folosite în pure scopuri de distragere a atenției de la adevăratele cauze ale... răului social. În încheierea „Cuvântului“ se scrie: „Nu înțelegem să fim victimele unei

uri pe care n-am meritat-o, pe care faptele noastre n-o îndreptătesc“.

Beneficiind de colaborarea unui profund cunoscător al problemelor sociale și economice ale țării cum a fost S.Labin, crescut la școala sociologică a lui C.Dobrogeanu-Gherea, textul „Cuvântului“ relevă o densitate, claritate și putere de analiză ce-l înscrie printre cele mai importante documente programatice din mișcarea de idei sociale a evreimii române. Impresia produsă de „Cuvântul“ a fost adâncă în mediile gazetărești și în opinia publică și nu a lăsat total indiferente cercurile politice, obligate să recunoască „cuprinsul său concis, expunerea clară, argumentația strânsă, desăvârșirea formei și demnitatea tonului“. Deși efectele „practice“ s-au lăsat așteptate, totuși, ideile concentrate de acest Document au fost multă vreme circulate în presă, motivând întrucâtva și vederile unor factori responsabili.

Acest Document de sinteză a fost urmat, apoi, de suita textelor ideologico-doctrinare, performate la Congresele și Conferințele U.E.P. – începând cu Congresul din ianuarie 1910 și continuând cu Adunarea Generală a Reprezentanței evreilor pământeni din ianuarie 1911, Congresul U.E.P. din decembrie 1912, a patra Adunare Generală a U.E.P. din 25–26 dec. 1912, ș.a.m.d. în 1913, 1914, etc. Rapoartele prezentate în numele Comitetului Central cuprindeau pe lângă secțiunile organizatorice și capitole de doctrină.

Unele din ideile U.E.P.-ului au fost bine primite chiar și în sferele intelectualilor români și ale parlamentarilor, conștienți că problema încetățenirii evreilor își așteaptă o soluționare grabnică. De altfel, U.E.P.-ul obținuse chiar, încă din 1911, ca prin modificările aduse „legii industriale“ să fie recunoscută calitatea implicită de români a... pământenilor.

Dar ceea ce rămânea de făcut era și recunoașterea *explicită* și generalizată a acestei calități!

Acestui țel i-a fost închinată întreaga activitate desfășurată de U.E.P. – organizatorică: extinderea secțiunilor „Uniunii“ de la 2, câte erau la 1910, la 25 în 1911, 51 în 1912, 80 în 1914, 87, în august 1916, numărul membrilor fiind de cca. 12.000 (vezi U.E.P. – „Opt ani de activitate“, Buc., 1918).

– politică: U.E.P. ca organ de protestare și acțiune propagandistică: *în scris* (broșuri, în tiraje de 5.000–25.000 exemplare), vezi „Către evreii pământeni“, 1912; 1915; „Chemarea către evrei“, 1915 ș.a.)

orală conferințe etc. pentru cercurile cultural-politice și de propagandă.

– documentare: inițierea unor *cercetări* asupra rolului evreilor în dezvoltarea economică a țării/ în ramurile ei vitale/ „ca mijlocitori de capitaluri și de proiecte”; anchete asupra așezămintelor evreiești (comunități, societăți filantropice, bănci de cooperatie ș.a.).

juridică: înființarea contenciosului U.E.P. și a Fondului de acțiuni (pornit în iunie 1913).

Actualizarea continuă a datelor privind situația evreilor din țară și analiza lor în Rapoarte, Memorii ș.a., au cumulat în doar primii ani de activitate ai U.E.P. un material semnificativ pentru proiectarea unei „Arhive a chestiunii evreiești din România” și a unui „Documentar privind așezămintele evreiești”. *Un Congres al instituțiilor evreiești*, proiectat pentru 1914, a fost amânat din pricina războiului balcanic intervenit.

Cum se amânase și un *Forum* de consacrare a mișcării declanșate de U.E.P. în rândul femeilor evreice. Dat fiind că izvoarele directe privind activitatea U.E.P., anii 1910–1916 sunt în parte astăzi de reconstituit doar după cele consemnate de *Înfrățirea*, oficiosul U.E.P., vom încerca, în cele ce urmează, o succintă repertoriere a colecției acesteia /cu stăruință, firească, asupra dezbaterii de idei/.

Înfrățirea a apărut la 1.02.1913. Proiectată să fie cotidian.

Congresul U.E.P. din 23.01.1910 hotărâse înființarea publicației și a unei Societăți de editură, cu numele Unirea.

Din lipsă de fonduri, abia peste doi ani va putea fi editată doar *Înfrățirea* ca gazetă săptămânală, distribuită în mare parte gratuit, mai ales printre români: tirajul era destul de ridicat pentru acea vreme – cca. 5 000 exemplare.

Publicația era trimisă autorităților, în scopul determinării unei ameliorări a opiniei acestora cu privire la evreimea română. „Față de partidele de guvernământ și de opinia publică românească în speță, dată fiind atitudinea ei cunoscută, acțiunea noastră s-a exprimat printr-o lucrare specială de luminare”.

Crezul umanist-luminist că prin cunoaștere și „luminare” pot fi înrăurite opiniile și conduitele a fost adânc împlântat orientării întregii activități propagandistice a U.E.P., gazetei *Înfrățirea* cu precădere.

În editorialul primului număr al gazetei/ an I, nr. 1, 3 febr. 1913/ sub genericul „Ce avem de gând”, se scrie: „*Înfrățirea* își afirmă pozițiile sale în lupta pentru emancipare, pentru integrare și asimilare în societatea românească”. Potrivit vederilor „luminist-raționaliste” ale U.E.P., și *Înfrățirea* își va concentra atacul asupra prejudecăților atât de înrădă-

cinate cu privire la evrei, chiar și printre oamenii inteligenți, cultivați și de bună credință. Ceea ce denotă că antisemitismul nu este tratat doar ca o chestiune de *ignoranță* ci și, mai ales, una de mentalitate.

Cu atât mai dificil, deci, de eradicat stereotipurile incastrate în opinia publică. Gazeta va încerca să-și familiarizeze cititorul, în primul rând cel român, cu viața comunităților evreiești din țară inițiind un serial de monografii, cu începere din chiar primul număr („Evreii din Călărași“, an I, nr. 1). Tema „Rolul evreilor în economia țării“ revine în zeci de numere. Se arată, apoi, că impopularea târgușoarelor cu evrei, a fost spre binele economiilor locale (an III nr.10), că în primele decenii ale secolului XX se produce o descreștere a evreilor din România (an IV, nr.3); se oferă o interesantă statistică a românilor formați meseriași și comercianți de către patronii evrei (an II, nr. 20); se dau în serial „liste de mobilizați evrei“ (an III, nr.8), și „Știri de pe front“ (an IV nr. 10 etc.). Se arată că „încă de la începutul războiului, evreii au zis: vom merge și noi, cu mic cu mare să ne vărsăm sângele pentru țară“ (an III, nr.1).

Întregul „Al 6-lea congres al U.E.P.“ /25–26.XII.1914) este ferit „de caracter polemic – politic, concentrându-se pe dovezile de patriotism ce trebuie să fie cât mai palpabile, în noile împrejurări“ (an III, nr.1).

În an III, nr.2, este reprodus un articol din „La Politique“, organul oficial al Partidului conservator, în care se aduc felicitări Congresului VI al U.E.P. pentru că a evitat polemicile. „adesea violente și la care urma urmelor nu sfârșesc decât prin a semăna vrajbă printre oameni gata să se înțeleagă“.

Înfrățirea poartă, totuși, polemici cu socialiști ca Rakovski care-i atacă pe U.E.R.-iști pentru „burghezismul lor“ /*ibid* nr.4/; în timp ce „naționali“ îi atacă pentru străinismul lor (*idem*).

Inaugurarea Cercului cultural „Libertatea“ al evreilor pământeni, eveniment amplu relatat de gazete (vezi discursurile inaugurale ținute de Ad.Stern, D.Emanuel ș.a., *ibid* nr.21) va prilejui o serie de texte despre contribuția evreilor la cultura țării.

Acuza de filogermanism adusă intelectualității evreiești este spulberată, prin dovezi irefutabile, într-un serial al gazetei. A.Steuerman, care susține rubrica de „Considerații literare“ aduce mărturii pentru totala integrare a scriitorilor evrei de pe aceste meleaguri în cultura română.

Al 7-lea Congres al U.E.P. (6–7.10.1916) va fi relatat pe larg în nr.2, an IV iar materialele vor începe a fi publicate din nr.3 (*ibid*).

Orientarea organizației politice a evreilor este: de adâncire a integraționismului; de promovare a aculturației; de dovedire a capacității

de asimilare și de identificare a evreilor cu năzuințele cele mai fierbinți ale poporului român.

Un apel al U.E.P. / vezi nr.15, an IV/ concretizează linia de urmat după intrarea țării în război: „identificarea deplină, cu interesele țării și răspuns prompt la toate chemările ei“.

După declanșarea ostilităților pe teritoriu românesc și ofensiva germană, *Înfrățirea* își încetează apariția la nr.61, care, întocmai cu numerele imediat precedente, nu mai conținea decât comunicate de război.

Retrospectiv, *Înfrățirea* reprezintă documentul cel mai pertinent asupra celei de a doua etape (1913–1916) din devenirea U.E.P. Este etapa speranțelor că în curând la Constituanta preconizată pentru 1914, alături de rezolvarea marilor probleme sociale ale țării (țărănească, reforma electorală etc.), va fi soluționată și cea a emancipării evreilor. În acest din urmă sens U.E.P. și-a mobilizat toate eforturile, inclusiv crearea gazetei *Înfrățirea* pentru a convinge că evreii pământeni nu sunt străini ci *români de confesiune mozaică*. Această din urmă „distincțiune“ i-a făcut pe unii evrei să-i considere pe liderii U.E.P.-iști drept „niște asimiliști“.

La deschiderea primei ședințe a Constituantei, U.E.P. a convocat la 1.05.1914 la București o conferință națională a președinților de secții locale/165 reprezentanți din 39 localități/ care printre altele, au exprimat acordul redactării unei petiții cu mii de semnături. La 5/10.06.1914, ziua deschiderii Constituantei, *Apelul*, multiplicat în zeci de mii de exemplare, se adresa membrilor Constituantei în termenii: „dorim: integrarea evreilor, curmarea nedreptății ce li se face prin considerarea lor ca „străini“ neasimilabili, meniți doar excluderii din corpul social. În ciuda vexațiunilor la care evreii sunt supuși ei își declară dragostea pentru țara nașterii și vieții lor“. Apelul a stârnit reacții antisemite dintre cele mai violente: presa, Liga culturală, agitatorii de stradă și chiar unii parlamentari au reluat cele mai abjecte partituri antisemite pentru a împiedica evoluția pozitivă, în sensul rezolvării de către Constituanta a faimosului articol 7 din Constituția de la 1879. Gazeta *Înfrățirea* a reflectat cu promptitudine și îngrijorare acest episod dramatic al vieții politice românești / dominată de antisemiți în acea vară a anului 1914/.

U.E.P.-ul nu a dezolat însă: petiții, memorii, audiențe, intervenții și alte mijloace de luptă pentru emancipare au continuat până la izbucnirea războiului. Ultimele numere ale *Înfrățirii* îndeamnă populația evreiască să dea dovadă de cel mai înalt patriotism în acțiunea comună împotriva inamicului.

O delegație U.E.P. este primită în mai 1917 de către regele Ferdinand. Monarhul a fost asigurat de întreaga loialitate a populației israelite față de țară și neam. Regele, la rândul său, a reamintit necesitatea asigurării egalității în drepturi a evreilor cu toți ceilalți cetățeni ai țării. Asigurări, în același sens, au mai făcut și alte notabilități ale momentului: Take Ionescu, I.C.Brătianu ș.a. Conchizând asupra activității U.E.P., în prima sa etapă de dezvoltare, respectiv de la înființare până în 1918, această primă mișcare politică evreiască organizată din România, putem spune că: U.E.P., care s-a dorit a fi o organizație de tip partid, a fost condusă de notabilități și intelectuali care propovăduiau integrarea și chiar asimilarea, pronunțându-se în același timp pentru menținerea unei anume specificități etnice.

U.E.P.-ul a constituit, în prima sa etapă, o organizație politică (căpătând în timp caracteristici de „partid etnic”), înglobând în jurul său, la 1915, circa 12.000 aderenți (care la rândul lor reverberau înrâuriri asupra unor categorii și mai largi), care activau pentru integrarea evreilor în realitățile țării și pentru emanciparea politică a acestei etnii, lipsite în cvasitotalitatea ei de drepturi politice și chiar de unele drepturi civice: lupta pentru integrarea „de jure” era coroborată, însă, pe una deosebit de amplă pentru integrarea „de facto”. În acest sens, de pildă, bătălia câștigată în chestiunea Legii industriilor sau în cea a meseriilor a creat condiții pentru adâncirea integrării economice a evreilor.

U.E.P. s-a interesat, deși într-o măsură redusă, și de viața comunitară, cultural-etnică, religioasă, fără să-și afirme însă o poziție clară și univocă în privința identității etnice.

Din repertorierea publicației *Înfrățirea* (ca și din scrierile și documentele propagandistice ale U.E.P.) putem deduce că preocuparea combaterii antisemitismului a constituit, însă, o dominantă. Iată, spre exemplificare, doar câteva texte pregnante inserate în gazetă: „Sunt evreii persecutați în România?” (serial cuprinzând un șir de documente și comentarii concludente pentru răspunsul afirmativ dat la întrebare, vezi an I, nr. 23 și următoarele: „Literatura antisemită” (*ibid.*); „Un nou ritual. Propaganda huliganică a unor preoți” (an III, nr. 10); „Legea privind controlul asupra străinilor” (an III, nr.4); „Xenofobie și Xenofilie” (*ibid* nr.5), „Antisemitism școlar” (*idem*); „Antisemitism la sate” (*ibid.* nr.6); „Mânia antisemită” (an III, nr. 10); „Presa română antisemită” (*ibid.* nr.11); „Evreii au acaparat moșiile?” *ibid.*, nr.19); „Cine alcoolizează țărânimnea” (*ibid.* nr.20); „Goanele de la frontieră” (*ibid.*, nr. 24); „Acaparatorii” (*ibid.* nr.33); „Adevăratul naționalism” (serial, *ibid.* nr.34

ș.a.); „Din campaniile antisemite (*ibid.*, nr.36); „Despre spionii evrei sau Cum se produc legendele“ (*ibid.*, nr. 39); „A zecea fericire“, „Izgonirea evreilor“ (*ibid.*, nr.41); „O nouă operă antisemită“ cartea lui Al.Bănățeanu, *Învățăturile rabinilor* (*ibid.*, nr.42); „Spectacolul naționalist“ (an IV, 1916, nr.7); „Antisemitismul lui V.Conta“ (serial, *ibid.*, nr. 13 ș.a.); „Noul discurs în presa românească extremistă“. Analiza textelor amintite nu îngăduie vreun echivoc cu privire la poziția intransigentă a U.E.P. față de manipulările și justificările operate de cei interesați în obstacolarea integrării și emancipării evreilor pământenii.

De remarcat că în atitudinea față de antisemitism, U.E.P.-ul nu se deosebea de retorica, în materie, proprie altor curente de gândire și atitudine evreiască.

Deosebirea constă, însă, în unele argumente folosite: în timp ce orientarea național-evreiască, fie ea sionistă sau integraționistă – diferențiatore, respingea realitatea și dezirabilitatea asimilării, de pe pozițiile U.E.P. s-au exprimat, în această etapă, idei favorabile totalei asimilări. Într-un editorial, apărut în *Înfrățirea* (nr. 43 din 1915) și intitulat „E nevoie de asimilare?“ se răspunde: „Doar asimilarea se face cu sau fără voia guvernului, cu sau fără voia noastră. Este făcută“. Într-un alt editorial (nr.3 din același an), intitulat „În ce constă asimilarea?“, polemizându-se cu N.Iorga, care afirmă că „evreii nu sunt asimilabili“, se replică prin evidențierea asimilării în fapt, de către evrei, nu doar a „limbei, ideilor, sentimentelor și aspirațiilor populației de baștină ci și a esenței spiritualității acestui popor“. Pentru asemenea „excese asimiliste“ unii lideri ai U.E.P.-ului au constituit în epocă, cum arătam, ținta unor critici, nu lipsite de vehemență, din partea publiciștilor evrei ce țineau tocmai să-și trezească coreligionarii la o conștiință național-iudaică, afirmată cu demnitate.

Dar, așa cum se va adeveri în timp, U.E.P.-ul sub raportul curentului de idei sociale și culturale ce a promovat – nu poate și nu trebuie, în chip reduționist, confundat cu mișcarea de idei asimilaționiste, propovăduite în cadrul Curentului de la finele veacului și în mod expres astfel denumit.

Pentru mișcarea de idei și acțiuni politice dezvoltate în cadrul (sau în nemijlocită legătură cu) U.E.P. vom folosi sintagma de propensiune spre integrarea deplină în realitățile românești economice, sociale, politice, culturale și spirituale chiar. U.E.P.-ul nu a vehiculat însă ideea convertirii religioase. În anumite cazuri a înfierat cazurile „spectaculoase“ de botez.

Totuși, iudaismul, pentru adepții liniei U.E.P., nu reprezintă un fond de valori preferențiale, iar sionismul și emigraționismul sunt doar

paleative. La „chestiunea evreiască“, după U.E.P., soluția nu poate fi decât integraționismul integral.

De pe pozițiile U.E.P. nici soluționarea socialistă (y compris cea socialist-evreiască, bundistă) și nici cea poale-sionistă nu dovedesc virtuți, de recunoscut, sub raport politic. Din punct de vedere cultural, doar valorile culturii naționale românești – ale științelor, artelor, ș.a.m.d., naționale și universale – sunt cele ce trebuie să călăuzească aspirațiile ideale ale evreimii locale.

Este rațiunea pentru care presa U.E.P., în speță *Înfrățirea*, dar și publicațiile editate în etapa 1910–1918, nu cuprind referiri la cultura idiș, ebraică, iudaică în general; ele nu dezbat o problemă intelectuală specifică, de tipul celeia atât de frecvente în presa evreiască de alte orientări.

În concluzie, apăsăm pe constatarea că în cadrul curentului integraționist, social și cultural, mișcarea de idei antrenată de U.E.P., se deosebește de celelalte tendințe ale integraționismului evreo-român prin: accentul greu pus pe orientarea politică, în speță pe intervențiile nemijlocite, sub forma luptei organizate prin excelență; idealul de libertate, emancipare și deghetoizare deplină promovate; negarea autonomiei cultural-spirituale și promovarea „asimilismului cultural“; prioritatea acordată integrării socio-economice, respectiv ștergerii oricăror discriminări în materie de „concurență liberă între competențe“ – la competențe egale status-uri și roluri nediferențiate etnic sau altcum!

Sub raport clasial, doctrina U.E.P. se dovedea inspirată de interesele categoriilor avute și cele mai dinamice ale populației evreiești, respectiv industrialii, comercianții, precum și intelectualitatea-tehnică, angrenată în operațiuni economice, iar cea umanistică, antrenată în bătălia politică.

2. ANEXĂ :

PETIȚIA EVREILOR PĂMÂNTENI ADRESATĂ CORPURILOR LEGIUITOARE*.

În ziua de 5 Martie 1910, mandatarii ai Comitetului Central al Reprezentanței Evreilor Pământeni au remis Președinților Corpurilor

* Ideile acestei petițiuni au fost cuprinse și într-o petițiune asemănătoare, adresată Parlamentului de către *Înfrățirea Zion* cu 35 de ani în urmă, la 1871, dar care n-a fost înmănată, din varia motive la timpul acela.

Textul de față reprezintă o sinteză a *Petiției* înaintate la 5.03.1910, și reprodusă de *Revista Israelită* din același an.

Legiuitoare o petiție, însoțită de un tablou al măsurilor restrictive aplicate evreilor români și de un Memoriu explicativ prin care se arată netemeinicia acuzărilor ce li se aduc. Din această lucrare voluminoasă și documentată, extragem următoarele pasagii care arată ținta demersului evreilor pămâtenii:

„În preziua unor noi măsuri menite să le sece aproape cele din urmă isvoare de traiu, Evreii pămâtenii vin înaintea Domniilor Voastre, Aleșii Națiunei, ocrotitorii lor firești, spre a-și spune păsul și a Vă cere dreptate.

De aproape o jumătate de veac, ei – fii credincioși ai țarei – sunt scoși din cuprinsul Națiunei prin nesocotirea drepturilor lor din vechime.

Pe pământul pe care s-au născut și au crescut, de care îi leagă amintirile trecutului și nădejtile viitorului, ei sunt socotiți de străini, loviți ca străini, putând fi ori când surghiuniți, din țara lor, ca oameni fără căpătâiu și fără patrie.

Stânjeniți în libertatea muncii și înlăturați dela focarele culturii naționale, suntem priviți, în Patria noastră, mai rău ca străinii adevărați, cari nu sunt pârați ca dușmani ai țarei. Ni s-a lăsat numai tributul sângelui și sarcinile cetățeanului, pe care cu drag le purtăm.

Până acum am suferit în tăcere, nădăjduind că din excesul răului va răsări în sfârșit binele și socotind că ni se va face dreptate din însuși imboldul nevoilor țarei.

Dar acum, când vedem că în loc de a se pune o stavilă măsurilor de îngrădire cari duc la pieirea noastră, se pregătesc noi lovituri împotriva-ne, nu ne este iertat să mai tăcem.

Avem dreptul și datoria, către Țară și către noi înșine, de a ne apăra pe toate căile legiuite.

Ani de-a rândul am fost judecați și osândiți fără să ne spunem cuvântul.

Azi îl rostim înaintea Domniilor-Voastre, Aleșii Națiunei, și vă rugăm, în puterea sfântului drept de apărare, să-l ascultați cu bună voință și cu nepărtinire să judecați.

Venim cu încredere în fața Domniilor-Voastre, căci nici o dată, în mijlocul obidei, n-am pierdut nădejdea că mântuirea ne va veni de la Țară și prin Țară.“

* * *

După ce dovedește că evreii români nu sunt străini în țara lor de naștere și după ce arată că legi, declarații oficiale și angajamente solemne ale guvernului României au recunoscut calitatea lor de supuși români, Petiția, ocupându-se de efectele politice dușmănoase inaugurate împotriva evreilor pământeni, continuă astfel:

„Și rezultatul acestei epoci de scădere în viața Evreilor români, care e? Iată-l:

De o parte, un număr infim de Evrei încetățeniți pe calea spinoasă a naturalizărilor individuale, cu consecința anormală că copiii lor, înainte de încetățenire, chiar dacă sunt minori, sunt considerați ca rămânând streini.

De altă parte, tot restul populației Evreilor pământeni, degradați la starea de străini în țara lor, oameni fără naționalitate și fără patrie, vagabonzi supuși goanei și prigoanei, asimilați cu Românii numai în ce privește datoriile. Ei slujesc Regelui și Țarei ca soldați în Oastea românească, fără putință de a înainta în grad, și redevin vagabonzi din ziua în care au ieșit din cazarmă. S-a văzut părinți cu fiii în oaste, alungați dela vetrele lor. S-a văzut soldați evrei împiedicați de a se reîntoarce în comunele unde au fost recrutați, sub cuvânt că n-au dreptul, ca străini să mai locuiască acolo.

Toți, fără deosebire, naturalizați sau nu, toți denunțați ca elemente primejdioase și vătămătoare, atacați în cinstea și demnitatea lor, amenințați în existența lor, ținta agitațiunilor fără scrupul, cari, sub masca unui falș naționalism, propovăduiesc ura anarchică de rasă și atâtă vrajba între copiii Țarei.

Potrivit acestui spirit nenorocit și dăunător Patriei, în contrazicere desăvârșită cu chiar înțelesul art.7 al Constituției din 1879, nu numai că s-a păstrat legile restrictive de mai înainte, dar s-a mai făurit altele noi, cari îngrădindu-ne tot mai mult libertatea muncii și dezvoltarea culturală, au adus o mare parte din populația noastră într-o sărăcie din cele mai îngrijitoare.

Tabloul ce urmează cuprinde înșirarea acestor legi și măsuri restrictive. Ele sunt oglinda care reflectează adevărata noastră stare. Sunt răni sângerânde în trupul nostru; guri până azi mute pe cari le lăsăm să vorbească pentru noi“.

Aici e vorba de tabloul legilor, regulamentelor și măsurilor restrictive aplicate evreilor români, care ocupă 12 pagini *in quarto* din lucrare și care e consemnarea lungului martirolog al evreilor pământeni.

Apoi Petiția continuă:

„Și acuma întrebăm: ce a îndreptățit toate aceste măsuri?

Nimic.

Ni s-a adus, întru întemeierea lor, tot felul de învinuiri. Dar aceste învinuiri sunt toate, născociri cărora netemeinicie o dovedește Memoriul alăturat.

Faptele noastre toate sunt spre binele poporului român cu care ne știm una prin graiu și prin traiu, prin gândire și simțire. Numai credința ne deosebește, dar această deosebire nu scade nici iubirea noastră pentru poporul român, nici dragostea ce el ne-o păstrează în straturile sale adânci. De ce dar atâta înverșunare față de noi? Până când să dăinuiască o vrajbă fără temei și în nepotrivire cu cerințele vremii? Nu ajunge că s-au mai născut și au crescut, pe pământul țarei, două generațiuni, de când premergătorii Domniilor-Voastre ne-au socotit de buni Români?“

Petiția se încheie astfel:

„Domnilor Senatori, Domnilor Deputați,

Dreptatea este temelia Statelor. Legi excepționale și personale o surpă și sdruncină conștiința dreptului în popor. E timpul ca asemenea legi să nu ne mai fie aplicate! E timpul ca să nu mai trăiască între hotarele României un soi unic de oameni pe care limbajul oficial nu se sfiește să-i numească: „străini fără protecțiune“ sau „locuitorii neapartinând unei protecțiuni străine“.

În numele Dreptăței și spre mărirea României, vă conjurăm să desființați această dureroasă anomalie.

Nu suntem „străini fără protecțiune“.

Suntem fiii legiuiți ai acestei țări și avem dreptul la protecțiunea ei.

Nu ne mai tăgăduiți însușirea noastră de pământeni. Deosebiți-ne de străini!

Însuflețiți-vă dela gândul și voința marilor Patrioti cari au făcut România liberă.

Pătrundeți-vă de sentimentul gloriosului nostru Suveran, Care, la 1868, vorbind de chestiunea Israeliților, a rostit, înaintea Parlamentului, aceste nepieritoare cuvinte:

„Dacă Națiunea română în alte timpuri nu s-a abătut de la principiile de umanitate și de toleranță religioasă, ea nu va începe astăzi, în al XIX-lea secol, sub domnia Mea, a viola aceste sfinte principii“.

Ceea ce Manolache Costache Epureanu a zis părinților noștri: Veniți, fiți cetățeni cu noi! spuneți-o nouă, urmașilor lor!

Faceți să răsară în sfârșit acea zi de înfrățire, când „fiii României vor avea toți aceleași drepturi“ și care va fi – după cuvântul neuitatului M.Cogălniceanu – „ziua întăririi României“.

În așteptarea acestei zile fericite, strigăm din adâncul inimilor:

Trăiască România!

Trăiască MM. LL. Regele și Regina!

Trăiască Augusta Dinastie!“

Din memoriul explicativ extragem următoarele 2 capitole:

Chestiunea asimilării

„Chestiunea asimilării nu este așa de simplă, după cum pare sau după cum o înfățișează acei cari au interes să nu o limpezească sub toate fețele ei. Noi am ruga pe toți acei cari vorbesc de neasimilabilitatea noastră, să ne spue ce înțeleg prin asimilare. Unde începe și unde se sfârșește? Cerutu-ni-s-a vreodată de către vreun partid sau de către bărbați cu răspundere să ne asimilăm în cutare sau în cutare fel și noi nu am făcut-o? Sau, urmăritu-s-a de către guverne și partide o politică de asimilare și aceasta s-a frânt de împotrivirea noastră?

Noi știm că oamenii de stat din țara aceasta și istoricii români preaslăvesc fără încetare toleranța religioasă a poporului românesc și susțin că nu au nimic cu religia evreilor și că nu le cer ca să și-o schimbe. Printre evrei sunt unii religioși și alții liberi cugetători. Dacă religia este o chestiune de conștiință individuală și românii o privesc ca atare, adică nu cer evreilor să se lepede de dânsa pentru a-i considera ca asimilați, atunci ce condițiuni ni se cer ca să fim priviți ca asimilați? Să ni se spună. Să ni se precizeze!

Noi știm cari sunt condițiunile de asimilare și le vom spune sincer și limpede. Condițiunile acestea sunt: confundarea aspirațiunilor cu acele ale poporului în mijlocul căruia trăim, adoptarea limbei și a culturei sale, dragostea de țară și neam, identitatea de interese. Noi evreii-români pretindem că suntem asimilați de pe acum, fiindcă avem aceleași aspirațiuni, aceleași interese, vorbim aceeași limbă și ne împărtășim de la aceeași cultură și de la aceeași viață intelectuală și morală. Cât despre

dragostea noastră de țară, a ne-o pune la îndoială înseamnă a ne calomnia. Suntem oameni liberi. Suntem oameni cinstiți. Când spunem un lucru avem dreptul să cerem a fi crezuți. Declarăm că ne privim ca fii ai acestei țări, și, ca atare, ne iubim țara ca toți românii. Acei cari pun la îndoială cuvântul nostru, să facă dovada! S-o facă cu fapte, nu cu vorbe! Să arate când, în ce împrejurare și cum am lipsit de la datoria de patrioți. Cu bănuiele și procese de intențiuni nu se desleagă asemenea chestiuni. De zecimi de ani când dușmanii noștri tot susțin că n-avem nici o dragoste pentru țara nașterii noastre și n-au putut aduce în tot timpul acesta un singur fapt întru dovedirea spuselor lor.

De altminterlea, bărbații de stat români n-au înțeles asimilarea altfel de cum o înțelegem noi. Ei au știut că adevărata topire a diferitelor elemente ale unei țări în masa comună stă în împărtășirea aceluiași simțiri și interese și că aceasta se capătă numai prin școală și armată. Următor acestei credințe, Mihail Kogălniceanu a și trimis în diferite vremuri ale guvernării sale circulări prin care cerea autorităților ca să îndemne populațiunea evreiască de a-și înscrie copiii în armată și în școlile românești. „Legea Instrucțiunii Principatelor-Unite“ din 1865 prevedea obligativitatea învățământului elementar pentru „toți copiii de amândouă sexurile“. Potrivit acestei dispozițiuni, Ministrul instrucțiunii de atunci (1865), V.A. Ureche, a lămurit autorităților ce vrea dela evrei:

„Trimită israeliții copiii la școlile publice române... Junimea israelită, crescând împreună cu acea română, va deveni mai națională“.

Ion Brătianu, în 1867, a trimis prefecturilor o circulară cu același înțeles și tot cu scopul de a grăbi, prin școală, asimilarea evreilor.

Așa au înțeles bătrânii țării asimilarea și noi evreii români i-am urmat întocmai, trimițând pe copiii noștri în școlile publice românești. Dar, politica aceasta nu fu urmată decât puțină vreme: nu trecu mult, și evreii fură îndepărtați din școlile statului.

Stăruim cu tot dinadinsul asupra acestui punct: guvernele și partidele noastre nu ne-au spus niciodată ce vor și ce înțeleg prin asimilare. Nu numai atât: ele sunt acele cari au făcut tot ce le-a stat prin putință ca să ne izoleze și să zădărnicească eforturile noastre, ale evreilor, pentru asimilare. Dacă în direcția aceasta se poate aduce cuiva o învinuire, apoi nu nouă trebuie să se adreseze ea, ci guvernelor și parlamentelor cari ne-au luat calitatea de pământeni și ne-au declarat de streini, cari ne-au îndepărtat din școli și nu au îngăduit ca măcar numele să ni-l putem româniza. Toată legislația prin care în ultimii patruzeci de ani au fost ținți evreii, este antiasimilistă; și cu toate aceste, tot noi

suntem învinuiți că ne ținem retrași într-o societate deosebită, închisă și exclusivistă.

La politica aceasta, noi n-am răspuns cu simțiminte cari să îndreptățească pe cineva ca să ne pue la îndoială dragostea de țară. Am așteptat și așteptăm. Suntem mereu dați la oparte, suntem amenințați fără încetare în interesele noastre, agitațiunile cele mai violente sunt tolerate în contra noastră, și totuși ne simțim sufletul legat printr-o iubire de nedesrădăcinat de țara nașterii.

La politica de izolare a legislațiunei, noi am răspuns prin școlile noastre cari sunt, toate centre de românizare. Școlile evreo-române, întreținute fără nici un ajutor dela stat, au crescut întreaga generațiune, evreo-română de azi în simțiminte naționale. Ele au scos sute și mii de tineri cari vorbesc și citesc românește și contribuie puternic la întărirea culturei și literaturii românești. Școlile evreo-române continuă, ele, politica de asimilare culturală, începută de Mihail Kogălniceanu, de Vasile Ureche și de Ion Brătianu și întreruptă după puțină vreme.“

Evreii la sate și în agricultură

„O învinuire care, se bucură de o întinsă popularitate, este că arendașii evrei jefuiesc fără de îndurare pe țărani și că evreii din târgurile și satele moldovenești au sărăcit populațiunea rurală de acolo, aducând-o într-o stare de inferioritate economică față de țărănimea din Muntenia. Un fost ministru, un fruntaș politic, a scris chiar o lucrare întreagă prin care, dovedind că țăranii din Moldova sunt mai prejos ca cei din Muntenia din punct de vedere economic, a încheiat că vina pentru aceasta cade asupra evreilor. Părerii de aceste au adus la cunoscutele goniri ale evreilor din satele moldovenești, goniri cari, altfel, nu erau prin nimic îndreptățite. Izgonirile evreilor din sate formează un capitol dureros. Nu stăruim asupra lui, fiindcă nu voim ca amintirea unor întâmplări triste să turbure înfrățirea pe care o urmărim prin aceste rânduri. Dacă pomenim în câteva vorbe despre ele, este pentru a ajunge la o altă ordine de idei.

Izgonirile s-au făcut sub cuvânt că evreii din sate și târguri exploatează pe țărani. Mulți au vorbit chiar de camătă. Dar, mai este nevoie, după ce o literatură întreagă s-a ocupat de chestiune, să arătăm de partea cui este camăta sau că această însușire nu este specific evreiască?

Ne-ar fi ușor, dacă nu am voi să scurtăm lucrarea, să îngrădăm aci numeroase citate din lucrări și anchete oficiale, cum de pildă din cunoscutele lucrări ale d-lor D.S.Nenițescu și Agricola asupra cametei la sate, din discursuri parlamentare, chiar din circulări ministeriale, pentru

a arăta că nu evreii au fost descoperiți de anchete și autorități în funcțiune de cămătari și lipitori ai satelor. Băncile populare, dacă s-au izbit de vreun potrivnic tare, a fost de cămătari, dar nu de cămătari evrei, cari n-au fost găsiți nicăieri în lungul și în latul țării. Zecimi de ani s-a vorbit de cămătarul evreu dela sate; o anumită literatură l-a și adus pe scenă; dar când s-au făcut cercetări la fața locului, s-a dat la iveală că nu evreii sunt cămătarii.

Același lucru și cu învinuirea că evreii cârciumari otrăvesc pe țăranii moldoveni cu rachiu falsificat. Ani și ani s-a aruncat defăimarea asupra lor, sub cuvânt că ei sunt agenții alcoolismului în Moldova. Când s-a făcut însă cercetare, s-a dat în vileag că nu există cârciumari evrei în comunele rurale – legea îi și oprește dela exercitarea acestei profesii la sate – și că otrăvitorii cu basamac nu sunt ei.

Rostul evreilor la sate n-a fost cercetat niciodată cu un gând cinstit, cu gândul de a se afla starea adevărată a lucrurilor.

Multora va părea desigur o îndrăzneală ceea ce voi arăta întru atâtea de fixate sunt păreri în privința aceasta, dar nici nu voim altceva decât ca să fim contrașiși cu fapte și cu dovezi. Noi credem că evreii din sate au fost de folos țăranilor: tocmai fiindcă au fost ceea ce li se reproșează ca un păcat mare, negustori, adică mijlocitori între țărani și cumpărători.

În trecut – în bună parte și acum – neexistând la sate centre comerciale, oboare, cooperative de vânzare și credit organizat, evreii au fost aceia cari au împlinit funcțiunile economice ale așezămintelor cari lipseau; ei, prin negoțul sub toate formele, au fost la îndemâna țăranilor în toate împrejurările și la toate nevoile. În general, se crede că evreii din sate, fiind mijlocitori, înșală pe țărani. Noi însă știm că țăranii nu sunt așa de naivi ca să se lase înșelați de către evrei, cari neavând nici o putere, nimeni nu se teme de ei.

Evreii n-au păgubit pe țăranii moldoveni. Cunoaștem monografiile de comune rurale moldovenești în cari se descrie cum prin comerțul cu ouă, nuci, fructe etc, evreii au început să dea valoare acestor produse cari, înainte, nici nu erau socotite ca obiecte de comerț. Țăranii moldoveni au trăit în termenii cei mai buni cu evreii. Nu ei au cerut izgonirile. Sunt petițiuni – înregistrate chiar de publicațiuni dușmănoase nouă – prin cari țăranii cer ca evreii să fie lăsați la sate. Numai într-un târziu, când s-a dezlănțuit asupra satelor acea urgie vrăjmașe de care vorbim la început, țăranii au început să dea ascultare rău voitorilor noștri.

Nu primim învinuirile ce s-au adus în direcțiunea aceasta evreilor. Cerem o anchetă. Dacă s-ar face una, suntem siguri că până și cei mai rău

voitori s-ar convinge că evreii din sate și orașe nu-i exploatează pe țărani. De i-ar exploata, n-ar fi așa săraci cum sunt. Așa zisele lipitori ale satelor moldovenești, numai prin minuni de sobrietate pot să-și ducă viața de azi pe mâine. Ei sunt așa de nevoiași, încât atunci când, gonți de la vetrele lor, voesc să emigreze, trebuie ajutați, căci, altminteri, nu au cu ce să plece.

Nu, evreii nu sunt de vină că țăranii din Moldova se află într-o stare de inferioritate economică față de acei din Muntenia. Explicațiunea acestei inferiorități trebuie căutată în alte direcțiuni“.

Al optulea studiu

ÎN LOC DE ÎNCHEIERE

1. Istoriografia despre evreii din România

La cunoașterea istoriografică a evreilor de pe aceste meleaguri au contribuit deopotrivă istorici români și evrei. Printre cei dintâi sunt de amintit M.Kogălniceanu, B.P. Hasdeu, N.Iorga, A.D.Xenopol, apoi G.Zane și C.C.Giurescu.

Din rândul evreilor, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în contextul luptei pentru emancipare, apoi de integrare, s-au ridicat o seamă de condeie – mai întâi ziariști și intelectuali de orientare liberală, care au constituit așa-zisul grup al anilor '70 din veacul trecut, urmat de o a doua generație, relativ specializată în disciplinele istorice, din anii 1880–1913, și de o a treia, dintre cele două războaie mondiale și puțin după, preocupate să demonstreze temeiurile și legitimitatea cuprinderii evreilor de pe aceste meleaguri în istoria României: demersul se dovedea cu atât mai necesar, cu cât, în secolul trecut, dar și în prima jumătate a celui actual, tematica evreiască locală a suscitat vii polemici întru demonstrarea sau respingerea acestei legitimități, precum și a temeiurilor ei, recte: vechimea pe aceste meleaguri (exagerată de unii, negată total de alții); vechimea unor drepturi (atestare sau contestate); toleranța (exagerată sau negată); fidelitatea față de țară, de cultura și limba ei; locul și rolul în viața materială a societății (considerat benign de unii, malign de alții); aculturația (recunoașterea sau negarea interferențelor); contribuția la formarea „imago”-ului țării în afară (destructiv după unii, constructiv după alții) ș.a.m.d.

Tot atâtea împrejurări, deci, care au grevat asupra obiectivității scrierilor istorice-concepute atât de români, cât și de evrei sub zodia polemicilor nepropice atitudinii *sine ira et studio*. În scrierile ce pot fi cuprinse în această categorie, se observă distorsionări mai mici sau mai grave datorate „spiritului polemic”. Este, poate, și rațiunea pentru care o istorie obiectivă a locului și rolului evreilor în istoria țării nu s-a putut scrie în întregime nici până în zilele noastre, deși cercetările asupra unor

izvoare de primă mână atât pentru secolele anterioare, cât și pentru cel actual, au avansat notabil.

Asemenea izvoare, indicate și folosite parțial de mari istorici români și reluate de istoricii evrei – care au adăugat și explorările lor în izvoarele proprii (response rabinice, pinkasim, inscripții tombale ș.a.) – se cuvin, de aceea, întregite și puse în toată semnificația conținutului lor, devenind astfel posibilă sinteza mult așteptată asupra istoriei evreilor din România. Pentru realizarea unui asemenea deziderat, evocarea și folosirea critică a activității premergătorilor și continuatorilor este o condiție *sine qua non*.

2. Izvoarele Bibliografiei judaica Romaniae

Urcă, poate până la acea mențiune făcută de Josephus Flavius și potrivit căreia: „... Evreii refugiați în urma dărâmării Ierusalimului de către Titus (70 d.c.) își fac și ei apariția pentru prima oară în părțile dacice. Vârâți în afacerile minelor de aur ale Daciei, pentru ca să se răzbune pe Romani, alimentau cu bani rășcoalele“ (dacice, n.n. H.C.).

Ceea ce nu justifică, desigur, exagerările unui Bluntschli (vezi *Statul român și situația juridică a evreilor din România*, 1879, p.7) care se referă la „așezările evreiești“ în Dacia și la continuitatea acestora de-a lungul secolelor. Nici datările greșite date unor documente referitoare la evreii de pe aceste meleaguri care, contrar susținerilor unui Bernard Stambler (vezi *L'Histoire des Israelites Roumains et le droit d'intervention*) acestea nu sunt din sec. XII–XIV, ci de mult mai târziu (vezi N.Iorga: *Istoria evreilor...*).

Mențiunile documentare de luat în seamă despre evreii de pe meleagurile românești datează din sec. XIV (vezi N.Iorga: *Note Istorice privitoare la evrei în țările noastre* – în *Rev. pt. istorie, arheologie și filologie*, III, p. 143 și urm.; idem, *Ist.Comerțului I*, p. 48 –; I/2, p. 248; idem, *Ist. Evreilor*) toate referitoare, însă, fie la „Evrei Tătărești“ din extremitatea sud-estică a vechii Moldavii (respectiv, la Cetatea Albă) fie la evreii aflați „în trecere“ și purtați de negoțul practicat pe marile căi comerciale. Tot N.Iorga atestă, însă faptul că „Ștefan cel Mare a cunoscut

pe evrei". Documentele Hurmuzaki (vol.I, II) conțin izvoare în acest sens.

Sec. XVI, indică o circulație mai intensă a evreilor prin Țările române: apar evrei turcești la Chilia (N.Iorga, *Note Istorice privitoare la evrei*), își fac prezența evreii creditori (ai Domnilor și chiar ai țăranilor), neguțători (vezi N.Iorga, Op.cit.; D.Z. Furnică, *Industria și dezvoltarea ei în Țările românești*; [Hasdeu]: *Archiva istorică a României*, tom I, p. I, Buc., 1865; Iorga: *Studii și documente cu privire la istoria românilor [...]*, vol. I-XXXI; Hurmuzaki XI; Ionescu-Gion, *Ist. Bucureștilor*; D.Cantemir, *Descrierea Moldovei*; ș.a.

Sec. XVII, al primelor așezări de evrei leșești și ruși, dar și veniți din sudul și centrul Europei, trimite deja la izvoare mult extinse și cuprinse în Hurmuzaki, XI etc. Uricariul XIII-XXV; Iorga: *Documente privitoare la familia Callimachi*, 2 vol., Buc., 1902-1903; diverse arhive mănăstirești, ca și scrierile menționate deja și datorate lui D.Cantemir, N.Iorga, V.A.Urechia (*Istoria României*, V; pag. 234 și urm.). A.Hâciu, Ionescu-Gion, D.Z.Furnică ș.a.

Cu privire la epoca fanariotă de până la stabilirea consultatelor (1782), caracterizată și prin creșterea substanțială a numărului de evrei din Moldova ca și prin sporirea inserției lor economice (în activități comerciale, de credit, meșteșugărești ș.a.) precum și organizarea inter-comunitară, găsim informații în G.Zane, N.Iorga (op.cit.), V.A.Urechia (*Istoria Românilor*, II, V, VI), D.Z.Furnică, J.B. Brociner (*Documente Istorice despre comunitățile israelite din România*); Uricariul lui Codrescu; M.Kogălniceanu (în *Arhiva Istorică*, II); Verax – Radu Rosetti (*La Roumanie et les Juifs*, 1903); Del Chiaro (*Istoria delle Rivoluzioni della Valahia*, 1718); Fr J.Sulzer (*Istoria Daciei Transalpine*, l. germ. 1879); ș.a.

În culegerile de documente, sporesc informațiile referitoare la evrei privind perioada atotputerniciei consulatelor până la Tratatul de la Adrianopol (1782–1829); ca atare și referirile, în materie, ale istoricilor N.Iorga, V.A.Urechia, G.Zane, Ionescu Gion ș.a.

Toate referirile următoare, vizând dinamica populației evreiești până la mijlocul veacului XIX, vor fi minuțios identificate de toți cei de mai sus ca și de către o seamă de publiciști și istorici evrei interesați de vechimea prezenței coreligionarilor lor pe aceste meleaguri.

3. Prime contribuții evreiești sistematice: I.Barasch, E.Schwartzfeld ș.a.

Printre evreii care au trudit în secolul al XIX-lea pe ogorul proto-istoriografiei evreo-române, se impune mai întâi un prim nume de cronicar, Iacob Psantir, din generația anilor '70, urmat de reprezentanții generației '80 etc., colaboratorii ziarului *Fraternitatea* și ai revistelor *Anuarul pentru israeliți*, *Analele Societății Istorice „Iuliu Barasch“*, în fapt inițiatorii curentului istoriografiei judaica romaniae.

Primul cronicar evreu român al obștii evreiești de pe aceste meleaguri, Iacob Psantir (1820–1902) s-a făcut cunoscut prin cele două volume, apărute în limba idiș și intitulate în ivrit *Sefer divrei ha-yamin le Arțot Rumenie* (*Carte de istorie pentru țările române*, Iași, 1871) și *Korot ha Yehudim-Rumenie* (*Istoria evreilor din România*), apărute la Lvov, în 1873. Valoarea datelor oferite în aceste lucrări nu trebuie subestimată; cu toate că recoltarea lor nu a beneficiat de o metodologie riguroasă, ele rămân uneori de neînlocuit, deoarece numeroase arhive comunale și municipale, ca și lespezi funerare, cercetate și descifrate de acest cronicar amator, au pierit ori au fost distruse. Un caz asemănător este și cel privind datele recoltate de gazetarul L.Zuckermann, într-o broșură devenită în timp prețioasă, din care poate fi reconstituit un tablou realist al vieții comunitare bucureștene din deceniile 4–8 ale secolului trecut. Scrierile unui alt precursor, cum a fost I. Kaufmann, din Piatra Neamț, aparțin aceluiași gen. Numit „Cronicarul de la Piatra“, I.Kaufmann, cercetând cu asiduitate vechi hrisoave, pietre tombale și acte comunitare, oferă o impresionantă lucrare în două volume de circa 1000 de pagini: *Cronica comunităților israelite din jud. Neamț*, cuprinzând hrisoave, documente, inscripții, fotografii etc. (Piatra-Neamț, 1928–1929). Același „diletant în istorie“ s-a mai făcut remarcat prin studii de mare minuție referitoare la evreii din alte localități ale Moldovei. Este autorul unei micromonografii despre evreii în 1848.

Atenția noastră va fi însă reținută aici, în detalii, doar de I.Barasch și E.Schwartzfeld, inserând în cele ce urmează largi extrase din scrierile lor cu caracter istoric.

3.1. Dr. Iuliu Barasch (1815–1863), a introdus nu numai curentul *haskala* în Muntenia, spiritul științific și elemente de modernizare în

învățămintul evreiesc, dar este și un premergător în direcția cunoașterii istoriei comunitare evreiești din Principate.

Publicase, încă din anii 1842–1846, în coloanele ziarului *Allgemeine Zeitung des Judentums*, sub pseudonimul Rafael Sincerus, o suită de note de călătorie intitulate: *Wanderungen durch Krakau, Galizien, Bucovina, Moldau und Walachei. Etwas über die gegenwärtige Verhältnisse in den Donaustrenten*, traduse și publicate în românește, în 1894, la București, de dr. E. Schwarzfeld, sub titlul: *Itinerar în Cravoia, Galiția, Bucovina, Moldova și Muntenia, în 1841–1842*.

Deși subintitulatele *Impresii de călătorie* / din anii 1841–1842/ lucrarea este dăătoare de seamă atât pentru felul în care acest „gen“ de literatură istorică era practicat, în epocă, cât și pentru bogăția de date etnologice și sociografice pe care le cuprinde.

Spre exemplificare reproducem câteva fragmente mai semnificative, păstrând ortografia originală. Nu am recurs nici la note critice de subsol, atrăgând doar atenția prin mențiunea „sic“, între paranteze asupra unor inadvertențe ori informații dovedite, în timp, a fi eronate.

a. EVREII

ÎN CRACOVIA, GALITIA, BUCOVINA, MOLDOVA ȘI VALACHIA.

– IMPRESII DE CĂLETORIE DIN ANII 1841–1842 –

DR. IULIU BARASCH

„...*Bucovina* este o țară foarte frumoasă și roditoare, dar prea puțin populată. Evreii locuiesc aci numai în câteva orașe. Cele mai importante din punctul nostru de vedere sunt: Sadagura și Cernăuți, doue localități învecinate.

Sadagura are o mare comunitate israelită. Firea, portul și traiul Evreilor din acest oraș se aseamănă cu a celor din Galiția, nu avem dar nimica de adăugat asupra acestor puncte; atâta numai că Sadagura a devenit mai remarcabil decât cunoscutul țadic (rabin taumaturg) din Risan, reb Isrulke, și-a fixat acolo reședința, în urma isgonirii sale din Rusia. Traiul seu particular și pompos, mai mult princiar decât rabinic, curtea sa chasidică, suita sa numeroasă, care-l asculta orbește, i-au prilejuit lui și la ei sei în Rusia cele mai nenorocite urmări, pe cari nu le expun aci din cauza multiplicității lor. Să sperăm că va duce un alt traiu pe teritoriul austriac.

Alegerea acestui terg a fost de altminterlea fericită. Neguțătorii de vite, mai toți din Basarabia învecinată, nu vor lipsi desigur să se pue în bună înțelegere cu r e b e, când vor veni acolo cu tovarășii lor patrupezi,

atât spre a obține un earmaroc bănos, cât și spre a-i areta mulțumirea materială, în urma unor treburi bune, făcute la earmaroc. Dar și orașul a câștigat mult prin această alegere, căci afluența enormă a oamenilor, cari peregrinează spre acest oraș, trage după sine o consumație mai mare de obiecte de hrană și prin urmare un schimb mai mare de bani. Mai presus de toate va lua un avânt rachiul, apa vie spirituală (eau de vie), care constituie principiul vivificator al oricărei aglomerări chasidice; el va însufleți foarte viața cârciumarilor din Sadagura, va spori veniturile boerești, acele ale rachierilor, velnițelor și ale tuturor neguțătorilor de rachiu din împrejurime (1).

Cale de o jumătate de ceas, la resăritul Sadagurei, se află Cernăuții, capitala Bucovinei. Situația sa este romantică, așezat fiind pe coasta unui munte la malurile Prutului. Cu toate clădirile sale frumoase, planul orașului, și mai ales lipsa unui bulevard, îți amintește originea sa turcească. Locuitorii se compun, în mare parte, din Moldoveni, din mulți funcționari, și din – Evrei. Cernăuții posedă în zidurile sale o comunitate israelită destul de însemnată. Cernăuțenii adevărați, de sânge bucovinean nu sunt tocmai în mare număr, dincontra găsești mulți, cari au imigrat din Galiția, încă din vremurile trecute, dar de câțiva ani nu se mai îngăduie Evreilor galițieni, ca să se strămute în Bucovina, afară doară de unele excepții...”

„Moldova este o țară, care se află încă în prima perioadă a dezvoltării sale, pe punct de a eși din barbarismul secular al trecutului. Lumina și întunericul, civilizația și barbaria sunt acolo în luptă continuă ca la aurora zilei. Rezultă de aci, că această țară prezintă o mulțime de materie pentru un călător atentiv, care își poate procura o sumă de materiale interesante. Dar, credincioși planului nostru, nu vom vorbi aci decât de ceea ce privește pe Evrei și nu ne vom ocupa de această țară decât, mai exclusiv, din acest punct de vedere. Numai acolo unde ni s-ar întâmpla, ici, colea, ca să dăm de fapte, ce stau în strânsă legătură cu starea culturală și politică îndeobște, ne vom abate și noi din drum și le vom releva cetitorilor în cursul descrierii.

(1) Consumația cea mare de rachiu, care este în conexitate cu petrecerea unui țadic în orice localitate, face ca moșierii creștini să-și pue foarte adeseaori toată influența în joc, spre a obține ca un țadic să-și stabilească cvartierul în tergușorul lor, tot așa cum ar insista pentru stabilirea unei garnizoane militare. Ba, ei ocrotesc pe el și chasidimii lui, făgăduindu-i să-l apere la orice ocazie. Deaci se vede izvorul curățel, căruia chasidismul își datorește continuarea existenței.

Comunitățile israelite sunt numeroase în Moldova, și unele au un număr destul de însemnat de familii. Evreii au dreptul de a locui pretutindeni, se pot ocupa cu tot soiul de negoțuri și industrii, și să-și săvârșească rugăciunile lor în public, nefiind de nimene supărați. De aceste libertăți și drepturi nu se bucură numai Evreul pământean, ci încă și cel străin; deși există o oarecare deosebire în această privință, ca și în multe altele. Evreul pământean, adică acela care este născut în Moldova și care e supus ocârmuirii moldovenești, poartă numele de *r a é*; cei ce nu sunt *r a e l e* se împart în două clase, în acei ce posed pașapoarte și în sudiți. Pe dată ce un străin, evreu sau creștin, vine în Moldova, el poate să rămăie în țară cât i place și să întreprinză toate câte le pofteste pe terenul cel vast al negoțului sau al industriei. Isnafuri comerciale îngrădite, privilegii anumite pentru afaceri, și mai ales sila de a face parte din vreo breaslă, nu sunt aci deloc cunoscute.

Acei ce au pașapoarte nu plătesc nici o dare...

Cum am zis mai sus, comunitățile israelite din Moldova sunt foarte numeroase; ba, se poate spune, că nu există un tângușor în Moldova în care să nu fie Evrei. Cu toate acestea, Evreii nu formează aci, pretutindenea majoritatea, ca în invecinata Galiția; ci trăiesc în mijlocul Moldovenilor, Sârbilor, Grecilor și Bulgarilor, stau cu dânșii în relații continue și se ajută reciproc.

Numărul Evreilor din Moldova nu se poate preciza, atâta numai pot spune, că crește pe fiecă zi, nu numai prin sporire naturală, ci prin multe imigrări din Galiția și mai ales din Rusia. – Comunitățile mai mari și mai însemnate sunt cele din Iași, Botoșani și din portul Galaților. Dar fiindcă cele două din urmă nu prezintă vreo particularitate deosebită, vom concentra relațiile noastre numai asupra capitalei Iași.

Portul evreilor din Moldova, în genere, și în special al acelora din Iași, este sau portul vechiu judeo-moldovenesc, care seamănă cu vechiul port al țerei, sau portul *m o d e r n* (!) și adică – *m i r a b i l e d i c t u*! – portul judeo-polon. Căci de când Moldovenii și Muntenii creștini au început, acuma zece sau doisprezece ani, să se lepede din ce în ce mai mult de vechiul lor port național și să adopte cel nemțesc sau european, Evreii au fost și ei atrași de curentul schimbării portului, au lepădat și ei portul cel vechiu moldovenesc și au pus în locul lui portul *m o d e r n* judeo-polon; ba, găsești chiar mulți fruntași Evrei-moldoveni, cari manifesta aceeaș scârbă și acelaș dispreț pentru aceeaș schimbare a portului, pe cari le manifestă evreul ortodox din Polonia pentru acei ce se încearcă a se purta nemțește. Faptul se explică ușor: Evreul moldovan

consideră pe cel din Polonia, când ca s u p e r i o r, când ca i n f e r i o r. Astfel, în ceea ce privește buna stare și traiul bun, cel din Moldova îl privește pe Evreul-polon cu batjocură, căci e în adevăr mai înstărit, mai solid și duce un traiu material plăcut și lipsit de grije, dar din punctul de vedere al culturai intelectuale; sau mai bine zis al instrucției talmudice, Evreul-moldovan simte, că cel din Polonia și Galiția i este s u p e r i o r. Tot pentru acelaș motiv Evreul din Polonia este un m e i ü c h e s față cu cel din Moldova, căci numără îndeobște mai mulți sau mai puțini rabini în familia lui, devreme ce cel din Moldova nu posedă i ü c h e s deloc și poate fi cel mult un b e n - h a c u d e ș, ceea ce înșamnă, că tatăl seu fiind orândar de cârciumă la țară, a fost atacat de bandiți cu vreo zece ani înainte și ucis cu toată familia lui, ceea ce nu rar se întâmplă și acum în Moldova. – Partidele (ș i d u c h i m) cari se fac între Evreii galițieni și moldoveni poartă foarte clar pecetea acestei stări. Moldovanul cumpără i ü c h e s cu bani mulți, ear galițianul i il v i n d e. Spre acest sfârșit familiile moldovenești, cari au intenția de a se încuscri cu Galiția, sau cari vor să se nobileze, adoptă portul judeo-polon, de vreme ce fruntașii, cu pantalonii lor cei largi, sunt mândri de obârșia lor moldovenească și privesc aceste schimbări cu ochi rei. Dar și ce lucru trist! în loc de a profita de momentul oportun al schimbării generale a portului, spre a propăși alătura cu toată lumea, Evreii au făcut un pas retrograd și funest, lepădând portul țerei, cum e portul judeo-moldovenesc, și adoptând, în locu-i, portul separatist și bătător la ochi, judeo-polon!

Starea politică a Evreilor din Moldova este suportabilă, dar nu și vrednică de pizmut, căci, deși legislația în genere nu le este defavorabilă (sic, n.n.) tot mai au ici, coela, multe de îndurat din partea administrației. Suditul, cum am zis, nu atârână deloc de guvernul moldovenesc, el este dar scutit de plăcerea de a primi vizita vreunui dorobanț, căci, din punctul de vedere juridic, locuința unui sudit, care aparține unei puteri străine, este un lăcaș suveran pe teritoriul moldovenesc. Dar sermana raia israelită! Până în prezent o vezi târâtă de părul capului și al barbei inspre agie, de doi dorobanți, pe dată ce e c i t a ț înaintea acesteia, ba, trebuie să îndure multe și mărunte de la toate celelalte autorități judiciare, și să suporte ici, coela, vestita bastonadă! Ce e dreptul, atari scene nu se mai repetă atât de des ca în trecut, dar când se repetă, avem înaintea noastră personificarea barbarismului oriental.

Raelele plătesc guvernului o dare deosebită (taxa comunității), pentru care fiecă individ e solidar responsabil pentru ceilalți; dar ea este

achitată de obicei cu punctualitate. Epitropii o adună dela fiecare în parte și satisfac astfel hznaua statului.

Epitropii comunității dispun aci de o putere cu mult mai mare ca cei din Galitiia, având chiar dreptul de a judeca delictele religioase și a globi lumea cu bani și cu pedepse corporale. Nu e dar rar, ca cineva să capete în public, în fața sinagogei, lovituri de baston sau de nuele, dacă și-a luat libertatea de a tăea singur un puiu sau să facă vreo scurtă călătorie în trăsură sau pe cal în zioa de Sâmbătă, lucru ce se întâmplă des harabagiilor, cari o fac de nevoie. De teamă să nu rămâe într-un pustiu, între lupi și bandiți, 48 de ceasuri dearândul, de cu Vineri seară până duminică dimineată.

Poporul moldovenesc sta în relații continue cu Evreii.“

„...Călătoria în *Muntenia* este și ea legată cu multe neajunsuri și mari incomodități, cari nu sunt tocmai plăcute pentru un european; dar e cu mult mai plăcută ca în Moldova. În orice caz călătorești cu mai multă liniște și siguranță, nu numai în timpul zilei, ci încă la miezul nopții, ca în toate țările civilizate ale Europei.

Primul orășel, ce l-am întâlnit era B r ă i l a, îndestul de cunoscut din cauza ultimului resboiu. Regularitatea și aspectul prietenos al clădirilor, precum și întregul aspect al orășelului, mi-au caracterizat cu deaprisosul spiritul ocârmuirii muntenești, fapt de care am avut ocazie să mă conving mai târziu. În Brăila locuiesc prea puține familii judeo-polo-ne, dar ele toate uzitează portul românesc. Aci se află asemenea o mică comunitate spaniolă, cu toate particularitățile interesante, pe cari le vom descrie mai deaproape în capitolul despre București. Căci, în opunere cu Moldova, prea puțini Evrei locuiesc la țară, în Muntenia, și fiindcă grosul lor locuește în București, îmi voi concentra relatările privitoare la coreligionarii noștri din această țară numai asupra Bucureștilor, capitala și reședința Principatului.

*
* * *

B u c u r e ș t i este un oraș enorm de mare în adevăratul înțeles al cuvântului. Primii sei întemeetori, ca și urmașii lor, și-au dat toate silințele, spre a-i da o întindere cât mai vastă. Deși nu numără decât vreo 100.000 locuitori, are o suprafață, care poate găzdui cel puțin 400.000 suflete. Abea când am văzut Bucureștii mi-am putut explica orașele uriașe ale antichității, ca Teba, Memfis, Ecbatana, Babilonia, etc., cu

sutele lor de porți și cu circomferințele lor de zeci de poște, orașe gigantice...

E v r e i i d i n B u c u r e ș t i sunt împărțiți în două comunități sau congregații, pe cari le vom descrie aci mai cu deamăruntul.

Comunitatea cea d i n t e i sau congregația zisă judeo-polonă este de patru sau cinci ori mai mare în număr ca cea spaniolă, dar i este inferioară din punctul de vedere al însemnătății. Membrii comunității judeo-polone își trag obârșia din Galiția, Polonia, Rusia și din învecinata Moldova. Guvernul nu le-a pus niciodată piedică pentru stabilirea lor, mai ales când și-au propus de a întreprinde o afacere solidă. Ei își pot desvolta hărnicia în toate ramurile negoțului și ale industriei. Dacă nu sunt s u d i ț i, ei plătesc ocârmuirii o dare foarte mică. Sudiiți, cum am arătat mai sus, stau sub jurisdicția consulilor străini. Evreii sunt, în mare parte, meșteșugari, cum croitori, cizmari, tâmplari, tinichigii, ș.a.m.d. și se bucură de multă încredere pe lângă locuitorii creștini, ba chiar pe lângă boierii cei mari. Cu toate aceste găsești printre ei și câțiva comercianți bogați, precum și factori, samsari, boccegi și alte parazite de acest soi din lumea comercială. Epitropii comunității lor sunt înzestrați, ca și cei din Iași, cu o putere însemnată, dar care, din nenorocire, e încredințată în mâini rele¹.

A doua comunitate israelită din București, este cea s p a n i o l ă.

* * *

Comunitatea spaniolă există abea de c i n c i decenii (sic, n.n.). Ea se compune din indivizi imigrați din Turcia europeană, mai ales din Constantinopole și Adrianopole, din Turcia asiatică, în special din Smirna, Salonic, ba chiar, în parte, din Ierusalim, și înfine, din câteva familii venite din Viena.

Portul lor, în mare parte, este portul național românesc, numai câțiva bătrâni și personalul sinagogei, ca rabinii, chazaninii, ș.a.m.d. fac paradă cu portul lor adevărat turcesc. Tinerii din case mai notabile au adoptat de câțiva ani portul european sau nemțesc. Femeele se mai țin de portul turcesc, afară de câteva schimbări neînsemnate; cu alte cuvinte se mai țin de portul femeelor israelite din întregul Orient. Lucru surprin-

¹ Multe lucruri de ispravă s-ar putea face în această comunitate, dar sfezile interne, nesfârșite, între epitropi și rabini și între ambii cu comunitatea au împedicat până acuma toate întreprinderile cele bune.

zător, podoaba capului este și pentru ele locus majoris resisten-
tiae, căci, deși multe spanioloaice tinere au europenizat croeala întregii
lor garderobe, nu s-au putut decide să înlăture fesul și băsmăluța, ce o
învârtesc în jurul capului. Găteala capului este în genere împodobită cu
diamante și pietre prețioase, deși nu cu aceeași risipă ca fruntarul polon.
Ele poartă, deobicei, în jurul capului un șnur, pe care sunt înșirate un
număr însemnat de rubiele¹.

Limba Spaniolilor este un dialect ispano-castelan, parte arhaic,
deoarece n-au mai venit în contact cu patria lor originară din vremea
isgonirii lor seculare, parte corupt, ca orice idiom, care nu este cultivat
prin literatură, și infine amestecat, în parte, cu multe cuvinte ebraice, pe
cari omul de rând nu le poate înlocui cu alte expresii spaniole; atari sunt:
B e n - A d a m = omul, S e c h e l = minte, c h i d u ș i m = noutăți, c h a s - v
e ș a l o m = te păzească D-zeu, ș.a.m.d. Acest dialect se rapoartă, în
genere, la Spaniola curată, ca jargonul judeo-polon la nemțeasca, cu
singura deosebire, că dialectul spaniol nu este atât de împeștrițat ca cel
evreesc, în care găsești multe înrâuriri slave, italiene, franceze și altele.

Mulți spanioli mai culți vorbesc, scriu și cetesc limba spaniolă
curată, precum și italiana, care-i este înrudită. Dialectul spaniol – pe
care-l numim astfel în opunere cu limba spaniolă – nu posedă o literatură
de sine stătătoare în înțelesul adevărat al cuvântului. Cu toate aceste
Spaniolii se slujesc de el pentru redactarea introducerilor scrise la cărțile
de rugăciune (tefila), pentru explicarea și întrebuintarea uzurilor și
rugăciunilor, precum și pentru tălcuirea lor, în același chip, în care Evreii
poloni se slujesc de așa numitul dialect „germano-femeesc“ (weibe-
riș-datș), cu singura deosebire, că acesta din urmă e în uz n u m a i la
femei, pe când Spaniolii se servesc de dialectul lor atât pentru bărbați cât
și pentru femei; căci, relativ vorbind, prea puțini printre ei pricep limba
ebraică, chiar acea din rugăciunile zilnice. Pe lângă aceste există d a r a
ș e (predice) anumite, scrise în dialectul spaniol, și el este asemenea în uz
în sinagogă. Astfel vânzarea de m i ț v o t, incunoștiințările, etc., se fac în
acest dialect, ba el slujește asemenea pentru unele rugăciuni, ce se fac în
zile anumite. Cântărețul citește, în acest caz, un vers din textul ebraic și
recitează apoi traducerea lui în Spaniolă² – când ex-tempora, când după
o formulă stereotipă. Uzul acesta practicat într-o sinagogă ortodoxă,
spaniolă, care ține atâta la conservarea tradițiilor sale, este cu atât mai

¹ Un fel de monedă turcească de aur, mică, care valorează vreo 50 bani.

² ladino.

interesant, cu cât amintește, deoparte pe m e t u r g h e m a n (tălmacii) talmudiștilor, și ne arată, de altă parte, că uzul limbei populare în sinagogă pentru explicarea rugăciunilor și chiar pentru rugăciuni independente, este un u z f o a r t e e v r e e s c, și nu se poate considera ca o mlădiță tânără și exotică în grădina lui D-zeu, cum pretind câteva comunități din Germania, cari vor să treacă drept ortodoxe.

V i a ța f a m i l i a l ă a Spaniolilor este cu totul patriarhală. Tatăl de familie este capul familiei. Toți și toate se mișcă și se învârtesc în jurul lui. Fii și fiice, gineri și nurori, nepoți și nepoate, t o ți îl împrejmuiesc, îl dismeardă, pândesc dorințele lui, împlinesc cu smerenie poroncile sale, îl înveselesc și-l îngrijesc. Această poziție frumoasă și foarte atrăgătoare se manifestă cu duioșie mai ales la patul de boală al capului familiei. În sinagogă copiii cei mai tineri și nepoții șed la picioarele tatălui. Imediat după el în rang și demnitate vine mama, apoi fratele mai mare ș.a.m.d., după vârsta membrilor familiei. – Copiii exercită afacerea tatălui pe socoteală comună, așa că familia formează o s i n g u r ă casă, chiar din punctul de vedere economic. Toți mănâncă la una și aceeaș masă, unde tatăl șade în frunte ca un Vodă printre ai sei, ceea ce îi permite să pricepi și să-ți faci o idee clară de binecuvântarea psalmistului, care sună: «Copiii tei șed în jurul mesei tale ca ramurile de măslin» (Psalm 128,3).

Din v i a ța c o n j u g a l ă a Spaniolilor putem nota următoarele: Despărțeniile sunt la ei o raritate extremă, așa că comunitatea bucu-reșteană nu numără n i c i u n c a z dela întemeierea ei – adică timp de cincizeci de ani. Nu doară că mesalianțe nu se întâmplă între dâșii, ci fiindcă cei doi soți se înarmează cu răbdare și prefer să suporte toate, în cazul cel mai reu, decât ca să se gândească la despărțenia, foarte neplăcută D-zeirii. Relațiile soților între ei sun regulate după obiceiul orientalo-talmudic. Femeea este foarte respectată, dar puțin iubită, în orice caz dragostea poate fi considerată ca o simplă întâmplare supravenită d u p ă nuntă, soții neavând voe să se vază nici măcar o singură dată până în ziua nunței. Femeea nu ia parte n i c i o d a t ă la afacerile bărbatului, contrast isbitor cu fenomenul straniu din Polonia, unde bărbații, cu pantofii în picioare sau cu scufia de noapte în cap, își petrec zilele cu nimicuri în odăița de studiu sau în B e t - h a m i d r a ș (casa de rugăciune), devreme ce femelele lor resuflă din greu, în urma muncii împovăraătoare din prăvălie sau chiar din earmaroacele depărtate.

Atitudinea guvernului muntenesc față cu Evreii îndeobște este cât se poate de satisfăcătoare și îmbucurătoare¹. Toate ramurile negoțului și ale industriei le sunt deschise (sic, n.n.). Cel străin se bucură de aceleași drepturi ca și cel pământean. Cu toate acestea n u m a i pământenii, atât evrei cât și creștini, au voie să posadă imobile pe numele lor, și câțiva Evrei poloni și mulți Spanioli posed în adevăr clădiri însemnate. Spaniolii își au casele într-o stradă separată, unde mai toate familiile spaniole s-au grupat de bunăvoie, și câteva din zidurile lor sunt vestite prin stilul lor măreț.

Regulamentul organic din Muntenia, constituția acestui principat, nu conține nici o restricție privitoare la Evrei (sic, afirmație eronată, n.n.); ba, până acum câțiva ani, Evreii au avut dreptul să cumpere chear moșii și sate, așa că câțiva fruntași spanioli au și avut proprietăți rurale; din nenorocire această favoare excepțională a provocat o stare nefavorabilă, din cauza neînțelegerilor politice din țară. Cu toate acestea să sperăm, că guvernul actual, un model de lumină și de umanitate în toate privințele, va abroga acest exclusivism politic, ca și oricare altul de acest soi, ca incompatibil cu spiritul liberal al Constituției și chear cu vederile tolerante ale poporului român, care nu admite deosebiri pe simple motive religioase. Găsești doară în această țară cel puțin o jumătate duzină de religii tolerate și pe adepții lor emancipați; de ce să nu fie emancipați și Evreii?

Spiritul public creștin din Muntenia nu e reu dispus contra Evreilor. Este un fapt în adevăr curios, că popoarele mai puțin civilizate, dar înzestrate cu rațiunea sănătoasă, sunt cu mult mai scutite de prejudețe ca multe state civilizate, cari nu se pot desface de vechiul aluat numit – judeofobia. În Muntenia până și țăranul îl numește pe Evreu «ovreiu» și nu «jidani» ca în Moldova învecinată și mult mai mărginită la cap. Atâta numai, că Evreii deaci, și în special cei din ritul german, ar trebui să-și dea mai multă osteneală ca prin traiul lor onorabil și l i n i ș t i t să câștige și mai mult opinia publică în favoarea lor, cu cât le este deja binevoitoare. Casele cele mai mari boerești sunt frecventate de Evrei comercianți și de învățați fruntași, cari nu-și t ă i n u e s c d e l o c r e l i g i a l o r, și cari sunt cu toate acestea cât se poate de bine primiți.

¹ Guvernul a numit de curând doi medici Evrei în serviciul statului, deși este „foarte creștin“. Cei doi medici sunt D-rul Barasch, numit medic de carantină și D-rul Drey, medic de județ.

Partea mai bună a populației a primit cu bucurie știrea despre întemeierea unei școli israelite, și ar fi de dorit ca această simpatie să slujească bărbaților inimoși din ambele comunități bucureștene ca un impuls puternic, spre a chema cât de curând în viață acest institut proiectat, și ca școala elementară și reală să se realizeze sub orice formă ar fi. Fie ca progresul, armonia și înfrățirea, religiozitatea adevărat intimă, unită cu dragostea calduroasă și umanitară pentru obștie, cu credința și iubirea de patrie, să se sădească în toate inimile și în toate colibeale lui Israel! Fie ca în sânul seu să vestejească ceea ce trebuie să vestejească, dar ca esența vecinică să rămâne limpede și neschimbată, spre gloria sa vecinică și spre mântuirea omenirii, și să ne lumineze cu lumina sa cerească toate căile întunecoase ale vieții.“

* * *

b. Prin studiul „istorico-social“ *Evreii din Moldova și Valahia* (apărut în 1854 în *Jarhrbuch fur Israeliten*, și tradus tot de E. Schwarzfeld pentru *Anuar* (an IV) sub titlul de mai sus), multilateralul dr. Iulius Barasch oferă un alt „comprimat“ de caracterizare monografică „a caracterului, uzanțelor, stării politice și sociale a evreului din cele două Principate românești“.

Studiul respectiv deși se resimte și el de pe urma nefolosirii unor documente are totuși meritul observării pertinente și multilaterale a variate aspecte ale fenomenului social total „evreo-român“; de la intuiții surprinzătoare privind fenomene de psihologie colectivă locală / „ura contra evreilor o găsim în ambele Principate cu mult mai puțin dezvoltată de cât aiurea“ (pag. 2)/, până la elucidarea unor procese ale imigrației și aculturației.

Sunt abordate dar insuficient documentate probleme privind imigrarea intensă de evrei, în Moldova („exodul produs de legile draconice din Rusia contra evreilor mai ales în privința încorporării tinerilor“), ș.a.

Istoria evreimii moldovene este etapizată astfel: până la 1829 (pacea de la Adrianopole) și perioada de după aceea – schimbarea radicală intervenită în modul de viață al evreilor (port, limbă, trai), în funcție de trecerea de la etapa „turcească“ la cea rusească – galițiană care a adus cu ea și un anume segment din aristocrația spirituală a acelor locuri în special așa numiți „lamden“ și „Meiuhes“. Este stabilit începutul acul-

turației evreo-române cam pe la mijlocul veacului, odată cu intrarea Principatelor în orbita țărilor vestice și central-europene.

Persistă însă, datorită vechii generații, modelul hasido-polonez, marcat de: „bechișe-le poloneze, ștremul și pantoafele hasidice“ ca și „celelalte mărunțișuri“ ale acestei vestimentări: și odată cu ele... „toate restrângerile ridicule și prejudiciile“ (idem p.5).

Dar și aici „mintea sănătoasă a învins de mai multe ori ignoranța“ (ibid. p.6).

Iluministul I.B. aplauda noile tendințe și aprecia inserția activă a evreilor în viața comercială a Moldovei, releva buna impresie ce și-a făcut văzând, în cele mai multe orașe ale Moldovei – Iași, Botoșani, Gorza (sic, n.n.), Drogoi (probabil Dorohoi, n.n.), Huși, Roman, Bacău, Bârlad, Focșani, Fălticeni, Galați – cum „șed neguțătorii evrei... lângă cei creștini, în cea mai bună pace“ (ibid. pag.6). La fel și puzderie de meseriași „fiecare nație practicând cu preferință alte meserii specifice“ (ibid., pag.7).

Evreii sunt mai cu seamă „croitori, stoleri, zugravi, tinichigii, sticlari“. La sate „sunt cârciumari și hangii“. „Medicina se practică mult în Principate de către israeliți“ (ibid.).

Din păcate I.B. vedește o privire superficială asupra trecutului vieții culturale a evreilor din Principate, atunci când își concentrează atenția asupra faptului că „n-au școli, nici așezăminte de cultură“. Este bine informat că „impozitele plătite de evreii raia (patente, taxe pentru nerecrutare) nu sunt împovărătoare“. Evreii sudiți (sub jurisdicția consulilor) nu plătesc dajdii guvernului. Sudii se bucură de considerație mai mare decât raialele. Totuși evreii nu pot fi funcționari și nici accede în viața politică. Comunitatea e condusă de epitropi, cu mari puteri date de guvern: „căci unele lucruri, ce în alte locuri sunt în atribuția tribunalelor sau poliției (de exemplu – strângerea dăjdiilor, mici procese pentru bani, sfezi între soți ș.a.) intră în atribuția lor“ (idem pag. 11). Nu întotdeauna acești epitropi sunt cultivați și demni de atari meniri. Sudii nu se supun epitropilor. Institute de binefacere „sunt doar la Iași și Galați“.

Problema demografică îl reține în mod special pe I.B.: „Numărul total al populației israelite din Moldova trebuie să fie cam peste 50.000 suflete (idem, pag.11). Densitatea mare a evreilor pe orașe este, descrescândă, la Iași, Botoșani, Galați etc. La Galați evreii au a se confrunța cu redutabili potrivnici de felul grecilor „care cultivă corupția, intoleranța, fanatismul, decăderea morală“.

Evreii din Muntenia sunt descriși de I.B. după următoarea schemă: demografie („în București sunt abia 1000 de familii“); data imigrării-poate fi stabilită cu începere de „acum 280 de ani când în Muntenia nu se afla nici un evreu, polono-german și înainte cu 100 de ani nici un israelit spaniolo-portughez“ (*idem*, pag.13) (sic, afirmație eronată). I.B. insistă asupra orașelor și ținuturilor din care au provenit sefarzii și askenazii munteni: „căci evreii se bucură de mult în principate de o poziție mai bună sub orice punct de privire luat“ (*ibid.* pag. 13). Sefarzii au devenit aici bancheri, manufacturiști, neguțători de grâne. Ei se bucură de credit și prestigiu căci „sunt cinstiți în negoț“ (*ibid.*). Totuși ei vădesc o psihologie orientală. Askenazii, trăiți printre sarmați (poloni) sunt mai vioi, dar nu au spirit de ordine. Sefarzii, la începuturile lor muntene se îmbrăcau „turcește“, atât bărbații cât și femeile. Apoi s-au modernizat printre cei dintâi.

Urmează o descriere a programelor de învățământ la toate tipurile de școli și de toate gradele urmând ca aceste programe să fie recomandate și școlilor israelito-române pentru a căror înființare I.B. și-a dedicat toată energia.

Lucrarea – de fapt o sinteză a Itinerarului – este dăătoare de seamă prin observațiile făcute asupra cultului mozaic (sinagogi, ritual), vieții familiale (cu sechele orientale) aspectelor antropologice (de pildă tipul evreului spaniol); imagologie („sefardul îl disprețuiește pe askenaz“); artă „tombală“ / „la sefarzi mașelele, la orizontală, sunt unicele componente ale mormântului“); obiceiuri de trecere (logodnă, nuntă etc.); obiceiuri la mormântare. Din câte se vede problematica etnografică constituie o preocupare de seamă și în această lucrare.

Capitolele sociografice rețin atenția prin caracterizările făcute unor mici congregații spaniole din Craiova, Ploiești, Brăila, Călărași și Giurgiu. Bucureștiul se bucură de o atenție deosebită („aci din cele circa 150 familii de sefarzi circa 25% sunt cu avere notabilă“). Sefarzii își trimit copiii la școlile israelite publice ale comunității askenaze.

În partea consacrată descrierii askenazimilor munteni, metodologia folosită este asemănătoare cu cea de mai sus: demografie, etnografie, antropologie, culturologie. Askenazimii „sunt de cultură mai redusă, dar nu sunt hasidimi care să se opuiască cu mare energie și îndărătnicie contra oricărei reforme mai bune, pe singurul motiv că înțeleg progresul“ (*idem*, pag. 24).

Rubrica ocupații, negoț, meșteșuguri este adusă cu informația oarecum la zi. Referindu-se la religiозitatea askenazimilor se remarcă:

„antipatia lor față de cei convertiți“ arătându-se că: „contrar tuturor tendințelor ce-și dau de acum mai mulți ani misionarii englezi, pentru a recruta un oarecare contingent pentru raiul anglican, n-au ajuns încă la nici un rezultat satisfăcător“ (*ibid.* pag.26). I.B. apreciază numărul botezaților doar la „un sfert de duzină“ (sic, n.n.).

Se oferă informații referitoare la educație și instrucție (în cele două școli publice bucureștene: școala israelito-austriacă – prusă pentru băieți și fete; școala israeliților pământeni – creată de epitropia școalelor, de la guvern). Se oferă un istoric al acestor școli ca și folosirea gabelei întru sprijinirea lor financiară.

I.B., ca haskalist, crede în puterea școlarizării, în ipostaza ei de factor de emancipare. Firește, expectațiile sale în ce privește școlarizarea evreilor, ca o condiție a emancipării nu au fost pe deplin împlinite. Ca și alți haskaliști I.B. glorifică credința luministă în puterile dezvoltării unei conștiințe pozitive în mase.

Lucrarea lui I.B. rămâne de referință în istoriografia-judaică-romaniae, pentru caracterizarea mijlocului de veac XIX în Moldova și Muntenia, fapt pentru care ne-am îngăduit s-o detaliem în cele ce urmează.

„*Evreii din Moldova*: erau numeroși, cei mai mulți aflați în Iași, purtând costumul judaico-polon. Emigrarea din Galiția și mai cu seamă din Rusia, mai ales în prima jumătate a secolului XIX, datorită legilor draconice din Rusia contra evreilor și mai cu seamă datorită legilor draconice privind recrutarea pentru cei mari și pentru copii, a adus și în Moldova o seamă de familii de bărbați buni de armată care s-au refugiat în taină din interiorul Rusiei în Moldova.

Emigrarea evreilor din Rusia a avut o influență oarecare asupra evreilor moldoveni așezați mai de mult pe aceste meleaguri. Schimbări reale intervin însă atât în Moldova cât și în Valachia după pacea de la Adrianopol (1829), urmare a războiului Ruso-Turc.

Ca și restul populației, evreii au resimțit influența politică și socială a Turcilor care dețineau de 3 veacuri suzeranitatea asupra principatelor.

Evreii din Moldova purtau vestimente lungi orientale, multicolore (nu negre ca în Polonia), iubeau curățenia, erau statornici, cu simplitate și cinste în afacerile lor.

În ființa lor exista însă o anumită lenevie spirituală și o nemișcare considerabilă, caracteristică orientalilor.

Studiul limbei ebraice și mai puțin cel al talmudului nu se putea dezvolta, dorința lor fiind un trai liniștit și asigurat (preocupați mai mult de comerț. N.N.).

În aceste condiții evreul din Polonia privea cu dispreț pe coreligionarul din Moldova. Incuscririle între o familie bună polono-judaică și una moldovenească erau considerate ca nepotrivite. (Familie bună în concepția evreului polonez era aceea care aparținea unei familii învățate – meiuches – care cuprindea în sânul ei lamdeni (învățați n.n.).

După pacea de la Adrianopole – Orientul a trebuit să facă loc influenței Occidentului. Au loc schimbări atât în privința portului, a obiceiului, a traiului, culturii și a concepției de viață. Influența resimțită de toți, deci și de evrei.

Portul francez înlătură pe cel vechi moldovenesc. Limba și cultura franceză înlocuiesc pe cea elenă. Se împărtășesc câte puțin din cultura numai cercuri mai alese și privilegiate. A început să se vorbească curent, în medii evreiești limba română.

Se dezvoltă agricultura, se introduc unele rânduieli necesare, se dezvoltă comerțul, încep legături mai strânse și reciproce cu străinătatea civilizată. În aceste condiții noi își duc viața și evreii din Moldova.

Dar noii veniți și-au adus cu ei traiul polono-judaic, influențând portul, introducându-se în Moldova „Streimul” și „pantoafele chasidice”. Începe să ia naștere chasidismul. Elementele venite din Galiția și Rusia nu covârșesc însă elementul moldovo-judaic precumpănitor. Totodată, se făcu însă resimțite suflarea nordică, nu prea prietenească pentru evrei, ceea ce contribui la o vădită schimbare în Imago-ul despre evreii din Moldova.

Apare denumirea de „Jidanul”, spre deosebire de Muntenia unde se folosea denumirea de „Evreul”. Poziția boerului moldovean devine asemănătoare cu a nobilului polon față cu evreul din țara sa.

Evreul formează elementul intermediar între boer și țăran și este mai cu seamă reprezentantul negotului. Aspectele sociale caracteristice epocii, boer – evreu – țăran, permit totuși o conviețuire, în afară de Iași găsindu-se comunități însemnate în Botoșani, Gorza (? , n.n.), Drogoi (? , n.n.), Huși, Roman, Bacău, Bârlad, Focșani, Fălticeni și mai cu seamă în Galați. Preocuparea lor în aceste locuri, ca și la Iași, este negotul cu produse sau cu manufacture, de care găsim magazine în mare număr, nu numai la Iași ci și în orașele menționate.

Evreii – neguțători șed înaintea magaziiilor lor lângă creștini. În cea mai bună pace.

Evreii sunt în majoritate meșteșugari, croitori, stoleri, sticlari, tinichigii, zugrăvi.

Toate acoperămintele caselor și ale bisericilor din principate sunt acoperite de tinichigii evrei.

Medicina se practica mult în principate de către israeliți, dar evreii din Moldova nu au voie să ocupe vreun post public (întocmai ca în Rusia), ceea ce nu era cazul în Muntenia.

Evreii din Moldova nu au avut, în trecut, școală publică și nici institute private pentru cultură.

În satele moldovene locuiesc evrei crâșmari sau proprietari de hanuri spre deosebire de Muntenia unde erau mai puțini și călătorii israeliți oricum mai puțini ca în Moldova: deci nu era rentabilă crearea unei locande cușăr.

Evreii aveau de plătit puține dajdii guvernului din principate. Fiecare evreu – raia – adică născut în țară sau naturalizat, plătea un fel de patentă valorând cam 12 fiorini. Dări deosebite pentru evrei neexistând.

Taxa asupra carnei cușer (gabela) slujește comunității pentru satisfacerea necesităților sale: plata la rabini, hahami, împărțirea la săraci etc.

În armata țării – care purta un caracter național – nu erau admiși evreii, nici grecii, nici nemții.

Evreii din principate și mai cu seamă cei din Muntenia plăteau guvernelor respective un fel de dare pentru recruți, adică bani de învoială pentru recruții ce aveau a da.

Abia în a 2-a jumătate a sec. 19 (după 1850) au început recrutări de evrei, cu scopul de a-i înrola și alipi către armata rusească (sic, n.n.).

Israeliiți străini, ce trăiesc în principate, stau ca și toți ceilalți străini sub jurisdicțiunea consulilor acelor puteri a căror supuși sunt. Nu plătesc guvernului local nici o dajdie și sunt (abia de câțiva ani) obligați a-și reînnoi pașapoartele lor din țara natală.

În ceea ce privește jurisdicțiunea (evreii ca și creștinii numiți sudii) stau exclusiv sub consulii lor. Guvernul țării nu poate aresta nici un sudit și nici a-l pedepsi pentru vreo crimă comisă. Dacă se iscă un proces între un raia și un sudit, nu se poate judeca fără prezența dragomanului consulatului respectiv a suditului.

Diferențele între doi sudii aparținând la consulate diferite se tratează în cancelariile ambelor consulate fără amestecul autorităților locale.

Numai tribunalele comerciale (*fundate de câțiva ani*) în capitale au dreptul a trata sfezile comerciale, etc., fără deosebire de sudit sau raia.

Evreii străini erau deci mai protejați decât cei localnici căci „nu pot fi așa lesne apucați de guler, barbă și perciuni, cum se întâmplă unui raia... și duși de dorobanțul la agie.

Evreii din principate au drept de a posedea numai case, ca avere mișcătoare.

Moșii nu au voie să cumpere, dar aceasta era totuși îngăduit în Muntenia unde un bogat evreu spaniol putea fi proprietarul unei moșii.

Suditul evreu ca și cel creștin nu are voie să cumpere averi nemișcătoare“. Urmează alte considerații despre:

Drepturi politice – „Dreptul de a fi admiși în funcții publice nu ar opri aceasta, dar nu s-a văzut încă în Moldova un evreu funcționar. Chiar și în ramul medical – în Moldova – nu e îngăduit evreilor funcția publică.

Conducerea internă a comunei – a raielelor Evrei, este încredințată unor reprezentanți ce poartă numele de Epitropi, numiți de guvern pe timp de 3 ani sau numai confirmați în posturile lor.

Rabinul și ceilalți funcționari ai comunității le sunt supuși până la un oarecare grad.

Guvernul acordă acestor epitropi o putere aproape nemărginită către acei ce depind de administrația lor. (În atribuțiile lor intrau: strângerea dăjdiilor, tratarea unor procese mai mici pentru bani și sfezile între soți și chiar arestarea provizorie pentru greșeli mai neînsemnate).

Sudiții evrei nu au nimic comun cu jurisdicția epitropilor.“

Starea financiară a evreilor din Moldova „e cam potrivită, nu sunt nici bogății însemnate, nici o sărăcie de lipitul pământului“.

Institute de binefacere: spitale la Iași și Galați.

Despre evreii din Muntenia: „foarte puțin numeroși față cu acei din Moldova. Numai în câteva orașe mai mari: București, Ploiești, Craiova, Brăila, sunt comunități mai respectabile.

În București – 1000 de familii din toate congregațiile israelite. Emigrarea în Muntenia datează mai târziu ca în Moldova. În Muntenia există și evreii spanioli (spaniolo-portughezi). Israeliții spaniolo-portughezi emigrați din Orient, sunt o congregație mai puțin numeroasă. Cei mai mulți au venit de peste Dunăre din provinciile turcești ale Europei, din Constantinopole, Adrianopole, Salonic, Vidin, Rusciuc, Siliștea, Varna, Belgrad și din alte orașe din Bulgaria și din Serbia, unii își trag originea direct din Levant (Smirna, Ierusalim, Damasc etc.).

Ocupația lor principală este negoțul. Se află printre ei bancheri, manufacturiști și neguțători de grâne. Nu se sfădesc între ei, au o poziție socială favorabilă și au relații cu clase de sus ale țării.

Portul spaniolilor, era la început, cel turcesc, mai târziu s-a modificat și se aseamănă cu cel vechi al muntenilor, iar cei bătrâni mai poartă încă un costum lung oriental.

Chachamul (rabinul) comunității spaniole din București ca și vice-chachamul mai poartă încă costumul turcesc.

Tinerimea spaniolă a adoptat portul francez. Fetele se poartă europenește până la nuntă, dar când se căsătoresc își acoperă părul cu o bonetă (fes) roșie, care este împrejmuțată cu un șir de monede, întocmai ca în Orient.

În ce privește *cultura* sunt deosebiri între bărbați și femei.

Bărbații au primit idei noi europene spre deosebire de femei, exceptând tinerimea din care se trimit fetele în pensionatele creștine unde primesc instrucție în limba română, franceză, adesea chiar în germană precum și în lucru de mână (cele din casele mai bune).

Băieții vizitează școli private spaniole asemănătoare cu „Chederul“ (unde capătă instrucția în citirea limbii ebraice și priceperea bibliei și chiar câteodată scrierea spaniolo-ebraică). Băiatul dintr-o casă mai bună, ajuns la 8–9 ani, se trimite la pensionate creștine sau și în școlile publice muntene.

Comunitatea spaniolă-judaică nu posedă anume școli israelite datorită divergențelor pe această temă – a culturii – chiar în sânul comunității“ (urmează o analiză succintă a contradicțiilor de status-uri și roluri în sânul acestei colectivități, de remarcat atitudine progresistă a autorului N.N.).

Ritul spaniol „e cel al „Sefardimilor“. Sinagoga zidită; pavată cu piatră; are în mijlocul tavanului un fel de boltă. Jețurile se află de jur împrejur pe lângă pereți, precum și jur împrejur de la „almemer“ care se află în mijlocul sinagogii sub bolta luminoasă“.

De remarcat citirea de bucăți religioase și de cântece în limba înțeleasă pentru popor. Se aud rugăciuni în limba spaniolă. Sinagoga femeilor e deasupra celei pentru bărbați. Femeile stau cu capul învelit, ascultă rugăciunea pe care nu o fac singure. Căci, uneori „nu pot în general nici să citească“.

Viața socială familială:“ Bărbații aduc în casă cele necesare, femeia stă mai mult în casă. Există un respect deosebit acordat femeilor. Soția este considerată ca o adevărată regină. Totuși femeia nu se amestecă în

treburile bărbatului, nu se ocupă nici de educația copiilor. Apatia spirituală o rezolvă mergând laolaltă mai multe spaniole la un feredeu cu aburi turcesc unde se scaldă împreună, se odihnesc și petrec o zi adevărat orientală.

Femeile au o frumusețe frapantă, bărbații au trăsături fine.

Limba spaniolă (ladino) este un dialect castilian, amestecat cu cuvinte evreiești și elemente turcești.

Evreii spanioli intră rar în legătură de căsătorie cu cei leho-nemți. Spiritul exclusivist se va vedea și în aceea că au cimitire separate. De menționat: pietrele supulcrale la spanioli sunt culcate pe mormintele lor, de vreme ce la evreii lehi stau la capătul mormântului ca la toate popoarele europene. În Moldova se pun 2 pietre (tom și mațeva) din care una se află culcată și cealaltă ridicată.“

„Despre populația leho-nemțească israelită a nepământenilor. Numărul lor e foarte mic, mai mult în București, în rest mici comunități sau ca indivizi singuratici.

Portul – cel european (francez), chiar și cei bătrâni poartă foarte rar portul leho-judaic.

Oameni cu foarte puțină cultură, dar nu sunt fanatici, nici chasidimi, care să se opue cu energie și îndărătnicie oricăror reforme mai bune: ei se lasă conduși cu plăcere dacă observă pe conducătorii lor că au pricepere intelectuală și o voință onestă și neegoistă“. Alte observații:

Ocupația: negoțul și meșteșugul (croitori, ciubotari, stoleri, ceaprazari, tinichigii și sticlari).

Sunt și *medici și chirurgi*.

„Guvernul a numit în funcții publice 2 evrei (dr. Barasch și dr. Drey) ca medici de carantină și de district. De atunci s-a admis principiul că medicii israeliți pot fi admiși în orice funcție a statului“.

Advocatura nu este reprezentată, decât cu condiția să se cunoască perfect limba și legislația țării.

Literatura și știința (numai dr. Iuliu Barasch – profesor de științe naturale la liceul din București).

Educația: 2 școli publice: una sub titlul Școala israelită austriaco-prusă pentru băieți și fete, cealaltă sub numele „Școala israeliților pământeni“.

Școala israelită austriacă-prusă a fost creată la inițiativa consulului general cesaro-crăesc al Austriei, care a cerut ca israeliții supuși austriaci să fie separați de restul comunității, să formeze o comunitate aparte, cu

administrație deosebită. „Comunitatea israelită reunită austriaco-prusă” din București. (300 de familii) este separată de cea a israeliților pământeni.

* * *

La promovarea culturii iudaice și la cunoașterea trecutului comunităților evree-române au contribuit substanțial frații Schwarzfeld (Elias, Wilhelm și Moses), fiii lui Beniamin (1822–1896), el însuși unul dintre pionierii haskalei în România, promotor al operei de modernizare.

3.2. *Elias Schwarzfeld* (1855–1915) a publicat lucrări și studii istorice risipite în diferite publicații.

Semnalăm aici studii importante publicate în *Anuarul pentru israeliți: Evreii sub zaveră* (VII, 1884); *Așezămintele evreilor din Moldova în veac. XVIII și jumătatea veac. al XIX-lea* (VIII, 1885); *Măcelul evreilor sub Mihai Viteazul al Munteniei și Aron Vodă al Moldovei* (IX, 1886); *Evreii din Moldova sub codica Calimach* (IX, 1888); *Rolul medicilor evrei în Principatele Române în trecut* (XIII, 1890); *Evreii sub Regulamentul Organic* (XIII și XVI, 1890, 1891); *Un evreu în scaunul Moldovei la 1591* (XV, 1893); *Evreii sub legislația lui Matei Basarab al Munteniei* (XVII, 1894); *Din istoria evreilor din România. Evreii din București* (XIX, 1896).

Lucrările lui E.S. adeseori citate dar, din păcate, nici când adunate – sub un generic care să fi pus în valoare continuitatea, metoda și stăruința cu care a fost slujit, cu originalitate, genul schiței istorico-juridice – reprezintă prima încercare de sistematizare, sub specia juridică, a istoriei evreilor din România în veacurile XVI-XVIII și până la jumătatea secolului XIX.

Asupra fiecăreia din aceste secvențe temporale, mai mult sau mai puțin acoperite de izvoare istorico-documentare, Elias Schwarzfeld a lărgit analiza, prin cuprinderea în sfera investigației a unor documente juridice de cea mai întinsă relevanță.

A fost un avantaj pentru grupul istoricilor evrei care au premers sau/și conlucrat la *Societatea Istorică* faptul că erau specializați, ca în cazul lui E.S., în domenii ca istoria dreptului, iar alții în lingvistică, folcloristică etc. Căci, în felul acesta ei puteau aduce în câmpul cercetării istorice documente juridice, folcloristice, etnografice, dialectologice ș.a.m.d.

Elias Schwarzfeld se dovedește în toate scrierile sale istorice pri-vitoare la evreii din Moldova și Muntenia, respectiv din Țările române

de până la Unire, un cercetător avizat în analiza de text (și subtext) a documentului juridic. Să-l urmărim în câteva din lucrările sale de seamă rezumându-le, evidențiind problematica diversă abordată și schițând pozițiile autorului, în materie.

a. În *Evreii din Moldova sub Codica Calimach* (vezi *Anuarul Israelit*, an II, 1888). E.S. deschide perspectiva „luminării stării evreilor din Principate” sub impactul vechii legislații. E.S. scrie în acest sens:

„Studiul pe care-l prezentăm astăzi publicului cetitor ar trebui, riguros vorbind, să se intituleze „Evreii din Moldova și Muntenia sub imperiul vechii legislații a Codurilor și în special sub Codica lui Calimach.”

Se știe că cele patru sau cinci coduri de cari avem știre, conțin dispoziții civile, religioase și penale; de vreme ce nu avem de loc cunoștință de existența vreunui Cod politic sau și al unui așezământ sau ordonanțe, care să se îndeletnicească în special cu această materie.

Legislația în Principate a fost în mare parte cutumieră, toate se hotărau conform cu obiceiul pământului.

Cel dintâi cod pomenit de istoricii români, este Codul lui Alexandru cel Bun al Moldovei (1401–1432); dar care, din nenorocire s-a pierdut, rămânând necunoscut deși se pare că a rămas în vigoare aproape două veacuri și a conținut și unele referiri la evrei.

Codul lui Vasile Lupu (*Cartea românească de învățătură de la Pravilele Împăratești și de la alte giudețe*) (Iași, 1646), avea prevederi penale și pentru evrei.

Codul lui Ipsilante (Muntenia, finele secolului XVIII) era fără referiri exprese la evrei, ci doar insinuate. Codica lui Constantin Mavrocordat (Moldova, 1741) prezintă multe puncte despre evrei. Codica lui Caragea (Muntenia, 1817) – cuprinde și prevederi privind drepturile civile și civice ale evreilor. Codica lui Calimach (Moldova 1817), redactată în spiritul Codului Napoleonian, deși străbătut de un anume liberalism – și în privința evreilor – „era neadecvat stărilor obiective de lucruri din Principate.”

E.Schwarzfeld va întreprinde o amplă analiză, tocmai pe marginea acestui ultim cod, relevând: „reglementarea afacerilor civile și penale intraevreiești, de până la acest Cod (raportările la Codul iudaic și rabinic ca și contactele dintre breasla evreiască și unele oficialități)“.

În spiritul Codicii lui Calimach evreii erau considerați pământeni și supuși în toate privințele prevederilor sale care, de altfel, conferea numeroase libertăți de exercitare a ocupațiilor, de contractare a unor căsătorii și efectuarea de divorțuri, prevederi privind donațiunile etc.

Evreii constituiau câte o comunitate aparte în fiecare oraș, târg și chiar târgușor, unde se aflau în număr oarecare, grupați în jurul unei sinagogi, iar așezământul fiecărei comunități era regulat prin anume hrisov domnesc. Comunitățile ca atare formau individualicește o corporație, o breaslă sau obștie, după chipul breslelor sau corporațiilor creștine, având autonomia lor ca funcționari și administratori aleși din sânul lor propriu. Ei nu se deosebeau de restul locuitorilor și de celelalte bresle sau obștii, decât prin alcătuirea unei dajdii mai mari, un fel de taxă de jidov (judensteur).

Codica lui Calimach având un caracter cu desăvârșire civil, nu făcu nici o schimbare serioasă în organizarea lor externă și internă, toate rămăseseră neatinse. Codica civilă are numai meritul de a preciza mai bine în privința lor, ca și față cu toți ceilalți locuitori, drepturile și datoriile ce erau de domeniul legislației civile.

Documentele anterioare Codului vorbesc de evrei pământeni (în Moldova), considerați ca locuitori indigeni, care petreceau de veacuri în țară. Nu erau considerați ca străini decât acei ce țineau a fi văzuți și tratați ca atare.

Breasla evreiască, constituită încă de mai dinainte nu suferea vreo atingere. Convertirile erau slobode, chiar dorite și confereau privilegii deosebite („până la scutirea de bir“). Dreptul de succesiune și moștenire nu introduceau discriminări pentru evrei. După Codică evreii aveau voie să vândă și să cumpere „orice lucru mișcător și nemișcător“: deși, „armenii și jidovii – glăsuia articolul 1430 – sunt opriți deapurure de a cumpăra moșii de veci“: întocmai cum fusese prevăzut și de obiceiul pământului care îngăduiau evreilor să țină doar în arendă moșii.

Din cele arătate socotim să rezulte că analiza juridică operată de E.S. asupra Codicei Calimach reprezintă un exercițiu salutar de istorie a dreptului românesc, referitor la evreime. Desigur o analiză sociologică a Codicelui Calimach – ca și ori cărui alt document juridic de acest fel – ar fi presupus o amplă cunoaștere a modalităților de aplicare. Or, în epocă – informația era deficitară în acest sens.

b. Dintre lucrările istorico-juridice ale lui E.Schwarzfeld trebuie remarcată în mod deosebit cea intitulată *Evreii în legislația lui Mateiu Basarab* al Munteniei (1640–1652) în care el „operează“ în spiritul dreptului comparat, ceea ce la vremea aceea nu era deosebit de frecvent în epocă.

Iată cum își începe autorul studiul său.

„Intenția mea primitivă a fost nu numai de a face un studiu asupra Evreilor în legislația lui Mateiu Basarab, ci de a studia laolaltă legislațiile aproape contemporane ale lui Vasile Lupu și Mateiu Basarab ca și ale altora dinafară“. Deoarece „Pravila lui Mateiu Basarab“ a absorbit, în mai întregul ei, pe cea a lui Vasile Lupu... ambele conțin o sumă mai mare de dispoziții privitoare la evrei și absorb totodată pe toate acele, ce se găsesc în pravila lui Vasile Lupu“.

În continuare reproducem un text de o anume relevanță metodologică:

„Privite din acest punct... Pravilele nu sunt întotdeauna explicite și nu vorbesc direct de evrei... unele dispoziții nereieșind decât din spiritul general al legislației sau din argumentări a contrario sau a fortiori...“

E.S. vedește, însă, o precauție deosebită evidențiind posibilitatea ca cutare sau cutare glavă să fie rezultatul unei hotărâri reflectate și bine chibzuite iar în altele „legiuitorul introdus-o-a numai și numai fiindcă a găsit-o în originalul grecesc, de unde a copiat-o“.

Rând pe rând E.S. analizând această legislație, cu tot simțul precauției, se referă la: cămăta și negoțul cu bani; comerțul, logodna, siluirea și seducerea, căsătoriile și uniunile nelegitime, despărțenia, boțezul și urmările lui, martorii, mărturiile și judecata.

Și toate acestea din unghiul de privire al statutului evreilor în societatea vremii.

Într-un cuvânt elemente de drept financiar, familial, eclesiastic civil și penal – în formele în care se prefigurau la acea vreme. Prevederile referitoare la evrei s-ar putea să nu fi fost reclamate decât de anume stări de drept, prevăzute în general în Codicile de acest fel – starea de fapt justificându-le în măsură infimă. Dar chiar și în acest caz valoarea metodologică a studiului lui E.S. stă mai presus de orice îndoială.

În *Evreii în legislația lui Matei Basarab al Munteniei, studiu istorico-juridic* dr. E.Schwarzfeld evidențiază dispozițiile de domeniu civil, cuprinzând pedepse aplicate de autoritățile judiciare și administrative. În acestea sunt făcute referiri la evrei – direct sau indirect – și care reflectă starea socială și juridică a evreilor în acea epocă.

Pravila recunoaște mai ales trei clase de oameni: necredincioși, eretici și evreii. Toți aceștia sunt mai pretutindeni puși pe același picior și dispozițiile decretate contra unora lovesc și în ceilalți, când fățiș, când implicit. Totuși, Pravila prevede:

Oprirea de a se amesteca cu evreii – „amestecul cu el (evreul) este un păcat mortal care trebuie ispășit prin curățire și pocăință. Această

soartă nu este numai proprie lui, el are satisfacția tristă de a o împărtăși când cu ereticul, când cu păgânul, când cu necredinciosul sau și cu tustrei laolaltă“.

Logodna, siluirea și seducerea – logodna se strică între alte motive și în cazul „de se va afla că iaste de altă credință, sau păgân sau eretic, ori bărbatul ori muiarea“. În cazurile de siluire și seducere, pravila prevede pedepse foarte aspre, cerând ca „acela să se boteze și să ia femeia cu blagoslovenie, iar de nu, să i se ia toată averea... iar femeia să ia apoi bărbat creștin“...

Căsătoriile și uniunile nelegitime – căsătoria și uniunea liberă este oprită între creștin și necreștin sau evreu.

Despărțenia – o prevedere curioasă față de spiritul general al pravilei; după ce indică „nu se cade pravoslavnicului să se împreune cu femeia eretică“... prevede în continuare... că se sfințește bărbatul necredincios de muierea credincioasă și muierea necredincioasă de bărbatul credincios. În cazul nașterii copiilor, partea credincioasă să-i îndrepte și să-i învețe credința.

Botezul – pravila prevede dispoziții de ademenire, prin favoruri speciale și să le încuviințeze ușurinți mai mari ca schismaticilor și ereticilor.

Botezul se oferea celui rău ca un pai de scăpare. O vină, ba chiar o nelegiuire, odată săvârșită, botezul o spăla câteodată în parte, dar îndeobște cu desăvârșire, îl scotea pe evreu basma curată. Nimeni nu trebuia botezat cu năprasnă. O ușurință specială este acordată evreilor botezați care vroiesc să intre în tagma preotească... el e pus alături cu creștinul din naștere dacă devine preot.

Martori și mărturii – previla cerea ca martorii să fie oameni cu temerea de Dumnezeu... dar și de independență socială, constatată printr-o bună stare materială, anume fixată. Astfel săracii nu sunt admiși la mărturie.

Nici eretic, nici ovrei, nu mărturisește asupra creștinului. Toate dispozițiile respective poartă caracterul antimozaic al vremii și nu are numai aspecte religioase, împiedicând ca martori sau ca părători pe săraci, robi etc. Există totuși o excepție interesantă privind mărturia medicilor evrei și a acelor de altă credință, ba chiar pentru aceia a bărbierilor, pe dată ce știința medicală este în joc.

Sunt cazuri indicate de Pravilă când mărturiile evreilor sau ale acelor de altă credință cad mai greu în cumpănă ca ale creștinilor, pe dată ce sunt mai destoinici și mai cu vază în ale medicinei sau când constituie

majoritatea părerilor; contradicție desigur cu prevederile aceleiași pravile că medicul evreu nu trebuia să fie chemat de creștini. Aceleași excepții pentru unele cazuri le aveau și moașele evreice.

Tragerea în judecată – în cazurile de furt, dacă cel ce a furat era creștin și tăgăduia, evreul era în neputință de a căpăta dreptate. Dacă hoțul nu tăgăduiește, evreul având și martori creștini, atunci și evreul poate jura că lucrurile furate îi aparțin... jurământul evreului nu se referă la persoana hoțului, ci are în vedere obiectul furat, în scop de a i se recunoaște proprietatea.

Dispoziții diverse – evreul se bucură totuși de protecția legilor, acolo unde legiuitorul intervine cu pedepse, spre a apăra pe cel nedreptățit, fiind egal cu creștinul. Pravila recunoaște evreului dreptul de legitimă apărare, fără ca să fie lovit de vreo pedeapsă, după cum este autorizat de a sări în ajutorul celui care se află în legitimă apărare.

Evreii au dreptul de a se opune cu arme pentru apărarea avutului lor, să ucidă pe acei ce vin să-l fure.

c. În studiul istoric intitulat *Evreii din Moldova sub Regulamentul organic* E. Schwarzfeld dă un model de prelucrare a „tuturor actelor din Buletinul Oficial ca și cele înserate în gazetele semi oficiale”, referitoare la evreii din Moldova într-una din perioadele semnificative pentru devenirea țării și a evreilor ei.

Capitolul prim (Vagabonzii și oprirea năvălirii jidovilor) face un excurs în clasică problemă a vechimii evreilor moldoveni. Legea vagabondajului se dovedea a lovi mai mult în evreii pământeni decât în cei suđiți.

Dacă principele Mihai Sturza, aplica în exces această prevedere a Regulamentului organic, în schimb Grigore Ghica, pornind tot de la acest Regulament, dă interpretări mai liberale prevederilor sale.

E.S. scrie în acest sens:

„Odată cu căderea principelui Mihai Sturza, și în urma venirii în domnie a lui Grigorie Ghica, sentimentul umanitar, și principiile de dreptate își redobândesc tăria lor. Măsura exorbitantă și neomenoasă, care declara de vagabond pe evreul pământean, născut în țară, tot așa ca și pe cel străin, revolta realitatea și simțămintele omenești ale acestui Domn...

Vodă Ghica, recunoscând, pe cât se vede, arbitraritatea și hărțuirea presupusă de aceste măsuri excesive cari aveau unicul scop de a îmbogăți pe dregătorii lacomi și pe membrii comisiilor de cercetare ai așa-zișilor vagabonzi, abrogă cu desăvârșire toate măsurile anterioare, și prin

instrucții nouă, din 8 Mai 1851, dispuse numai cercetarea vagabonzilor din orașul Iași, printr-o comisiune anumită, în scop de a se asigura liniștea orașenilor“.

Așadar, în funcție de domenii, domnitori și dregători, în aplicațiile sale practice Regulamentul organic, înlesnește fie măsuri vexatorii, fie anume îngăduințe. În primul sens, E.S. evocă poprirea evreilor de a ședea în strade anumite; poprirea slugilor și calfelor creștine de a se tocmi la evrei; taxe pe carne și pe păsări – un fel de gabela spre folosul fiscalității de stat. În al doilea sens, el relevă „deschideri liberale“ și evidențiază libertăți într-ale comerțului ș.a.

Regulamentul organic, elaborat pentru cele două principate între anii 1830–1832, prevedea „străinii uneltind numai neguțatorii și industrii și dorind a dobândi numai drepturi obișnuite de pământeni iar nu și drepturi politicești... când se vor înscrie în corporațiile locului, cu obligația la dări... se vor înnumera între pământenii statului cu aceleași drepturi...”

Problema libertății comerțului și legile restrictive.

Regulamentul organic prevedea exercitarea comerțului fără aplicațiuni vamale ci „în toată libera voință a proprietarilor și vânzătorilor...” Totuși „cu unele restricții ce privesc pe evrei...” Care au fost ele, în consecință?!

La 1 iulie 1847 apărură legea cu privire la *restricțiile negoțului cu lipitorile*, cu măsuri draconice contra evreilor, excepție făceau bărbierii și chirurgii evrei, aceștia fiind obligați de a avea un număr de 300 lipitori... Această lege a intrat în vigoare de la 1 iulie 1847.

– *Restrângerea negoțului drogheriei* –

Circulara din 17 iulie 1834 dată de Comitetul Sănătății către isprăvnicii de ținuturi, prin care se oprea pe droghişti să vândă „droguri medicinale sau alte materiale doctoricești cu amănuntul”...

Circulara aceluiași comitet din 25 august 1834 poprise vânzarea oricăror droguri medicinale, chiar cu ridicata.

Circulările respective priveau trecerea vânzărilor unor materiale de la drogherie numai asupra farmaciilor; circulările nu fac precizări despre evrei, dar, după cum arată autorul, drogheria era „o ramură comercială destul de bănoasă pentru evrei și era în mare parte în mâna lor”... considerând deci dispozițiile ca privind în primul rând pe evrei...

– *Legea cu privire la precupeți* – se referă la restrângerea dreptului precupeților, îndeosebi evrei, de a cumpăra mărfuri prin sate și a le revinde la oraș, în mod speculativ... lege dată, urmare a jalbei adresată lui

Vodă Sturza în anul 1843 și care a adus cu sine multe restricții și vexațiuni, ca chestia vagabondajului, oprirea de a ședea în uliți anumite, poprirea de a ține slugi creștine, ș.a. Restricții cu privire la vinderea de păsări tăiate: legea părea să lovească în evrei, are totuși un caracter igienico-sanitar.

– *Restricții impuse telalilor* – desegari sau boccegii cutreierând satele cu marfă... La 29 iunie 1841 se luată măsuri contra telaliilor fiindcă aduceau prejudicii negustorilor, restricțiile nu priveau în mod deosebit pe evrei.

– *Reducerea numărului de zarafi*, dispozițiile nu au un caracter discriminatoriu, dar autorul arată că „pe la 1848 se găsea un număr însemnat de zarafi evrei în toate unghiurile Moldovei...”

– *Negoțul cu pâine* – evreii sunt opriți a fabrica pâine pentru creștini, numai pentru ei. Deși comerțul – pităriile – devenise liber, fără restricții. (Documentul dat de Vodă Ion Sturdza la 27 februarie 1826).

– *Oprirea de a fabrica lumânări* – 13 februarie 1826: hrisovul lui Ioan Sturdza exclude pe evrei din breasla facierilor pe motiv că amestecă ceara cu săruri.. și alte materiale. Dispozițiile privesc însă în general fabricarea lumânărilor, falsificarea lor și după ce a constituit un monopol, se desființa făcând greutate populației (n.n.) Autorul menționează, pentru a disculpa pe evrei, că și creștinii (care le lucrau numai ei) erau acuzați de falsificarea produselor (raportul isprăvniciei Tutovei, Tecuciului).

– *Oprirea colportagiului cu cărți* : din noiembrie 1848 era cenzură pentru toate imprimările deci și evreiești. În ianuarie 1853 se hotărî ca vânzarea cărților evreiești să se facă numai de librari evrei, deoarece „guvernul trebuie a avea cea mai mare priveghere” ... asupra lor, pentru „a se înlătura abuzurile ce se uneltesc din partea nației evreiești” ...

– *Velnițele* – De la începutul veacului XVIII evreii fabricau rachiu și horilcă... le fabricau din grâne nu din prune etc. Dispozițiile până la urmă nu reflectă caractere discriminatorii ci măsuri de moment dictate de condițiile social-economice ale vremii. Regulamentul organic le recunoștea evreilor chiar dreptul de a lucra la velnițe. Articolul respectiv din Regulamentul organic a constituit chiar un capitol din prevederile privind „comunitatea israelită”.

– *Toleranța religioasă*: autorul face o mențiune interesantă pentru epoca lui: „Libertatea religioasă... nu este efectivă decât în țările unde libertatea politică și socială este cu desăvârșire realizată” ... În continuare arătând situația din Moldova, arată că evreii se bucurau de la domni și boieri de toleranță religioasă datorită ocupațiilor lor, iar „poporul într-o

stare lungă de obijduire, având a se lupta pentru traiul de azi pe mâine, nu avea timp să se gândească la obijduirea semenilor săi“... Toleranța era de măsurat „direct și invers cu interesele bănești ale oamenilor de la putere“.

– *Sinagogi*: La început aveau dreptul să le clădească din lemn (Cantemir), apoi în piatră sau cărămizi și să păzească distanța față de biserici, etern motiv de discordie, până se stabili distanța de biserici de 150 stânjeni. Aceste dispoziții se mențin și după ce apare Constituția care proclamă libertatea cultelor.

– *Interzicerea de a închiria prăvăliile mitropoliei*. Interzicerea urmărea ca să nu se facă dugheni jidovești în preajma altarului... și deci excludeau pe evrei, iar la mezat să participe numai contractieri creștini. La început erau propuși a fi excluși și armenii, apoi rămaseră numai evreii.

– *Oprirea de a lucra în zilele de sărbători creștine*: evreii țineau deschis duminica jumătate de ușă, iar evreicele stăteau în ușă cu lucru de mână camuflând faptul că era deschis. S-a interzis acest lucru.

– *Portul și măsurile decretate*.

Autorul însuși își pune întrebarea dacă evreii din Moldova au fost siliți vreodată a purta un costum deosebit. Se pare că nu, spre deosebire de Muntenia unde Del Chiaro afirmă că era interzis evreilor de a purta haine de alte culori decât numai negre și violacee, la fel cizme negre, poprirea respectivă fiind importată din Turcia, unde „Grecii, Armenii și Evreii nu aveau dreptul să poarte haine de anumite culori și li se impunea haine de culori speciale“...

Dr. Barasch în „Itinerarul“ său de călătorie afirma că „portul evreesc din Moldova în genere și a celor din Iași în special este sau portul vechi judeo-moldovenesc sau portul modern, portul judeo-polon“.

În fapt, însă, doar portul legat de aspecte religioase, tradiționale, se afla sub influența culturii evreilor polonezi... Situația începe să agite spiritele unor evrei luminați și se fac cereri la Vodă ca să poruncească lepădarea portului evreiesc și să se impue cel european (mai 1847, către Mihai Sturdza – un grup de tineri). Vodă dă dispoziții dar în termeni foarte binevoitori cu aprecieri pozitive la adresa evreilor dorind să nu aibă probleme nimeni în această privință. Reacția vine din partea evreilor bătrâni care intervin cât pot să nu li se ia portul tradițional. În aprilie 1859 chestia portului a fost pusă din nou pe tapet. Intervenția lui M.Kogălniceanu prin cuvinte care le merse la inimă, produce o impresie fericită asupra evreilor, mulți au renunțat la portul clasic, dar și bătrânii

nu mai făceau opoziție tinerilor ca să adopte portul european... fapt la care contribuise mult și existența în școli publice israelite, preconizate și deschise sub auspiciile lui Kogălniceanu.

Circulara dată de M.Kogălniceanu la 12 mai 1860, ca Ministru al „Treburilor din Lăuntru“, către toți rabinii din Moldova a fost tradusă în limba ebraică și jargon și publicată în mii de foi volante, cetită pe amvoanele tuturor sinagogilor. (Din textul Circularii: „Mai este ceva, care pururea va fi o stavilă stârpirei antipațiilor și prejudețelor naționale, un ce foarte urât, foarte jignitor însuși demnității voastre de bărbați; acesta este portul straniu adoptat de un mare număr dintre dvs. Nicăierea, afară decât unele părți ale Poloniei, acest port nu se mai întrebuițează de către coreligionarii voștri. El va pune în starea neplăcută chiar privirii ochilor și izolându-vă între toate clasele societății, vă espune glumelor și chiar brutalității gloatelor. Vă invit dar, domnilor, ca să vă serviți de toată autoritatea morală ce aveți asupra coreligionarilor voștri spre a-i duce la hotărârea de a se lepăda de un costum ridicul și de a adopta portul european admis de toate clasele unei societăți civilizate. Întru aceasta mai cu deosebire fac apel tinerilor cari purure sunt mai iniciabili pentru progres și reformă.

Suntem în secolul propășirii, în secolul minunelor. Numai israeliții în marea mișcare ar sta pe loc? Numai ei ar rămâne surzi la apelul ce li se face de a merge înainte?

Eu vă vorbesc serios; guvernul așteaptă de la dvs. grabnică împlinire a îndemnului ce vă fac și mai în special în privirea portului. Noi nu putem a mai tolera înlăuntrul orașelor noastre ca o clasă numeroasă a populației lor, prin costumele ei straniu și excepțional, să jicnească susceptibilitatea celorlalte clase, să reprezinte un element izolat și nătâng principiului de fuzie, să întreție o animozitate deplorabilă...”

d. *Din Istoria evreilor în România*, reprezintă o culegere de studii sau/și notații cu varia teme de istorie a evreilor din zonă. E.Schwarzfeld discută, mai întâi starea evreilor sub Mihai Sturdza, 1834–1848.

Domnia lui M.Sturdza nu a fost binevoitoare evreilor din Moldova: „sub el s-au emis o seamă de legi, decrete și circulări, când prigonitoare, când asupritoare, când hărțuitoare sau stingheritoare pentru evrei... populația israelită săracă a avut de suferit mai mult, prin legi ca: legea vagabondajului, legea cârciumilor de la sate, legea uliților în care evreii nu aveau voie să locuiască etc., precum și dispoziții ca acelea privind clădirea sinagogilor sau închirierea prăvăliilor, etc. Oamenii erau schingiuiți, închiși, puși în butuci, târâți luni și ani înaintea justiției și nu

scăpau decât prin bani și iarăși bani“. Vezi *Mărturiile Consulului prusac în Galați*, publicate în ianuarie 1847 în ziarul *Die Gegenwart*, cu ocazia cruzimilor săvârșite contra evreilor din Galați în zilele de Crăciun 1846 și reprodus în *Der Orient* din 9 aprilie 1847 (anul VIII, nr. 15, pag. 116–117). Autorul articolului iscălește: Wilhelm Bikenbach, preussischer konsultats-Verweser in Galatz. (Asupra acestor excese poate fi consultat în *Anuarul X „Cronica israelită în România“*, pag. 103–105, tot de dr. E. Schwarzfeld, n.n.).

Articolul menționat arată că evreii din Moldova erau în număr mare dar o duceau destul de greu, mai ales clasa de jos spre deosebire de clasa avută.

Evreii din Galați, în mare parte sudeți, stând exclusiv sub scutul consulatelor respective... prosperează însă mai mult sau mai puțin după mersul afacerilor lor.

Printre casele de comerț din Galați, găsim acele ale evreilor austrieci cari ocupă rangul întâi: casele I. Mendl, Osias M. Finkelstein, Marcus Thal, Salomon Gentili, Landauer Segala et comp., cari fac cele mai însemnate afaceri de bancă, de comerț și de comision cu Austria, Germania, Italia, Franța, Anglia și Belgia. Grație lor, sute de indivizi creștini și necreștini găsesc în fiecare an ocupație în timpul navigației și realizează câștiguri însemnate. Alte consemnări răzlețe făcute de E. S. în „culegeri“ se referă la: *Raptul și botezul unei copile în Iași la 1843*.

Autorul menționează cazul raptului și botezului unei copile în Iași la 1843, nu atât pentru faptul în sine, cât prin aceea că a provocat reacții pe plan internațional, necesitând intervenția consulului general prusian, Cavalerul de Neigebaur. Faptul a fost relatat în presa străină (*Der Orient* V, 16 aprilie 1844, No. 16, pag. 123).

– *Evreii din Moldova în timpul ciumei și holerei*–

Ciuma și holera au bântuit Moldova de la începutul veacului. Evreii din Moldova, în special sărăcimea, a avut mai mult de suferit. Dispozițiile cu caracter sanitar erau discriminatorii (în spitale cu 25 paturi, doar 5 erau pentru evrei). Se ceru evreilor să se mute în sate, ceea ce era greu de realizat de către evreii săraci, iar în satele de graniță, respectiv cea rusească, erau luate multe măsuri contra evreilor. Dispozițiile discriminatorii priveau la un moment dat și pe țigani (*Anuarul* cuprinde în Anexe documente ale vremii).

– *Principele Alexandru Sturdza și dr. Drey*.

Autorul menționează în continuare cazul d-rului Drey care a fost numit ca medic de județ odată cu dr. Barasch numit medic de carantină.

Dr. Drey fusese medic curant al prințesei Ruxandra Sturdza stabilită la Odesa și ca atare, principele Alexandru Sturdza îl recomandă vărului său, domnitorul Moldovei.

Într-o abordare a *Exceselor contra evreilor din Galați* (1840–1853) se arată purtarea brutală a grecilor contra evreilor din Principate.

Cauze: – pizma neguțătoarească; – fanatismul religios; – dorul jafului; – starea socială a portului dunărean.

Actanți erau: greci și alte naționalități localnice și sărace, mateloți veniți din Levant în trecere.

„Vagabonzii și răufăcătorii duceau jaful *nu numai* în casele și sinagogile evreiești, ci încă în acele ale comercianților creștini“.

Urmare acestor situații, domnitorul Mihai Sturdza la 25 aprilie 1840, emite o anafură „pentru întâmpinarea neorânduinelilor ce s-ar prilejui în orașul Galați, precum și pentru cercetarea oamenilor primejdioși“, cercetări rânduite și conduse de inspectorul general al miliției.

Cu toate măsurile luate, excesele nu se potoliră cu totul, datorită nepăsării autorităților locale, care erau adesea complice.

Excesele s-au repetat în 1842 și în 1846 (Crăciun), „deslănțuire medievală a tuturor patimilor hidoase, brutalități ajunse la paroxism“. Autorul explică aceste „pizme sângeroase contra evreilor datorită pizmei comerciale ce se ascunde sub masca fanatismului religios“.

„Culegerea“ lui E.S. mai cuprinde și o anexă despre *Evreii din București în 1852 și 1858*. Se pornește de la câteva documente privind trecutul evreilor în România. Sunt mai întâi redată niște *corespondențe* care permit a se forma o idee despre viața internă a comunității bucureștene și care confirmă cele spuse de dr. Barasch în „Itinerar“.

Autorii corespondențelor sunt: *Israel Pick* (I) și *M. Schwartz* (II). Primul, predicator al comunității bucureștene – cel dintâi predicator modern din țară – care (fiind aruncat în brațele mizeriei) se botează. Al doilea, pedagog, dascăl de copii – a scris cărți didactice. Ambii au fost corespondenți pentru *Allgemeine Zeitung des Judenthums*.

În „Corespondențele“ lor ei relatează: existența în București a unor comunități după patrii și țări (rusească, austriacă, prusiană, turcească, munteană).

Evreii din comunitățile poloneze și spaniole au formele lor specifice de organizare.

Majoritatea evreilor din București sunt meșteșugari.

I.Pick ca și dr. Barasch crede că evreii ar fi în țară de 150 de ani. Tot Pick menționează că ar fi existat în Muntenia comunități mari în vremea

romanilor, citând sătulețul Antonia care ar fi numărat 18.000 suflete. Nota autorului E.S.: „nu știm la ce localitate face aluzie; un sătuleț cu 18.000 suflete e ceva bizar“.

Evreii *lehi*, cei din Polonia, Rusia, Ungaria și Germania, vorbesc dialectul iudeo-polon; sunt mult mai numeroși ca cei frânci. Frâncii numiți și spanioli sau turci, vorbesc o limbă spaniolă și „au pe evreii cei mai bogați“.

Portul evreilor lehi din București diferă de cel ieșan iudeo-polon.

Alte informații: – *Poprirea evreilor de a locui în anumite mahalale*.

Încă din anii 1810–20 în București erau uliți unde evreii nu se puteau stabili (Tabaci, Văcărești, Dobroteasa).

În 1843 Vodă Mihai Sturdza a oprit evreii din Iași de a locui în anumite străzi (Copou, Sărărie): locuiau în Tg. Cucului și în Muntenimea de jos încă din adâncă vechime.

La Galați încă din 1836 a fost luată o astfel de măsură (măsură cu caracter discriminatoriu – social – bancherii și cei cu băcăniile având însă dreptul a locui și în târgul vechi ca și în cel nou ce se naște).

Bancherii erau cei mai privilegiați dar acceptați doar în port europeanesc (nu turcesc).

Nu există date precise cât a durat această măsură a lui Mihai Sturdza.

– *Cazul lui Hahambașa Saie Naftulovici* – aparent neimportant, fiind vorba de viața unui individ, de caracterul lui, etc., devine semnificativ prin următoarele:

– deși evreii străini nu trebuiau să plătească unele dări hahambășiei. Dar S.N. îi sili la aceasta!

– urmare acestei hotărâri a căzut o instituție seculară care continuând ar fi avut o înrăurire însemnată asupra situației social-politice a evreilor. Căci continuând firul tradițional al evreilor pământeni și bazându-se pe relațiile hahambășiei cu domnitorul și cu boierii, pe autoritatea de care se bucura situația comunității n-ar fi devenit precară.

Hahambășia reprezenta capul religios al iudaismului moldovenesc, ori la condițiile sociale de atunci, la nivelul cultural al poporului, influența acestui cap religios ar fi fost în favoarea obștei, fiind persoana cea mai cu vază.

În lumina acestor aspecte, greșelile ultimului hahambașa trebuiesc menționate pentru ceea ce au reprezentat negativ pentru obștea evreiască din Moldova.

„Culegerea“ lui E.S. se încheie cu un text succint intitulat *Situația evreilor în Bucovina la 1781*. Este prezentată cea dintâi statistică completă și amănunțită despre evreii din Bucovina / e cea din anul 1781 scoasă din arhivele din Viena de dr. G. Wolf, cercetător pe tărâmul istoriei evreilor din Austria și publicată în ziarul *Ben Chananya* din Szegedin, no. 50 din 26 dec. 1862, pag. 433/.

La 1769 erau în Bucovina 457 familii israelite.

“ 1777	“	“	650	“	“	
“ 1781	“	“	1050	“	“	respectiv: 4630 suflete

Pentru a se lămuri faptul creșterii populației evreiești într-un timp relativ scurt, este dată o statistică mai amănunțită a celor 4630 suflete. Astfel:

977	căsătoriți – 1954 suflete,
26	holtei
13	văduvi (e)
1168	băieți
1114	fete
223	bărbați – slugi (!?)
98	femei – slugi (!?)

Total... 4630

Statistica vrea să demonstreze că ar fi existat în acest interval de timp puternice imigrări de evrei străini și nu o creștere a natalității.

Datele statistice sunt totuși contestate de autor și argumentate ca fiind de circumstanță și reprezentând doar date legate de fiscalitate. Autorul citează pe Sulzer care afirmă că „... în Bucovina numărul evreilor este foarte mare...“: de unde cifrele indicate ar reprezenta un minim.

– *Starea socială* – orientându-se după proprietățile de case, autorul conchide că 26% din numărul total de familii israelite aveau o stare materială prosperă.

– *Indeletniciri*: slujbașii comunităților: un mare staroste, un mare rabin, 5 rabini, 16 hahami, 5 cântăreți de sinagogă, 41 dascăli, 4 casieri comunali, un scriitor public (schreiber).

Termenii de mare staroste, mare rabin, indicați de autor ca o interpretare a traducerii termenilor originali, nu clarifică nici atribuțiile acestora, nici dependența lor, doar supoziții (n.n.).

Alte aspecte: numărul de 5 staroști, 5 rabini, 5 cântăreți, ar indica existența a 5 comunități evreiești (Cernăuți, Suceava, Siret, Câmpulung, Rădăuți).

Melamedimii – dascălii – erau incluși ca slujbași ai comunității, nu erau deci chedarimi sau ieșivot particulare.

Profesii liberale: 1 medic, 3 subchirurgi, 3 bărbieri, 1 moașă (date totuși contestate de autor).

În agricultură: 17 evrei posesori care țineau în arendă moșii întregi, 65 țineau în arendă circa a zecea parte din moșii.

Industria mare și mică: 33 velenițeri, 23 butcani sau rachieri, 1 fabricant de vutcă, 2 berari, 69 morari și 25 pitari sau brutari.

Evreii erau principalii comercianți, numărul lor fiind foarte mare.

Statistic: 2 zarafi, 13 comercianți (mari), 75 comercianți mici, 3 neguțatori de vite, 4 neguțatori de miere, 2 neguțatori de tutunuri, 6 neguțatori de vinuri, 2 neguțatori de fructe, 13 neguțatori de piei de iepuri, 388 cârciumari, 15 precupeți de piață (matrapajii), 1 păscar.

– *Meșteșugari*: 2 ceasornicari, 2 cojocari, 2 caigii, 3 cafegii, 2 cizmari, 7 giuvaergii, 2 căldărari, 3 geamgii, 5 măcelari, 1 gravor de pereți, 2 zugravi, 2 zidari, 53 croitori.

– *Ocupații diverse*: 6 economi sau factori, 14 harabagii, 6 purtători de apă, 1 luntraș, 1 paznic de noapte.

Birul plătit de evrei era de 4.346 fiorini, ceea ce reprezenta o sumă enormă față de ceea ce plăteau cei din Moldova. După părerea autorului, birurile, silirea la agricultură, iar la sfârșitul secolului XVIII recrutările, i-au determinat pe evreii bucovineni pământeni să se întoarcă în Moldova, patria lor mamă.

*

Regestând diversele studii cuprinse de E.S. în *Culegerea* de care ne-am ocupat în acest paragraf, nu am ambiționat decât să înfățișăm larga paletă de informații istorice recoltate de cărturarul de care ne ocupăm aci și acum.

Aceiași constatare, de altfel, în legătură cu toate lucrările sale din care, în cele de față, vom mai repertoria în continuare, mai întâi una, cu caracter sociografic.

e. Așezămintele evreilor din Moldova în veacul XVII și jumătatea veacului XIX.

Reprezintă una dintre scrierile cele mai extinse ale autorului.

Studiul vizează așezămintele evreilor din Moldova, asupra cărora izvoarele sunt mai numeroase și mai precise decât cele din Muntenia.

Vechimea comunităților israelite din țară se pierde în negura vremurilor, ea rezultă din inscripțiile mormântale ale vechilor cimitire, precum și din mărturiile istoricilor și călătorilor străini și români.

Deja la începutul veacului 18-lea găsim mai multe comunități regulate și altele chiar destul de dezvoltate, cu membri numeroși, cum sunt acele din Iași, Botoșani, Piatra Neamț etc. (D.Cantemir – *Descrierea Moldovei*, Iași 1851, Cap. XVI; D.Fotino – *Istoria generală a Daciei*, trad. de Sion, Buc. 1859 (la vol. III pag. 332 se citează: „În orașul Iași și în alte orașe sunt și Armeni și mai mulți Evrei, care se ocupă cu tot felul de industrie și comerț“).

Fiecare din aceste comunități, răspândite în orașele țării „constitua câte o persoană morală, cu o administrație neatârnată, organizată pe temeiul unui hrisov special Domnesc, fiind sub directa ocrotire a ocârmuirii“ (Fotino, op.citată, pag. 340).

Comunitățile erau conduse de staroste și fruntași, mai târziu de epitropi sau cahali, aleși de populație și confirmați de vodă sau ocârmuire și mai apoi de sfatul orașenesc, prin anume adrese. Rabinul era un conducător duhovnicesc cu restrânse drepturi judecătorești, îngrijind întrucâtva de actele stării civile.

Funcțiile de staroste, fruntași și epitropi sau cahali puteau fi ocupate numai de evreii pământeni; cei sudeți sau supuși străini, deși contribuiau la dările tacsiei asupra vitelor și păsărilor, nu puteau funcționa ca administratori (Fotino, op.cit., pag. 340); aceștia erau scutiți de orice alte dări directe sau indirecte în comunitate, ca unii ce erau sub scutul consulilor străini (Barasch, op.cit., pag. 256).

Administratorii, în unire cu hahambașa stabileau dările generale și gabela (taxele pentru vite), care se dădea în antrepriza unui „baal taxe“ – taxier.

Evreii din sate țineau de orașul reședință al județului către care achitau o dare fixă anuală ce se încasa prin un anume zapciu (Uricariu și Cauffman – *Comunitatea din Piatra – Fraternitatea V – 1883* pag. 303).

– *Stăroștia*: Staroștii erau reprezentanții evreilor, respectiv ai comunităților, înăuntrul cât și în afară.

La Iași erau 3, în celelalte localități după numărul evreilor, erau 2 sau unul.

Erau aleși o dată pe an în fiecare Paște de membrii influenți și notabili ai comunității. Se recomandau de Hahambașa și se confirmau de Vodă prin o anaforă deosebită ce se trimitea fiecărui staroste.

În Iași alegerea lor se făcea prin marafetul lui Vel Cămăras. Influența lor era uneori destul de marcantă, fiind numiți ca „direct păzitori ai dreptății evreilor“.

Împreună cu hahambașa din Iași, staroștii decideau asupra dărilor; ei administrau averea comunităților și primeau socotelile tuturor instituțiilor ce aparțineau comunității, îngrijeau de achitarea dăjdiilor județului lor către fisc.

Staroștii nerealeși sau fiii și rudele lor influente formau fruntașii comunității.

Starostiile s-au desființat odată cu hahambășia.

În locul acestora veniră direct cu aceleași atribuții epitropii și cahalii, ca reprezentanți aleși și recunoscuți de ocârmuire în mod oficial.

Staroștii ca șefi ai diverselor bresle s-au menținut până după 1860 – ca șefi și conducători ai comunităților.

Jurământul. Evreul supus jurământului trebuia mai întâi să viziteze micva – bazenul – și să se scalde în prezența nevestei sale, după care i se tăiau unghiile de la mâini și picioare. Pleca la sinagogă unde i se puneă un chitel – cămașă de moarte – haina albă – talet și tefilin, i se dădea în mână o toră, iar Aron Kodeșul sta deschis. Jurământul trebuia săvârșit numai în ziua de luni. În sinagogă se aprindeau lumânări de ceară neagră, una pentru el și altele pentru câți copii avea; se culca pe o nășălie – mite – dis de dimineață, pe nemâncate, cu fața în sus și se trâmbea de 3 ori din șofar, deasupra lui (de șapte ori). Apoi ceaușul lua o lumânare ce o ținea deasupra capului jurătorului și rabinul rostea formula jurământului, pe care jurătorul trebuia s-o repete cuvânt cu cuvânt punând două degete pe tora. La sfârșit rabinul adăuga: „acum dacă nu ești drept să rămâi koireh și să te duci în pământ cu femeia, cu copiii și cu tot rodul tău“.

Acest jurământ era în ființă până la anul 1832; după introducerea Regulamentului organic, ocârmuirea rusească a adus un nou soi de jurământ, valabil până la 1838. La 14 iunie 1844 Vodă Mihai Sturdza încuviință și consacră o nouă formulă de jurământ.

Evreul nu putea figura ca martor contra creștinului ca și robul; dispoziție ce s-a păstrat și după promulgarea Regulamentului organic.

– *Dări speciale pentru evrei.*

Comunitatea sau breasla achită o dare generală către ocârmuire după numărul membrilor săi și o vărsau în casa sămeșiei sau a casieriei.

Darea obștească se percepea prin taxă sau gabelă care se dădea în întreprindere de comunitate prin mijlocirea unei licitații oficiale.

Evreii, indiferent de originea lor, participau la realizarea gabelei, plătind aceleași taxe la carne sau la tăiatul păsărilor.

Darea către stat era privilegiată, se achita în 4 sferturi egale – sumele erau hotărâte de domni și după orașe.

Plățile colective nu înlocuiau decât parțial dările personale sau capetația și alte câteva dări indirecte neînsemnate. Birurile deosebite le plăteau ca și ceilalți locuitori.

– *Hahambășia* (Landru, Landesrabbirer, oberrabinner, grand rabbin).

Se pare că ar fi o creație a sec. XVIII odată cu venirea în țară a domnilor fanarioți.

Funcția de hahambașa a fost foarte influentă și una din cele mai însemnate. Era considerat dregător al domniei și ca atare o persoană marcantă dintre evrei, postul se dădea numai acelor care se ridicau asupra celorlalți prin caracter și prin cunoștințe, ca o răsplată pentru slujbe însemnate.

Hahambășia în Moldova era mărginită la o singură familie, poreclită mai târziu Naftulovici. Domnii alegeau pe acela ce dădea venitul hăhâmiei:

„– dare fixă la logodnă, cununie și despărțenie.

– 45 bani de la fiecă vită cușer, tăiată de casapii evrei;

– limbele vitelor și câte 2 parale de fiecare miel și oaie cușăr și ce tăia în Iași și în târgurile de pe afară (hrisov a lui Ion Vodă Sturdza 1823), aceasta pe lângă cei 45 bani;

– câte 1 leu pe anu de tot jidovul casariu pentru simbria lui, sau cum se spunea mai târziu, de la fiecare gospodar cu case sau dughene.

Aceste venituri le avea și de la evreii din Muntenia.“

Toate comunitățile erau sub directa supraveghere a hahambașei. El întârea în funcție pe rabinii comunităților, dar fără a fi avut dreptul de a-i destitui.

Staroștii din provincie se numeau în urma recomandării sale către ocărmuire, afară de acei din Iași.

În 4 septembrie 1834 prin anafora Sfatului, aprobată de Vodă Mihai Sturdza la 11 septembrie, demnitatea se desființa definitiv și irevocabil, urmare intrigilor evreilor imigrați din alte țări în special polonezi, dar și datorită incapacității ultimului Hahambașa Șaie Hahambașa-Naftulovici.

– *Rabinul comunității*: ales în comunitățile cu un număr mai însemnat de evrei. Funcția lor era pe tot timpul vieții, dacă nu interveneau alte situații.

Erau confirmați de hahambașa.

Rabinii aveau jurisdicția asupra enoriașilor din comunitate, nu numai în chestiuni religioase ci și civile, atunci când erau neînțelegeri între evrei. Hotărârile și pedepsele date de ei se executau prin mijlocirea starostelor sau al comunităților. În chestii religioase aveau o autoritate deplină. Judecățile se făceau după legile mozaice.

– *Hahamii*: făceau parte din cler. Numărul lor era în raport cu populația. Intrau în funcție pe baza învoirii speciale a rabinilor. Hazuca era diploma lor specială.

Hahamii depindeau și de staroștii și capii comunităților.

Erau scutiți de orice dare directă sau indirectă către stat.

– *Chevra Chedosa*: Societatea Sacra – o organizație deosebită, cu statut propriu – redactat de membrii asociați. Îngrijea de înmormântări.

Era condusă de un efor (gabai) și de asesori.

Membrii plăteau câte o dare fixă pentru întreținerea cimitirelor. La deces familiile plăteau câte o taxă.

Societatea ținea registrele morților – Pinchesim – în care se înscriau, însă, și evenimentele importante.

– *Sinagogile*. În fiecare comunitate erau sinagogi. Numărul lor varia după mărimea membrilor din comunitate, dar în mare parte se foloseau de case de rugăciuni – bet-hamidrașim.

Sinagogile și casele de rugăciuni erau sub conducerea unuia sau doi gabaim – efori – aleși de enoriașii sinagogii (existența caselor de rugăciune pe lângă sinagogi este neîndoioasă: numai ele ne pot desluși cum un călător englez ce a fost la Iași la 1764 (v. Hajdeu, *Arhiva istorică a României*, T.I. pag. 184), vorbește despre existența unei singure sinagogi într-o comunitate deja destul de numeroasă – nota autorului).

Sinagogile se puteau construi în orice loc cu învoirea domnului, atât pentru clădire cât și pentru reclădirea lor. (Hrisovul de la 19 iulie 1766 – *Fraternitatea IV* pag. 377 privitor la sinagoga din Piatra și Uricul de reclădire al sinagogii din Neamț din 1776 – nota autorului).

La început (sfârșitul sec. XVII și începutul sec. XVIII) ele puteau fi zidite și din piatră.

La începutul sec. XIX domnii au admis reclădirea sinagogii din Neamț, din cărămidă (hrisovul lui Ion Sturdza privitor la sinagoga din Neamț, *Fraternitatea VII* pag. 31 – nota autorului).

Sinagogile trebuiau clădite departe de biserici în depărtare de 150 stânjeni din toate părțile. Sinagogile deja în ființă trebuiau să stea

neclintite pe locurile unde se aflau, cele nehrisovelite trebuiau dărâmate (vezi „Manual administrativ“).

— *Ocupațiile*. Alături de armeni și greci, evreii se îndeletniceau cu negoțul și crâșmăritul. Erau cunoscuți sub numele generic de gelepi.

Mesteșugurile erau exclusiv în mâinile evreilor.

Printre membrii comunităților israelite se găseau medici și învățați, dar îndeletnicirea cea mai importantă era negoțul.

Se ocupau cu negoțul de vite încă din veacul XVI, ceea ce le aducea venituri mari (ordonanța de izgonire a evreilor a lui Petre Șchiopu la 1579. Vezi *Arhiva istorică* a lui Hajdeu T.T., pag. 174 și plângerea lui Sigismund August contra unui staroste și a frunțașilor, care repartizau dările și le implineau singur, fără amestecul dregătorilor, prin un anume ceaș numit de ei).

Tot acești staroști formau tribunalul sub a căror jurisdicție se aflau toți comercianții. Litigiile între doi comercianți evrei se judecau de rabini sau hahambașa: la neînțelegeri cu creștinii se adresau jurisdicției starostelui și frunțașilor neguțatori din breaslă.

Pentru a deveni neguțatori trebuiau să aibă învoirea starostelui și a frunțașilor.

În zilele de duminică și cele 12 mari sărbători, le era oprită vânzarea, afară de obiectele necesare pentru hrană. Comercianții străini, supuși străini, cu locuința stabilită în țară, formau o breaslă deosebită, cu un staroste aparte. În caz de judecată se adresau cancelariei consulatului.

— *Case* nu puteau cumpăra evreii la începutul veacului XVIII (Cantemir). În perioada până în 1827 au avut voie (legislația Calimach 1817), apoi li s-a interzis (sub Ion Vodă Sturza) pentru ca să rămână totuși în vigoare legislația Calimach.

Locuiau și la sate până sub Gr.A.Ghica și apoi sub domnia lui Const.Dim. Moruzi (1773) și sub succesiunea lui Const.Mavrocordat, 1782, când li s-a interzis să stea în sate pentru că „sunt vicleni și jefuiesc pe locuitori“.

— *Portul*: un port deosebit nu le era impus.

Fetele purtau părul capului sau împletit sau îl lăsau să atârne ca și moldovencele: femeile își tăiau părul și își puneau o legătură la cap, pe care o garniseau cu o înțesătură de galbeni care mergeau împrejurul obrazului.

La sfârșitul veacului XVIII și în primele decenii ale veacului XIX, portul evreilor pământeni începe a se schimba după moda evreilor polonezi.

Tinerii, mai ales cei studiați în Occident, au luat portul german sau european, dar avură opoziția celor bătrâni.

– *Nivelul cultural*: școlile statului le erau deschise. Studiile religioase și le făceau în ieșuvot, după modelul evreilor din Polonia și din alte țări; sau la rabinii din localitate.

Regulamentul organic menține primirea evreilor în școlile publice, dar cu condiția expresă de a purta același costum cu ceilalți elevi.

– *Curente religioase*.

Sabatianismul: sectă născută la jumătatea a doua a veacului al XVII. Numele, după întemeietorul ei Sabbatai Zevi, care apărură ca mântuitor și ca Mesia, predicând un fel de trinitate, adoptând teoria migrațiunii sufletelor profetice. El se relevă ca Mesia în anul 1666, găsi mili-oane de adepți, dar nu avu curajul să moară ca martir și trecu, la momen-tul critic, la islamism. O rămășiță a adepților săi fanatici se află în Turcia sub numele de Donmah, practicând, în exterior, religia mohamedană.

În Moldova au fost puțini adepți, dar erau prigonii de coreligionarii lor rabaniți.

Franchiștii au găsit un teren mai productiv.

Numele acesta vine de la Iankew sau Iacob Leibovici supranumit mai târziu Frank sau Frenk.

El trecu în Turcia, își însuși sabatianismul și trecu în Muntenia, Moldova, Ungaria apoi în Polonia unde adună în jurul lui pe ascunșii sabatiani. Și el predică o trinitate în care reprezenta încarnațiunea Dumnezeuirii. Prima sa aparițiune datează 1753–54. Au fost prigonii atât din Turcia, cât și de moldoveni. Frank fu aruncat în închisoare și demascat. O parte din franchiști trecură iară din Polonia în Moldova și reveniră la iudaism. Ei și descendenții lor sunt cunoscuți sub numele de „poileșe gherim“.

*Chasidismul** întemeiat în aceiași epocă cu franchismul.

Întemeietorul e cunoscut sub numele de Beșt, prescurtare din cuvintele Rabi Israel-bal-șem-tov, care a trăit în munții Carpați dinspre Bucovina. Practica cultul, cunoscut sub numele de „güte jüden“, „rabini făcători de minuni“, „oamenii lui Dumnezeu“.

Chasidismul a fost răspândit în târgușoare etc. Lupta contra lor a fost îngreuiată fiind susținuți de proprietarii târgușoarelor care își aveau câștigul asigurat prin dese vizitări ale țadikimilor de către adepții lor fanatici din diferite orașe ale țării și din țările vecine.

* Vezi paragraful respectiv din lucrarea de față.

Sintetizând, remarcăm că în *Așezămintele evreilor din Moldova* se arată că evreii din Moldova au avut comunități regulate cu o organizare proprie, care se deosebeau de acelea ale coreligionarilor lor din Turcia și de acelea din Polonia, deși unele trăsături au fost oarecum identice.

Evreii nu se bucurau de libertăți civice, dar nici nu duceau o viață agitată ca în alte țări. La drepturi nu au fost admiși niciodată fiind de altă religie: nu puteau ocupa demnități în stat. Cu boierii trăiau bine, dar mai mult ca indivizi, căci cei dintâi aveau nevoie de ei pentru administrarea averilor lor.

Au existat dispoziții prigonitoare contra evreilor: dar în caz de năvăliri dușmane se realiza o oarecare solidaritate cu concetățenii lor creștini.

Evreul nu putea figura ca martor contra creștinului, ca și robul, dispoziție ce s-a păstrat și în paragraful 105 din condica penală, întocmită după promulgarea Regulamentului organic.

Sinagogile nu puteau, de regulă, fi clădite decât de lemn, cu scopul de a nu-i lăsa pe evrei să se înfiripe în țară.

Din sate au fost adeseori izgoniți, chiar și din târguri; li se interzicea de multe ori dobândirea de averi nemișcătoare.

Negoțului lor i se punea de multe ori piedici.

La anumite intervale se repetă calomnia hidoasă a sângelui.

Concluzia autorului E.S. e că „toleranța tradițională de care unii fac atât de multă paradă, intră oarecum în domeniul legendelor“.

f. Împingând cercetarea asupra sec. XIX, până la 1866, o altă scriere cu caracter sociografic, *Cronica israelită în România de la începutul veacului actual până la dărâmarea templului din București 1801–1866*, dr. E. Schwarzfild scoate în evidență faptul că... „în locul studiilor trebuie încă recurs la răsfoirea cărților, ziarelor și broșurilor spre a aduna cum poți și pe unde poți, materialele necesare și a pregăti cu încetul temelia istoriei viitoare“.

Își propune, deci, să prezinte o cronică „care nu este altceva decât o înșirare a faptelor culese“...

În „Cronica“ sa cercetările... *valoroasei societăți „Iuliu Barasch“*, sunt întărite de documentele și scrierile găsite în voluminoasa bibliotecă a „Alianței israelite“.

Anul 1866 nu este luat la întâmplare – căci de aci, odată cu votarea primei Constituții, „se doboară tot aparatul legiurii vechi și toate urmele privilegiilor din trecut”: ba, în mod definitiv, și facultatea ce aveau evreii de a forma comunități religioase, recunoscute de stat.

E.S. comentează totuși, următoarele date de tristă amintire, din trecutul mai îndepărtat:

– 8 aprilie 1801 – au fost omorâți 128 evrei – victime ale unei acuzații de omor ritual. Tot pe același motiv, atrocități în Bucureștii anilor 1806–1812.

– Urmările zaverei – în Moldova anului 1821 – măceluri la Piatra Neamț, Fălticeni, Herța, Focșani.

– Urmarea holerei din 1831: erau acuzați evreii de declanșarea molimei: urmau să fie izolați în niște barace în afară din oraș și unde aveau a fi înțesați toți laolaltă. Scăpară de aceasta, urmare a scăderii flagelului.

– Sunt comentate, în continuare, atrocitățile săvârșite în diferite localități pe aceeași temă – evoluția ciumei.

În altă ordine de idei, în text se evocă și evenimente mai recente:

– „Pruncul român“, red. C.A. Rosetti, 1848 iulie 27 – (vezi și „Revista israelită“, an I, pag. 630-31 n.n.) despre Contribuții ale evreilor la revoluția din 1848;

– Fundarea, la Iași, a celei dintâi școale israelite publice de băieți – din inițiativa lui Mintzer și B. Schwarzfeld (tatăl autorului cronicii);

– Legea recrutării – pusă în discuție la 1852, aplicată în cele din urmă la 1854 și abrogată la intrarea turcilor în Iași. Recrutarea evreilor se făcuse din porunca guvernului rusesc;

– În martie 1859, pe motivul omorului ritual, atrocități la Galați soldate cu morți, răniți. Intervenția consulatelor străine (în special austriac și prusian). (Heliade Rădulescu în „Constituționalul“ stigmatizează excesele și masacrele);

– În aprilie 1859 ministerul elaborează o circulară prin care evreii fură pofțiți de a se îmbrăca după portul european. Abuzuri oprite de autorități;

– În 1863 epitropia din București a angajat pe rabinul M.L. Malbim. Spirit retrograd, el dezaproabă energic școala israelită nouă fundată ca și orice inovare estetică în slujba divină, înființând în locul școalei un heder. La 18 martie 1864 a fost expulzat;

– La 30 iunie 1866 în București, o revoltă contra evreilor, care se termină cu distrugerea noului templu. Actele de cruzime fură determinate

de discuția de la Cameră asupra paragrafului din Constituție care urma să încuviințeze drepturi egale la toți supușii fără osebire de cult...

* * *

Bibliografia iudaica romaniae, consemnează așadar pentru a doua parte a veacului trecut, mai ales pentru ultimul pătrar, o înmulțire a scrierilor cu caracter istoric – sociografic: articole, studii, monografii, cărți.

E.Schwarzfeld – după cum rezultă și din studiile repertoriale – este unul dintre scriitorii cei mai prodigioși în specialitate și mai avizi să recolteze fapte despre trecutul evreilor locali.

Dar și scrierile sale, în speță cele gazetărești, cu un evident caracter polemic – la adresa numeroșilor gazetari și chiar istorici specializați în istoria României și care acordau evreilor fie o secvență „paralelă” acestei istorii, fie una apreciată ca „în afara neamului” – sunt de evidențiat.

Prin asemenea poziții istoricii ostili evreilor suscitau, în replică și un punct de vedere al minoritarului care se autopercepea ca nefiind nici în afara neamului și nici paralel țării lui de baștină. Întru susținerea poziției sale E.S. ca și alții a dezvoltat o întreagă literatură polemică dependentă, evident, de toate meandrele și avatarurile literaturii adverse. Dar, în același timp – și chiar în același context – s-au pus și bazele unei cercetări istorice dezinteresate și chiar dezideologizate despre istoria evreilor din România.

Căci Ellas Schwarzfeld, ca scriitor de texte istorice și culegător de documente juridice, politice, social-economice etc. vădește în scrierile sale a se înscrie în generația istoricilor evrei din România care râvnește la obiectivitate. De aceea cercetările și ideile sale, în materie, se înscriu în istoria intelectuală a curentelor de idei constitutive culturii evreilor din România printr-o grijă deosebită pentru reconstituirea faptelor. Curentul istorist de idei și-a găsit în E.S. un exponent de referință. Contribuțiile sale în materie, chiar și în direcție polemică au fost de o ținută deosebită. Paradigmatică în acest sens este lucrarea sa *Istoria Evreilor din țările noastre* – pe marginea lucrării lui N.Iorga, cu acest titlu.

Iată, în încheiere, un extras în extenso, edificator, în acest sens.

„Teza d-lui Iorga că în veacul al XVII-lea «lipsește până și Evreii împrumutători ai Domniei» este scoasă din vânt, și în orice caz nu pledează nici pentru nici contra evreilor trăitori în Principate. Împrumutătorii Domnilor nu erau evrei localnici, ci evrei constantinopoliteni și dacă Vasile Lupu n-a recurs la ei, alții au recurs. Acesta e cazul lui

Mihnea Vodă, despre care ne vorbește un document din 1622 (*Studii și Doc.*, V, p. 123–124), al lui Radu Leon, în 1664 (*Hurmuzaki* V2, p.100), al lui Alexandru Iliăș, în 1666 (*Hurmuzaki* V2, p. 111) și cum va fi fost cazul și cu alții. Că Vasile Lupu n-a recurs la ei, faptul nu are importanță; prezența lor în Moldova se constată doar de aiure și o constată și d. Iorga.

Deși d.Iorga găsește în lipsa de evrei măcelăriți sub Gratiani, și în lipsa de împrumutători evrei îndeobște argumentul decisiv spre a tăgădui, existența evreilor în Moldova, concede totuși că au fost în Iași, *poate* în Botoșani și aiure ca unități răzlețe. Și totuși, logica strânsă de istoric afirmă în aceeași frază (p. 174) că «evreii nu mai erau prin orașele Moldovei». Dovada? tot în aceeași frază «nicăieri nu-i pomenește pe la 1656 călătorul italian Bandini, care notează cu *îngrijire toate națiile*, nici cel sirian Paul de Alep: ba adaugă în nota 7 de la aceeași pagină că, chiar în Iași erau așa de puțini încât Bandini tot nu-i notează.

Înainte de toate nu-i deloc exact că Paul de Alep notează națiile sau neamurile cari trăiau pe atunci în Moldova. În vreo două rânduri pomenește numai de Armeni pentru trebuința cauzei, dar îi pomenește și pe evrei atât în Moldova cât și în Muntenia. Și fiindcă d.Iorga citează traducerea română a d-șoarei Cioreanu, o elevă a sa, ar fi trebuit s-o cheme la ordine pentru nerespectarea textului. Zisa d-șoară a găsit de cuviință să suprimă câteva pagini din Paul de Alep, care se referă la evrei, sub pretext că cele relatate nu-s interesante, cum declară în nota de pe pag. 200, și nu ne-a dat nici acele mici fragmente, care se găsesc risipite în textul englez. Dar acea notă tratează despre evrei, cum rezultă din *Archiva istorică* a lui Hasdeu (12, p.110). D.Iorga afirmă dar o inexactitate ca să nu zicem un neadevăr, în ce privește pe Paul de Alep.

Tot neadevăr este că Bandini ar menționa *cu îngrijire toate națiile*. Acesta, ca și predecesorul său Mancinelli nu pomenește decât neamurile care-l interesează. Archiepiscop și administrator al bisericilor catolice din Moldova, singurul lucru ce-l notează este catolicismul și pe acei ce au o legătură mai mult sau mai puțin directă cu misia lui. Afară de Galați unde notează: Români amestecați cu armeni și greci – și doar vor fi fost și alte neamuri acolo – nu pomenește decât pe Armeni, în Roman, Vaslui, Bârlad și Suceava; despre Bacău, Hârlău, Neamț, Piatra, Trotuș, nu vorbește decât de catolici și români, alte orașe nici n-a vizitat. Cum se vede, afară de Iași, nu pomenește nici de alte neamuri, nici de alte religii. Iată la ce se reduce afirmarea că menționează *cu îngrijire toate națiile*.

Vom releva însă altceva. Până aci dacă un călător nu pomenea pe evrei era o dovadă irefutabilă că nu exista picior de evreu în Moldova.

Acuma că existența evreilor nu se poate tăgădui, faptul că Bandini nu-i pomenește, cu toate că menționează pe medicul domnului care era evreu, dovedește că erau așa *de puțini*. Apoi dacă Bandini nu-i menționează fiindcă erau puțini în Iași, de ce să nu fi fost același motiv pentru toate orașele ce le-a vizitat? Mai mult, de ce să-i fi menționat Reichersdörffer sau Mancinelli, când tot puțini ar fi putut fi? Ce-l autorizează pe d. Iorga să facă aceste afirmări contrazicătoare? Un argument istoric bazat pe o ipoteză nu poate varia după plac sau e o simplă samavolnicie. Care e ipoteza pe care trebuie s-o admitem? Enigmă curată, a cărei cheie trebuie să ni-o dea d. Iorga. "Iată, deci, un mod de a face „polemică” cu argumente irefutabile.

Cititorul paginilor cuprinse în capitolul 3 de mai sus s-ar putea arăta nedumerit față de întreg conținutul acestuia. El s-ar putea întreba dacă reproducerea și rezumarea unor texte cu caracter istoriografic, produse de I. Barasch sau E. Schwarzfild, se cuprind în logica unui studiu menit să fie „În loc de încheiere” pentru lucrarea de față. Mărturisim că inițial am gândit acest „al optulea studiu” ca o culegere de extrase, referitoare la temele abordate în lucrarea de față și recoltate din scrierile cele mai reprezentative ale publiciștilor evrei de la finele secolului trecut și începutul celui actual. Excerptele realizate în acest scop au umplut, însă, câteva sute de pagini-material pentru o antologie pe care o dorim cât mai curând publicată. Pentru capitolul de față am reținut, de aceea, doar textele și regeștele reproduse din I. Barasch și E. Schwarzfild cu convingerea că ele vor convinge de necesitate unei antologii cuprinzătoare, în materie: este vorba de texte și autori despre care relatează în capitolul ultim, ce urmează și raportul lui M. Schwarzfild la înființarea „Societății istorice I. Barasch”, și în care raportorul face o pertinentă evocare a autorilor și textelor asupra cărora și noi ne-am aplecat cu precădere în cercetarea ce am întreprins privitoare la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

M. Schwarzfild, în Raportul amintit, evocă următoarele într-ale cercetării trecutului istoric al evreilor din România:

„Începutul îl datorim neobositului și zelosului betrăn *Iacob Psantir*, membrul nostru activ.

Plin de entuziasmu nobil, frământat mereu de dorința vie de a dovedi, că urmașii neamului evreiesc din Țara românească nu sunt soiuri de vagabonzi, ci mai vertos statornici aci din neam în neam, el colindă țara în lung și în lat și cu o abnegare ce rar o întâlnim în vremile noastre, el infruntă toate greutățile nevoiei și ale serăciei: toate piedicele ce i se

opun de oameni răi și neștiutori – fericit de a dobândi o mică dovadă în mână și de a vedea pe câte unul împărțând importanța misiunii ce și-a impus.

Este o întreagă poezie în această luptă eroică între sărăcie, trudă și descurajare și între nădejdea depărtată al unui țel de împlinit.

Sărăcie și ideal! Descurajare și muncă stăruitoare – eacă contraste, cari puse în evidență, ajung spre a glorifica pe un om.

Acest bătrân, mai tânăr la suflet ca mulți tineri, ne felicităm a-l avea în mijlocul nostru, și noi uniți în societate spre a urma și a săvârși opera începută de el, am decis anume a-i arăta în *public* recunoștința noastră și a-i afirma cu tărie meritele sale; iar spre a-i populariza mai mult numele și a da exemplul unei vieți de jertfe, Comitetul a decis a-i publica biografia în prima dare de seamnă anuală a Societății. El merită, fără îndoială, această resplată morală și bucuros i-am îndulci lipsurile de cari suferă și acum la bătrânețe, dacă aceasta ne-ar fi cu puțință; cu cât animat de frumoasele sale sentimente, el stă la dispoziția Societății, și-i aduce multe servicii fără a primi și voi să primească ceva în schimbul lor.

Bătrânul Psantir a publicat succesiv două volume în graiul popular evreesc¹, cari abundă în fapte și indicațiuni prețioase, datorite vizitării și scormonirii cimitirelor, cercetării izvoarelor scrise și adunării tradițiilor orale. Un început frumos, dar numai *un început* și rămânând aici, noi n-am fi încetat a șovăi pe acest tărâm.

Trebuea ca pământul destelenit în parte, să fie brăzdat și semănat în toate laturile spre a ne da roade mai îmbelșugate.

Peste puțin apare un alt bărbat zelos intru cultivarea acestui tărâm, este d. E. Schwarzfeld.

Editând în Iași la 1874 o publicațiune literară săptămânală: «Revista israelită» scria în programa ziarului:

Vom căuta să publicăm hrisoave, anafore și alte acte relative la poziția Evreilor în România sub trecutele domnii, dintre cari multe ne stau la dispoziție, pentru ca astfel să aducem inlesnire acelor domni ce vor voi să se ocupe cu studii asupra Evreilor din România, despre cari, credem, că singuri vom raporta ceva cu timpul².

¹ *Sefer dvri haiumim leartos Rumanie*, Iași 1871, în 8°, 214 p. și *Sefer corot haiudim be Rumanie*, Lemberg 1873, 108 p.

² *Revistă israelită*, Iași 31 Mai 1874, p. 3.

După un salt de câțiva ani, d. E. Schwarzfeld revine la această materie. Rezultatul ostenelelor sale se poate aprecia după esceleanta colecție de documente și acte strânse cu osărdie din diverse colecții de documente, din scrieri istorice și opere de călători; toate publicate în ziarul «Fraternitatea» între anii 1882–1885 (IV–VII).

El fu secundat în mod demn de excelentul nostru vice-președinte d. *L. Șaineanu* și de neobositul literat, d. *M. Gaster*, membrul nostru activ la Londra, cum și de alți bărbați zeloși.

La 1881 începusem eu a me ocupa cu descrierea pe scurt a comunităților israelite din România și timp de câțiva ani am cultivat acest subiect.

Aceste descrieri și îndemnurile și încuragiările noastre directe și ale d-lui E. Schwarzfeld, hotărâra la lucru pe alți câțiva domni.

D. Osias Kohl ne dădu o interesantă descriere a comunității orașelului Nămăloasa, județul Putna; apoi d. *Iosef Kaufmann-Piatra* apără cu descrieri mari și detaliate ale unor comunități vechi și însemnate ca Piatra și Niamț. El îngrămădește în aceste «descrieri istorice» un material abundent și variat, cam fără sistemă și fără critică, dar în fine un material care ne poate servi îndată ce ne silim a-l cerne și sintetiza.

Apoi apărură descrierile comunităților din Măcin de d. *S.I. Rosanis*, din Târgoviște de d. *Aureliu Turcu*, cari conțin mai puține date, dar sunt scrise cu mai multă metodă.

Îndată ce materialul ajunsese a fi mai îmbelșugat, veni rândul *studiilor*, un pas important spre realizarea unei viitoare istorii.

Prima încercare se datorește d-lui *L. Șaineanu*. D-sa scrisese o monografie concentrată asupra: «Calomniei luării sângelui, istoricul ei în România», care se distinge prin explicații și observații originale asupra ivirii acestei calomnii în Principatele române și în care s-a siliț a întruni și grupa tot materialul cu privire la acest subiect, cunoscut până la 1881, când apără în «Anuarul pentru israeliți».

După d. Șaineanu ne surprinse d. *E. Schwarzfeld* cu câteva studii de un înalt interes, lucrate cu o îngrijire, bogăție și precizie adevărat științifică. Aceste studii sunt: «Evreii sub Zavera» (1821–1824), «Un Evreu în scaunul Moldovei la 1591», «Așezămintele Evreilor în veacul al XVIII-lea și jumătatea veacului al XIX», «Măcelul evreilor sub Mihai-Viteazul al Munteniei și Aron-Vodă al Moldovii» (1593–1594), toate apărute în «Anuar», anii VII–IX.

La aceste studii coroborează eminentele descrieri de călătorii, «Wanderungen durch Krakau, Galizien, Moldau und Walachei» publicate în «All. Ztg. d. Judenthums», din anii 1843–46 și schița istorico-culturală publicată în «Anuarul» lui Wertheimer din Viena 1854, ambele datorite neuitatului *Dr. Barasch*, al cărui nume îl avem ca podoabă în frontispiciul Societății noastre; schițele și studiile mele biografice asupra unor personalități israelite marcante, din țară, și schițele fugitive asupra a câțiva Rabini ce au funcționat în Moldova, datorite d-lui *Rab. Abner Cassvan*.

Să nu uităm acum a aminti... și voluminoasa lucrare a d-lui *Isidore Loeb*, membrul nostru onorific în Paris, «La situation des Israélites en Turquie, en Serbie et en Roumanie», de la anii 1866–1877, lucrare de actualitate, dar alcătuită cu multă scrupulozitate și cu o nepărtinire vrednică de remarcat; în fine minunata broșură eșită din pana filoromânului *Canini* sub titlul de: «La verità sulla questione degl'Israeliti in Rumania», Roma, 1879, o comoară de informațiuni și de sentimente sincere și nobile.

La aceste publicațiuni, aci amintite, se adaugă acum colecția societății noastre, din cari am publicat unele în «Revista israelită» și în «Înfrățirea».

Numărul total al actelor și extraselor din opere și ziare, ce ni s-au înaintat de d-nii membri activi și câțiva particulari, se urcă la numărul de vreo 300 din diverse timpuri și privind chestiuni diferite, o parte din ele fiind cu totul inedite. Din aceste unele sunt originale, dăruite Societății și alte, acte societare originale din ultimul deceniu, cumpărate de Comitet.

Actele cele mai importante și mai numeroase ni s-au comunicat de d-nii membri activi: *E. Schwarzfeld* în Paris, *Aba Abraham*, în Roman, *W. Schwarzfeld*, în Iași, *L. Șăineanu* și alții.

Mai posedăm două descrieri istorice foarte meritorie ale comunităților din Bacău și Ploiești lucrate de d-nii membrii activi *A.D. Birinberg* și *Israil Șapira* și o descriere istorică a comunității din Darabani.

Acum, după ce ne-am precizat calea, după ce ne-am explicat vederile de cari am fost conduși la înființarea și organizarea Societății, ne rămâne sarcina de a da o dare de seamă, o schiță în cadrul activității noastre; dar în realitate aceasta nu ne este cu puțință în acest an societar. Neposedând până acum măcar o ochire scurtă, dar complectă asupra trecutului nostru și documentele înlănțuindu-se și complectându-se unele pe altele și rămânând de multe ori fără preț și neînțelese, de le lăsăm izolate

și în afară de conexul lor firesc, am trebuit a îmbrățișa în studiul nostru întregul material cunoscut.

Odată studiul făcut, am crezut cu cale să nu lăsăm munca noastră fără rod și să vă prezentăm *o ochire asupra istoriei Evreilor din timpurile cele mai depărtate până la anul 1850*, care să ne servească ca bază pentru Raporturile ulterioare.

Vom trece dar acum la dezvelirea întregului tablou istoric, pe temeiul tuturor actelor ce cunoaștem. El va apare aci în culori vii, color numai în contururi slabe, după cum actele până acum intrate în cunoștința noastră, ne o vor permite“.

4. Instituționalizarea cercetării

Sub impactul instituționalizărilor corespunzătoare din vestul Europei (vezi: la Berlin – „Societatea pentru cultura și știința evreiască“, înființată la 1819 și care edita acea faimoasă revistă *Zeitschrift fur Wissenschaft des Judentums*), dar mai ales, a înjghebărilor și nucleelor de cercetare istoriografică românească (sub egida Academiei Române, Universităților ș.a.), s-a născut și în rândul evreilor locali ideea organizării – pe baze voluntare, firește – a unei „Societăți istorice“.

Societăți evreiești se iviseră multe, în epocă: dar de cercetare istorică a devenirii evreilor pe meleagurile românești nu se preocupa, în mod special, nici una. De aceea semnificația noului așezământ era deosebită: vădea existența și maturizarea unei anume intelectualități, dornice să se preocupe de domeniul istoriografiei.

O preocupare de specialitate (nu improvizată) dar și realizată de oameni cu o pregătire științifică și de „aplicațiune firească și dragoste pentru această disciplină“.

Exista așadar conștiința deontologiei domeniului. Societarii aveau, însă, și metodă și exercițiu: deci, întruneau un număr de condiții necesare.

Erau ele și suficiente?! Sunt azi unii istorici tineri și hiperexigenți care răspund negativ la întrebare. Nu mă număr printre aceștia. Consider istoricii de la *Societatea Istorică Iuliu Barasch*, ca fiind dintre primii: care au realizat sinteze esențiale asupra istoriei evreilor din România/ perioada

de până la mijlocul veacului al XIX-lea; tot ei au fost inițiatorii unui real „curent de opinii istoriografice“ în cultura evreo-română.

Formulând o seamă de teze, ipoteze și interpretări (unele discutabile, ce-i drept) le pun în circulație în medii evreiești mai largi și contribuie astfel la formarea unei anume conștiințe istorice evreo-române, parte integrantă atât din conștiința lor național-românească, cât și din conștiința lor etnică. Suficiente rațiuni, credem, pentru care „Societatea Istorică Iuliu Barasch“ – și societarii ei – să se fi înșcris, prin sine în istoria evreo-română: în cele ce urmează vom încerca să suplinim absența unei monografii ad-hoc, oferind în anexa documentară a studiului de față câteva documente privind: Ședința de înființare a societății, Statutele ei, lista membrilor activi, Instrucțiunile și Planul pentru descierea de comunități. Dar nu înainte de a-l evoca pe mentorul *Societății istorice* care le-a produs pe toate acestea, pe Moses Schwarzfild.

Se știe că Moses Schwarzfild a constituit pivotul unui întreg nucleu în jurul căruia s-au strâns, în anii '80 ai secolului trecut, elitele evreiești ale timpului. Sunt opera lor comună: *Anuarul pentru israeliți*, *Analele Societății istorice – Iuliu Barasch* –, ziarele *Fraternitatea* și *Egalitatea*, *Anuarul pentru israeliți* (cu excepția primului număr, editat la Bacău, de A.L.Lobel, și care e intitulat *Calendarul pentru israeliți*, 1877–1878 și care apare la București cu regularitate până în 1898). În cele 19 numere apărute *Anuarul* s-a impus prin seriozitatea unui mănunchi strălucit de colaboratori: Moses Gaster, Lazăr Șăineanu (Schein), A.Candrea (Hecht), Elias, Wilhelm și Moses. Schwarzfild, Iosif Brociner, A.Steuerman, dr.K.Lippe. Lucrările cu caracter istoric publicate de această revistă*, ca și interesantele „retrospective“ anuale asupra situației evreilor din țară, apărute în anii 1884–1890, constituie un izvor de neprețuit pentru istoriografia evreilor din România.

Moses Schwarzfild a fost, însă, și mentorul „Societății istorice I.Barasch“.

De aceea înainte să reproducem documentele amintite ale „Societății istorice“, va vom îngădui să inserăm aici și prima parte din Raportul susținut de M. Schwarzfild la ședința de înființare a respectivei Societăți, devenit el însuși un document valoros întru reconstituirea istorică a istoriografiei judaice Romaniei de la finele veacului trecut.

* Printre care și toate studiile lui Elias Schwerzfild analizate în capitolul anterior.

A. Ședința de înființare a „Societății istorice I. Barasch“.

1. Raportul domnului prim-secretar M. Schwarzfeld.

Domnilor membri,

La 22 Iunie 1886 avu loc o modestă întrunire la d. Isac D. Bally. Se punea temelia societății noastre, care în scurtul timp al existenței sale, a reușit deja să atragă asupra-și atenția publică.

Acei ce au subscris primul proces-verbal sunt, după ordinea iscăririi, d-nii:

1. M. Schwarzfeld,
2. I. D. Bally,
3. L. Cassvan,
4. I. Weissberg,
5. Iacob Psantir,
6. H. Bidjarano,
7. Dr. M. Taubes,
8. C. Crișian,
9. L. Șăineanu
10. A. Turcu,

În prima întrunire chiar, fondatorii votară *Statutul* elaborat în vederea scopului pentru care se asociaseră și în considerația mijloacelor noastre intelectuale din țară; votară apoi o listă de membri activi răspândiți peste toată țara, dintre cari cei mai mulți se grăbiră a accepta cu plăcere această frumoasă sarcină; alese și Comitetul din sinul seu, care începu îndată a desvolta o activitate și energie, necesară cu deosebire la o societate în formațiune.

Misiunea cea mai importantă a Comitetului a fost de a preciza direcția în care societatea să-și îndrepte cercetările și a-și formula vederile pentru modul de manifestare a activității sale; întru aceasta, nici unul din noi n-a ezitat a crede, că punctul de vedere curat științific, e singurul ce ni se impune și în «Instrucțiunile» și în «Planul pentru descriere

de comunități» formulate de noi, predomină dar, tendența de-a prepara cu încetul întregul material necesar pentru o lucrare critică și științifică.

Nu în dovedirea vechimei noastre în aceste țeri, se poate mărgini misiunea noastră; aceasta nu e decât un factor în complexul chestiunilor și întrebărilor, ce trebuie să ne preocupe. Noi credem imperios necesar de a ne strădui la adunarea materialului, în toată variațiunea și abundența sa, spre a putea pune în evidență toate fazele, toate momentele istorice. Știind că orice efect este rezultatul unor cauze, noi credem că nu ne putem depărta de la o chestie până nu ne-am pus acea serie de întrebări la care e accesibilă și până nu ne-am încercat de a ne da răspunsul cu puțință pe temeiul izvoarelor de cari dispunem. Preocupați a ști vechimea noastră în Țerile române noi trebuie să urmărim datele diverselor noastre imigrări, motivele cari au provocat pe străbunii noștri la aceasta și a cerceta de aproape, pe cât posibil, starea lor morală și materială, obiceiurile avute și cele păstrate, ocupațiile, regimul legilor sau al datinelor sub cari au fost chemați a-și duce traiul; împrejurările locale ce au influențat asupra lor; raporturile lor către stat și populațiune; rolul ce au jucat în epoci diverse; traiul intern și organizarea comunală.

Misiunea noastră astfel înțeleasă, nu e așa ușoară, și vom avea mult de luptat, până să isbândim a scoate la iveală materialul necesar, pentru ca o mână iscusită să-l știe toarce și impleti, și a ne pune în relief toate epocile și a ne trece prin toate fazele și peripețiile unui traiu de veacuri sub formele lui proprii și reale.

*

Societatea noastră înființată dar în vederea unui scop *științific*, partea politică a chestiei trebuie să dispară cu totul din cercul investigațiilor ei. Dar dacă nu voim și nu ni se cade a face politică militantă, nu e mai puțin adevărat, că documentele nepărtinitoare sunt menite a spulbera ereziile istorice cu ajutorul cărora se perpetuează contra noastră o dușmănie fără cuvânt. Când bărbați cu o pozițiune înaltă în țară, pretind de ex., că chestia israelită s-a născut aci în țară, din cauza introducerii spirtoaselor prin Evrei; că ura factice și hărțuielile la cari Evreii sunt expuși de la o vreme se datoresc împrejurării, că ei au *răpit* comerțul și industria manuală din mâna Românilor, și aceasta prin o concurență neonestă; că mai toți Evreii ar fi streini prin origină etc., atunci fără a ne ocupa *direct* de aceste acușări sau invinovățiri sau de alte de acest fel, ele își vor primi totuși răspunsul cuvenit, prin simpla fixare liniștită și nepasionată a adevărului istoric, căci orice chestiune de

domeniu social, ce-și are originea în trecut, este o temă asupra căreia istoricul e dator să-și îndrepte cercetările și s-o studieze cu seriozitatea meritată, lămurind-o cât mai bine.

Acel ce pleacă dintr-un punct de vedere politic, judecând lucrurile în actualitatea palpitândă de pasiune, poate adesea rătăci; pe când istoricul făcându-și cercetările în liniște și fără idei preconcepute, atunci când sunt deja fapte întemplate, ce mai au doară un ecou în prezent, el le poate pune în evidență în adevărata lor lumină.

Comitetul decis a nu se abate din calea ce și-a propus, nu s-a ocupat și nu se va ocupa decât cu adunarea acelor acte cari ies din cercul strict al actualității și al pasiunelor vii și nu va supune studiului decât materialul ce aparține unui timp, care poate fi privit ca o reflexie rece.

* * *

Materialul ce poate concura la realizarea operei noastre constă din isvoare scrise, din rămășițe arhielogice, din tradițiuni, din monumente literare datorite spiritelor luminate ale națiunii și din producțiunile observațiunii și ale imaginațiunii populare, cari circulă vie din gură în gură.

A releva importanța *transmisiunilor scrise* și îndeosebi a documentelor și actelor oficiale, este aproape de prisos. Asupra lor trebuie să ne îndreptăm luarea noastră aminte, avându-se în vedere mai multe împrejurări, spre a le hotărî valoarea și locul ce le putem acorda. – Cu cât isvoarele sunt mai multiple, mai variate și mai contemporane cu atât ele, cernute prin sita criticii, ne pot servi mai cu temei la lucrarea istorică întreprinsă.

Verificarea autenticității este una din misiunile de căpetenie ale criticei și trebuie să ne ferim a cădea în cursă, ce unii interesați cearcă a întinde cercetătorilor, cari râvnesc la adevăr.

O misiune nu mai puțin importantă a criticii e de a stabili *gradul de credință* ce merită fiecare act sau pasaj, mai ales acele cu un caracter privat, cum și faptele povestite de cronicari, călători sau orice soi de cărturari. Trebuie să ne lămurim dacă faptul comunicat, de care voim a ne servi, poate sau nu fi tras la îndoială; dacă povestirea se găsește cumva împodobită sau chiar desfigurată. Odată statornicită autenticitatea unui act și înțeleși asupra valorii conținutului, putem utiliza în libertate toate relevările sale sau a recurge numai la indicațiile indirecte, a căror netendțiozitate e vădită.

Din punctul de vedere al autenticității și al gradului de credință, una din cele mai prețioase izvoare pentru istoria Evreilor din Țerile române, ca și din alte țeri, sunt desigur întrebările (*Şaalet*) cuprinse în operele cunoscute sub numele generic de *Şaalet u'tsuboth*, *Response* sau *Consultațiuni rabinice*.

Consultațiunile fiind procese-verbale cari expun niște fapte, ce sunt a se deslega din punctul de vedere legalo-religios, chiar în acel moment, nu pot fi nici decum trase la bănuială; ele sunt acte autentice prin cari *viața socială* se oglindește fără voe. De multe ori obiectul principal, care preocupă pe autorii consultațiunilor, nu au pentru noi decât un interes cu totul secundar, totuși valoarea lor nu încetează a fi însemnată prin prețioasele indicațiuni de detalii, ce mai totdeauna conțin. Ele ne lasă a intervedea ocupațiile cu cari se îndeletniceau Evreii în acele vremi; legăturile lor cu Românii; modul lor de viață; relațiunile comerciale și sociale ale Evreilor de aici și din alte țeri cu Țerile române, etc. Nu mai puțin se pot considera ca acte și izvoare prețioase pentru istoria națională a Românilor prin notițele ce o privesc, prin obiceiurile locului ce relevă etc.

Noi am accentuat dar cu deosebire în Statut și în Instrucțiunile către Dv., D-lor membri, toată importanța ce dăm acestui câmp vast și încă neexplorat, pe care numai noi putem fi activi.

Asemenea v-am cerut a acorda odeosebită atenție *izvoarelor ebraice* îndeobște, căci credem mai ales astfel a putea aduce servicii directe și istoriei române; precum în genere întreaga noastră activitate nu se depărtează de acest cerc: istoria petrecerii Evreilor în Principatele române făcând parte integrantă din istoria acestor țeri:

Alături cu adunarea și relevarea izvoarelor scrise de tot soiul trebuie să ne preocupe și *rămășițele archeologice*: descoperirea, descrierea și studiarea monumentelor trecutului, în special a pietrelor mormentale; să acordăm atenția cea mai largă vechilor *cimitire* israelite.

În adevăr, cimitirile, în sinistra lor menire, cuprind tot ce a fost suflare viețuitoare; tot ce s-a agitat în lume, găsește acolo un locușor, care acoperit cu o piatră cu o mică inscripție, ne povestește și ne mărturisește despre ceea ce a fost și numai e. Acea povestire concisă este pentru noi câteodată un izvor de o mare importanță; totdeauna de oarecare interes. Ea ne poate lămuri și completa multe puncte învelite în negura trecutului, și a ne deștepta atenția asupra altor puncte uitate sau chiar nebănuite; a ne servi de ex. la precizarea unor date, nume sau titluri importante despre cari n-au ramas decât o slabă amintire.

Nu e dar numai arătarea vechimei și oarecum a numărului locuitorilor Evrei din o anume vreme într-o anume localitate, care dă importanță unor cercetări arheologice cu privire la monumentele religioase și mormentale, ci mai ales ceea ce ne povestesc inscripțiile și ceea ce ne poate grăi felul clădirii sau al sculpturilor și diversele semne simbolice ce se vor fi aflând pe ele; îndeobște prin orice observații de detaliu.

Recunoscând dar întreaga atenție ce se cuvine rămășițelor arheologice, abia constituiți am și făcut un început în această direcție; am și ales și însărcinat o comisiune ad-hoc pentru explorarea sistematică și științifică a cimitirului din București, misiune, ce în parte, e deja împlinită. D-nii *Lazar Cassvan, Jacob Psantir, I.D. Bally și Iosef Weissberg* și-au câștigat merite prin activitatea desfășurată pentru reușita acestei misiuni.

Pe planul al doilea cade materialul *tradițional*.

Nu putem tăgădui valoarea și importanța acestui material, dar trebuie să știm că ea nu poate fi decât relativă. Dacă deja la acte autentice, documente și comunicări contemporane, critica e silită a-și face rezervele ei și a nu le primi decât cu precauțiune, cu atât mai mult la tradițiuni; ele reclamă din parte-ne o și mai scrupuloasă atenție. Trebuie dar să știm izvorul prin care ne vine orice informațiune, puțința ce a avut acea persoană de a cunoaște faptele și atunci încă să nu le considerăm ca dovezi de acelea, pe temeiul cărora se poate întrupa trecutul sub o formă sigură, ci numai ca *indicațiuni probabile*. Dar și acest rol modest al tradițiunilor, nu e mai prejos de osteneala ce trebuie să ne pricinuiască adunarea lor, căci ele ne pot deștepta atenția asupra unor fapte, persoane sau momente istorice și a ne dirigea la izvoarele autentice, la cari altfel n-am fi dat poate decât anevoie cu gândul; ele trebuie apreciate și ca *stimule* pentru adunarea probelor necesare spre confirmarea lor. Odată actele găsite, cari confirmă cele ce se spun, tradiția va servi la completarea și luminarea acelor fapte.

Relevările tradiției ne pot servi în mod excelent chiar și atunci când le putem judeca pe temeiul unei critice minuțioase: de le găsim conforme cu împrejurările, caracterul și natura acelor persoane sau vremi.

În fine cată să știm că valoarea unei tradițiuni depinde în mod însemnat de obiectul despre care se ocupă. Când e vorbă de întâmplări ele pot șovăi foarte: însă când tratează de generalități, de instituțiuni și de obiceiuri, ele pot fi de o preciziune și o siguranță neîndoioasă.

Odată însă ce apreciem și recunoaștem, că și materialul tradițional își are importanța sa la completarea faptelor și la stabilirea adevărului istoric, trebuie să ne silim a-l strânge cu o zi înainte și a-l apăra de pierderi totale prin stingerea generațiilor trecute, marture atâtor fapte și știutoare atâtor întâmplări.

În urma materialului tradițional vine rândul acelui material flotant, pe care îl cunoaștem sub numele generic de *folklore*.

Folklorul sau literatura populară, pe care Lăzăruș l-a caracterizat în mod așa propriu prin expresiunea de psihologie populară, dă în termeni generali, dar foarte exacti, cheia caracterului acelui popor, a cărui patrimoniu este; ne familiarizează cu vederile sale și ne lasă a simți bogăția ideilor și a patimelor, cari l-au agitat și agită încă.

Folklorul cercetat și aprofundat de un psiholog experimentat și studiat din numeroasele puncte de vedere la cari e accesibil, devine un material foarte prețios pentru deslușirea multor chestiuni istorice și multor considerații sociale și culturale. El merită dar a-i acorda cea mai mare atenție și cel mai viu interes ca și știința proprie și ca știință ajutătoare istoriei critice.

Noi avem deja la dispoziția cercetătorilor o colecție de mai bine de 7000 proverbe israelite din țară; precum și ghicitori, cântice, snoave și povești, adunate de mine în curs de un deceniu.

Se înțelege, că rămâne în sarcina Dv., onor. membri, de a continua cu adunarea acestui material variat și bogat și a-l completa pe cât posibil, în interesul scopului ce urmărim“.

În încheierea raportului, M. Schwarzfild prezintă *O ochire asupra istoriei Evreilor din timpurile cele mai depărtate până la anul 1850*, amplă sinteză pe care vom încerca s-o rezumăm în cele ce urmează.

2. „Ochirea“ a fost așadar prezentată ca inclusă în Raport la prima și, apoi, la consecutivele adunări ale „Societății istorice Iuliu Barash“. Partea prezentată în ședința din 31 ianuarie 1887, începea, evident, cu lait-motivul *Vechimea evreilor în Moldova și Valachia*.

În lucrare este invocat mai întâi, Franz Ioseph Sulzer și alții care relevă prezența iudeilor în aceste țări încă din timpul dacilor, susținând existența – azi contestată – a unor colonii (orășele) ca Thalmus de la granița transilvano-română, chipurile înființate de evrei.

Tot la fel, datorită numelui unor localități și altor considerațiuni filologice nefundamentate, se deduce existența evreilor în aceste locuri

la acele date; elementele sunt însă controversate, ba chiar total eronate, se crede azi.

Iosef Flavius arată că după arderea templului, evreii se răspândesc, se așează în țările situate la nord și nord-vestul Mării Negre. Dar de aici până la demonstrarea, operată de unii, a continuității evreilor în aceste locuri până în veacul VIII, de asemeni constituie o exagerare.

M.Schwarzfeld mai reamintește următoarele: B.P. Hasdeu care afirmând vechimea evreilor, o susține pe baza unei monede evreești de pe timpul macabeilor, găsite de el în districtul Hotin, cel mai nordic al Basarabiei;

La 379 urmare unor dezordini împotriva evreilor, Teodosiu I dă ordin prefectilor din Macedonia și Dacia de a lăsa în pace pe evrei și sinagogile lor;

În veac. VII, evreii urmăriți de împărații bizantini, trecură Dunărea și-și căutară un azil în imperiul cazarilor care se întindea atunci de la Don până la Panonia. Informații, de asemeni, cu totul nesigure.

Benjamin de Tudela în călătoriile sale pe la 1170 povestește despre existența a 50 familii israelite la o depărtare de o zi de râul Sparchio: deci nu pe teritoriul românesc actual.

Documentele sunt așadar insuficiente – din veacul VII până la 1170; de asemeni de la 1170 până la 1367 nu se vorbește nimic despre evrei în aceste ținuturi.

Cele mai vechi izvoare despre Valachia indică o imigrațiune a evreilor unguri la 1367 în Valachia, unde au fost bine primiți de Vodă Dan I „care le dădu chiar privilegii pentru a favoriza comerțul“. Au întemeiat centru comercial Turnu. (Datele prezentate sunt totuși controversate.)

La anul 1552 un act ebraic ne arată pe evrei locuind într-un sat București, învecinat desigur (!?) cu orașul cu același nume. Un document de la 1587, aflat în arhivele statului, ne arată pe locuitori în relațiuni de afaceri cu evrei... (Gr. Tocilescu – Doamna Stanca).

Pentru Moldova, probe sigure de existență a evreilor încep abia în sec. XVI.

Psantir a găsit și descifrat în cimitirul din Iași o piatră a cărei dată indică anul 1467.

Ștefan cel Mare, printr-un document de la 1498–99, vestește pe principele polon Alexandru Jagelo că a găsit în Moldova la un evreu, o doamnă poloneză.

Petre Șchiopul a luat hotărârea de a izgoni pe evreii din Moldova (document datat 1579 ianuarie 9 – Arhiva istorică a României, ed. B.P.Hasdeu, I, 1 p. 174).

Cabalistul evreu Salomo Delmedigo povestește că trecând la începutul veacului XVII a găsit în Iași pe sfântul și înțeleptul rabin Salomon ben Aravi medicul, șezând acolo de mai bine de 40 de ani.

La finele veacului XVI în Focșani exista un alt rabin savant, Nathan Nata Hanover.

La toate acestea se adaugă pietrele mormântale găsite. Psantir a dat de pietre vechi la Neamț cu data 1677, 1680, la Râmnicu Sărat cu data 1661, la Iași cu data 1467, 1549, la Botoșani cu data 1560 etc.

Într-un document, consultațiune rabinică de la 1596, se spune că au venit alți evrei în comunitatea din Iași... Deci peste pătura de evrei români se superpuneau neconținut pături noi de evrei, poloni și turci.

Veacul al XVII-lea – Paul de Aleppo care a călătorit prin țările române între anii 1650–1660 – vorbește despre atrocitățile contra evreilor în Moldova. Iar în Muntenia, același Paul de Aleppo vorbește de un fost haham în Craiova... Existau pe atunci două comunități conduse de epitropi, în Târgoviște și Craiova.

Pentru veacul al XVIII și XIX probele sunt mai numeroase și mai precise, autorul indicându-le după fapte caracteristice prezentate de istorici reputați.

Fotino care își încheia *Istoria Țărilor române* cu anul 1812 indică la 10 000 numărul total al familiilor evrești din Moldova (date aproximative!). Tot astfel, prințul Nicolae Șuțu indica numărul evreilor la 55.280 pentru 1848 sau 1849.

Populația israelită începe a se mări în secolul trecut printr-un puternic curent de imigrare, care se dirija mai ales spre Moldova, pornind din Galiția, Rusia, Turcia și chiar din alte state.

* * *

În continuare sunt prezentate de autor aspecte privind: imigrația, așezarea, datinile, starea moral-cultural-politică, limba, portul, obiceiurile, cultura, rolul și îndeletnicirea evreilor; regimul legilor și al obiceiurilor: drepturi și restricții, restriștele – asupra cărora nu mai zăbovim, însă aici.

B. Statutul „societății istorice I. Barasch“

ART. I.

Se înființează în București o societate sub numele de: «Societatea istorică *Iuliu Barasch*», ce-și propune a aduna materialul privitor la istoria Evreilor din România și la psihologia populară israelito-română.

Sub aceasta se înțelege:

- 1) Adunarea de acte sau copii de acte oficiale.
- 2) Extrase din opere istorice, descrieri de călătorii, *response*, jurnale etc.
- 3) Copii de inscripțiuni mormântale și orice alte inscripțiuni.
- 4) Adunarea tradițiunilor din bătrâni.
- 5) Adunarea și indicarea materialului biografic al bărbaților, ce s-au

distins prin actele lor pentru țară, cauza israelită, ca luptători în comunități etc.

6) culegerea literaturii populare israelito-române (povești, legende, fabule, anecdote, proverbe, zicale, ghicitori, cântece, jocuri de copii, obiceiuri, descântece, leacuri populare).

7) Culegerea literaturii populare române cu privire la Evrei.

8) Extrase din opere române de orice gen, de un interes istorico-cultural.

9) Tendința de a obține orice document, carte, broșură, ziar, ce tratează în mod exclusiv de Evrei și de ale judaismului român.

10) Extrageri din documente, opere și ziare române sau din România, a tot ce privește pe Evrei din orice stat.

ART. II.

Societatea se compune din membrii:

- 1) Activi.
- 2) Titulari (încurajatori ai Societății),
- 3) Extraordinari (de veci), și
- 4) Onorifici.

Toți aceștia pot fi stabiliți în orice localitate din țară sau străinătate.

ART. III.

Membrii activi se vor numi de Comitetul dirigent al societății prin % de voturi, dintre acei cari sunt cunoscuți că se ocupă cu asemenea cercetări sau colecțiuni și din acei cari se vor considera ca componenți și cu aptitudini.

În fiecare județ din țară, în care se află o comunitate mai mare, va trebui să fie cel puțin un membru activ.

Alegerea se comunică candidatului, și primindu-se răspunsul afirmativ va fi înscris între membrii societății.

Fiecare membru va plăti într-o rată, o cotizație anuală al cărei minim va fi de 3 lei.

Înaintarea sumei de 50 lei scutește pe membru de orice plată ulterioară.

El este obligat:

a) A face comitetului dirigent cel puțin comunicări semestriale de rezultatul cercetărilor sale.

b) A aduce la cunoștința Comitetului ocazia ce s-ar prezenta pentru obținerea vreunui act, opere sau broșuri în condițiile art. I al.9, și a mijloci dobândirea ei.

ART. IV.

Membrii titulari (sau încurajatorii societății) sunt toți acei ce se vor obliga la o plată fixă anuală, al cărei minim va fi asemenea de 3 lei.

ART. V.

Membrii extraordinari (sau membri de veci) va numi Comitetul pe toți acei, cari se vor fi distins prin donațiuni însemnate de bani, cel puțin 500 lei, sau documente și opere ce interesează societatea, în valoare egală.

ART. VI.

Membrii onorifici se vor numi numai din acei ce se vor fi distins prin publicațiuni istorice sau colecțiuni de documente sau de literatură populară israelită de o valoare recunoscută.

Orice membru onorific poate figura și ca membru activ.

ART. VII.

Societatea va fi condusă de un Comitet compus din 7 membri, locuind în Capitală, și anume din: 1) Un președinte, 2) Un vice-președinte, 3) Doi Secretari-archivari, 4) Un bibliotecar, 5) Un casier și 6) Un consilier.

Comitetul se va reînnoi în fiecare an, socotit de la Ianuarie, prin sufragiul membrilor activi.

Fiecare membru din provincie sau străinătate va fi înștiințat înainte cu o lună de ziua fixată pentru reînnoirea Comitetului și-și va înainta votul într-un plic închis, care se va pune în urnă în ziua alegerii.

Toți membrii sunt reelegibili. Nimeni nu poate funcționa ca președinte mai mult ca 3 ani consecutiv.

ART. VIII.

Comitetul va sta în corespondență cu membrii societății, va mijloci publicarea comunicărilor mai importante și va da, prin secretarul său prim, un raport la finele fiecărui an despre toate comunicările făcute. Acest raport va fi publicat sau ca broșură separată sau atașat la vreo publicație israelită din țară.

Primul secretar mai are sarcina de a numerota toate actele și copiile de acte adresate societății și a le trece în extract într-un registru ad-hoc.

Bibliotecarul va purta un registru de toate cărțile și actele, ce vor fi proprietatea societății și le va aplica sigiliul ei.

ART. IX.

În fiecare an se va face o adunare generală a tuturor membrilor. Această adunare va fi sau nu publică, după hotărârea Comitetului.

La adunarea generală se va prezenta:

- 1) Raportul anual despre mersul moral și material al societății.
- 2) Se va ține 1–2 conferințe în caz dacă adunarea va fi publică. Subiectul va putea fi numai din domeniul istoriei sau a științei judeice.
- 3) Se vor putea lua deciziuni în interesul societății.
- 4) Se va hotărî prin o majoritate de % modificările din Statut, ce se vor fi propus Comitetului cel puțin cu o lună înainte.
- 5) Se va efectua alegerea Comitetului.

Acest Statut s-a votat în ședința din 22/4 iunie 1886 cu unanimitate de voturi a membrilor fondatori.

C. Instrucțiuni pentru membrii activi ai Societății

I.

Fiecare membru este rugat să binevoiască de a da *prima și cea mai stăruitoare atenție tradițiunilor din bătrâni*, precum amintiri despre modul cum au dus-o Evreii în Țările române, accidente (ca calomnia luărei

sângelui, din timpul zaverei (eteriei) de la 1821, din ale revoluției de la 1848, etc.); să caute a afla exact numărul renegaților din diverse vremi, cauza pentru care s-au botezat; pozițiunea ce au ocupat-o ca evrei și apoi ca creștini; atitudinea lor față cu Evreii după ce s-au botezat.

Să caute a da de *Pinkesim* (condici de amintire), a le copia și descrie amănunțit; a copia *inscripțiile de pe morminte*, cari prezintă un interes prin vechimea sau curiozitatea lor, cum arătarea unei morți în împrejurări excepționale, pietrele de pe mormintele unor personalități însemnate etc. a copia *inscripțiile de pe sinagogi, spitale, școli, case* ce sunt proprietatea comunității, etc.; a urmări cu deosebită stăruință literatura și publicistica israelită (ebraică și în graiul popular) și a cerceta cu deosebire operele pronumite *Response* sau consultații rabinice (*Şaalet u'tšuboth*).

II

De a stărui pe lângă persoanele ce posed *Pinkesim*, documente, acte, colecții de ziare sau numere izolate de *ziare israelite din țară* (și chiar din străinătate în care ar fi vorba și de Evrei din țară) sau *archiva* vreunei societăți desființate ca să le ofere arhivei noastre, unde vor găsi cea mai bună păstrare și vor fi trecute ca donațiuni sub numele persoanelor ce le-au oferit și prin mijlocirea orăului membru.

III

Este de dorit ca fiecare membru să caute a face cercetări în *archivele comunităților, societăților și ale judecătoriilor sau tribunalelor locale*; de a rezuma toate actele de o importanță oarecare și a copia în mod complet acele ce prezintă un interes mai vădit (consultând pentru siguranță pe Comitet).

IV

În privința culegerii literaturii populare observăm, că d. M. Schwarzfeld posedă deja o colecție de peste 7 000 de proverbe israelito-române din graiul zis german; deci acei ce ar voi să se consacre unor atari colecții să se ocupe cu celelalte ramuri ale literaturii populare, dând o specială atenție la *povești, legende și cântece*.

Membrii *israeliți sefardim* sunt rugați a da o egală atenție și pro-
verbelor din graiul lor popular.

V

Orice *Pinkes*, document, act sau pasagiu din vreo carte să se copieze *fără nici o schimbare, în limba originalului* (fie limba română,

ebraică, graiul popular zis jargon, germană etc.), asemenea să se păzească ortografia; să se copieze exact chiar cu erorile ce ar conține originalul (fie de stil, de tipar sau de ortografie), puind însă în caz de eroare un semn de întrebare în paranteză, așa (?).

Să se facă o descriere amănunțită a *manuscrisului*, *documentului sau actului copiat* și anume să se arate formatul în cm. (lungimea și lărgimea); felul hârtiei și a pergamentului; marca de pe ea; felul caracterelor (literilor); dacă e scris de o mână sau mai multe; cerneala; sigiliul, despre sigil a se nota de e de ceară sau de cerneală, culoarea ei, de e liber și atârnat de o bandă sau e întipărit pe hârtie, starea în care se află; cum a intrat actul copiat în posesia persoanei la care s-a făcut copia și de se poate istoricul său complet. La cărți să se indice *titlul deplin*, formatul (în 4°, 8°, 12°, 16°, 32°), No. paginelor și apoi pagina sau paginile din care s-a făcut extractul. – La copiele din ziare să se indice: No., data ziarului, No. paginei și coloanele unde stă pasajul copiat.

Isprăvindu-se cu copierea unei pagini, fie de tipar sau de manuscris (și mai ales e absolut necesar a se observa aceasta la manuscris) să se puie două liniuțe astfel //, iar în dreptul rândului în care se va afla acest semn, să se noteze pe albitura lăsată pe hârtie, No. paginei respective. – Un Pinkes de ex. care va fi nenumerotat, se va numerota de membru ce-l copiază și în dreptul semnului va indica paginatura pusă de d-sa. – La Pinkesim-ii sau operele la cari paginatura curentă indică folio, iar nu pagina, se va însemna de ex. 1^a, 1^b, 2^a, 2^b, etc.

Dacă vreo pagină de manuscris conține *iluminațiuni sau ilustrațiuni* de orice fel de natură, să se observe aceste în josul paginei ca notă, arătând ce reprezintă; totodată este de dorit a se scoate o copie separată și exactă a acelor iluminațiuni sau desenuri; tot astfel și a *iscăliturilor* persoanelor marcante și a *sigilelor* ce ar figura pe act. În textul copiei sigiliul trebuie indicat cu *L.S.*, însemnându-se și legenda lui (inscripția ce conține).

Se va mai descri și *legătura* manuscriselor, Pinkism-ilor, etc.

VII

Fiecare este liber a adăuga la comunicările sau copiele ce va face, observațiunile ce le crede necesare, observând ca aceste să aibă numai *un caracter curat științific* și nu unul generic sau cu aluziuni la persoane sau la politică. *Să se facă o caracterizare a operei sau o rezumare a aceea ce precede sau urmează, oridecâte ori aceasta va fi necesar pentru aprecierea sau înțelegerea operei din care s-a extras pasajul*; observațiile sau

explicațiile să se facă numai jos ca note și *nu* în text în parantez. Orice săritură să se indice prin câteva puncte; să se noteze totdeauna titlul capitolului respectiv; anul ediției princeps (cea întâi) sau data când autorul a compus opera.

Comitetul va primi cu cea mai mare mulțumire lucrări complete, cum descrierea istorică a unei comunități, studii asupra diverselor momente din Istoria Evreilor din România sau asupra literaturii populare israelito-române (din graiul zis german ori din cel spaniol).

VIII

Să se copieze și transmită comitetului orice pasaj *privitor la Români* din orice operă sau ziar scris în limba *hebraică* sau în *graiul popular israelit* asemenea orice pasaj privitor la *Evreii din alte State, cuprinse în opere române*.

IX

Să se facă o completă indicație bibliografică a oricărei lucrări ce a purta semnătura vreunui evreu locuitor sau născut în țară, sau care s-a ști lucrată de un atare; asemenea studiile și articolele de orice natură din reviste sau ziare politice; să se noteze *Evreii-români* ce au colaborat la ziare din țară sau străinătate și timpul cât au funcționat la vreo publicație periodică. — Indicația bibliografică trebuie să conție numele autorului, titlul complet cu ortografia cu care e scris, formatul și indicația paginelor arabice și latine și o rezumare concisă a conținutului lucrării.

X

Fiecare membru e rugat să transmită o listă completă de cărțile sau volumele de ziare (notând anume volumele) ce le posedă sau le poate avea la dispoziție pentru cercetare. Comitetul i va indica apoi care cărți preferă să fie cercetate și cari au fost cercetate sau se cercetează de alți membri. Publicațiunile oficiale (cum Buletinele vechi, Monitoarele) au de sine-și preferință și trebuie cu deosebire alese spre cercetare. Cărți speciale de istorie sau colecții de documente *române* fiind deja toate cercetate prin d-nii membri activi Dr. E.Schwarzfeld și L.Săineanu, rugăm ca d-nii membri să-și îndrepte atenția asupra colecțiilor streine de documente, de opere istorice și de călători. asemenea rugăm pe membri a indica acele opere pe cari le-au cetit în mod complet și cari prin titlul

lor s-ar părea necesare de cercetat, arătând anume *de conțin sau nu ceva* ce ne-ar putea interesa.

XI

Membrii sunt rugați în mod stăruitor de a nu trimite extracte decât din opere ce le-au cetit în mod deplin și cu destulă atenție. *Preferim a nu avea nici o comunicare, decât a primi copii de pasage găsite prin simplă resfoire sau o cetire din fugă.* Extractele ce sunt a se face din cărți sau ziare nu sunt numai acele ce se ocupă *direct* de Evrei, ci și orice pasaj indirect ce stă în legătură oarecare cu noi. Spre ex., când ar fi vorba numai de comercianți, meseriași, sau de străini sau când ar prezenta un interes comparativ.

XII

Orice copie sau comunicare să se facă *numai* pe foi volante în 8° (adecă pe foi de hârtie de scris), spre a fi toate de un format. Fiecare materie deosebită să fie pe o altă foaie volantă; fiecare fapt de altă natură, extrase fiind chiar din una și aceeași operă asemenea pe o altă foaie, spre a putea fi aranjate în mod sistematic. *Scrisorile* către Comitet să *nu* fie la un loc cu comunicările istorice, căci aceste aparțin la alte dosare. Fiecare foaie să aibă o margine albă de trei degete.

Correspondența cu Comitetul se poate urma în orice limbă; limba română având, bineînțeles, preferența.

N.B. Membri cari vor voi să facă excursiuni la cimitire să înștiințeze despre aceasta pe Comitet și le va da instrucții speciale; asemenea acei ce vor voi a scoate copii de pe documente, spre a le arăta modul cum ar putea-o face sau a le trimite hârtia necesară pentru atari operațiuni.

D. Plan pentru descrierea istorică a unei comunități

PARTEA I.

I. **De când sunt veniți Evreii în acest loc.** *Dovezi:* documente, inscripțiuni mormentale, citate din reponse (*șaaaleth*) sau din orice alte opere; tradiții de diverse naturi.

II. De ce s-au stabilit în acest loc? În vederea importanței sale, sau chemați spre a-l funda sau spre a anima comerțul? etc. Cine i-a chemat proprietarul locului sau alți?

III. Din ce parte au venit? Din orașe și sate vecine române sau străine sau și din alte părți? Cam în ce număr s-au stabilit aci întâiu? Cam câți au fost în diverse timpuri, câți sunt azi? Date statistice după registrele stării civile.

IV. **Ocupațiile lor de odinioară și acum.** În ce proporție au fost reprezentați în fiecare ocupațiune? Cari au fost și sunt cei mai însemnați comercianți, industriași, cari cei mai distinși meseriași? de unde și-au învățat aceștia meșteșugul? Dacă sunt sau au fost meserii ce numai ei le practică?

V. **Starea lor morală și materială** de odinioară și acum; cei mai distinși învățați și luptători ai comunității; modul în care s-au distins. Ce instituții filantropice, de credit, de industrie există aci, prin cine, când și cum s-au fundat? Ce durată au avut? A se da tot felul de detalii posibile.

VI. **Întâmplările prin cari au trecut Evreii în această localitate:**

a) Traiul lor în genere în deosebite timpuri; legile și măsurile legislative ce-i priveau, în urma cărora s-au bucurat de favori sau au îndurat suferințe; relațiunile cu boierii, locuitorii, țăranii și autoritățile române. Fapte frumoase de ale acestora față cu Evreii și ale Evreilor față cu aceștia. Participarea Evreilor la funcțiuni publice, la onoruri (titluri de boerie, etc.), la mișcări patriotice sau naționale cum la revoluții (participare directă sau indirectă); participarea lor în armată (proporția).

b) **Incidente:** turburări; acușări de luarea sângelui la creștini; faptele eteriștilor (zavergiilor) de la 1821 (toate acestea cu totul detaliat, cu indicare de nume proprii, de date și izvoare, oricât de multe ar fi); în fine incidente de orice natură de un caracter general sau și personal, dar cu consecvențe însemnate.

c) Suferințe pricinuite prin persoane anume sau bande de hoți de prin împrejurimi.

d) Diverse accidente, focuri mari ce s-au întâmplat în vremi diferite, ce au pățimit și păgubit și în ce s-au distins evreii la așa ocazii? asemenea despre focuri și inundații mari, ciume, holere etc., cum au suferit și cum s-au purtat, și în ce mod s-au apărat ei de aceste flagele?

PARTEA II

VII. Modul de organizare a comunității din vechime și până acum, schimbările prin cari au trecut; cari au fost cahalii ce s-au distins mai mult și prin ce? În ce relații a stat cahalul cu guvernul și administrația?

VIII. Cari au fost și sunt veniturile comunității? Modul în care s-a repartizat și se repartizează gabela pentru oamenii altarului (kle-kodeș), pentru instituțiile comunității: școli, spitale, băi, săraci, văduve, pensionari. Dacă au fost timpuri când gabela n-a existat, cât și din cari cauze?

IX. Funcționarii comunității: a) Rabinii, ordinea cronologică în care s-au succedat, ce se știe ceva deosebit de fiecare aparte; caracterul, purtarea și traiul lor; întâmplările reale; legendele și anecdotele ce circulă asupra lor. Relațiunile ce au avut cu alți Rabini, etc. Operile ce au scris sau publicat.

b) Daianim, hahamim, hazanim, nemunim, numărul, purtarea și întâmplările caracteristice cu privire la ei. *Rebes* (Güte Jüden), ce au stat deobște sau în treacăt în localitate; caracterul, faptele lor și legendele și anecdotele ce-i privesc. Despre relațiile lor cu alți Rebes, Rabini etc. De au avut sau au vreo autoritate asupra Rabinilor și a Comunităților; asupra cari anume? De a fost aci un *Baal-șem*? Dacă a fost un *reprezentant* al lui *Hahambașa* (Landruf); cum și de cine era plătit? cu cât? ce rol a avut? cât a stat fiecare?

X. Instituțiunile a) *Sinagogle*, vechimea fiecăreia; de e de lemn sau de zid; împrejurările în care s-a clădit; de e în posesia vreunui hrisov, act de învoială sau Pinkes; mărimea ei; cheltuielile ce a pricinuit clădirea ei; de a fost reparată sau reclădită; aranjamentul interior și costul lui. Tradițiile ce s-au păstrat despre Sinagoga; locul unde se află, numele ce îl poartă și motivul aceluia nume?

b) *Thalmud Thora*, *chedarim*, școli moderne ale comunității sau particulare; câte există sau au existat? de când și până când? Bugetul acelor școli; modul de întreținere (prin comunitate, societăți, colecte cu cutii sau prin cotizațiile elevilor); ce fel de învățători au fost și sunt aci? au fost sau sunt ei din România? Populația acestor școli în diverși ani. Sunt sau au fost copii cari frecventă și școli publice române? câți? în ce proporții s-au trimes copii în școli din străinătate?

c) *Baia*, data clădirii, a reclădirii, costul, aranjamentul, sistemul băiei, modul cum se administrează și de cine? Venitul ce produce comunității.

d) *Cimitirul*, locul unde este situat, vechimea lui; de când s-a închis sau de mai este în uz. Pietrele cele mai importante prin vechimea sau particularitățile ce prezintă, inscripțiile lor și modul cum sunt monumentele (de piatră sau de marmoră, frumoase sau simple). De cine se administra și administrează? Cum e organizată *Chevra-chedoșa*? de când se știe existența acestei societăți aci? Are vreun statut scris sau tipărit, ori vreun *Pinkes* (acesta trebuie copiat și descris în mod amănunțit).

e) *Societăți* de orice natură, ce au existat sau mai sunt în ființă. Istoricul lor. Prin ce s-au făcut cunoscute? Ce clase de oameni participă la ele? De au avut sau au vreun *Pinkes* sau arhivă; de au statute sau alte tipărituri (e de dorit ca această să transmită în original Comitetului).

XI *Generalități* ca încheiere: Gradul de inteligență, educația, fizionomia (tipul); aspectul; portul de odinioară și acum. *Dacă au fost Evrei-spanioli în acest loc?* când, câți? – cum au dus-o aci? de ce au părăsit acest loc?

Proverbele evreești despre oamenii din acest oraș și acele din acest oraș prin cari se caracteriză alte localități.

NB. Este de datoria oricui își ia sarcina de a descrie o comunitate ca să noteze la fiecare loc isvorul de unde își ia informația; de e o operă, să o citeze în mod exact, de e o persoană care i-a comunicat ceva să-i noteze numele și de se poate împrejurările prin care dânsa cunoaște cele povestite, adică de a fost martur ocular sau nu și cine i-a povestit acea întâmplare. Dacă descrierea se bazează pe acte inedite, trebuie a se nota posesorul actului. (A se vedea și *Instrucțiunile*).

HARY KULLER

Deviza "fi tu însuși",
implică recursul echilibrat la cuadripticul Eu-Tu-Noi-Alții.
Între ins și "exponent",
identitatea nefiind o adormire în sineitate și nici o delicată mediere și reogindire,
față de supra-identitatea "Noi"-ului și a alterității.

A fi tu însuși, ca evreu, a te recunoaște în oglinda "noi"-ului iudaic înseamnă a trăi anumite lucruri din Tradiția generală dar și a cunoaște locul și rolul tău în istoria locală a colectivității evreo-române. Lucrarea de față analizează felul în care evreii din (în) România și-au conceput identitatea "Noi"-ului lor în funcție de un context local marcat de

procese sociale și culturale pe care le discriminăm, în masă, spre Statul evreu, prin tot atâtea concepte-cheie: emigrarea, în 1948, imigrarea evreilor în Țările Române (sec.XVII-XIX); emanciparea, "interioară" și integrarea evreilor în Țările Române (sec.XIX, partea secundă etc.), ș.a.

Așadar, o întregă "experiență românească" de conviețuire, de integrare dar și de jumătate a veacului actual.

16000.